केराबारी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

केराबारी, मोरङ, १ प्रदेश, नेपाल

आवधिक योजना

(२०७८/७९-२०८३/८४)

अन्तिम प्रतिवेदन

विषयसूची

परिच्छेद - १: भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य २
१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू २
१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू १४
१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया १५

परिच्छेद - २: गाउँपालिकाको समष्टिगत परिचय १७

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय १७
२.२ स्थानिक विश्लेषण (Spatial Analysis) १८
२.३ जनसांख्यिक विश्लेषण २८
२.४ सेवा प्रवाह र सेवा क्षेत्रको वितरण २९

परिच्छेद - ३: समष्टिगत दिर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति ३२

३.१ गाउँपालिकासमृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (lead sectors) ३३
३.२ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू ३३

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र ३७

४.१ भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) ३७
४.२ कृषि ४१
४.३ सहकारी ५९
४.४ पर्यटन ६३
४.५ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति ७०
४.६ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र ७८
४.७ गरीबी निवारण ८१

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र ९१

५.१ शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि ९१
५.२ स्वास्थ्य १०५
५.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य ११४
५.४ लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण १२०
५.५ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी १३१
५.६ युवा, मानव संसाधन श्रम तथा रोजगार १३५
५.७ खेलकुद तथा मनोरञ्जन १४०
५.८ सामाजिक सुरक्षा १४५
५.९ शान्ति सुरक्षा १४८
५.१० शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन १५१

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास १६३

६.१ खानेपानी तथा सरसफाई १६३
६.२ सिंचाई १७०
६.३ ऊर्जा १७५

६.४ सडक तथा यातायात १८०
६.५ आवास, भवन तथा वस्ती विकास १८७
६.६ सूचना तथा सञ्चार १९२
परिच्छेद - ७: वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन १९९
७.१ वन तथा भू-संरक्षण १९९
७.२ जलाधार व्यवस्थापन २०६
७.३ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन २०९
७.४ वातावरण संरक्षण २१४
परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन २२०
८.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह २२०
८.२ मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय २२६
८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन २२९
परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन २३४
९.१ योजना प्राथमिकिकरण तथा कार्यान्वयन २३४
९.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन २३६
अनुसूचिहरू २४०
अनुसूचि १- विश्वका केही विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययन २४०
अनुसूचि २- नमूना गाउँपालिका प्रस्तावित मानकहरू २५५
अनुसूची ३- गाउँपालिका वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको विवरण २५९
अनुसूचि ४- आवधिक योजना तयारीको माइन्यूटिङ्ग, प्रस्तुतीकरण तथा वडा भेलामा उपस्थिति र तस्वीरहरू २७२

परिच्छेद - १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको इतिहासमा लामो समयसम्म निरङ्कुश शासनको रूपमा रहेको राणा शासनको अन्त भएर वि.सं. २००७ सालमा प्रजातन्त्र स्थापना भएको बिन्दुदेखि वि. सं. २०७२ सालमा संविधान सभाद्वारा जारी गरिएको जनता निर्मित नेपालको संविधानको घोषणासम्म आइपुग्दा नेपालले प्रजातन्त्रको स्थापना पश्चात् समेत ६५ वर्ष लामो राजनैतिक तथा सामाजिक सङ्क्रमणबाट गुज्रन परेको यथार्थ हाम्रो सामु छ। समग्र विकासको दृष्टिकोणबाट हेर्दा बितेका करिब ६५ वर्ष राजनैतिक अधिकार प्राप्तिका संघर्षमा मात्र केन्द्रित भएका छन्। हामी भन्दा पछि स्वतन्त्र भई आर्थिक विकासतर्फ पाइला चालेका पूर्वी तथा मध्य एसियाका धेरै मुलुकहरू विकासमा हामीभन्दा कैयौं गुणा अगाडि लम्किसकेका छन्। कुनै समयमा नेपालले आर्थिक, भौतिक तथा सैन्य सहयोग गर्ने हाम्रा छिमेकी राष्ट्रहरू भारत र चीनले समेत विकासको नयाँ उचाई हासिल गरेका छन् तर नेपाल भने अविकासको एउटा दुश्चक्रमा फँसेको जस्तो प्रतित हुन्छ। नेपालको यस्तो अवस्था रहनुका विभिन्न कारणहरू हुन सक्दछन्। ती कारणहरूमध्ये प्रमुख कारणहरू हाम्रा विकास प्रयासहरू अवैज्ञानिक, आत्मगत, एकाङ्गी, अव्यवहारिक हुनु र पर्याप्त खोज तथा अनुसन्धानबिनै विकास योजना अगाडि बढाउनु समेत हो।

जनताको संविधान जारी भैसके पश्चात्को निर्वाचनबाट नयाँ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरू गठन भएका कारण नयाँ सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाअनुरूपको राज्यको पुनर्संरचना समेत भैसकेको छ। तीन तहका सरकारले जनतालाई सेवा तथा सुविधा प्रदान गरिरहेको यस ऐतिहासिक कालखण्डमा सम्पूर्ण राष्ट्र नै समग्र विकास र आर्थिक समृद्धिको मूलमन्त्र लिएर अगाडि बढी रहँदा वर्षौंदेखि व्याप्त अविकास, गरीबी, रोगव्याध, पछौटेपन, अशिक्षा, असुविधा र अन्यायको दुश्चक्रमा पिल्सिएका आम स्थानीयवासीमा नयाँ परिवर्तन र राज्य व्यवस्थाले आशाको सञ्चार गराएको छ।

मूलतः **स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४** ले **नेपालको संविधान**को **अनुसूची ८** मा उल्लेख भएका स्थानीय तहको अधिकारको थप व्याख्या गरी स्थानीय सरकारलाई स्थानीय स्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ। ऐनको **परिच्छेद -३ दफा ११** को **उपदफा २ (छ) (१) मा** स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन साथै **बुँदा नं. २** मा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार समेत स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको समग्र गाउँपालिका विकासको आवधिक योजना तयार पारिएको छ।

कुनै पनि स्थानको समग्र विकासको ढोका खोल्ने महत्वपूर्ण भूमिका भौतिक तथा आर्थिक विकासले खेल्ने भएकोले विकास योजना निर्माण गर्दा भौतिक विकास र आर्थिक विकासको आधार खाका तयार पार्नु एकदमै महत्वपूर्ण हुन्छ। यो योजनाले गाउँपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको यकिन तथ्याङ्क सहितको आधार नक्सा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना र रणनीतिहरू तयार पारेको छ। एकातर्फ अव्यवस्थित र योजना विहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग

हुन सक्दैन । तसर्थ निर्दिष्ट समय सीमाभित्र रही निश्चित प्रकारका विकास योजनाहरूलाई निर्दिष्ट उपलब्धीहरू हासिल गर्ने हेतुले निर्माण गर्दा विकासका क्रियाकलापहरू व्यवहारिक, समय सान्दर्भिक र उच्च प्रतिफलमुखी हुन जान्छन् । तसर्थ यस गाउँपालिकामा उपलब्ध साधन र स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दिष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो ।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

यस योजनाको मूल उद्देश्य गाउँपालिकाका आवधिक योजना निर्माण गर्नु हुने छ, जस अन्तर्गत:

- दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्य योजना तयार पार्ने
- सो कार्यका लागि गाउँपालिकाको स्पष्ट आधार नक्सा तयार पार्ने
- भौतिक पूर्वाधार विकास योजना तयार पार्ने
- सामाजिक-सांस्कृतिक विकास योजना तयार पार्ने
- आर्थिक विकास योजना तयार पार्ने
- वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना तयार पार्ने
- सेवा प्रवाह तथा संस्थागत विकास योजना तयार पार्ने
- व्यापक जनसहभागितामा क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गर्ने

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू

कुनै पनि आवधिक योजना निर्माण गर्नका लागि आधारहरू आवश्यक पर्दछन् । मुख्यतया कुनै पनि स्थान विशेषको योजना निर्माण गर्दा वैधानिक र नीतिगत आधारहरू स्पष्ट हुनु आवश्यक भएकोले यो गाउँपालिका नेपालको सङ्घीय गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू रहेकोमा जनतासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने आधारभूत तहको स्थानीय निकाय हो । नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई एक प्रकारको पूर्ण स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गरेकोले स्थानीय स्तरका विकास योजनाहरू तर्जुमा गर्ने र ती योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय तहलाई नै प्राप्त भएको छ । मुलत: यसै वैधानिक आधारको पृष्ठभूमिमा रहेका थप निम्न आधारहरूमा रहेर यो आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

१. विद्यमान ऐन तथा वैधानिक रूपमा प्राप्त आधारहरू

(क) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको **अनुसूची ८** तथा **स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४** को **दफा ११** को **उपदफा २(छ)** बमोजिम नेपालमा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली लागु भए पश्चात् स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार सङ्घीय तथा प्रादेशिक कानून तथा नीति नियमहरूसँग सङ्गत हुने गरी स्थानीय सरकारलाई नै प्राप्त भएकोले सो वैधानिक व्यवस्थाबमोजिम यो आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ । साथै संविधानको मर्मअनुरूप सङ्घीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरमा निर्माण भएका सम्पूर्ण विद्यमान ऐन नियमहरूको सान्दर्भिक प्रावधानअनुरूप आवधिक योजनालाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

(ख) अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको **धारा ५९** बमोजिम विभिन्न तहका सरकारहरूलाई प्राप्त वित्तीय अधिकार तथा धारा ६० बमोजिम राजश्व स्रोतको बाँडफाँट गर्न बनेको यस ऐनले आकर्षित गर्ने प्रावधानहरूलाई समेत राजश्वको अधिकार, त्यसको बाँडफाँट, ऋण, अनुदान, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च र वित्तीय अनुशासन कायम गर्न आवश्यक व्यवस्थाहरू गरेकोले यी पक्षहरूलाई यो योजना निर्माण गर्दा आधार बनाइएको छ ।

(ग) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन २०७४

नेपालको संविधानको **धारा ६०** को उपधारा ३ मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय स्रोत र धारा २५१ अन्तर्गत देशभर छरिएर रहेका प्राकृतिक स्रोतहरूको परिचालनबाट प्राप्त राजश्व वा स्रोतको प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रावधानहरू रहेको यस ऐनलाई यस आवधिक योजना निर्माणमा एक आधारको रूपमा लिएको छ ।

२. विद्यमान राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू

सबैभन्दा महत्वपूर्ण राष्ट्रिय नीतिहरूमध्ये संविधानको धारा ५१ मा रहेका नीतिहरूलाई मूल आधार मानेर योजना निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यी मध्ये पनि स्थानीय तहहरूले निम्न नीतिहरूलाई प्रमुख आधार मान्नु उपयुक्त रहेकोले सोही आधारमा यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्था सम्बन्धी नीति	विकाससम्बन्धी नीति
सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरण सम्बन्धी नीति	सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीति
अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीति	नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति
कृषि र भूमि सुधारसम्बन्धी नीति	श्रम र रोजगार सम्बन्धी नीति
प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति	
राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६८	पर्यटन नीति, २०६५
वन नीति, २०७१/तथा वातारण संरक्षण,	राष्ट्रिय युवा नीति,२०७२/ राष्ट्रिय खेलकुद नीति,२०६७
राष्ट्रिय कृषि नीति,२०६१	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समोवेशीकरण नीति, २०६३
औद्योगिक नीति, २०६७	सिंचाई नीति, २०७०
जलाधार नीति	राष्ट्रिय शिक्षा नीति
जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७	जैविक विविधता संरक्षण नीति,२०६३
राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९	स्वास्थ्य नीति, २०४८
वाणिज्य नीति, २०६५	स्थानीय पूर्वाधार विकास नीति, २०६१
श्रम तथा राष्ट्रिय रोजगार नीति,२०७१	सूचना प्रविधि नीति, २०६७
आपूर्ति नीति, २०६९	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३

जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२	विकास सहायता परिचालन नीति
सार्वजनिक-निजी साझेदारी नीति, २०७२	बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९
अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समावेशी शिक्षा नीति,२०७३	राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१
नवीकरणीय उर्जा अनुदान नीति, २०६९/राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८	राष्ट्रिय जनसंख्या नीति, २०७१
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति	राष्ट्रिय बीउ विजन नीति,२०५६
कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१	संस्कृति नीति, २०६८
राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४	जलविद्युत विकास नीति, २०५८

लगायत प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई योजना निर्माणको आधार बनाइएको छ ।

३. सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू

कुनै पनि स्थानीय तहले योजनाको दीर्घकालीन, सोच, लक्ष्य र उद्देश्य तय गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूसँग सामञ्जस्यता कायम गरी गर्नुपर्ने भएकोले यस योजनाले निम्न सोचहरूलाई आधार बनाएको छ ।

(क) दीर्घकालीन सोच वि.सं. २१००

लामो राजनैतिक संक्रमण पश्चात राजनैतिक स्थायित्वको जगमा उभिएर तीव्र आर्थिक विकास र समृद्धिको लागि आयमा वृद्धि, गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण तथा आर्थिक जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै वि.सं. २०७९सम्ममा अति कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्दै वि सं. २०८७ सम्मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्थर भएको मुलुकमा रूपान्तरण हुने गरी यस दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको उल्लेख छ ।

यस सोचको मूल लक्ष्य सामाजिक न्यायमा आधारित समतामूलक समाज निर्माण गर्ने हो । यसको मूल रणनीति भनेको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत साधनलगायत अर्थतन्त्रका सहयोगी क्षेत्रको परिचालनमार्फत् रूपान्तरणका कार्यक्रममा लगानी केन्द्रित गर्नु हो । यसर्थ नारामा दीर्घकालीन सोचलाई "समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली" तय गरिएको छ । यस सोचको अपेक्षित उपलब्धीमा "समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रसहितका समान अवसार प्राप्त, स्वस्थ, शिक्षित मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुक" मा नेपाललाई रूपान्तरण गर्ने रहेको छ ।

दीर्घकालीन सोच वि. सं. २१०० ले लिएका राष्ट्रिय रणनीति

- तीव्र, दिगो र रोजगारमूलक आर्थिक वृद्धि गर्ने,
- सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने,
- आन्तरिक तथा अन्तरदेशीय अन्तरआवद्धता एवम् दिगो शहर/बस्ती विकास गर्ने,
- उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने,
- पूर्ण, दिगो र उत्पादनशील सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण गर्ने र
- सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्वर्द्धन गर्ने ।

रूपान्तरणका प्रमुख संवाहक

दीर्घकालीन सोचका रणनीति कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न देहायबमोजिम सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका संवाहक अवलम्बन गरिएको छ । यी संवाहकलाई दीर्घकालीन सोचको प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेत लिई तदनुरूप साधन-स्रोतको व्यवस्था गरिने छ । आगामी आवधिक योजनाहरू तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय आवश्यकताअनुसार प्राथमिकताहरूमा समयानुकूल परिमार्जन गरिने छन् ।

१. गुणस्तरीय एकीकृत यातायात, प्रणाली सूचना प्रविधि तथा सञ्चार पूर्वाधार र बृहत् सञ्जालीकरण,
२. गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण, उद्यमशील कार्य संस्कृति विकास र सम्भावनाको पूर्ण उपयोग,
३. जल विद्युत उत्पादन वृद्धि र हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धन,
४. उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि,
५. गुणस्तरीय पर्यटन सेवाको विकास र विस्तार,
६. आधुनिक, दिगो र व्यवस्थित शहरीकरण, आवास र वस्ती विकास,
७. प्रादेशिक र स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र सुदृढीकरण तथा औपचारिक क्षेत्रको विस्तार,
८. सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाको प्रत्याभूति र
९. शासकीय सुधार र सुशासन अभिवृद्धि ।

सहयोगी क्षेत्र

दीर्घकालीन सोचका लक्ष्य हासिल गर्ने सन्दर्भमा रूपान्तरणका सम्भाव्य क्षेत्रको प्रभावकारी परिचालन गर्न देहायका क्षेत्रहरूलाई प्रमुख सहयोगी क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ ।

१. संविधान लोकतन्त्र र विकासप्रतिको राजनीतिक प्रतिबद्धता,
२. जनसांख्यिक लाभ र नागरिक सचेतना,
३. भौगोलिक अवस्थिति र प्राकृतिक विविधता तथा सम्पन्नता,
४. सामाजिक-सांस्कृतिक विविधता तथा मौलिक पहिचान,
५. सामाजिक पूँजी र विश्वभर फैलिएका नेपाली समुदाय,
६. स्वच्छ र नवीकरणीय ऊर्जा,
७. मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सद्भाव र
८. सङ्घीय शासन प्रणाली र वित्तीय सङ्घीयता ।

दीर्घकालीन सोचको परिदृश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

दीर्घकालीन सोचका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू प्राप्तिको लागि उच्च आर्थिक वृद्धिदर आवश्यक हुन्छ । यस अवधिमा वार्षिक औसत १०.५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरको प्रारम्भिक लक्ष्य अनुमान गरिएको छ । यसमध्ये कृषि क्षेत्रमा औसत ५.५ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रमा औसत १३ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रमा वार्षिक औसत १०.९ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

दीर्घकालीन सोचको अवधिको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्यअनुरूप यस सोच अवधिको अन्तिम वर्षमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको अंश हालको २७ प्रतिशतबाट घटेर ९ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रका अंश हालको १५.२ प्रतिशतबाट वृद्धि भई ३० प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको अंश हालको ५७.८ प्रतिशतबाट ६१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसबाट कृषि क्षेत्रमा रहेको ठूलो जनशक्ति उद्योग र सेवा क्षेत्रमा स्थानान्तरण हुने छ । आगामी २५

वर्षमा उद्योग र सेवाको व्यापक विस्तार भई अर्थतन्त्रमा ठूलो संरचनागत एवम् गुणात्मक परिवर्तन हुने अनुमान छ ।

दीर्घकालीन सोचको आधार वर्ष २०७५/७६ मा नेपालको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार ४७ अमेरिकी डलर रहेको छ । वि.सं. २०७९ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने र वि.सं. २०८७ मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने छ । वि.सं. २१०० मा १२ हजार १ सय अमेरिकी डलर प्रतिव्यक्ति आयसहित नेपाल उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्थापित हुने छ ।

माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू हासिल गर्न माथि उल्लेखित रूपान्तरणका संवाहक तथा सहयोगी क्षेत्रका अतिरिक्त देहायका तत्वलाई प्रमुख आधार लिइएको छ ।

१. संविधानका राज्यका नीति र मौलिक हक प्राप्त गर्न उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि आवश्यक रहेको ।
२. राजनीतिक तथा नीतिगत स्थिरता कायम भई आर्थिक समृद्धितर्फ उन्मुख अवस्था सिर्जना भएको ।
३. समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गरी सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्ने उपयुक्त वातावरण निर्माण भएको ।
४. जनसांख्यिक लाभ र प्राकृतिक स्रोत-साधनको महत्तम उपयोग गरिने ।
५. ज्ञान, सीप, पूँजी र प्रविधि तथा पूर्वाधार र ऊर्जा विकास गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
६. वि.सं. २०८७ सम्म दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्ने राष्ट्रिय प्रतिवद्धता रहेको ।
७. विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा तीव्रता प्रदान गर्न आयोजना बैंक, आयोजना पूर्व तयारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई सुदृढ बनाइने ।
८. अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई क्रमशः औपचारिक र उत्पादनशील बनाइने ।
९. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक सुधार र एकद्वार प्रणाली अपनाइने ।
१०. ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र विकास गरी समृद्धि हासिल गर्ने ।

दीर्घकालीन सोचका प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्यहरू देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औसत)	प्रतिशत	६.८	१०.५
२.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७.०	९
३.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१५.२	३०
४	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५७.८	६१

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
५.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	१०४७	१२१००
६.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१८.७	०
७.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२८.६	३
८.	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Plamaratio)	अनुपात	१.३	१.१
९.	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Gini Coefficient)	गुणक	०.३१	०.२५
१०.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	७२
११.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	३
१२.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	७०
१३.	जलविद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१,०७४	४०,०००
१४.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	१००
१५.	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग	किलोवाट घण्टा	१९७	३,५००
१६.	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७८.९	९९
१७.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग	कि.मि.	६,९७९	३३,०००
१८.	द्रुत मार्ग (भूमिगत मार्गसमेत)	कि.मि.	०	२,०००
१९.	रेलमार्ग	कि.मि.	४२	२,२००
२०.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसंख्या	प्रतिशत	५५.४	१००
२१.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	८०
२२.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२३९	२०
२३.	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३९	८
२४.	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२७	२
२५.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९८
२६.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.९	९५

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
२७.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९.५	४०
२८.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	२०	९५
२९.	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	१७	१००
३०	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक	०.९२५	१
३१.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.५७४	०.७६०

स्रोत: १. राष्ट्रिय लेखा, आ.व. २०७५/७६; २. बहुआयामिक गरिबीको प्रतिवेदन २०१८; ३. नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण-२०१६; ४. राष्ट्रिय जनगणना, २०६८; ५. मानव विकास प्रतिवेदन २०१८

नोट: (i) दीर्घकालीन सोचको मार्गचित्र र रणनीति, २५ वर्षमा नेपाल उच्च आय भएको मुलुकको स्तरमा पुग्ने लक्ष्य र अन्य देशहरूको विकासको अनुभवका आधारमा प्रारम्भिक अनुमान गरिएको छ ।

(ii) शून्य प्रतिशत गरिबीले १ प्रतिशत भन्दा कम गरिबी रहेको अवस्थामा बुझाउँछ ।

(iii) आगामी आवधिक योजनाहरू तर्जुमा गर्दा माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू समयानुकूल पुनरावलोकन गरिने छन् ।

(ख) पन्ध्रौं आवधिक योजना (२०७६/७७- २०८०/८१)

"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को दीर्घकालीन सोच हासिल गर्ने आधार योजनाको रूपमा पन्ध्रौं योजनालाई लिइएको छ । तसर्थ यो योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य समृद्ध अर्थतन्त्र, सामाजिक न्याय तथा परिष्कृत जीवनसहितको समाजवाद उन्मुख लोक कल्याणकारी राज्यको रूपमा रूपान्तरण गर्दै उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति गर्ने आधार निर्माण गर्ने हो ।

(ग) प्रदेश १ को आवधिक योजना (२०७६/७७- २०८०/८१)

प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच

"स्वच्छ, सुखी र समुन्नत प्रदेश"

प्रादेशिक योजनाले पहिचान गरेका प्रदेश नं. १ का प्रमुख समस्याहरु

यो प्रदेशमा, आर्थिक क्षेत्रमा शहर केन्द्रित आयातमा आधारित नाफामूखि अर्थतन्त्रको बाहुल्यता छ भने ग्रामिण इलाकामा कृषिमा आधारित निर्वाहमूखी अर्थतन्त्र रहेको छ । बढ्दो व्यापारघाटा, विप्रेषणको उत्पादनमुखी क्षेत्रमा लगानी नभई उपभोग्य वस्तु खरिद र साधारण खर्चमा सिमीत रहेको छ । पर्यटन पूर्वाधारमा आवश्यकता अनुसार लगानी हुन नसकेको, लघु उद्योगको बाहुल्यतामा परम्परागत निर्वाहमुखी खेतीको अभ्यास रहेको, भौतिक पूर्वाधारहरु निर्माणको गतिमा रहेको, वातावरण असन्तुलन बढेको, अव्यवहारिक शिक्षाप्रणाली, पर्याप्त सिंचाई सुविधाको अभाव, आधारभूत पिउनेपानीको अपर्याप्तता, कमजोर स्वास्थ्यसेवा

प्रणाली, शिपयुक्त मानवसंसाधनको अभाव, बेरोजगारी, सेवाप्रवाह तथा सुशासन प्रभावशाली हुन नसकेको जस्ता समस्याहरु विद्यमान रहेका छन् ।

प्रमुख अवसरहरु

विश्वका उत्कृष्ट हिमशृङ्खलाहरु रहेका यो प्रदेशमा, विश्वमा उत्कृष्ट गन्तव्यको रुपमा स्थापित हुने गरी पर्यटनको केन्द्र बनाउन सकिने छ । जलस्रोतको भण्डारण रहेको यो प्रदेशमा, विद्युत उत्पादन गरेर राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । चिया, अलैंचि लगायतका उच्च मूल्यका नगदे बालिको अन्तराष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्न सकिने । अन्तराष्ट्रिय व्यापार र सामुन्द्रिक पहुँचको प्रमुख बिन्दुको नजिकको प्रदेश भएकोले नयाँ प्रविधि तथा वस्तु आयात निर्यातमा सहजता हुन सक्ने ।

प्रादेशिक दीर्घकालीन सोचका आधार स्तम्भ

दीर्घकालीन सोचलाई देहाय बमोजिम तीन मूल स्तम्भमा वर्गीकरण गरिएको छ :

स्वच्छ	सुखी	समुन्नत
३.१ स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण	२.१ परिष्कृत तथा मर्यादित जीवन	१.१ उच्च र समतामूलक आय
३.२ आधारभूत सरसफाई	२.२ सभ्य र न्यायपूर्ण समाज	१.२ मानव पुँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग
३.३ नवीकरणीय ऊर्जा	२.३ सुशासन	१.३ सर्वसुलभ तथा आधुनिक पूर्वाधार एवम् सघन अन्तर आबद्धता
३.४ जैविक कृषि	२.४ जीवनस्तर	१.४ उच्च र दिगो उत्पादन र उत्पादकत्व

द्रष्टव्य: माथिका तालिकामा उल्लेखित 'सुखी' र 'समुन्नत' का सूचक दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्य "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को सूचकसँग तादात्म्यता राखी तय गरिएको र 'स्वच्छ' को प्रादेशिक सूचक थप गरिएको ।

प्रादेशिक समष्टिगत लक्ष्य

"सामाजिक न्याय सहितको समृद्ध प्रदेश निर्माण हुने"

प्रादेशिक योजनाको समष्टिगत उद्देश्य

क) उत्पादनमुखी क्षेत्रमा लगानी बृद्धि गरी आय र मर्यादित रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गर्नु ।

ख) शिक्षा, स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षामा गुणात्मक सुधार गर्दै उन्नत मानव संसाधन विकास एवम् समता मूलक समाजको आधार निर्माण गर्नु ।

ग) गुणस्तरीय दिगो भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नु ।

घ) जलवायु अनुकूलन गर्दै वन, वातावरण, जलाधार र जैविक विविधताको संरक्षण गर्नु ।

ङ) सुशासनको अभिवृद्धि गर्नु ।

परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनामा ५ वर्षभित्र देहायबमोजिम उपलब्धि हासिल गर्नेगरी परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ जुन तलको तालिकामा देखाएको छ ।

प्रदेश १ को आवधिक योजनाका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू (आ.व. २०८०/८१ सम्म)

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	आ.व. २०७५/७६ को यथार्थ	योजना अवधिको औषत लक्ष्य
आर्थिक क्षेत्र				
१	आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत (स्थिर मूल्य)	४.५	९.७
२	कुल गार्हस्थ उत्पादन (उत्पादनको मूल्यमा)	रु. (करोडमा)	५०,५८४	८०,३५६*
३	कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर	प्रतिशत	३.७	५.६
	क) कृषि तथा व न		५.२	५.५
	ख) मत्स्यपालनको वृद्धिदर		११.१	१२
४	गैर कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर	प्रतिशत	५.२	११.५
	क) उद्योग क्षेत्र	प्रतिशत	४.९	१४.२
	ख) सेवा क्षेत्र	प्रतिशत	५.३	१०.२
५	प्रति व्यक्ति आय[१]	अमेरिकी डलर	९३४	१,६२०
६	मुद्रास्फीति[५]	प्रतिशत	५.५	६[१]
सामाजिक क्षेत्र				
७	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या[१]	प्रतिशत	१२.४	११
८	बहु-आयमिक गरिबीको जनसंख्या[१]	प्रतिशत	१९.७	१४
९	मानव विकास सुचकाङ्क (सन् २०१४)[४]	सूचकाङ्क	०.५०४	०.६००
१०	आर्थिक असमानता-सम्पत्तिमा (Gini)[३]	सूचकाङ्क	०.३५	०.३२
११	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (PALMA Index)	अनुपात	१.०१	०.९०
१२	लैङ्गिक विकास सूचकाङ्क[२]	सूचकाङ्क	०.९२५	०.९६३
१३	साक्षरता दर[३]	प्रतिशत	७९.१	९९
१४	खुद भर्ना दर[६]	प्रतिशत	९५	९९
१५	अपेक्षित आयु (जन्मेको समयमा)[१]	वर्ष	७०.७	७३.१
१६	बाल मृत्युदर[२] (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	संख्या	३६	२२
भौतिक क्षेत्र				
१७	कुल सडकमा कालोपत्रे सडक	कि.मि	१,५४४	५,०००

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	आ.व. २०७५/७६ को यथार्थ	योजना अवधिको औषत लक्ष्य
१८	सिंचाई योग्य भूमिमा सिंचाई	प्रतिशत	५३	८०
१९	खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९०	९९
२०	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार[३]	प्रतिशत	९१.४	९९.५
शासकीय सुधार				
२१	कानूनी शासन सूचकाङ्क[७]	सूचकाङ्क	०.५३	०.५८
२२	सुशासन सूचकाङ्क (- २.५ देखि २.५ सम्म)	सूचकाङ्क	- ०.७८	१
२३	भष्टाचार अनुभूति सूचकाङ्क[८]	सूचकाङ्क	३१	४१

* आ.व. २०८०/८१ को कुल गार्हस्थ्य उत्पादन

१ = CBS, २ = मानव विकास प्रतिवेदन २०१८, ३ = NDHS, 2016, ४ = रा.यो.आ., ५ = ने.रा.बैं., ६ = FLash Report, ७ = कानूनी शासन सूचकाङ्क २०१८, ८ = ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेश्नल

प्रादेशिक योजनाको समष्टिगत रणनीति

१. कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।
२. समावेशी विकास सहितको न्यायपूर्ण समाज निर्माण गर्ने ।
३. शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत आधारभूत सेवा-सुविधाको पहुँचमा विस्तार गर्ने ।
४. यातायात, विद्युत, सिँचाई आदि रणनीतिक महत्वका पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।
५. वन, वातावरण, जैविक विविधताको विकास एवम् संरक्षण गर्ने ।
६. जलवायु परिवर्तन अनुकूलनता अभिवृद्धि एवम् प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन गर्ने ।
७. दक्ष, उत्तरदायी, पारदर्शी तथा नतिजामूलक प्रशासनको विकास गरी सुशासनको प्रवर्द्धन गर्ने ।

विकासमा क्षेत्रगत भूमिका

(क) सरकारी क्षेत्र

सरकारी क्षेत्रले पूर्वाधार विकासद्वारा विकासको आधार निर्माण गर्ने; नीतिगत, कानूनी, नियामक र प्रक्रियागत सुधार तथा सहजीकरण गरी आन्तरिक तथा बाह्य लगानीको वातावरण सृजना गर्ने; निजी, सहकारी, गैरसरकारी तथा सामुदायिक क्षेत्रलाई विकासमा आबद्ध गराउँदै नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नेछ । सरकारी क्षेत्र मूलतः लोक कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरुप आर्थिक-सामाजिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने, सुशासन कायम गर्ने, अनुसन्धान तथा विकास गर्ने र सामाजिक न्यायसहितको आर्थिक प्रणाली निर्माणमा केन्द्रित रहनेछ ।

(ख) निजी क्षेत्र

निजी क्षेत्रले सरकारको एक महत्वपूर्ण साझेदारको रुपमा सरकारबाट सिर्जित व्यवसायिक वातावरण र उपलब्ध प्रोत्साहनको उपयोग गर्दै नवीनतम सोच र प्रविधिसहितको लगानी वृद्धि गरी आय र रोजगारी बढाउने तथा प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट दक्षता र उत्पादकत्व वृद्धि गरी समग्र आर्थिक वृद्धिको वाहकको भूमिका निर्वाह गर्ने छ । कृषि, औद्योगिक एवम् सेवा क्षेत्रसँग अन्तरसम्बन्ध बढाउँदै आर्थिक रुपान्तरणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने छ ।

(ग) सहकारी क्षेत्र

सरकारको प्रत्यक्ष संलग्नता आवश्यक नपर्ने र निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने क्षेत्रमा आधारभूत वस्तु र सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्न सहकारी क्षेत्रको भूमिका महत्वपूर्ण रहनेछ । खासगरी ग्रामीण तथा स्थानीयस्तरमा जनसमुदायलाई सङ्गठित गरी आर्थिक-सामाजिक रुपान्तरण गर्न र समावेशी आर्थिक वृद्धिमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछ । सहकारीको अभियान, सञ्जाल र शक्तिलाई उद्यम विकास, रोजगारी सृजना, समावेशी आर्थिक वृद्धि, गरिबी निवारण, सामाजिक सुरक्षा र समुदायको विकासमा सक्रिय गराइनेछ ।

(घ) गैरसरकारी संस्था, नागरिक समाज, सामुदायिक संघसंस्था र अन्य क्षेत्र

समुदाय लक्षित कार्यक्रम सञ्चालनमा समुदाय/उपभोक्ताको भूमिका उल्लेखनीय रहन्छ भने समुह परिचालन, सचेतनामूलक कार्यक्रम तथा समुदायमा आधारित सेवा प्रवाह र स-साना पूर्वाधार निर्माणमा गैरसरकारी क्षेत्रको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । प्रदेशको नीति र प्राथमिकताभित्र रहेर सामाजिक परिचालनको माध्यमबाट स्थानीय साधन, स्रोत र सीप विकास गरी आय आर्जन, रोजगारी सृजना, जनचेतना अभिवृद्धि, लैङ्गिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण एवम् नीति पृष्ठपोषणमा गैरसरकारी र सामुदायिक संस्थाको भूमिका रहनेछ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहको स्वस्थ निगरानी, पारदर्शिता र जवाफदेहीताको पैरवी र गैरसरकारी तथा सामुदायिक संस्थाको कार्यलाई प्रभावकारी एवम पारदर्शी बनाउन नागरिक समाजको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

केही मूल नीतिहरू

१. भौतिक पूर्वाधार, कृषि, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रलाई समेट्ने गरी बढीमा दशवटा प्रादेशिक गौरवका आयोजना छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने । निर्माणाधीन र विभिन्न कारणबाट अधकल्चो अवस्थामा रहेका पूर्वाधारका आयोजनाहरूलाई शीघ्रातिशीघ्र सम्पन्न गर्न प्राथमिकता दिने ।

२. सन्तुलित विकास गर्ने ध्येयअनुरूप प्राथमिकताका आधारमा आयोजनाहरू छनोट गर्ने ।

३. भू-उपयोग नीति तथा प्रचलित ऐन बमोजिम भूमिको वर्गीकरण गरेर कृषि, उद्योग र आवास क्षेत्र छुट्याई भूमिको उपयुक्त उपयोग गर्ने ।

४. युवाहरूलाई प्राविधिक शिक्षा र व्यावसायिक सिप वृद्धिका विभिन्न कार्यक्रममार्फत क्षमता विकास गरी स्वरोजगारी र रोजगारीका अवसर सिर्जना र आय आर्जन वृद्धि गर्ने र स्वदेशमा नै रोजगारी उपलब्ध गराई बाध्यात्मक रूपमा वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने स्थिति अन्त्य गर्ने ।

५. प्रदेशको समग्र आर्थिक समुन्नतिका लागि नयाँ नयाँ सम्भावना, स्रोत र समस्याहरूको पहिचान गरी तिनको सदुपयोग गर्न वा समाधान खोज्न नव-प्रवर्तन, अध्ययन र अनुसन्धानमा लगानी गर्ने ।

६. उपलब्ध साधन श्रोतको अधिकतम प्रयोग गर्दै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच वृद्धि गरी नागरिकको स्वास्थ्य रहन पाउने मौलिक अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।

७. ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, असहाय महिला तथा बालबालिकालाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई सम्मानजनक जीवनयापन गर्न सक्ने स्थिति सिर्जना गर्ने ।

८. सामाजिक मूल्य मान्यता, धर्म, संस्कृति, कला, भाषा र साहित्यको संरक्षण, सुधार सम्बर्द्धन गर्दै सामाजिक सहिष्णुता र सद्भाव प्रवर्द्धन गर्ने ।

९. प्रदेशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थित ढंगले उत्खनन् तथा सदुपयोग गर्ने र जलस्रोतको बहुआयामिक प्रयोगलाई जोड दिई एकीकृत व्यवस्थापन गर्ने ।

१०. निजी क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र, नागरिक संस्थाहरू, गैरआवासीय नेपाली र वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न अनुकूल वातावरण तयार गर्ने ।

११. भौतिक पूर्वाधारको विकासलाई समग्र आर्थिक सामाजिक विकाससँग तादाम्यता मिलाउँदै जनप्रतिनिधिहरूको संलग्नतासहित जनसहभागितामूलक विकास प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने ।

१२. यस आवधिक योजनामा राखिएको आर्थिक वृद्धि तथा समृद्धिका लक्ष्यहरू हासिल गर्न सहयोग पुग्ने गरी संघ तथा स्थानीय तहबाट यस प्रदेशमा साधन विनियोजन एवम् लगानी केन्द्रित गर्ने र कार्यान्वयन गर्न समन्वय, सहकार्य सहजीकरण गर्ने ।

४. दिगो विकासका लक्ष्यहरू

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघमा आवद्ध सम्पूर्ण राष्ट्रहरूद्वारा अनुमोदन गरी समग्र विश्व र मानवजातिको दीर्घकालीन सुरक्षा, सुख र समृद्धिका लागि तय गरिएका साझा वैश्विक लक्ष्यरूलाई दिगो विकास लक्ष्य भनिन्छ । संसारभरका सबै मुलुकले सन् २०३० सम्म यी लक्ष्यहरू हासिल गर्नु पर्नेछ । नेपालले समेत अनुमोदन गरेका यी लक्ष्यहरू नेपालका योजना तथा विकासका उद्देश्यहरू हासिल गर्न अति सान्दर्भिक छन् । तसर्थ तल उल्लेखित यी लक्ष्यहरूलाई यो योजना तर्जुमाको आधार बनाइएको छ । कुल सत्रवटा लक्ष्यहरूमध्ये भू-परिवेष्ठित मुलुक भएकोले लक्ष्य १४ नेपालसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छैन । यी लक्ष्यहरूका १६९ परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र २३४ वटा विश्वव्यापी सूचकहरू थपेर कुल ४७९ सूचकहरू निर्धारण गरेकोले यस गाउँपालिकासँग सम्बन्धित लक्ष्य र सूचकहरूलाई समेत यो योजनाले समेट्ने र दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण गर्ने प्रयास गरेको छ ।

दिगो विकासका लक्ष्यहरू

१. सबै ठाउँबाट सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गर्ने ।
२. भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण सुनिश्चित गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. सबै उमेर समुहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने ।
४. सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने ।
५. लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालबालिकालाई सशक्त बनाउने ।
६. सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
७. सबैका लागि किफायती, विश्वासनीय, दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
८. भरपर्दो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि तथा सबैका लागि पूर्ण र उत्पादनमूलक रोजगारी र मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने ।
९. उत्पादनशील पूर्वाधरको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरणको प्रवर्द्धन र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
१०. मुलुकभित्र तथा मुलुकहरूबीच असमानता घटाउने ।
११. शहर तथा मानव बसोबासलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्पादनशील र दिगो बनाउने ।

१२. दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने ।

१३. जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्ने तत्काल पहल थाल्ने ।

१४. दिगो विकासका लागि महासागर, समुद्र र समुद्री साधन स्रोतहरूको दिगो प्रयोग तथा संरक्षण गर्ने ।

१५. स्थानीय पर्यावरणीयको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो उपयोगको प्रवर्द्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण र भूक्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने ।

१६. दिगो विकासको लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्द्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने ।

१७. दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी सशक्त बनाउने र कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधन सुदृढ गर्ने ।

५. राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सरकारका मार्ग निर्देशनहरू

यस गाउँपालिकाको योजना निर्माणका दौरान नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले योजना तर्जुमा बजेट तर्जुमा तथा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था साथै आयोजनाको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पटक-पटक गर्ने मार्ग निर्देशनलाई समेत आधार मानी यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता तथा घोषणापत्रहरू

नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र भई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हस्ताक्षर तथा अनुमोदन गरिएका अन्य सान्दर्भिक घोषणा पत्र तथा सन्धी सम्झौताहरूको मर्महरूलाई समेत ध्यानमा राखिएको उदाहरणका लागि मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा पत्र सन् १९४८, बाल अधिकारसम्बन्धी घोषणापत्र, विश्व संरक्षण नीति (World Conservation Strategies) आदि ।

७. स्थानीय तहमा सहभागी राजनैतिक दलहरूको घोषणापत्रहरू

यो आवधिक योजना निर्माणको दौरान यस गाउँपालिकामा रहेका राजनैतिक दलहरूले विभिन्न तहका चुनाव तथा अन्य समयमा गाउँपालिकावासीका माझ गरेका विकासका राजनैतिक प्रतिबद्धताहरूलाई समेत मध्यनजर गरी ती घोषणापत्रहरूका मर्मलाई एक वा अर्को तरिकाले सम्बोधन गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

८. गाउँपालिकाको विद्यमान वस्तुगत अवस्था

गाउँपालिकाको वस्तुगत अवस्था स्थानीय आवश्यकता, समस्या र संभावनाहरू यस अन्तर्गत वडा भेला, स्थलगत अध्ययन तथा गाउँपालिका केन्द्रमा विभिन्न समयमा सम्पन्न अन्तरक्रिया तथा सरोकारवालारूबाट प्राप्त सुझावका आधारमा गाउँपालिकाको प्रमुख समस्या चुनौती, सम्भावना र आवश्यकता पहिचान गरी सो को SWOT विश्लेषण गरे पश्चात आवश्यक योजनाहरू निर्माण गरिएको हो ।

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू

सङ्घीय शासन प्रणालीअन्तर्गत स्थापना भएको स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको यो गाउँपालिका देशका अन्य स्थानीय तहहरू जस्तै नयाँ अभ्यास र सङ्घीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा नै रहेकोले योजना निर्माणका लागि आवश्यक पूर्ण आधारभूत सूचनाको कमी रहेको छ । कतिपय सूचनाहरू संकलन र प्रशोधन गर्न पर्याप्त बजेट, प्राविधिक तयारी र दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने र सोको तत्काल

व्यवस्था गर्न सहज नभएको परिस्थितिमा उपलब्ध सूचना, समय र बजेटका केही सीमाहरू भित्र रहेर यो योजना तयार पारिएको हो । तसर्थ:

- दिगो विकासलगायत गाउँपालिकाले तय गरेका अन्य विकासका क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको आधार वर्षका तथ्याङ्कहरूको उपलब्धता तत्काल हुन नसकेको र सोको व्यवस्था भविष्यमा गर्न सके ती लक्ष्य पुन: निर्धारण गर्न सक्ने ।
- गाउँपालिकाद्वारा गर्नु पर्ने अत्यन्त आधारभूत सेवा प्रवाह जस्तै, पिउने पानी खाद्यान्न, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, सडक, सामाजिक सुरक्षा आदिका लागि तय गरिएका कार्यक्रमहरूमा तत्काल बजेटको अभाव हुनेहुँदा वित्तीय सन्तुलनका हिसाबले कतिपय कार्यक्रमका लागि तत्काल बजेट अभाव भए तापनि भविष्यमा बजेटको स्रोत पहिचान र व्यवस्था गर्ने हेतुले आयोजना बैंकमा अभिलेख रहने गरी भएपनि त्यस्ता कार्यक्रमहरूलाई अनिवार्यताका आधारमा प्रस्ताव गरिएको ।

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

यो योजना तयार गर्दा मुख्यतया राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित "स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७५" र शहरी विकास विभागद्वारा प्रकाशित Planning Norms and Standards 2015 लाई आधार मानिएको छ । दुवैका मार्गदर्शनका अलावा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा योजना निर्माण गर्दा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूसमेत अनुशरण गरिएको छ । तसर्थ क्रमश: निम्न चरण पुरा गरी यो योजना तयार गरिएको छ ।

१. योजना तर्जुमा तयारी प्रारम्भिक छलफल

गाउँकार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरू, विषयगत शाखाका प्रमुखहरू, स्थानीय राजनीतिक दलका अगुवाहरू, बुद्धिजीवी तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा विज्ञहरूको समेत उपस्थितिमा समग्र आवधिक योजना तयारीका प्राविधिक पक्षहरूको बारेमा बृहत् छलफल र जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

२. स्थानीयस्तरमा गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति अध्ययन तथा द्वितीय स्रोतका सूचना संकलन

यसअन्तर्गत विज्ञ समूह तथा अध्ययनकर्ताको सहभागितामा प्रत्येक वडाको वस्तुस्थिति, मुख्य संभावना, अवसर र चुनौती पहिचान गर्ने हेतुले वडाध्यक्षको संयोजकत्वमा वडाका सम्पूर्ण सरोकारवाला सम्मिलित वडाभेला, छलफल र अन्तरक्रियामार्फत प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सूचना संकलन गरियो ।

३. गाउँपालिकाको आधार नक्सासम्बन्धी सूचना संकलन

विषय विज्ञद्वारा प्रत्येक वडाबाट भू-सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी आधार नक्सा तयार गर्न आवश्यक भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, वातावरणलगायत सम्पूर्ण भू-संकेत र सूचना संकलन गरियो ।

४. वडाभेलामार्फत् प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण

वडा भेला र अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचनाहरूको तालिकीकरण, प्रशोधन पश्चात् समग्र वस्तुस्थितिको SWOT विलेषण गरी गाउँपालिकाका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना र अवसरहरू पहिचान गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

५. सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरूको मस्यौदा तयारी

समग्र वस्तुस्थिति विश्लेषण पश्चात् राष्ट्रिय र प्रादेशिक लक्ष्य, योजना र उद्देश्यसँग तादातम्यता हुनेगरी स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी गाउँपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरू सहितको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

६. मस्यौदा योजना उपर सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया छलफल

सम्पूर्ण सरोकारवाला तथा गाउँ कार्यपालिकाको सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको उपस्थितिमा योजना मस्यौदा उपर छलफल तथा अन्तरक्रिया गरेपश्चात् थप सल्लाह र सुझावसहित परिमार्जनका लागि मस्यौदा पेश गरी वितरण गरियो ।

७. एकीकृत दस्तावेज तयारी संशोधन, परिमार्जन पश्चात अन्तिम योजना तयारी तथा स्वीकृति र प्रकाशन

मस्यौदा उपर छलफल तथा सुझाव संकलनपश्चात् योजनालाई विषयक्षेत्रगत हिसाबले एकीकृत गरी अन्तिम रूप दिएर गाउँसभा मार्फत् प्रक्रिया पुऱ्याई अनुमोदन गरी सर्वसाधारणका लागि प्रकाशन गर्ने निर्णय गाउँकार्यपालिकाले गऱ्यो ।

परिच्छेद - २: गाउँपालिकाको समष्टिगत परिचय

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

केराबारी गाउँपालिका प्रदेश .नं. १ अन्तर्गत मोरङ जिल्लामा पर्दछ । मोरङ जिल्लाको उत्तरपश्चिम भागमा अवस्थित यो गाउँपालिका जिल्लाको सबैभन्दा ठूलो क्षेत्रफल भएको गाउँपालिका हो । यस भेगमा अठिया केराको घारी रहेकोले केराबारी नाम रहेको ऐतिहासिक तथ्य छ । कूल २१९.११वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा लेटाङ तथा बेलबारी नगरपालिका, पश्चिममा सुनसरी जिल्ला, उत्तरमा धनकुटा जिल्ला, र दक्षिणमा सुन्दरहरैंचा नगरपालीका पर्दछन् । यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट १३९ देखि २०३१ मिटरको उचाइमा रहेको छ । साविकका केराबारी, याङशिला, पाटी र सिंहदेवि गाविसका सबै वडा तथा लेटाङ भोगटेनी नगरपालिका वडा नं. १ लाई समावेश गरी केराबारी गाउँपालीका निर्माण गरीएको हो । यस गाउँपालीकामा हाल १० वटा वडाहरु कायम गरिएका छन् । गाउँपालिकाको १० वटा वडाहरु मध्ये, अधिकाशं भू-भाग पहाडमा पर्दछ, भने वडा नं. ६, ७, ८ र ९ का केहि भाग समतल भूभागमा पर्दछन् । यसको केन्द्र (मुकामे) केराबारी वडा नं. १० मा रहेको छ । घरधुरी सर्वेक्षण २०७५ अनुसार गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या ३६७७३ मध्ये पुरुष ५०.६ प्रतिशत, महिला ४९.४ प्रतिशत रहेका छन् । उक्त तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकामा कुल ७५६० घरधुरी र ७६१२ घरपरिवार रहेका छन् । जातीय हिसाबले मिश्रित बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा बाहुन, क्षेत्री, आदीवासि/जनजाती, दलित, मधेशी पिछडा वर्ग र अन्य जातजाति रहेका छन् । जातीय र भाषिक विविधता रहेको यस गाउँपालिकामा बहुसंख्यक हिन्दु धर्मावलम्वी रहेका छन् । त्यस्तै, बौद्ध, किराँत, र इसाई धर्म मान्ने जनसंख्याको पनि बसोबास रहेको छ ।

कूल क्षेत्रफलको २४.९९ प्रतिशत कृषि क्षेत्र, ६६.५८ प्रतिशत वन क्षेत्र, ४.९९ प्रतिशत नदिनालाले ओगटेको छ । पहाडि भू-भाग ज्यादा रहेकोले यस गाउँपालिका भित्र कैयन् पहरा, भीर र कान्लाहरु रहेका छन् । गाउँपालिकाको आर्थिक क्षेत्रको अवस्था र सम्भावनालाई हेर्दा केहि खेतियोग्य जमिनको उपलब्धता भएकोले सिंचाईको उचित प्रवन्ध हुनसके कृषिको वैज्ञानिकीकरण र व्यावसायिकरण मार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ । यहाँका प्रमुख अन्न वालीहरूमा धान, मकै, कोदो, गहुँ हुन् । त्यसैगरी दलहन वालीमा मास, बोडि, सिमी, मस्याम, मुसुरो रहेका छन् । यस्तै तेलहनमा तोरी, सूर्यमूखी रहेका छन् भने नगदे वालीमा अदुवा, आलु, गोलभेडा, र अम्लिसो आदि रहेका छन् । त्यसैगरी फलफूल बालीहरूमा केरा, कागती, आँप, लिच्ची, कटहर, भुईकटहर रहेका छन् । यहाँ विशेषगरी कृषिमा आधारित साना तथा मध्यम किसिमका उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् तथापि ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको विकास भएको छैन । गाउँपालिकामा विशेष गरी कृषिमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूको भने राम्रो सम्भावना रहेको छ । वडा .न. १ मा, वि.स. २०७६ सालमा वडा कार्यलय द्वारा, बोयर बोका वितरण गरी पशुपालन परियोजना अघि बढाएको छ । यसैगरी गाउँपालिकाको पाटी गाउँ, बिहिबारे हटिया बजार, हँचुवा, भोगटेनी, आँपटार, शनिबारे हाट, मुगु चोक, कालिका भालुकुडे, मच्छिन्द्र चोक, देउराली चोक, शुक्रबारे चोक, आमजुंगी चोक, आइतबारे, कुसुमे, ईस्कुल चोक, ज्ञानोदय टोल, मच्छिद्र टोल क्षेत्र आदी बजार केन्द्रका रुपमा रहेका छन् । वित्तिय संस्थाहरुमा एन.आइ.सी एसिया बैङ्क, सप्तकोसी विकास बैङ्क, एन.एम.बि बैङ्क, कामना सेवा विकास बैङ्कका शाखाहरू तथा केहि सहकारीहरु संचालनमा रहेका छन् ।

दृश्यालोकनका लागि यो स्थान मोरङ जिल्लाको महत्वपूर्ण स्थल मानिन्छ । यहाँ सामुदायिक वन, सिमसार, गुफा, केही चुलि-पहाड, झरना खोलानालाहरु रहेका छन् । गाउँपालिकाको, वडा नं. १ मा कोर्ना झरना,

वडा नं ४ मा तामा झरना, त्यसै गरी बिहीबारेमा होम स्टेहरु रहेका छन् । गाउँपालिकामा मगर, र लिम्बु समुदायको मानिसहरुको वसोबास बढी छ । यहाँका बासिन्दा, पर्यटकहरु घुमफिर गर्न आएमा भर्रा नाच, धान नाच नाचेर स्वागत गर्दछन् । पहाड तथा समतल भू-भागले समेटिएको यो सुन्दर गाउँपालिकामा पर्यटकलाई आर्कषित गर्ने पर्यटकिय स्थल र गतिविधि भने सिमीत छन् । यद्यपि आवश्यक पूर्वाधारहरु निर्माण गरे पर्यटकलाई आर्कषित गर्न सकिन्छ । यहाँको बसोबास र सम्भावित स्थितिलाई मध्यनजर गर्ने हो भने गाउँपालिकामा होमस्टे र सांकृतिक पर्यटनको सम्भावना देखिन्छ । त्यसैगरी गाउँपालिकालाई नमुना कृषि क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सके कृषि पर्यटनको समेत राम्रो सम्भावना रहेको छ । यस लगायत गाउँपालिकामा वन्यजन्तु, वनस्पति तथा जडीबुटीको अध्ययन गर्न आउनेहरूका लागि शैक्षिक पर्यटनको पनि आकर्षक स्थल हुनसक्छ ।

२.२ स्थानिक विश्लेषण (Spatial Analysis)

यस गाउँपालिकाको अधिकाशं भू-भाग पहाड र केहि भागमात्र तराई क्षेत्रमा रहेको छ । यसको दक्षिणी भागमा चारकोसे झाडी अवस्थित छ भने अर्कोतर्फ पहाडी भागमा समेत वनजंगल रहेको पाइन्छ । गाउँपालिकाबाट थुप्रै खोलानाला उत्पती भएर बगेका छन् जसमा केहि मुख्य नदी तथा खोलाहरुमा बुढी, हुर्हुरे, डाले, मुगु, खदम, हचुवा, भलुवा, लोहन्द्रा, तुर्के आदी पर्दछन् ।

२.२.१ पहुँच (Accesibility)

प्रदेशको राजधानी तथा जिल्ला सदरमुकाम विराटनगरबाट ४६ किलोमिटर उत्तरपूर्वमा रहेको यो गाउँपालिका पूर्व पश्चिम राजमार्ग भन्दा करिब ५ किलोमिटर उत्तरबाट शुरु भई धनकुटा जिल्ला सम्म जोडिएको छ । समतल भू– भाग हुँदै पहाडसम्म रहेको यो गाउँपालीकाका १० मध्ये ६ वटा वडाहरु पहाडि भू-भागमा रहेका छन् । तसर्थ सडक तथा यातायात पूर्वाधारका हिसाबले यस गाउँपालिकाको स्थिति सन्तोषजनक छैन । केही वडामा ग्राभेल र कच्ची सडकहरु बनेका भए पनि पहाडि भेगमा सबैतिर सडक संजालले जोडिएको छैन । त्यस्तै, निर्माण भएको नयाँ सडकमा सार्वजनिक सवारी साधन नपुग्ने हुँदा निजी सवारी साधन नहुनेले घण्टौ लगाएर पैदल यात्रा गरी केन्द्रसम्म पुग्नु पर्ने बाध्यता छ । गाउँपालिका भित्र रहेको केहि सडकहरू कालोपत्रे छन् भने अधिकाशं सडकहरु ग्राभेल तथा कच्ची अवस्थामा रहेका छन् । यस्ता सडकहरूमा बर्षातमा हिलो र खाल्डाखुल्डि बढ्ने तथा हिउँदमा धुलो हुने गरेको हुँदा वर्षातमा आवागमनमा कष्टप्रद हुनेगरेको छ ।

निम्न तालिकाले सडकको वर्तमान अवस्थितिलाई देखाउँछ ।

सडको किसिम	लम्बाई (कि.मी)
कालो पत्रे	३२
ग्राभेल	२५०
कच्ची तथा धुले	१५०

स्रोत: गाउँपालिका विकास योजना आ.व. ०७८/०७९

२.२.२भू-उपयोगका क्षेत्रहरू

(क) भू-उपयोगको वितरण

भूमि महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो । आर्थिक विकासको लागि यसको समुचित उपयोग गर्नु पर्दछ । भूमिलाई कृषि, आवास, सडक, पिउने पानी, सिँचाई, विद्युत तथा उर्जा, सूचना तथा संचार आदिको प्रवन्धको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस खण्डमा विषेश गरी गाउँपालिकाको भू-उपयोग र भू-आवरणको वस्तुगत चित्रण गरिएको छ ।

(१) कृषि क्षेत्र

आधार नक्साको विश्लेषणको आधारमा यस गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्र भन्नाले प्रत्येक वडामा रहेका उर्वर खेतीयोग्य भू-भागलाई जनाउँछ । भौगोलिक अवस्थामा धेरै पहाड र थोरै तराई भएकोले, २०६८ जनगणना अनुसार, कूल जमिनको ६५ प्रतिशत भाग कृषियोग्य रहेको थियो भने पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार २४.९९ प्रतिशत मात्र रहेको छ । उचित योजना बनाएर कृषिमा लगानि नगर्ने हो भने आउँदो दशकमा कृषियोग्य जमिनको मात्रा झन् कम भएर जान सक्छ जसकाकारण खाद्यन्नमा परनिर्भता बढ्न सक्छ । यद्यपि, यि क्षेत्रहरूमा समान प्रकृतिको भू-वनोट नभएकाले एकीकृतरूपमा जलवायु अनुकूल माटोको प्रकृतिअनुसार बालीनाली तथा फलफूल र तरकारीको खेती सघन रुपमा गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । यस्ता क्षेत्रहरूलाई उपयुक्तताको आधारमा कृषि पकेट क्षेत्र घोषणा गर्न सकिन्छ । यो गाउँपालिकामा हाल खेतीपाती भइरहेका तथा कृषिका लागि योग्य क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन्-

वडा नं.	कृषि योग्य क्षेत्र		वडा नं.	कृषि योग्य क्षेत्र
१	सबै टोलमा कृषि उत्पादन हुने		६	आहाले, बुडीखेत, विमिरे, राङचा, चम्पाखोली, डाले
२	सबै टोलमा कृषि उत्पादन हुने		७	सबै टोलमा कृषि उत्पादन हुने
३	सबै टोलमाकृषि योग्य जमिन रहेका		८	आमजुंगी क्षेत्र, हजारबिघा क्षेत्र, सुकुना क्षेत्र
४	लामिटार, टाकुरे, दर्लामी, याङसिला, नरकटे, चिउरीभञ्ज्याङ छ घरे, खोलाघारी		९	सबै टोलमा कृषि योग्य जमिन रहेको
५	आँपटार (क), बेलबोटे, फाँटे, निकुरे, राङ्चा, लामिछाने, धुस्कुटे, सुम्निमा चोक, थुम्की, हेदुङ चोक		१०	कुवापानी, वगौचा, हिमालय क्षेत्र, चौविसे, ज्ञानोदय, गैरी टोल, जुनेली क्षेत्र, बाँनियाटार क्षेत्र, चिनारी टोल

(२) मिश्रित जनघनत्व भएका बसोबास क्षेत्र

यस प्रकारको क्षेत्रहरू सबै वडाहरूमा रहेका छन् । परम्परागत हिसाबले वस्ती बसाल्ने सन्दर्भमा पानीको सुविधा, खेती योग्य क्षेत्र, पशुपालनलाई पायक र अन्न उत्पादनयुक्त उपयुक्त जमिन भएको स्थानमा यत्रतत्र छरिएर बस्ने प्रचलन भएकोले आ-आफ्नो पायकअनुसार सबै वडाहरूमा कतै बाक्लो तथा कतै पातलो हिसाबले यस प्रकारका वस्ती क्षेत्रहरू रहेका छन् । सेवा प्रवाहका दृष्टिकोणले यसरी छरिएको वस्तीहरूमा पूर्वाधार र सेवा पुऱ्याउन राज्यलाई हम्मे हम्मे पर्दछ भने लागत समेत अत्यन्त बढी पर्दछ । तसर्थ यस्ता क्षेत्रका वस्तीहरूलाई उपयुक्त स्थानमा एकीकृत रूपमा स्थानान्तरण गर्दा कालान्तरमा राज्यलाई फाइदा पुग्नुका साथै जनतालाई सहज, सुरक्षित आवास क्षेत्रहरू निर्माण हुन्छन् र सेवा प्रवाह सहज हुन जान्छ । गाउँपालिकामा मिश्रित जनघनत्व भएका वस्ती क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन् :

वडा नं.	मुख्य वस्तीहरूको विवरण
१	पाटी गााउ, सल्लेङ, थामडाँडा, लामेचौरी, बारेफुङ, कारोबारे टोल, राँगे, कुमाल टोल, समला, जिम्बाडाँडा, फिकिदुम, डाँडा गाउँ, रातमाटे, सिम्ले, फेदी, निङलाधापा
२	प्रतिभा टोल, पिङडाँडा, लक्ष्मिपुर टोल, सामित्तेन, लालिगुराँस, चिसापानी, तिनजुरे, फुलवारी, जेफाल
३	हँचुवा, सानो हँचुवा, आँपटार, बागढले, बागखोर, देउराली टोल, साही डाँडा, भोगटेनी, रामपुर, गुमाने, खौसेबुङ, वलजीते, मोदी
४	लामिटार टोल, जगदम्वा टोल, छेलढुङ्गे टोल, सप्तकला टोल, बुढिगंगो टोल, तोपथुम्का टोल, याङशिला टोल, दर्लामी टोल
५	आँपटार लाफा, राजारानी, लामिछाने टोल, साधुटार, देविटार, आँपटार,(ख), पिपल प्रगती टोल, बगैँचा प्रगती टोल, हुलाक फुलबारी टोल, धष्कुटे थुम्की, प्रगति फुलबारी टोल, राङ्चा टोल, फाँटे, जरुवा, चौतारे, जुलकेनी टोल
६	आहाले टोल, अमृत टोल, सिंहदेवी टोल, डाले, चम्पाखोली टोल, विमिरे हिमदले टोल, चम्पाखोली कालोपानी, सानो राङचा टोल, तामाङ टोल, चम्पा खोली संगमपथ टोल, शान्ति चोक टोल
७	नरकटे टोल, ओखलढुङ्गे मंसिरे टोल, कालीका भालुकुडे टोल, खदम मुगु टोल, मुगु चोक टोट, नव अभियान टोल, मेहरमान टोल, प्रभात टोल, एकता सरस्वती टोल, आनीगेन टोल,
८	सुकुना टोल, प्रतिभा, टोल, निकासी टोल, शान्ति टोल,नारी विकास टोल, स्कुल टोल, देउराली टोल, हजारविघा टोल, बाह्रविघे टोल
९	कुसुमे टोल, वेलचौरी टोल, स्कुल चोक टोल, मुनाल टोल, शिवालय सामुदायीक टोल, सातपत्रे, सिमसार टोल, खयरघारी टोल, धंगरु टोल, धंगरु सुविदार टोल, विराजे टोल, आदर्श डाँडा टोल, भलुवा टोल, नमुना टोल
१०	हिमालय टोल, ज्ञानोदय टोल, मच्छिन्द्र टोल, चिनारी टोल, चौविसे टोल, कुबापानी टोल, बगैँचा टोल, त्रिवेणी टोल

(३) वन जंगल क्षेत्र

केराबारी गाउँपालिकाको कूल भू-भागको झण्डै ६६.५८ प्रतिशत प्रतिशत भू-भाग वनजंगलले ढाकेको छ । यस गाउँपालिकामा २९ वटा सामुदायिक वन छन् र सरकारी संरक्षित वनक्षेत्र ठूलो भूभागमा फैलिएको छ । वन जंगलले प्रशस्त क्षेत्र ओगटेको हुनाले विभिन्न जनावर जस्तै : चितुवा, बाँदर, बदेल, घोरल मृग, हरिण, सालक, स्याल, दुम्सी, हात्ती, साथै चराचुरुङगी जस्तै : ढुकुर, काग, काँडेभ्याकुर, कालीज, पिउरा, लुइँचे, मयूर, जुरेली, गौथली, सुगाँ, मैना आदि पाइन्छ । वनस्पतिमा साल, सिसौ, करम, साज, सती साल, सिमल, गुराँस, चाँप, बाँस, चिलाउनी, उत्तीस, कटुस, खनिउँ र जडीबुटीमा सिरेईटो, बुढोओखती, पाखनवेद, हाडजोड, गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला, पिप्ला, चमलायो, जमुना, टिमुर, चिउरी, असुरो, कुरीलो, दालचीनी, काली निउरो, घोडताप्रे, तितेपाती, कुरीलो, सुनगाभा, तुलसी, घिउकुमारी आदि पाइन्छ । गाउँपालिकामा रहेका वनजंगल क्षेत्रलाई जंगल क्षेत्र नै कायम राखी हाल रहेको प्राकृतिक अवस्थाको जंगललाई दिगो वन व्यवस्थापन मार्फत स्याहार संभार गरी पूर्णरूपमा उत्पादन र प्रतिफलमुखी बनाई गाउँपालिकाको दिगो विकास र समृद्धिमा सदुपयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(४) व्यावसायिक क्षेत्र

केराबारी गाउँपालिकामा वडा केन्द्र लगायत आसपासका स्थानहरू पनि व्यापारिक केन्द्रको रूपमा क्रमश विस्तार हुँदै गइरहेका छन् । गाउँपालिकामा रहेका व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

क्र. सं.	बजार केन्द्रको नाम	वडा नं.
१	पाटी गाउँ	१
२	बिहिबारे हटिया बजार	२
३	हँचुवा	३
४	भोगटेनी	३
५	आँपटार	५
६	शनिबारे हाटबजार	६
७	मुगु चोक	७
८	कालिका, भालुकुडे	७
९	मच्छिन्द्र चोक	८
१०	देउराली चोक	८
११	सुक्रबारे चोक	८
१२	आमजुंगी चोक	८
१३	आइतबारे	९
१४	कुसुमे	९
१५	स्कुल चोक	९
१६	ज्ञानोदय टोल	१०
१७	मच्छिद्रटोल क्षेत्र	१०

(५) जल तथा नदी क्षेत्र

केराबारी गाउँपालिकाको वडा नं. ८ बाहेक, अन्य क्षेत्रमा खोला तथा पानिका मुहानहरु रहेको छन् । यहाँका मुख्य नदिहरूमा, बुढी खोला, हुर्हरे, डाले, मुगु, खदम, हचुवा, भलुवा, लोहन्द्रा, तुर्के आदि रहेका छन् ।

नदि तथा पानीका मुहानको विवरण:

क्र. सं.	नदी, खोलाको नाम	वडा नं.
१	गोपेनी मुहान	१
२	सेल्लेङ मुहान	१
३	खदम खोला मुहान,	१, २, ६, ७
४	फाकफोक खोला मुहान	१
५	काभ्रे खोला मुहान	१
६	चिसापानी खोला मुहान	१
७	समेवा खोला मुहान	२

क्र. सं.	नदी, खोलाको नाम	वडा नं.
८	पात्ले खोल्सा मुहान	२
९	धारा खोल्सा मुहान	२
१०	कालीमाटी खोल्सा मुहान	२
११	सामसुने झरना	२
१२	महाँकाली झरना	२
१३	हचुवा खोला मुहान	३
१४	सानो गडामे खोला मुहान	३
१५	बडहरे मुहान	३
१६	रुदुवा मुहान	३
१७	धारापानी खोलामुहान	३
१८	रुदुवा मुहान	३
१९	दुम्से मुहान	४
२०	भौरे मुहान	४
२१	कालोपानी मुहान	४, ६
२२	थाकने मुहान	४
२३	जलुकेनी मुहान	४
२४	झ्याउरे मुहान	४
२५	बुडी खोला मुहान	५
२६	हुरहुरे खोला	५
२७	वाघ खोला	५
२८	सेरा मुहान	५
२९	डाले खोला मुहान	५
३०	जलकन्या मुहान	६, ९
३१	ढिस्कुटे मुहान	६
३२	सिक्ती मुहान	६
३३	डाले खोला मुहान	६
३४	मुगु खोला मुहान	६, ७
३४	सतीसाले खोला	६
३५	खोलाघारी मुहान	७
३६	ज्यामीरे खोला मुहान	७
३७	भालुवा, , लोहन्द्रा खोला	९

क्र. सं.	नदी, खोलाको नाम	वडा नं.
३८	गरम झोडा मुहान	९
३९	सातपत्रे मुहान	९
४०	सिमखोल्सी मुहान	९
४१	सातपत्रे कुसुमे मुहान	९
४२	सुपारे खोला	१०
४३	भण्डारे खोला	१०
४४	खदम खोला मुल	१०
४५	झाँक्री खोल्सी	१०

(६) पर्यटकीय क्षेत्र

गाउँपालिकामा केहि पर्यटकीय केन्द्रहरु छन् । सिमसार क्षेत्रहरु, जैवीक विविधता, पहाडी भूभागबाट देखिने मनोरम प्राकृतिक तथा समतल भू-भागको दृश्य अवलोकन स्थल, आदि मुख्य पर्यटकीय केन्दहरु हुन् । यहाँ बसोबास गर्ने समुदायको मौलिक संस्कृति, भेषभुषा पर्यटकीय आकर्षणको केन्द्रका रुपमा रहेका छन् ।

यस नगरपालिकामा रहेका प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

क्र. सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	पर्यटकीय महत्व
१	ध्वजे डाँडा	वडा नं. १, थामडाँडा	दृष्य अवलोकन
२	महादेव पार्वती गुफा	वडा नं. १, समला	गुफा अवलोकन
३	जैतुन पार्क	वडा नं. १, थाम डाँडा	दृष्य अवोलकन
४	सेती झरना	वडा नं. १, सेलेङ	झरना अवलोकन
५	नामदीङ्ग, गोरी झरना	वडा नं. १, निङला थापा	धार्मिक
६	ईसाइ जागृति चोक	वडा नं. १, थामडाँडा	धार्मिक
७	अनुग्रह चर्च	वडा नं. १, पाटीगाउँ	धार्मिक
८	हिमालय खिश्टेन चर्च	वडा नं. १, कुमाल	धार्मिक
९	किराँतेश्वर हामसाङ फाल्गुनन्द माङ्हिम	वडा नं. १, कुमाल	धार्मिक
१०	तेराजी मन्दीर	वडा नं. १, फेदी	धार्मिक
११	पञ्चकन्या मन्दिर	वडा नं. १, किकिदुम	धार्मिक
१२	जेफाले पर्यटकीय क्षेत्र	वडा नं. २ जेफाले	दृष्य अवलोकन
१३	राजाथान देविस्थान	वडा नं. २ चिसापनी टोल	पोखरी अवलोकन
१४	महाँकाली देविस्थान	वडा नं. २ ताकचुवा खोला	धार्मिक
१५	पाथिभारा मन्दिर	वडा नं. २, काफल	धार्मिक

क्र. सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	पर्यटकीय महत्व
१६	माङहिम मन्दिर	वडा नं. २, सोमबारे	धार्मिक
१७	सिंहदेवी मन्दिर	वडा नं. २, सिंहदेवी	धार्मिक
१८	एथेन्स प्राथना भवन	वडा नं. २, तिनजुरे	धार्मिक
१९	पवित्र बप्तिस चर्च	वडा नं. २, प्रतिभा टोल	धार्मिक
२०	मेथोडिस सृजना चर्च	वडा नं. २, चिसापानी	धार्मिक
२१	ईमानुयल चर्च	वडा नं. २, चिसापानी	धार्मिक
२२	भ्यू पोइन्ट क्षेत्र	वडा नं. ३, देउराली	दृष्य अवलोकन
२३	काली पोखरी पिक्नीक स्थल	वडा नं. ३, आमडाँडा कालीपोखरी	दृष्य अवलोकन
२४	भोगटेनी पर्यटकीय स्थल	वडा नं. ३, भोगटेनी	मगर संग्रहालय रहेको
२५	रामपुर गुफा	वडा नं. ३, रामपुर	गुफा अवलोकन
२६	सन्तानेस्वर सिवालय मन्दीर	वडा नं. ३, हँचुवा	धार्मिक
२७	किराँत मन्दिर (महागुरु फाल्गुनन्द माङहिम)	वडा नं. ३, भ्यू पोइन्ट	धार्मिक
२८	राष्ट्रिय विभुति	वडा नं. ३, भ्यू पोइन्ट	धार्मिक
३०	ओखे भ्यू टावर	वडा नं. ४ याङसीला	दृश्य अवलोकन
३१	सप्त कन्या गुफा	वडा नं. ४, गोगुने पुच्छर	गुफा अवलोकन
३२	तामा झरना	वडा नं. ४, सिम्ले पाटा	झरना अवलोकन
३३	तोप थुम्का	वडा नं. ४, टाकुरे	उदाउदो सुर्य, अस्ताउदो सुर्य दृष्य अवलोकन
३४	सिद्ध थुम्का	वडा नं. ४, सिद्रा थुम्का	दृष्य अवलोकन
३५	सिवालय मन्दिर	वडा नं. ४, याङशिला	धार्मिक
३६	सङ्गेनाङसाल छेलिङ् गुम्बा	वडा नं. ४, चनौटे	धार्मिक
३७	छेलिङ गुम्बा	वडा नं. ४, लामिटार	धार्मिक
३८	वडा भित्र ३ वटा चर्च रहेको	वडा नं. ४,	
३९	थुम्की	वडा नं. ५, धुस्कुटे	दृष्य अवलोकन
४०	राजारानी लामिछाने	वडा नं. ५, राजारानी	हिन्दु धार्मिक पार्क रहेको
४१	नाङसाल देउराल, गुम्बा	वडा नं. ५, छेदुङ चोक	धार्मिक
४२	शिवालय मन्दिर	वडा नं. ५, चोक्टी	धार्मिक

क्र. सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	पर्यटकीय महत्व
४३	देविथान	वडा नं. ५, देविटार	धार्मिक
४४	साकेला थान	वडा नं. ५, खल्याङ	धार्मिक
४५	चर्चहरु (२ वटा)	वडा नं. ५,	धार्मिक
४६	जलकन्या मन्दिर	वडा नं. ५, राङ्चा	धार्मिक
४७	रतनदेवी मन्दिर	वडा नं. ५, फाँट	धार्मिक
४८	चम्पावती देवी मन्दिर	वडा नं. ६, चम्पाखोली	धार्मिक
४९	जलकन्या मन्दिर	वडा नं. ६, कालोपानी	धार्मिक
५०	संगमपथ देवि स्थान	वडा नं. ६, संगमपथ	धार्मिक
५१	किँरात भाङहीम	वडा नं. ६, विमिरे	धार्मिक
५२	तेह्रथुमे जलकन्या देविथान	वडा नं. ६, तेह्रथुमे	धार्मिक
५३	डाले देविथान	वडा नं. ६, डाले	धार्मिक
५४	नयाँ फिलीप्स चर्च	वडा नं. ६, डाल	धार्मिक
५५	राङ्चा चर्च	वडा नं. ६, राङ्चा	धार्मिक
५६	अमृत चोक चर्च	वडा नं. ६, अमृत चोक	धार्मिक
५७	छेयालुङ गुम्बा	वडा नं. ६, तामाङ टोल	धार्मिक
५८	ओखलढुङ्गा मंसिरे सिमसार क्षेत्र	वडा नं. ७, ओखल ढुङ्गा ज्याविरे	सिमसार क्षेत्र
५९	गोकुलटार पिकनीक स्थल	वडा नं. ७, गोकुलटार	पिकनीक स्थल
६०	ठूलो ढुङ्गा पिकनीक स्थल	वडा नं. ७, ठूलो ढुङ्गा	पिकनीक स्थल
६१	कल्याणस्वर महादेव मन्दिर	वडा नं. ७, डाँगी	धार्मिक
६२	दुर्गा मन्दिर	वडा नं. ७, कालिका भालुकुडे	धार्मिक
६३	फाल्गुनन्द मिङ्सो माङहिम	वडा नं. ७, खदम मुगु टोल	धार्मिक महत्वपूर्ण
६४	२ वटा चर्चहरु रहेको		धार्मिक
६५	राधा कृष्ण मन्दिर	वडा नं. ८, राधाकृष्ण मार्ग	धार्मिक
६६	दुर्गा मन्दिर	वडा नं. ८, रोटेपिङ	धार्मिक
६७	सिमीनाक्छी पाथीभारा मन्दिर	वडा नं. ८, शुक्रवारे टोल	धार्मिक
६८	सेती देवी मन्दिर	वडा नं. ८, क्लव टोल	धार्मिक
६९	विश्वकर्मा मन्दिर	वडा नं. ८, आमजुंगी	धार्मिक

क्र. सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	पर्यटकीय महत्व
७०	राधाकृष्ण मन्दिर	वडा नं. ८, आमजुंगी	धार्मिक
७१	मानाराथा मण्डली	वडा नं. ८, प्रतिभा टोल	धार्मिक
७२	पवित्र दर्शन मण्डली	वडा नं. ८, सुकन्या टोल	धार्मिक
७३	कुसुमे सिमसार क्षेत्र	वडा नं. ९, कुसुमे	सिमसार अवलोकन
७४	सातपत्रे सिमसार क्षेत्र	वडा नं. ९, देविझोडा सिरान	सिमसार अवलोकन
७५	कुसुमे पिकनिक स्थल	वडा नं. ९, कुसुमे	पिकनिक स्थल
७६	भलुवा खोला, झोलुङ्गे पुल	वडा नं. ९, भलुवा	झोलुङ्गेपुल अवलोकन
७७	सिवालय मन्दिर	वडा नं. ९, देविझोडा	धार्मिक
७८	भुवनेस्वर महाँदेव मन्दिर	वडा नं. ९, भलुवा	धार्मिक
७९	तमु गुम्बा	वडा नं. ९, वेलचौरी	पुस १ देव १५ सम्म मेला तमु लोसार
८०	हिमालय तेन्तीको स्थल चर्च	वडा नं. ९, मलुबा	धार्मिक
८१	भ्यू पोइन्ट	वडा नं. १०, आँपटार	दृष्य अवलोक
८२	किराँत मन्दिर	वडा नं. १०, आँपटार	धार्मिक
८३	सिवालय मन्दिर	वडा नं. १०, कुबापानी	धार्मिक
८४	कुवापानी देविथान	वडा नं. १०, कुबापानी	धार्मिक
८५	मानरथा चर्च	वडा नं. १०, ज्ञानोदय टोल	धार्मिक

(७) ल्याण्डफिल क्षेत्र

गाउँपालिकामा उपयुक्त ल्याण्डफिल साइटको पहिचान गरी प्रयोगमा ल्याउन बाँकी नै छ ।

(८) वर्षातको पानी निकास प्रणाली

गाउँपालिकाको मुल जलनिकासको रुपमा खदम खोला, लोहन्द्रा खोला, हचुवा खोला आदि रहेका छन् । अधिकांश भाग पहाडि तथा चुरे क्षेत्रमा पर्ने भएकोले पहिरो तथा कटानको जोखिम रहेको र समथर क्षेत्रतिर बाढी, डुवान र कटानको जोखिम रहेको छ । तसर्थ सडकको दायाँबाँया नाला निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर दिगो विकासको अवधारणाअनुरूप अगाडि बढ्नु पर्ने देखिन्छ । यसका लागि सडकको स्तरोन्नति सँगसँगै नाला निर्माण गर्ने र नजिकको खोलाहरूमा निकास गर्ने प्रणाली विकास गर्नु पर्दछ । यसरी नालाको कामको थालनी गर्दा सर्वप्रथम पहिरो, डुवान र कटानका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ । चुरे क्षेत्रबाट बगेर आउने नदी तथा खोलाहरु भएकोले, बाढी तथा कटानको संकटहरुलाई तटबन्ध निर्माण गरी विपद् न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ ।

२.२.३माटोको बनावट (Soil Type)

नेपालको भौगर्भिक बनावट हिमालय पर्वत श्रृंखला निर्माण हुँदाताका भएको हो । हिमालय पर्वत श्रृंखलालाई सबैभन्दा कान्छो भौगर्भिक बनावट (New Fold Mountain) मानिन्छ । प्रकृतिमा लगातार घटिरहने प्रक्रियाहरू जस्तै– हुरीवतास, वर्षा, खडेरी, हावापानी परिवर्तन, पहिरो, वायुमण्डलीय चाप (Atmospheric Pressure), हिमपात, भुइँचालो आदिका कारण भूधरातलीय परिवर्तन भइरहेको हुन्छ । यसप्रकार भू-धरातलमा भइरहने निरन्तर परिवर्तनको प्रभाव यस गाउँपालिकाको भौगर्भिक संरचनामा पर्नु स्वभाविकै हो । यहाँको माटो बलौटे र चिम्ट्याइलो मिश्रित प्रकृतिको रहेको छ । यस्तो माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा बढी पाइन्छ । यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमशः घटिरहेको पाइन्छ । यो गाउँपालिकाको प्राय क्षेत्रहरु पहाडी भागमा पर्दछ । यसको दक्षिणी भागको माटो उर्वर भए पनि यसको उत्तरी भागको माटो भने कम उत्पादनशिल छ । तसर्थ यसको दक्षिणी भागमा कृषि उत्पादनको राम्रो सम्भावना छ भने उत्तरतिर पशुपालन तथा नगदेबाली उत्पादनको सम्भावना प्रचुर छ ।

२.२.४ जमिनको भिरालोपन (Slope)

यस गाउँपालिकाले पूर्व-पश्चिम राजमार्गको उत्तरी तर्फको तराईको समथर भू-भाग देखि चुरे पहाडको केही उच्च भूभाग समेत समेटेको छ । तथापि गाउँपालिका अधिकांश क्षेत्र पहाडि क्षेत्रमा अवस्थित भएकोले यहाँको जमिनमा भिरालोको मात्रा ज्यादा रहेको छ । गाउँपालिकाको भिरालोपनको थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	भिरालोपन (डिग्रीमा)	उपयोग	जमिनको क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	० देखि १०	खेतीपाती र वस्ती विकासको लागि	८९.९४	४१.०५
२	१० देखि २०	खेतीपाती र वस्ती विकासको लागि	३१.४३	१४.३४
३	२० देखि ३०	खेतीपाती र वस्ती विकासको लागि	४८.४५	२२.११
५	३० देखि ४०	गह्रा बनाई खेती गर्न सकिने	३८.५८	१७.६१
६	४० देखि ७०	संरक्षित वन बनाउन सकिने	१०.७२	४.८९
जम्मा			२१९.११	१००

२.२.५जमिनको उचाइ (Height)

केराबारी गाउँपालिका २६ डिग्री ४० मिनेट ४० सेकेण्ड देखि २६ डिग्री ५२ मिनेट २४ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८७ डिग्री १९ मिनेट २५ सेकेण्ड देखि ८७ डिग्री ३० मिनेट ३९ सेकेण्ड पुर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ । उचाइका हिसाबले गाउँपालिका समुद्र सतहबाट करिव १३९ मिटरदेखि २०४१ मिटरको उचाइमा रहेको छ ।

२.२.६जमिनको मोहडा (Aspect)

जमिनको भिरालोपन र मोहडा सामान्यतया एक अर्काका परिपूरक हुन्छन् । अर्थात् भिरालोपन विषम हुँदा मोहडामा पनि विषमता हुन्छ । केराबारी गाउँपालिकाको मोहडालाई विश्लेषण गर्दा करिव ६४ प्रतिशत भूभाग दक्षिण मोहडा, दक्षिणपूर्वी मोहडा, तथा दक्षिण पश्चिम मोहडा, पूर्वी मोहडा भएको क्षेत्र भएकोले जलवायुगत

विविधताका साथै पारिलो घाम लाग्ने क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यस्ता प्रकारका मोहडा भएका क्षेत्रहरू आवास, कृषि, उद्योग तथा अन्य पूर्वाधार विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न उपयुक्त हुन्छन् । उत्तरी मोहडा भने बढी चिसो सिरेटी चल्ने भएकोले खेतीपाती तथा बसोबासका लागि अनुपयुक्त हुन सक्छ मोहडासम्बन्धी थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	०.३४	०.१५
२	उत्तर मोहडा	१३.२८	६.०१
३	पूर्व मोहडा	२५.९४	११.८४
४	उत्तर पूर्वी मोहडा	१४.८७	६.७९
५	उत्तर पश्चिम मोहडा	१७.७६	८.११
६	दक्षिण मोहडा	४१.११	१८.७६
७	दक्षिण पूर्वी मोहडा	३९.५३	१८.०४
८	दक्षिण पश्चिम मोहडा	३८.४९	१७.५७
९	पश्चिम मोहडा	२७.९०	१२.७३
	जम्मा	२१९.११	१००

२.३ जनसांख्यिक विश्लेषण

नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय जनसङ्ख्या कोष (UNFPA) का अनुसार सन् १९९५ देखि नेपालको जनसाङ्ख्यिक प्रवृत्तिमा सारभूत भिन्नताहरू देखापरेका छन् । यस प्रकारको भिन्नता देखापर्नुका पछाडि घट्दो जन्मदर र मृत्युदर, बढ्दो औसत आयु, पहिलो विवाह गर्दाको बढ्दो उमेर र शहर केन्द्रित तथा सुविधाहरू केन्द्रित बसाइसराइहरू मुख्य कारणहरू रहेको विश्लेषण छ । कम विकसित राष्ट्रको तहबाट मध्यम आय भएका मुलुकहरूको स्तरमा पुग्न राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकासका लक्ष्यअनुरूप राखेको परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्न जनसाङ्ख्यिक चरहरूमा सकारात्मक सङ्केतहरू देखा पर्नु आवश्यक रहेको परिप्रेक्ष्यमा माथिको जनसाङ्ख्यिक विश्लेषण सकारात्मक दिशातर्फ नै उन्मुख देखिन्छ । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले सन् २०१४ मा प्रकाशन गरेको Population Monograph of Nepal (Vol. 1)मा समेत सन् १९९१-२००१ को औसत जनसङ्ख्या वृद्धिदर २.२५% प्रतिशतबाट घटेर सन् २००१-२०११ मा १.३५ प्रतिशतमा कायम हुनुका पछाडि जनसाङ्ख्यिक चरहरू जस्तै : ठूलो सङ्ख्यामा युवाहरू विदेशिनु, जनचेतनामा भएको सकारात्मक परिवर्तन, एकात्मक परिवारको सङ्ख्यामा वृद्धि आदिलाई ठानेको छ । अर्कोतर्फ आन्तरिक बसाइ सराइको प्रवृत्तिलाई हेर्दा हिमाल र पहाडबाट तराईतर्फ र ग्रामीण भेगहरूबाट शहरी केन्द्रहरूतर्फ बसाइसराइ गर्ने र एकात्मक परिवारको सङ्ख्या बढ्दै गएको देखिन्छ । यस प्रकारको बसाइसराइको प्रवृत्तिले गर्दा काठमाडौँ उपत्यका, तराई तथा देशका अन्य शहरी केन्द्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिको अत्यधिक चाप हुने र हिमाली तथा पहाडी जिल्लाहरू र विकट ग्रामीण क्षेत्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिदर ऋणात्मक समेत देखिन थालेको छ । यो प्रवृत्तिले निम्त्याएको अर्को पक्ष हो अनुपस्थित जनसङ्ख्या अर्थात् काम वा रोजगारीको सिलसिलामा ६ महिना वा सो भन्दा बढी समय आफ्नो मूल थलो छोडेर बाहिरिने जनसङ्ख्या सन् २००१ मा कुल ७,६२,१८१ हुँदा

सन् २०११ को तथ्याङ्कमा १९,२१, ४९४ देखिन्छ । यो क्रम पछिल्ला वर्षहरूमा थप वृद्धि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

केराबारी गाउँपालिकाको जनसांख्यिक अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा, २०६८ को जनगणनामा ३०९०८ जनसंख्या रहेको यो गाउँपालिकामा, २०७५को घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार यहाँको जनसंख्या ३६७७३ रहेको छ । गाउँपालिकाको दक्षिणी भागमा तराई (समथर) रहेकोले अन्य भागभन्दा केहि बढि जनसंख्याको चाप देखिन्छ । यद्यपि यहाँको समग्र जनसांख्यिक वृद्धिको अवस्था भने राष्ट्रिय चरित्र सँग मिल्न जान्छ ।

२.४ सेवा प्रवाह र सेवा क्षेत्रको वितरण

गाउँपालिकाबासीलाई चुस्त, पारदर्शी तथा सुविधाजनक सेवा प्रवाह गर्नु गाउँपालिकाको पहिलो दायित्व हो । सही सूचना तथा जानकारी प्राप्त नहुँदा सेवाग्राहीले पटक पटक दुख पाउने अवस्था आउँछ भने गाउँपालिकाप्रति जनविश्वास पनि घट्न जान्छ । यसकारण यस विषयमा गाउँपालिका चनाखो हुनु पर्ने हुन्छ । राज्यद्वारा प्रवाह हुने सबै प्रकारको सेवाहरू गाउँपालिकाको केन्द्र रहेको वडा नं. १० केराबारीबाट भइरहेको छ भने थप सेवाहरू प्रत्येक वडाका वडा कार्यालयहरूबाट भइरहेका छन् । यसका साथै विषयगत शाखाहरूबाट कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा सहकारी, रोजगारी लगायतका सेवाहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा हाल वडा नं. १, २, ५ र १० मा स्वास्थ्य चौकी, वडा नं. ९ र १० मा बर्थिङ सेन्टर, वडा नं. २, ३, ४, ६, ७, ८ र ९ मा सामुदायीक स्वास्थ्य ईकाइ, २ वटा खोप केन्द्र र १२ वटा निजी स्वास्थ्य संस्थाहरु बाट सेवप्रदान भइरहेको छ । यी संस्थाहरूबाट सीमित मात्रामा स्वास्थ्यका आधारभूत सेवा सञ्चालन भएतापनि जटिल किसिमका स्वास्थ्य सेवाको अपर्याप्तता रहेको छ । जटिल रोगको परीक्षण तथा उपचार र आकस्मिक सेवा प्राप्त गर्न गाउँवासीलाई, इटहरी, दमक, विराटनगर, धरान र काठमाडौं आदि, सुबिधायुक्त शहरहरू जानुपर्ने बाध्यता छ । आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध गर्न प्रत्येक वडामा सुविधासम्पन्न स्वास्थ्य चौकीहरू स्थापना गर्नुका साथै भइरहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नती गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाले स्वास्थ्य सेवामा सबै जनताको पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्यकासाथ सबै स्वास्थ्य संस्थामा व्यवस्थापन समिति गठन गरी स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम शुरु गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपाल सरकारको "एक स्थानीय तह एक अस्पताल निर्माण" अभियान अन्तर्गत गाउँपालिकामा एक १५ शैयाको अस्पताल निर्माण गरी सो अस्पताललाई सुविधा सम्पन्न बनाउन सके स्वास्थ्यसेवा उपलब्दतामा गुणात्मक सुधार हुन सक्छ ।

यस गाउँपालिकामा शिक्षा सेवाको स्तर मध्यम रहेको छ । कुल साक्षरता ६५.४ प्रतिशत रहेको र त्यस मध्ये ७१.१ प्रतिशत पुरुष र ६०.७ प्रतिशत महिला साक्षर रहेका छन् । गाउँपालिकामा एउटा क्याम्पस, १४ वटा माध्यामिक विद्यालय, ३७ वटा आधारभुत विद्यालय, र ८ वटा सामुदायिक वालविकास केन्द्र रहेका छन् । गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक विद्यालयको स्तर वृद्धि गर्नुपर्ने ठूलो आवश्यकता रहेको छ । त्यसकालागी आवश्यक पूर्वाधार र दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ । कृषि र उद्योग क्षेत्रको व्यापक विकासको सम्भावना रहेको यो गाउँपालिकामा बहुप्राविधिक शिक्षालयको पनि आवश्यकता रहेको छ ।

पहाड र तराईको भू-भागमा फैलिएको यो गाउँपालिकामा खानेपानिको स्रोतकोरुपमा पहाडि भेगमा मुलको पानी,र तराईको भेगमा ट्युबवेल,इनार आदि प्रयोग हुने गरेको छ । गाउँपालिकामा रहेका करिब ९०.१ % परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोतको रुपमा धारा/पाइप प्रयोग गरेको देखिन्छ भने बाँकी परिवारले अन्य स्रोतहरू जस्तै इनार/कुवा, हाते पम्प, मुलधारा, नदी, खोला इत्यादि प्रयोग गरेको पाइन्छ । तर पानी शुद्धिकरणको प्रभावकारी उपाय भने अवलम्बन भएको पाइँदैन । स्वच्छ खानेपानी खान पाउने कुरा सबै

नागरिकको नैसर्गिक अधिकार भएकाले पिउने पानीको शुद्धताको सुनिश्चितता गरिनु जरुरी छ । प्रत्येक वडामा सम्पूर्ण घरधुरीमा पूर्णरूपमा शुद्ध पिउने पानीको प्रबन्ध हुन सकेको छैन । खानेपानी वितरणलाई पूर्णता दिन ठूलो लगानी गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

गाउँपालिकाको शान्ति सुरक्षाको अवस्था हेर्दा सामान्य रहेको छ । गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. ६ मा नेपाली सेनाको काली शक्ती गण, वडा नं.७ मा सामुदायीक वनको लागी १ जना वन रक्षक रहेको, र वडा नं. ८ मा ईलाका प्रहरी कार्यालय रहेको छ । प्रत्येक वडामा शान्ति सुरक्षा र अमनचैन कायम गर्न प्रहरी चौकी सहित सुरक्षा निकायहरूलाई विस्तार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैङ्कबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच पुऱ्याउन अपरिहार्य जस्तै भइसकेको छ । हाल यस गाउँपालिामा एन.आई.सी एसिया बैङ्क, सप्तकोसी विकास बैङ्क, एन. एम. बि बैङ्क, कामना सेवा विकास बैङ्क रहेका छन् । त्यसैगरी सहकारीहरुमा डाँगी बहुउद्देश्य सहकारी संस्था, नव उदय बहुउद्देश्य सहकारी संस्था, लक्षित सम्बृद्धी बहुउद्देश्य सहकारी संस्था, सतिशाले बहुउद्देश्य सहकारी संस्था र फरवार्ड, एन आई सी एसिया लघुवित्त, जिवन विकास, साना किसान जस्ता वित्तीयसंस्थाहरु लगायत बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

गाउँपालिकामा ठूला उद्योगहरू सञ्चालनमा आउन नसके पनि उपलब्ध स्थानीय स्रोत र साधनको उपयोग गरी विभिन्न साना तथा घरेलु तथा कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् जसले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याएको छ । गाउँपालिकामा शिवम् कसर उद्योग, महादेव कसर उद्योग, श्री कृष्ण कसर उद्योग, जय मातादि कसर उद्योग, दुग्ध डेरी उद्योग, मातृभुमी टि स्टेट प्रा.ली, ढाका उद्योग, पानी उद्योग लगायतका उद्योगहरू, साथै व्यावसायिक रूपमा गाई, भैसी, बंगुर, माछा, कुखुरा, बाखा, मौरी आदि पालन भइरहेको छ भने कुटानी पिसानी मिलहरू पनि संचालनमा रहेका छन् ।

गाउँपालिकामा मनोरञ्जनको लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकुद मैदानहरू नभएपनि फुटबल मैदानहरू, खुल्ला जमिन, चौरहरूमा यहाँका मानिसहरूले मनोरञ्जन लिने गरेको पाइन्छ । हाल गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा पाटी गाउँ खेल मैदान, समला खेल मैदान, लामेचौरी खेल मैदान, सेल्लेङ खेल मैदान, वडा नं. २ मा जेफाले खेल मैदान, हिलेथाम खेल मैदान, फाइवा खेल मैदान लक्ष्मीपुर खेल मैदान, माङथाना खेल मैदान, चुलीडाँडा खेल मैदान, फाङदुवा खेल मैदान , वडा नं. ३ मा हचुवा खेल मैदान, रामपुर खेल मैदान, वडा नं. ४ मा लामीटार खेल मैदान, छ घरे खेल मैदान, टाकुरे खेल मैदान, याङशिला खेल मैदान, वडा नं. ५ मा राङ्चा खेल मैदान, भकारे खेल मैदान, साकेला थान खेल मैदान, धुस्कुटे खेल मैदान, वडा नं. ६ मा तेह्रथुमे खेल मैदान, चम्पाखोली खेल मैदान, वडा नं. ७ मा गोकुलेटार खेल मैदान, डिपु खेल मैदान, वडा नं. ८ मा मच्छिन्द्र सङ्गसाला, राई चौरी खेल मैदान, वडा नं. ९ मा भलुवा खेल मैदान, वेल चौरी खेल मैदान, लगायतका खेल मैदानहरू रहेका छन् भने प्रत्येक विद्यालयहरूमा आ-आफ्नै खेलमैदानहरू रहेका छन् । त्यसैगरी वडा नं. १ मा जैजुन पार्क तथा पिकनिक स्थल, वडा नं. २ मा जेफाले पिकनिक स्थल, चिया बगान पिकनिक स्थल, जेफाले भ्यू टावर, वडा नं. ३ मा कालीपोखरी खेल मैदान, वडा नं. ४ मा तोप थुम्का पिकनिक स्थल, वडा नं. ५ मा राङचा पार्क, वडा नं. ७ मा गोकुलेटार पिकनिक स्थल, ठूलो ढुङ्गा पिकनिक स्थल, वडा नं. ८ मा हजारविघा सामुदायिक वन पिकनिक स्थल, वडा नं. ९ मा सातपत्रे सिमसार पिकनिक स्थल, कुसुमे पिकनिक स्थल, जस्ता थुप्रै पार्क र पिकनीक स्थलहरु रहेका छन् ।

गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा विभिन्न समुदायको आफ्नै शवदालस्थल, र चिहानस्थल रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा वडा नं. १, २, ३, ६, ७, ८ का बासिन्दाले खदम खोलाघाटमा दाहसंस्कार गर्छन, त्यस्तै वडा.२ का बासिन्दाले समेवा खोलाघाटमा, वडा नं. ३ का बासिन्दाले हचुवा खोलाघाटमा, वडा नं. ४, ५, ६ का बासिन्दाले बुडी खोला खोलाघाटमा, वडा नं. ६ का बासिन्दाले हुरहुरे मुगुदोभान खोलाघाटमा, वडा ९ का बासिन्दाले वेलचौरी घाटमा, कुसुमे घाटमा, लोहान्द्रे खोला खोलाघाटमा, धरधरे घाटमा, वडा नं. १० का बासिन्दाले दारे खोल्सीघाटमा अन्तिम संस्कार गर्ने गरेका छन् । त्यस्तै राई, लिम्बु, मगर,तथा जनजाती समुदायले आ-आफ्नो संस्कार अनुसार चिहानस्थलमा दाहसंस्कार गर्ने गरेका छन् ।

गाउँपालिकाको वडा नं. ३ मा सार्वजनिक कुलो, हचुवा खोला कुलो, झिजे कुलो, वलजिते कुलो, सानो हचुवा कुलो, वडा नं. ४ मा हर्दे कुलो, खारखोला कुलो, सखरे कुलो, वडा नं. ५ मा बुडी सिर कुलो, बुडी माइलो कुलो, सदुवा कुलो, लामिछाने कुलो, राङ्चा कुलो, थापा कुलो, वडा नं. ६ मा सिरहा जिमदारी कुलो सिँचाई, डाले पूर्व पश्चिम कुलो सिँचाई, सिक्ती पईनी सिँचाई, बुडी खेत मुल कुलो, तल्लो डाले कुलो, सतिसाले पूर्व पश्चिम कुलो, वडा नं. ७ मा सिराह जिमदारी जल उपभोक्ता, सार्वजनिक जल उपभोक्ता संस्था, जनसहयोग जल उपभोक्ता संस्था, जन जागृति जल उपभोक्ता संस्था, कालीका मुगु कुलो जल उपभोक्ता संस्था, जनता सामुदायिक कुलो, मंसिरे कुलो, वडा नं. ८ मा जन सहयोग कुलो, आमजुंगी कुलो, सुकुना कुलो, वडा नं. ९ मा नयाँ पईनी/नयाँ कुलो, ढिकीसार कुलो, दाहाल कुलो, सुविदार कुलो, वडा नं. १० मा जनसहयोग सिँचाई उपभोक्ता समुह, सार्वजनिक कुलो उपभोक्ता समुह सिँचाई आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ । तथापि पर्याप्त सिंचाई सुविधाको कमिका कारण गाउँपालिकाको सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिन सिंचित हुन सकेको छैन ।

इन्धनमा खाना पकाउने दाउरा, ग्याँस, गोबरग्याँस र मट्टितेल देखी गाडी चलाउने तेल सम्म पर्दछ । गाउँपालिकाबासीले बाल्ने बत्तिका साथमा खाना पकाउने इन्धनका रुपमा पनि विभिन्न प्रकारका श्रोतहरुको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । गाउँपालिकामा खाना पकाउनका लागि जम्मा ७०२० घरपरिवार मध्ये ६५५६ अर्थात ९३.४ प्रतिशतले काठदाउरा, २४९ अर्थात् ३.५ प्रतिशतले एल.पी ग्याँस, २१ अर्थात् ०.३ प्रतिशतले मट्टीतेल, १२ अर्थात ०.२ प्रतिशतल गुईंठा/गोरहा, १६३ अर्थात २.३ प्रतिशतले गोबरग्याँस र ०.३ प्रतिशतले अन्य इन्धन प्रयोग गर्दै आएका छन् ।

सामान्यतया वस्तीहरू बाक्लो भएका क्षेत्रहरूमा नेपाल टेलिकम तथा एनसेलजस्ता दुरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले सेवा प्रदान गरेका छन् । यद्यपि अधिकांश भू-भाग पहाडी क्षेत्रमा परेकोले नेपाल टेलिकम तथा एनसेलको प्रसारण क्षमता पर्याप्त नहुँदा डाँडा-काँडा चढ्नु पर्ने स्थीति रहेको छ ।

गाउँपालिकामा दैनिकरुपमा बस, मिनिबस, माइक्रोबस, टेम्पो जस्ता सार्वजनिक यातायातका साधनहरू गाउँपालिकाभित्र तथा बाहिर विभिन्न रुट जस्तै : केराबारी-खोर्साने , केराबारी-इटहरी, केराबारी-सिंहदेवीमा सञ्चालनमा आइरहेका छन् । तथापि गाउँपालिकामा यातायातका साधनहरूको अपर्याप्तता, रुटको कमी तथा व्यवस्थित बसपार्क तथा बस टर्मिनलहरू नहुँदा गाउँवासीहरूले सास्ती भोग्नुपरेको छ । तसर्थ सडक तथा यातायातको योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले विकास गर्नु आवश्यक छ ।

परिच्छेद - ३: समष्टिगत दिर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको सुरुवात भए पश्चात देशको शासन तीन तहका सरकारहरूले आपसी समन्वयबाट गर्ने संबैधानिक व्यवस्था छ ।सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूका आ-आफ्ना अधिकार क्षेत्रहरू तोकिएका छन् । कतिपय अधिकार साझा छन् भने कतिपय एकल प्रकृतिका छन् । सविंधानको अनुसूचि-८ अन्तर्गत स्थानीय सरकारका विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने एकल अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएकोले सोहि बमोजिम स्थानीय तहमा यो गाउँपालिकाले पहिलो आवधिक विकास योजना तयार पारेको हो ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ पहाड तथा तराईको भू-भाग रहेकोले गाउँपालिकामा नगदेवाली, अन्नवाली र प्रशस्त वन रहेकोले वनपैदावर, लगायतबाट उचितमात्रामा आयका स्रोतहरु कायम गर्न सकिने ।
▪ कुल भू-भागको ६६.५८ प्रतिशत जमिन वनजंगलले ओगटेको र २४.९९ प्रतिशत जमिन खेतियोग्य रहेको ।
▪ कृषि पर्यटन, पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन र शैक्षिक पर्यटनको प्रचुर संभावना रहेको ।
▪ कृषि ग्रामको विकास गरी कृषिमा आधारित ठूला तथा मझौला उद्योग स्थापना गर्न सकिने ।
▪ राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली अन्तर्गत पूर्व पश्चिम राजमार्गबाट करिब ५ कि.मी उत्तरतर्फ रहेको ।
▪ स्थानिय उपजमा आधारित उद्योगको प्याकेजिङ र ब्रान्डिङ गरी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्न सकिने ।
▪ युवा जनशक्तिको जनसांख्यिक लाभाशंको उच्चतम सदुपयोग गरी सम्वृद्धिको यात्रा तय गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा आफ्ना योजना आफै निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ कुल भू-भाग मध्ये अधिकाशं क्षेत्र पहाडमा पर्ने भएकोले सडक तथा अन्य पूर्वाधारहरुको कमी रहेको ।
▪ सर्म्पूण खेति योग्य जमिनमा सिंचाई सुबिधा पुऱ्याउन नसकिएको ।
▪ पर्यटनलाई व्यावसायिक बनाउने चुनौती रहेको ।
▪ कृषि तथा स्थानीय उपजमा आधारित ठूला उद्योगहरूको विकास हुन नसकेको ।
▪ शिक्षा तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा गाउँपालिकामै गुणस्तरीय र आधारभूत सेवा प्रदान गर्न सक्ने अवस्था नरहेको ।
▪ पहाडि क्षेत्रमा पहिरोको ठूलो समस्या रहेको । तराई क्षेत्रमा कटान तथा बाढिको कारण विस्थापित हुनु परेको ।
▪ विकास र समृद्धि तर्फको यात्रामा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।
▪ युवा जनशक्तिलाई गाउँपालिकाकै विकासमा केन्द्रित गरी यहि बस्ने वातावरण सृजना गर्नुपर्ने चुनौती रहेको ।

३.१ गाउँपालिका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू(lead sectors)

३.१.१ कृषिक्षेत्र (कृषि ग्राम)

दश मध्ये चारवटा वटा वडामा रहेको पाँगो र बलौटे साथै-चिम्टाइलो माटोको प्रधानता रहेको समथर फाँटहरू यस गाउँपालिकाको समृद्धिको पहिलो आधार हो । यसैगरी अधिकांश चुरे तथा पहाडी भू-भाग रहेकोले, अम्लिसो, अदुवा लगायतका नगदेवालिका उपजहरु अर्को आधार बन्न सक्छ । यसका लागि बाह्रै महिना सिंचाईको सुविधा पुग्ने क्षेत्रको विकास र विस्तार गरी वैज्ञानिक, व्यवसायिक र तीव्र उत्पादनमुखि कृषिको प्रवर्द्धन गरी गाउँपालिकालाले कृषि योग्य क्षेत्रलाई एक नमुना कृषि ग्रामको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ ।

३.१.२ वनजंगल र जलश्रोत

यस गाउँपालिकाको कुल जमिनको ६६.५८ प्रतिशत जमिन वनजंगल, झाडी तथा बुट्यानले ढाकेको छ । प्राकृतिक अवस्थामा नै रहेको वनको स्याहार सम्हार गर्नुको साटो वर्षेनी अतिक्रमण, डढेलो, चरिचरण र लुकिछिपी फडाँनीको चपेटामा परेको यर्थाथ छ । झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई पुर्नउत्थान गरी प्रतिफलमुखी जडीबुटी र फलफुल लगाउन सके तथा कृषिकर्ममा जस्तै वनजंगलको स्याहार, संरक्षण र वैज्ञानिक सदुपयोग गर्न सके यसवाट प्रत्यक्ष आर्थिक तथा पर्यावरणिय लाभ लिन सकिन्छ । विशेष गरी यो गाउँपालिकाको वनजंगललाई Agro Forest को अवधारणा अनुरुप विकास गर्न सके यो सम्वृद्धिको बलियो स्तम्भ हुन सक्छ । अर्को तर्फ चुरे क्षेत्रबाट बगेर आउने अविरल जलश्रोतको समेत उचित र पुर्ण सदुपयोग गर्न सकिएको छैन । सिंचाइ लगायत जलश्रोत व्यवस्थापन मार्फत दीर्घकालीन सम्वृद्धिमा यो जलसम्पदा समेत कोशेढुङ्गा साबित हुनसक्ने देखिन्छ ।

३.१.३ पर्यटन

यस गाउँपालिकामा विभिन्न प्रकारका पर्यटकीय क्षेत्रहरु रहेकाछन् । हालसम्ममा पहिचान भएका मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रहरुमा जेफाले एकीकृत पर्यटकीय क्षेत्र, ध्वजे डाँडा, तोपथुम्की किल्ला, तामा झरना, कोर्ना झरना, ओखे भ्यूटावर, सप्तकन्या गुफा, शिव पार्वती गुफा आदि रहेका छन् । यस्तै यौ क्षेत्र ट्रेकिङ्ग र हाइकिङ्ग रुचाउने पर्यटकको लागि, जैविक विविधता दृश्यावलोकनका लागि महत्वपूर्ण क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । गाउँपालिकाको केन्द्रदेखी उत्तरमा रहेको राम पोखरीको ऐतिहासिकता त्रेता युग सम्म जोडिएको छ । गाउँपालिकाको अत्याधिक क्षेत्र वनजगंल, चारकोसे झाडी, सामुदायीक वनले ओगटेकोले पर्यापर्यटनसाथै वन्यजन्तु, वनस्पति तथा जडीबुटीको अध्ययन गर्न आउनेहरूका लागि शैक्षिक पर्यटनको पनि आकर्षक स्थाल हुनसक्छ । गाउँपालिकामो होमस्टे र सांकृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना रहेको छ । तसर्थ पर्यटन क्षेत्र यो गाउँपालिकाको समृद्धिको अर्को मुख्य संवाहक हुन सक्छ ।

३.२ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू

३.२.१ भू-धरातल र प्राकृतिक सम्पदाहरू

मलिलो उब्जाउ युक्त जमिन तथा वनजंगल क्षेत्र यहाँको मुख्य प्राकृतिक सम्पदाहरू हुन् । यी सम्पदा नै विकासलाई गतिदिने आधारहरू हुन् ।

३.२.२ठूला शहर र राजमार्ग प्रणाली संगको सन्निकटता

राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली अन्तर्गत पूर्व पश्चिम राजमार्गबाट ५ कि.मी उत्तर बाट शुरु भएको यो गाउँपालिकाको ३२ कि.मि. सडकखण्ड कालोपत्रे रहेको छ। यहाँबाट नजिक रहेका शहरहरुमा दमक, इटहरी, धरान, विराटनगर पर्दछन् ।

३.२.३धार्मिक र सामाजिक सहिष्णुता

सबै जातजातिका वीच आपसी सहयोग र सहकार्य गरी सौहार्दतापूर्वक रहनु यहाँको विकासको अर्को महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो ।

दीर्घकालीन सोच
“कृषि, वन र पर्यटन सहितको पूर्ण पूर्वाधार, समृद्ध केराबारी हाम्रो आधार”
लक्ष्य
भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग गरी आधुनिक र व्यवसायिक कृषिको विकास र दिगो वन व्यवस्थापन मार्फत कृषिमा र वनमा आधारित उद्योगको स्थापना साथै पर्यटन प्रवर्द्धन गरी आर्थिक क्रान्ति गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ कृषि, वन, उद्योग पर्यटन लगायत आर्थिक सम्भावनाका क्षेत्रहरूको विकास मार्फत आर्थिक सम्वृद्धि हासिल गर्नु ✓ न्याय पूर्ण, सौहार्द, खुसी र सुखी समाज निर्माण गर्नु । ✓ विकासका लागि अपरिहार्य सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको दिगो र सन्तुलित विकास गर्नु । ✓ पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी वातावरण संरक्षण गर्नु । ✓ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त तुल्याई असल शासन स्थापित गर्नु ।

प्रमुख रणनीतिहरू
▪ आर्थिक क्षेत्रका मूल स्तम्भहरू जस्तै कृषि, वन, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यवसायिक बनाई यसमा संलग्न मानव स्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धि तुल्याउने ।
▪ हरेक क्षेत्रको विकासमा अपरिहार्य आधारको रुपमा रहेका आधारभूत भौतिक पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, सिंचाई, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
▪ सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको संस्थागत विकास गरी मानव स्रोत निर्माण, अध्ययन र अनुसन्धान तर्फ केन्द्रित नीति तथा कार्यक्रमलाई महत्वका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
▪ सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागितामूलक विकास पद्धति अवलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।
▪ विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापमा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप समेत गर्न सोको सुनिश्चितता गर्ने ।
▪ जनमुखी असल शासन स्थापित गर्न सङ्घीय र लोकतान्त्रिक सफल राज्यहरूमा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो विशिष्टिकृत परिस्थिति अनुरुप अनुशरण गर्ने ।

गाउँपालिकाका समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

क्र.सं.	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७७/७८ को यथार्थ	आ.व. २०८०/८१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औसत)	प्रतिशत	४.५*	९.७*
२.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	३४.३६*	३०.६९*
३.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२०.७८*	२३.६१*
४.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	४४.८५*	४५.८६*
५.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२.५*	५*
६.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर		
७.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१२.४*	११*
८.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	१९.७*	१४*
९.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत		
१०.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	८.३०*	५.४०*
११.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	४१.२३*	५०.००*
१२.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत		
१३.	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	८६*	९५*
१४.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल परिवार	प्रतिशत		
१५.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष		
१६.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना		
१७.	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३०*	२२*
१८.	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	४८*	४०*
१९.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत		
२०.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	६०*	७०*
२१.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	१७.५*	२०*
२२.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९८*	९९*
२३.	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	४.९*	५.२*

क्र.सं.	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७७/७८ को यथार्थ	आ.व. २०८०/८१ को लक्ष्य
२४.	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक	०.९२५*	०.९६३*
२५.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.५०४*	०.६००*
२६.	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका घरपरिवार	प्रतिशत	६३.६*	६९*
२७.	जीवनकालमा शारीरिक वा मानसिक वा यौन हिंसा पिडित महिला	प्रतिशत	१५*	१३*
२८.	आफ्नै स्वामित्वको आवासमा बसोवास गर्ने परिवार	प्रतिशत	५४*	५६*
२९.	सिंचित क्षेत्रफल	प्रतिशत		
३०.	पक्की सडकमा पहुँच भएको घरपरिवारको	प्रतिशत		

*प्रथम आवधिक योजना, प्रदेश योजना आयोग

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)

पृष्ठभूमि

केराबारी गाउँपालिका समुद्री सतहबाट १३९ मिटर देखि २०३१ मिटरको उचाइमा फैलिएकोछ । २१९.११ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यो गाउँपालिकाले केहि भाग तराई देखि अधिकाशं भू-भाग पहाडलाई समेटको छ । तसर्थ गाउँपालिका भित्र अत्यधिक पहरा, भीर र कान्लाहरु रहेका छन् । पहाडी तथा चुरे भाग धेरै भएको हुनाले यो क्षेत्रको धेरै भागलाई वनजंगलले ढाकेको देखिन्छ । कुल क्षेत्रफल मध्ये २४.९९ प्रतिशत जमिन खेतीपाती योग्य छ भने वन जंगल, तथा झाडिक्षेत्रले ६६.५८ प्रतिशत ओगटेको छ । त्यसैगरी वस्ती क्षेत्रले २.१२ प्रतिशत, नदी तथा जल क्षेत्रले ४.९९ प्रतिशत ओगटेको छ । व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सके भूमिको पूर्ण सदुपयोग मार्फत यस गाउँपालिकाको दीर्घकालीन समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ उत्पादनका लागी समथर र उर्वर जमिनको उपलब्धता रहेको ।
▪ जल,जमिन तथा वन क्षेत्रले आधाभन्दा बढी भू-भाग ओगटेको ।
▪ गाउँपालिका भित्र बुढी, हुर्हरे, डाले, मुगु, खदम, हचुवा, भलुवा,लोहन्द्रा, तुर्के खोलाहरू रहेका ।
▪ भूमिको वैज्ञानिक र दिगो सदुपयोग मार्फत दीर्घकालिन समृद्धि हासिल गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय तहमा भूमि व्यवस्थापनसम्बन्धी अधिकार रहेको ।
▪ कुल ९८४८ हेक्टर कृषियोग्य जमीन मध्ये ४६५२ हेक्टर सिंचित क्षेत्र रहेको ।
▪ भूमिगत जलस्रोतको उपलब्धता रहेको ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ चुरेबाट बगेर आउने नदीका कारण पहिरो, बाढी तथा कटानको धेरै समस्या रहेको ।
▪ जमिन बाँझो हुने गरेको ।
▪ जमिनको पूर्ण र वैज्ञानिक रुपमा सदुपयोग नभएको ।
▪ जमिन बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई निरुत्साहित गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ भूमिको वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले पूर्ण सदुपयोग गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ कृषि तथा स्थानिय उत्पादनमा आधारित उद्योगहरूको विकास हुन नसकेको ।
▪ सडक, उर्जा, सिँचाइ, पिउनेपानी, आवास जस्ता आधारभूत भौतिक पूर्वाधारको यथोचित विकास हुन बाँकि रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
"भू स्रोतको पूर्णत वैज्ञानिक सदुपयोगमार्फत आर्थिक समृद्धि"
लक्ष्य
वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू गरी भूमिलाई आर्थिक विकासको आधार बनाउने ।
उद्देश्य
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।	
रणनिती	**कार्य नीति**
१.१ राष्ट्रिय र प्रादेशिक भू-उपयोग नीति अनुरुप स्थानीय भू-उपयोग योजना र कृषि नीति निर्माण गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकाको जमिनलाई भू-उपयोग योजना अनुरुप वर्गीकरण गरिने छ ।
	१.१.२ गाउँपालिका भित्र रहेको सबै प्रकारको जग्गाको पूर्णरुपमा लगत संकलन गरी व्यक्तिगत, सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा गुठी जग्गाको विस्तृत अभिलेख तयार पारि भूमि प्रशासन प्रणालीमा आबद्ध गरिने छ ।
	१.१.३ गाउँपालिकामा उपलब्ध सिंचित र असिंचित जमिनको लगत तयार गरी कृषि योग्य जग्गाको सदुपयोग भए नभएको तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
१.२ खेती गर्न इच्छुक तर आफ्नो नभएका कृषकहरूको लगत संकलन गरी भूमिको व्यवस्थागर्ने	१.२.१ भूमि बैङ्कको स्थापना गरिने छ ।
	१.२.२ करारमा खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई आवश्यक जमिन उपलब्ध गराइने छ ।
	१.२.३ बगर खेती वानदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्धन तथा सामुहिक खेती प्रोत्साहन गर्न संभाव्यता अध्ययन तथा कृषक अभिमुखीकरण गरिने छ ।
१.३ जग्गा बाँझो राख्ने कृषकको लगत संकलन गर्ने	१.३.१ जग्गा बाँझो राख्न नपाउने नीति अबलम्बन गरी बाँझो जमिन राख्ने जग्गा धनीलाई भूमिकरमा निश्चित प्रतिशतले बढी लिने नियम लागू गरिनेछ ।
१.४ जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने	१.४.१ गाउँपालिकाभर जग्गा चक्लाबन्दी गर्न चाहने कृषकहरूको विवरण संकलन गरिने छ।
	१.४.२ सामूहिक खेती र चक्लाबन्दीका फाइदाका बारेमा कृषक अभिमुखीकरण गरिने छ ।
	१.४.३ जग्गा चक्लाबन्दी गरी सामुहिक खेती गर्न चाहने कृषकहरू पहिचान गरी कृषक समूह गठन गरिने छ ।
	१.४.४ यस्ता सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई कृषि सहकारीसँग आबद्ध गरिने छ ।
	१.४.५ चक्लाबन्दी गरी सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई मापदण्डका आधारमा मल, वीउ, ज्ञान, सिप, प्रविधि र अन्य कृषि सामग्रीमा निश्चितप्रतिशत अनुदान दिई प्रोत्साहन गरिने छ ।

भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) को विस्तृत कार्यक्रम

अङ्क	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)									
१.	१.१	१.१.१	गाउँपालिका भू-उपयोग योजना निर्माण			७००			
		१.१.२	भूमि अभिलेख प्रणाली निर्माण				८००		
		१.१.३	सिंचित, असिंचित, बाँझो तथा खेती भएको जमिनको अध्यावधिक तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण		४००				
	१.२	१.२.१	भूमि बैङ्क स्थापना					११००	
		१.२.२	करार खेतीका लागि इच्छुक कृषक लगत संकलन			३००			
		१.२.३	बगर खेती वा नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्धन तथा सामुहिक खेती अभिमुखीकरण तथा तालिम				५००		
	१.३	१.३.१	खेतीयोग्य क्षेत्र बाँझो रहन नदिन कार्ययोजना निर्माण		५००				
	१.४	१.४.१	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषकको लगत संकलन				३००		
		१.४.२	जग्गा चक्लाबन्दी सम्बन्धी कृषक अभिमुखीकरण			४००			
		१.४.३	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषक समूह गठन		१२०				
		१.४.४	कृषक समूह तथा कृषि सहकारी बिच अन्तर्कृया			३००			
		१.४.५	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती गर्ने कृषकलाई अनुदान				७००		

अपेक्षित उपलब्धीहरू

✓ गाउँपालिकामा उपलब्ध खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक र पूर्ण सदुपयोग भएको हुने छ ।

४.२ कृषि

पृष्ठभूमि

अधिकांश पहाडि भू-भाग र केहि समथर भूभाग रहेको यो गाउँपालिकाको समृद्धिको प्रमुख संवाहक नगदेवाली तथा खाद्यन्नवाली हो । कुल २१९११ हेक्टर क्षेत्रफल मध्ये ९८४८ हेक्टर जमिनमा हाल खेतीपाती भैरहेको छ । गाउँपालिकाका १० वटै वडामा खेतीपाती हुनसक्ने र भैरहेका कृषि क्षेत्रहरू छन् । गाउँपालिकाको दक्षिणतर्फको जमिन अति उर्बर छ । यसको दक्षीण भाग कृषि उत्पादन तथा मध्य र उत्तरीभाग नगदेवाली जस्तै, सागसब्जी र फलफुल, अम्लिसो, अदुवा उत्पादनका लागि उपयुक्त स्थान रहेको छ । भूमिको पूर्ण सदुपयोग गर्न सके यो गाउँपालिकाको कृषियोग्य क्षेत्रलाई नमूना क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ । गाउँपालिकाका अधिकांश जनसंख्या कृषि पेशामा संलग्न रहेकोले गाउँपालिकाको दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका लागि यो क्षेत्रलाई बैज्ञानिकिकरण र व्यवसायिकीकरण गर्न सकिने प्रबल संभावना रहेको छ । यहाँका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरूधान, मकै, कोदो, धान, गहुँ, हुन् भने फलफूल बालीहरू केरा, कागती, किवी आँप, लिच्ची, कटहर, नरीवल, सुपारी हुन् । त्यसैगरी दलहन बालीहरूमा मुसुरो, कालो दाल, रहर, भटमास, गहत, मस्याम, मटर आदि, तेलहन बालीहरूमा तोरी, आलस, भटमास, फिलुङगे सुर्यमुखी, तथा उष्ण र समशितोष्ण क्षेत्रमा लगाइने सबै प्रकारका तरकारी बालीहरूको उत्पादन हुने गरेको छ । वडा नं. १, ५ लाई कागती पकेट क्षेत्र, तरकारी पकेट क्षेत्र, किवी पकेट क्षेत्र वडा नं. ३ मा अदुवा पकेट क्षेत्र, अकबरे खुर्सानी पकेट क्षेत्र, वडा नं. ९ मा धान, मकै पकेट क्षेत्रहरु रहेका छन् । त्यसैगरी यस गाउँपालिकामा बुढो ओखती, पाखनवेद, हाडजोड, गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला, पिप्ला, चमलायो, जमुना, टिमुर, चिउरी, असुरो, कुरीलो, दालचीनी, काली निउरो, घोडताप्रे, तितेपाती, कुरीलो, सुनगाभा, तुलसी, घिउकुमारी आदि जस्ता जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यद्यपी यस्ता जडीबुटीहरूको व्यावसायिक उत्पादन हुनसकेको छैन ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ पहाडि भू-भागले धेरै क्षेत्र ओगटे पनि समथर मलिलो खेतीयोग्य जमिनको उपलब्धता हुनु ।
▪ गाउँपालिका भित्र बुढी, हुर्हरे, डाले, मुगु, खदम, हचुवा, भलुवा, लोहन्द्रा, तुर्के खोलाहरू रहेका, उक्त खोलालाई सिंचाईको लागि प्रयोग गर्न सकिने ।
▪ वडा नं. १, ५ लाई कागती पकेट क्षेत्र, तरकारी पकेट क्षेत्र, किवी पकेट क्षेत्र, वडा नं. ३ मा अदुवा पकेट क्षेत्र, अकबरे खुर्सानी पकेट क्षेत्र, वडा नं. ९ मा धान र मकै पकेट क्षेत्रहरु रहेका ।
▪ राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली अन्तर्गत पूर्व पश्चिम राजमार्गको नजिक रहेको ।
▪ अधिकांश जनसंख्याको मुख्य पेशा कृषि रहनु ।
▪ कृषिसम्बन्धी राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू अनुकूल हुनु ।
▪ स्थानीय सरकारले स्थानीय विशिष्टता र आवश्यकता अनुसार कृषि क्षेत्रलाई प्राथमिकता प्रदान गर्न सक्ने अधिकार हुनु ।
▪ मुख्य खाद्यान्न बालीमा धान, मकै, गहुँ लगायत उष्ण र समशितोष्ण क्षेत्रमा पाइने सबैखाले फलफूल, तरकारी र नगदेबालीको उत्पादन हुनु ।
▪ गाउँपालिकामा विभिन्न हाट बजारहरूबाट (जस्तै : वडा नं. १ को विहिवारे हटिया बजार, वडा नं. २ को हचुवा, वडा नं. ५ को आँपटार, वडा नं. ६ को शनिवारे, वडा नं. ७ को मुगु चोक, वडा

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
नं.९ को आइतबारे, वडा नं. १० को मछिन्द्र चोक) कृषि लगायतका वस्तुहरूको बजारीकरण हुने गरेको ।
▪ प्रशस्त वन रहेकोले जडिबुटिहरूको उत्पादनको सम्भावना हुनु ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
▪ बैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू नहुनु ।
▪ कृषिको वैज्ञानिकीकरण, यान्त्रिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसक्नु ।
▪ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग हुन नसक्नुले जमिन बाँझो रहनु ।
▪ पहिरो, बाढी, नदि कटानको समस्या हुनु ।
▪ जमिन खण्डीकरण हुनु ।
▪ शीत भण्डारणको उपलब्धता नहुनु ।
▪ कृषि सामाग्री, मल, वीउ, किटनाशक औषधि, औजार, प्राविधिक ज्ञान र सीपमा पर्याप्त पहुँच नहुनु ।
▪ परम्परागत खेतीप्रणाली हुनाले निर्वाहमूखी हुनु ।
▪ यूवाशक्ति कृषि पेशामा आर्कषित हुन नसक्नु ।
▪ उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने उत्पादन तर्फ किसानहरूलाई आर्कषण गर्ने ठोस योजना नहुनु ।
▪ माटो, बिउ परिक्षणको लागि दक्ष जनशक्ति र कृषि कामदारको अभाव हुनु

दीर्घकालीन सोच
“वैज्ञानिक, व्यवसायिक, उच्च प्रतिफल युक्त निर्यातमुखी कृषि”

लक्ष्य
गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिको मूल संवाहकको रुपमा कृषिको विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ व्यवसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।
✓ नमूना कृषि ग्रामको रुपमा विकास गर्नु ।
✓ वातावरण मैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु ।
✓ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ व्यवसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकाभर कृषक परिचय पत्र वितरण गर्न कृषकहरूको वर्गीकरण गर्ने नीति निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ अगुवा कृषकहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.३ वर्षमा कम्तीमा एकपटक कृषिको व्यवसायीकरण सन्दर्भमा अगुवा कृषकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिने छ ।
	१.१.४ वडास्तरीय कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.५ गाउँपालिका स्तरीय कृषक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
१.२ उच्च, प्रतिफलमुखी सघन खेती प्रणालीको अवलम्बन गर्ने	१.२.१ असिंचित क्षेत्रलाई क्रमश सिंचित तुल्याउन सिंचाई योजनाहरूको प्राथमिकिकरण गरिने छ ।
	१.२.२ प्रत्येक वडामा अत्यन्त उर्वर र कृषियोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी सघन खेतीका लागि मिश्रित बाली पहिचान गरिने छ ।
	१.२.३ प्रत्येक वडामा उच्च मूल्यका कृषि उपज पहिचान गर्न संभाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
१.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने	१.३.१ प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ बाली विशेष पकेट क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी गुणस्तरीय र उन्नत बीउ विजनका लागि स्रोत केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
१.४ अत्यावस्यकिय कृषि सामाग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने	१.४.१ आवश्यक रासायनिक मलकोआयतन आंकलन गरी समयमै आपूर्ति गर्न गाउँपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
	१.४.२ प्रत्येक वडामा प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादनसम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिने छ ।
	१.४.३ वडास्तरमा उत्पादन हुने बालीविषेशका आधारमा उन्नत बीउ वितरण गर्न बीज बैङ्क तथा सामाग्री केन्द्रको विकास गरिने छ ।
	१.४.४ कृषि यान्त्रिकीकरण अन्तर्गत किसानले खरिद गर्ने औजारमा मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइने छ ।
	१.४.५ साना किसान तथा समग्र कृषि क्षेत्रलाई क्रमश यान्त्रिकीकरण गर्न एक गाउँपालिकास्तरीय Custom Hiring Centerको निर्माण गर्न प्रदेश र सङ्घीय सरकारसँगसमन्वय गरिने छ ।
१.५ मल तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी कृषक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने	१.५.१ मलको प्रयोग र अनुपात समय आदिका विषयमा प्रत्येक कृषकलाई सूसुचित गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिने छ ।
	१.५.२ मल, विउ विजन तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्न गाउँपालिका स्तरीय Call center को स्थापना गरिने छ ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.५.३ वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, विउविजन र विषादी प्रयोगसम्बन्धी सामाग्रीको विकास र सम्प्रेषण गरिने छ ।
	१.५.४ वडास्तरमा घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.५ जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोगसम्बन्धी वडास्तरीय तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
१.६ सहुलियत पूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गर्ने	१.६.१ सङ्घीय र प्रदेश सरकार तथा गाउँपालिकाको सहजीकरण तथा समन्वयमा व्यवसायिक योजना अनुरुप खेती गर्न चाहने कृषकलाई सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.६.२ सहकारी क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्न कृषि सहकारी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.६.३ वैदेशिक रोजगारीमा कृषि पेशामा संलग्न भई स्वदेश फर्केका युवाहरूलाई कृषिमा लगानी गर्न इच्छुक भए मापदण्डका आधारमा कृषि कर्जाको व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।
१.७ कृषि बिमालाई प्रभावकारी बनाउने	१.७.१ गाउँपालिकाको समन्वय र सहजिकरणमा कृषि बिमालाई अनिवार्य बनाई बिमा प्रदायक कम्पनीहरूसंगको सहकार्यमा कृषक मैत्री बनाइने छ ।
	१.७.२ कृषकहरूलाई कृषि बिमाको आवश्यकता र महत्वका विषयमा सूसुचित गर्न बिमा कम्पनीहरूको सहयोगमा नियमित अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	१.७.३ न्यून आय भएका साना किसानहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा कृषि बिमामा सहुलियत तथा अनुदानको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य २: नमूना कृषि ग्रामको रुपमा विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ असल अभ्यासहरूको अध्ययन र अवलोकन गर्ने	२.१.१ कृषि शाखाको समन्वयमा गाउँपालिकाका अगुवा र आकांक्षी कृषकहरूलाई देश तथा विदेशमा सघन कृषि क्षेत्र वा कृषि ग्रामको रुपमा विकास भैरहेका क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन भ्रमण गराइने छ ।
	२.१.२ अवलोकनबाट प्राप्त अनुभवहरूलाई गाउँपालिकाका अन्य कृषकहरूलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा कम्तीमा १ पटक गाउँपालिका स्तरीय कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	२.१.३ वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना गरी बजारको प्रर्वद्धन गरिने छ ।
२.२ सघन कृषि उत्पादन क्षेत्रको वर्गीकरण र घोषणा गर्ने	२.२.१ उर्वर र खेतीयोग्य क्षेत्रलाई वर्गीकरण गरी क्रमश सघन खेतीक्षेत्र घोषणा गरिने छ ।
	२.२.२ सघन खेती क्षेत्रहरूलाई निश्चित मापदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय भू-उपयोग नीति अनुरुप खेतीपाती बाहेक अन्य कृयाकलापमा प्रयोग गर्न निरुत्साहन गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य २: नमूना कृषि ग्रामको रुपमा विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.३ कृषि ग्रामको विकासका लागि आवश्यक भौतिक कृषि पूर्वाधारको क्रमश विकास गर्ने	२.३.१ गाउँपालिका भित्रका प्रमुख कृषि सडकहरूको पहिचान गरिने छ।
	२.३.२ प्राथमिकताका आधारमा सघन क्षेत्रका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति गरिने छ ।
	२.३.३ प्रत्येक वडामा सघन खेती क्षेत्रलाई उपयुक्त हुने स्थानमा कृषि उपज संकलन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	२.३.४ गाउँपालिकास्तरीय एक चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	२.३.५ घुम्ती माटो परिक्षण शिविर संचालनमा ल्याइ माटोको गुणस्तर सुधार गरिनेछ ।
	२.३.६ गाउँपालिकामा उच्च उत्पादन संम्भावना रहेका बाली जस्तै धान, मकै तथा गहुँको बीज बैङ्क स्थापना गरिनेछ

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ वातावरणमैत्री दिगो कृषिसम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने	३.१.१ वातावरण र कृषिको अन्तरसम्बन्धका विषयमा विज्ञहरूद्वारा गाउँपालिकाका सफल र अगुवा कृषकहरूलाई वर्षमा १ पटक अभिमुखीकरण गरिने छ ।
	३.१.२ दिगो कृषिको सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षका विषयमा विज्ञहरूद्वारा सम्प्रेषित ज्ञान अगुवा कृषकको अगुवाइमा अन्य कृषकलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा १ पटक अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिने छ ।
३.२ गाउँपालिकामा निरन्तर उत्पादन हुनसक्ने कृषिजन्य कच्चा पदार्थको पहिचान गर्ने	३.२.१ वडास्तरमा जलवायू र माटो अनुकूल उत्पादन हुने प्रमुख वालीका आधारमा जोन र सुपरजोनको पहिचान र घोषणा गरिने छ ।
	३.२.२ जोन र सुपरजोन स्तरीय उत्पादित प्रमुख उत्पादनको वार्षिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न स्वचालित तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ ।
३.३निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा “एक वडा एक कृषि” मा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने	३.३.१ बाली विषेश पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थका आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	३.३.२ पहिलो चरणमा “एक वडा एक कृषि” उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिने छ ।
	३.३.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि गाउँपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिने छ ।
३.४ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने	३.४.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा गाउँपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	३.४.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.४.४ स्थानीय उपज उपभोग हुने उपभोक्ता बजारको मागको अध्ययन गरी वस्तुगत सूचना संकलन गरिनेछ ।
	३.४.५ उत्पादनमा स्थानीय पहिचान राख्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको पहिचान गरिनेछ ।
	३.४.६ गुणस्तर र ब्रान्ड कायम गर्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको गुणस्तर प्रर्वद्धन गर्न जैविक प्रविधिको अवलम्बन गरिनेछ ।
	३.४.७ जैविक प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्न गुणस्तरीय उत्पादन गर्न र कृषकहरूलाई नियमित तालिम तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.४.८ एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योग सथापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
३.५ कृषि र पर्यावरणमैत्री मौरीपालन व्यवसाय प्रर्वद्धन गर्ने	३.५.१ मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन गरिने छ ।
	३.५.२ मौरीपालक कृषकलाई प्राविधिक तालिम प्रदान गरिने छ ।
	३.५.३ व्यवसायिक मौरीपालक कृषकलाई घारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	३.५.४ उत्पादित महलाई प्रशोधन र प्याकेजिङ्ग गरिने छ ।
	३.५.५ मह उपभोक्ता बजार तथा मागको अध्ययन गरिने छ ।

उद्देश्य ४: व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ गाउँपालिकामा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गर्ने	४.१.१ विज्ञको सहयोगमा गाउँपालिकाभर पाइने जडीबुटीहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।
	४.१.२ पहिचान भएका जडीबुटीको नमूना तथा तीनको गुण विशेषता र उपयोग समेटेर गाउँपालिकामा एक Herbarium तयार पारिने छ ।
	४.१.३ आफ्नो वरपर रहेका बहुमुल्य जडीबुटीको पहिचान र संरक्षण गर्न जनस्तरमा जनचेचना फैलाउन स्थानीय संचार माध्यामहरूको सहयोग लिइने छ ।
	४.१.४ पूर्ण विवरण तयार पारी जडीबुटीको फाइदा र विशेषता सहित ब्रोसर तथा पुस्तक तयार पारिनेछ ।
	४.१.५ स्थानीय स्तरमा प्राप्त हुने बहुमूल्य र स्वास्थ्य हितकारी जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गरी सदुपयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम निर्माणगरी प्रसारण गरिने छ ।

उद्देश्य ४: व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.२ कृषकलाई व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिने छ ।	४.२.१ गाउँपालिकामा जडीबुटी उत्पादनलाई पेशागत र व्यवसायिक बनाउन चाहने कृषकको विवरण संकलन गरिने छ ।
	४.२.२ इच्छुक कृषकहरूलाई गाउँपालिकाकोतर्फबाट व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको संभाव्यता, बजार र प्राविधिक ज्ञानबारे तालिम प्रदान गर्न सहयोग गरिने छ ।
	४.२.३ गाउँपालिकाभर प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान तथा योग साधनामा लागेका विज्ञहरूको सहयोगमा व्यवसायीक किसानको मनोबल बढाउन वर्षमा एक पटक जडीबुटीको व्यवसायीक उत्पादनसम्बन्धी अन्तरक्रिया गरिने छ ।
४.३ कृषि र जडीबुटी उत्पादनलाई एकीकृत गरी व्यवसायिकता प्रर्वद्धन गरिने छ ।	४.३.१ कृषिसंगै जडीबुटी समेत उत्पादन गर्ने कृषकलाई जडीबुटी उत्पादनसम्बन्धी ज्ञान, सिप र प्रविधि हस्तान्तरण गर्न सहयोग पुऱ्याइने छ ।
	४.३.२ अन्तरवाली अन्तर्गत कृषि बाली संगसंगै जडीबुटी उत्पादन गर्ने कृषकलाई तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
	४.३.३ गाउँपालिकामा खेर गैरहेको जमिन र वनक्षेत्रलाई व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा दिन व्यवस्था मिलाइने छ ।
	४.३.४ कृषि उपज संकलन केन्द्रलाई जडीबुटी समेत संकलन केन्द्रका रुपमा विकास गरिने छ ।
	४.३.५ अति विपन्न वर्ग र न्यून आय भएका कृषकहरूलाई जडीबुटी उत्पादनमा आर्कषण गर्न व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।

पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन

केराबारी गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा बसोबास गर्ने घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन् । यहाँ गाई/गोरु, भैँसी/राँगा, बाख्रा/भेडा, बंगुर, कुखुरा, हाँस, अस्ट्रिच, टर्की, बट्टाई लगायतका पशुपंक्षी पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । उष्ण क्षेत्रमा उपयूक्त हुने जातका पशुपंक्षीहरूको यहाँ व्यवसायीक उत्पादनको राम्रो संभावना रहेको हुनाले साना खालका विभिन्न कृषि तथा पशु फर्महरूमार्फत पशुपंक्षीहरूको व्यवसायीक उत्पादन समेत हुँदै आएको छ । व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी गाई, भैसी, कुखुरा, हाँस, बाखा, माछा, बङगुर, मौरी पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । वडा नं. १ मा ४० भन्दा बडी उन्नत जातका मौरी पालन र अन्य वडामा स्थानीय प्रजातीका मौरीहरु रहेको (तर व्यवसायीक रुपमा नरहेको) पशुपन्छी पालनमा आधुनिकिकरण र व्यवसायीकरण भने हुन सकेको छैन । अर्कोतर्फ, यस गाउँपालिकामा वडा नं. ५, ७, ९ माछा पोखरी रहेको छ । ग्रासकार्प, सिलभरकार्प, मुड्ग्री, रहु, बिग्रेट, सिलर जस्ता माछापाल्ने गरिएको भएतापनि ठूलो स्तरको व्यावसायिक माछापालन भने यो गाउँपालिकामा गरिएको छैन । गाउँपालिकामा जलस्रोतको पर्याप्त उपलब्धता भएकोले स्थानीय जलवायू अनुकूल माछा पालन गर्न उपयूक्त देखिन्छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू

- धेरै पहाड र थोरै तराइ क्षेत्र पनि भएकोले उपयूक्त जातका पशुपन्छी र माछा उत्पादन गर्न सकिन

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ दुध, माछा, मासु र अण्डाको खपत बढिरहेकोले राम्रो आम्दानी गर्न सकिने ।
▪ सामुदायिक होमस्टे, रिर्सोट तथा पर्यटन प्रवर्द्दन गरी माछा, पशु तथा पक्षीजन्य परिकारको खपत बढाउन सकिने ।
▪ पशुपन्छी जन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ व्यवसायीक उत्पादन बढाउन सके मौरी पालनको बजारको समेत राम्रो सम्भावना रहेको ।
▪ विभिन्न वडाहरूमा व्यवसायिक कृषि तथा पशु फर्म सञ्चालनमा रहनुका साथै प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकरण कार्यक्रम अन्तर्गतका परियोजनाहरू सञ्चालनमा रहेको ।
▪ स्थानिय जातको मौरी लाई व्यवसायिकरुपमा अघि बढाउन सकिने ।
▪ ठूला शहरहरु विराटनगर, इटहरि सम्म उत्पादित वस्तु ढुवानि गर्न सहज हुने ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन र मौरी पालनको व्यवसायको व्यवसायीकरण र आधुनिकिकरण हुन नसकेको ।
▪ कृषि पूर्वाधार विकासमा चुनौती रहेको ।
▪ युवा तथा व्यवसायीक सोचका कृषि उद्यमीहरूलाई यस क्षेत्रमा आर्कषण गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ पशुपंक्षी, मत्स्य तथा मौरीपालन सेवा केन्द्र, तथा दक्ष प्राविधिकहरूको पर्याप्त व्यवस्था र तालिम नभएको ।
▪ दुध, मासु, अण्डा, माछाको माग अनुसार आपूर्ति पर्याप्त गर्न नसकिएको ।
▪ भारतीय उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपरेको ।

दीर्घकालीन सोच
“व्यवसायिक पशुपन्छी , मौरी तथा मत्स्यपालनमार्फत आर्थिक समृद्धि”
लक्ष्य
आधुनिक, वैज्ञानिक र व्यवसायिक पशुपन्छी, मौरी तथा मत्स्यपालनमार्फत निर्यातमुखी उत्पादनलाई बढावा दिने ।
उद्देश्यहरू
✓ पशुपन्छीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु ।
✓ माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।

उद्देश्य १: पशुपन्छीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण गर्ने	१.१.१ वडास्तरमा उद्यमशिल सोच भएका इच्छुक युवा तथा अग्रणी कृषकहरूको पहिचान गरिने छ ।
	१.१.२ कृषि उद्यमीहरूको उत्प्रेरणाका लागि वडास्तरमा उनीहरूको सोच र योजनाबारे सूचना संकलन गरी Start-up का लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ इच्छुक युवा तथा अन्य अगुवा कृषकहरूको लगत संकलन पश्चात पशुपन्छी तथा मत्स्य पालनसम्बन्धी असल अभ्यास तथा प्राविधिक पक्षहरूबारे वर्षमा एक पटक अभिमुखीकरण तथा तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
१.२ युवा उद्यमीहरूलाई यसतर्फ आर्कषण गर्न विशेष सहुलियत प्रदान गर्ने	१.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा एकल तथा सामुहिक रुपमा पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिक रुपमा जान खोज्ने कृषक, कृषक समूह तथा वैदेशिक रोजगारीवाट फर्किएका युवाहरूलाई व्याजमा अनुदान दिइने छ ।
	१.२.२ उच्च मूल्य पर्ने पशुपन्छीजन्य उत्पादनका लागि आवश्यक उन्नत जातका नश्लको प्रर्वद्धन गर्न बोका तथा माउ आदिमा निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.२.३ स्थानीय सहकारी तथा समूहमा पशुपालन व्यवसाय गर्न चाहनेहरूलाई निश्चित प्रतिशत ब्याज तथा सहुलियत तथा लगानीमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
१.३ पशुपन्छी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामाग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता वृद्धि गर्ने	१.३.१ पशुपालनलाई आवश्यक घाँसको उत्पादन, वीउ तथा बेर्ना वितरण गरिने छ ।
	१.३.२ खेर गैरहेको जमिनमा घाँस रोप्न कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न घाँसको व्यवसायिक उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.३ प्रत्येक वडामा पशुसेवा केन्द्रद्वारा प्रदान सेवालाई घुम्ती सेवामार्फत विस्तार गरिने छ ।
	१.३.४ पशुविमा कार्यक्रमलाई कृषक मैत्री र प्रभावकारी बनाउन बिमा कम्पनीको समन्वयमा अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	१.३.५ पशु रोग नियन्त्रणका लागि भ्याक्सिनेसन तथा Call Centerको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.३.६ उन्नत र उच्च प्रतिफल दिने पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवालाई विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.७ स्थानीय उपजमा आधारित दाना उद्योग खोल्ने उद्यमीलाई मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिने छ ।
	१.३.८ पशुशिक्षा प्रर्वद्धन गर्न वडास्तरमा कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.९ व्यवसायिक पशुपालक कृषकलाई लागत सहभागिता Cow Mat वितरण गरिने छ ।

उद्देश्य १: पशुपन्छीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.३.१० पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरिय घाँस बीज बैङ्क तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापनाका लागी संम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.११ गाउँपालिकामा संम्भाव्यता हेरी दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.१२ चल्ला उत्पादन गर्ने ह्याचरी उद्योग संचालनका लागी निजी क्षेत्र संग अर्न्तकृया गरी विशेष प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य २: माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ माछापालनमा इच्छुक कृषक पहिचान गर्ने	२.१.१ प्रत्येक वडामा सम्भाव्यताका आधारमा माछापालन गर्न चाहने र गरिरहेका कृषक पहिचान गरिने छ ।
	२.१.२ माछापालन गर्न चाहने कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान र सिपका लागि तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
२.२ माछाका भूरामा अनुदान दिने	२.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा माछापालककृषकलाई पहिलो पटक भूरामा अनुदान दिइने छ ।
	२.२.२ स्थानीय जलवायू अनुकूल उत्पादन हुनसक्ने माछाका बारेमा कृषकलाई जानकारी प्रदान गरिने छ ।
	२.२.३ माछा उत्पादनसम्बन्धी सल्लाह दिन प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिने छ ।
२.३ माछाको स्थानीय माग पूरा गरी निर्यात गर्ने	२.३.१ स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुनसक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन गरिने छ ।
	२.३.२ माछाको निर्यातका लागि संकलन भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
२.४ पोखरी निर्माणमा अनुदान तथा सहुलियत दिने	२.४.१ स्थानीय जल पर्यावरणीय प्रणालीको विकास गर्न वडा स्तरमा नमूना माछापोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई लागत सहभागिता तथा ब्याजमा अनुदान दिईने छ ।
	२.४.२ त्यस्ता पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिने छ ।
	२.४.३ गाउँपालिकामा पानीको उपलब्धता हुने सार्वजनिक तथा गुठी अन्तर्गतका जग्गाहरूमा पोखरीहरू निर्माण गरी ठेक्कामा लगाइने छ ।

कृषि, मत्स्य, पशुपन्छी तथा जडीबुटीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
कृषि तथा जडीबुटी									
अ	१.१	१.१.१	पशुपंक्षी पालक कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण			७००			
		१.१.२	अगुवा कृषकको विवरण संकलन		४००				
		१.१.३	व्यवसायीकरणसम्बन्धी अगुवा कृषक अभिमुखीकरण				४००		
		१.१.४	कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक व्यवस्था			५००		८००	
		१.१.५	किसान क्लव गठन		२००				
	१.२	१.२.१	गाउँपालिकाका प्रमुख सिंचाई योजनाहरूको प्राथमिकिकरण		१००				
		१.२.२	वडास्तरीय सघन कृषि क्षेत्र तथा खेती मिश्रित बाली/अन्तरबाली वर्गीकरण तथा पहिचान			३००			
		१.२.३	वडास्तरीय उच्च मूल्यका बाली तथा उत्पादन संभाव्यता अध्ययन		५००				
		१.२.४	बगर खेती क्षेत्र पहिचान र विवरण संकलन				६००		
	१.३	१.३.१	प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन		७००				
		१.३.२	फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना			७००			
		१.३.३	पकेट क्षेत्रस्तरीय स्रोतकेन्द्र निर्माण			२००	३००	५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	१.४.	१.४.१	रासायनिक मल माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण		५००				
		१.४.२	वडास्तरीय प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादन तालिम			६००	७००		
		१.४.३	वडास्तरीय बीज बैङ्क (Seed Bank) निर्माण		५००	५००	६००		
		१.४.४	कृषि यन्त्र अनुदान		६००	७००	८००	९००	
		१.४.५	गाउँपालिकास्तरीय Custom Hiring Center निर्माण			२५००			
	१.५	१.५.१	मल, बीउ, विषादी आदिको प्रयोगसम्बन्धी कृषि शिक्षा प्रसारण		५०	५५	६०	७०	
		१.५.२	गाउँपालिकास्तरीय कषि Call Center को स्थापना			१००			
		१.५.३	कृषक पाठशालाका लागि पाठ्यक्रम निर्माण				५००		
		१.५.४	घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन			४००			
		१.५.५	जैविक विषादी उत्पादन तालिम		२०००				
	१.६	१.६.१	व्यवसायिक कृषि योजना अनुदान तथा सहुलियत			१५००			
		१.६.२	कृषक तथा सहकारी विशेष अन्तरक्रिया				४००		
		१.६.३	युवा कृषक विशेष अनुदान तथा सहुलियत		५००				
	१.७	१.७.१	कृषक तथा बिमा कम्पनी बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम			४००			
		१.७.२	विपन्न कृषक बिमा अनुदान		६००	७००	८००	८५०	
		१.७.३	न्यून आय भएका किसानहरुलाई बिमा कार्यक्रम		३००	४००	५००	६००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
२.	२.१	२.१.१	कृषि ग्राम विशेष अगुवा कृषक अध्ययन तथा अवलोकन भ्रमण			३००			
		२.१.२	अगुवा तथा साना किसान बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम		२००				
		२.१.३	वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना		३००	३५०	४००	४५०	
	२.२	२.२.१	सघन कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड निर्माण			३००			
		२.२.२	कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड कार्यान्वयन तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण				१५०		
	२.३	२.३.१	कृषि सडक (घोषणाका लागि) पहिचान		२००				
		२.३.२	कृषि सडक स्तरोन्नति		२०००	२५००	३०००	३२००	
		२.३.३.	वडास्तरीय कृषि उपज तथा जडीबुटी संकलन केन्द्र निर्माण		५००	५५०			
		२.३.५	घुम्ती माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन				५००		
		२.३.६	धान, मकै, गहुँ को बीज बैङ्क स्थापना		२००	२५०	३००		
३.	३.१	३.१.१	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक अभिमुखीकरण						
		३.१.२	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक र साना किसान अभिमुखीकरण		२५०	३००	३५०		
	३.२	३.२.१	कृषि जोन र सूपर जोन पहिचान		१००	१५०			
		३.२.२	जोन र सूपर जोन स्तरीय स्वचालित कृषि तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण				५००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	३.३	३.३.१	पकेट क्षेत्र वा जोन/ सूपर जोन स्तरीय कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन			६००			
		३.३.२	कृषि उद्यमी विशेष अन्तरक्रिया कार्यक्रम		३००				
		३.३.३	अगुवा कृषि उद्यमी विशेष अभिमुखीकरण तथा अन्तरक्रिया			५००			
	३.४	३.४.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरकृया				३००	४००	
		३.४.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना				५००	६००	
		३.४.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन		७००				
		३.४.४	कृषि सम्बन्धी उपभोग्य वस्तुको बस्तुगत माग सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन			३००			
		३.४.५	रैथाने प्रजातिका बालीहरूको पहिचान तथा बीज बैङ्क स्थापना				७००		
		३.४.६	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी नियमित तालिम		५००	५५०	६००		
		३.४.७	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम					४००	
		३.४.८	एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		५००		५००		
	३.५	३.५.१	मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन			५००			
		३.५.२	मौरीपालन तालिम सञ्चालन		३००		७००		
		३.५.३	लागत सहभागितामा मौरीको घारमा अनुदान		५००	५५०	६००	७००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
४.	४.१	४.१.१	गाउँपालिकामा पाइने सबैप्रकारका जडीबुटीको Profile तयार			६००			
		४.१.२	गाउँपालिका स्तरीय Herbarium निर्माण				६००		
		४.१.३	जडीबुटीसम्बन्धी जनचेतना सञ्चार			३००			
		४.१.४	जडीबुटीसम्बन्धी ब्रोसर तथा Profile प्रकाशन						
		४.१.५	स्थानीय जडीबुटी पहिचान तथा उपयोगिता र संरक्षण बारे जनचेतना अभियान				५००		
	४.२	४.२.१	जडीबुटी उत्पादन कृषकको विवरण संकलन		३००				
		४.२.२	जडीबुटी उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन			६००			
		४.२.३	प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान, योग साधनामा लागेका विज्ञहरू तथा कृषक अन्तरक्रिया				४००	५००	
	४.३	४.३.१	जडीबुटी उत्पादन प्राविधिक सहयोग कक्ष निर्माण			१०००			
		४.३.२	अन्तरबाली अन्तर्गत जडीबुटी उत्पादन तालिम सञ्चालन					५००	
		४.३.३	खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई लिजमा दिन अभिलेखिकरण		३००				
		४.३.४	कृषि उपज संकलन केन्द्रमा जडीबुटी संकलन कक्ष निर्माण				६००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		४.३.५	अति विपन्न कृषकलाई जडीबुटीको व्यवसायिक उत्पादनमा अनुदान			३००	३५०	४००	
पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन									
१.	१.१	१.१.१	अगुवा तथा युवा पशुपन्छी पालक कृषक पहिचान		३००				
		१.१.२	व्यवसायिक पशुपन्छी पालनलाई Venture Capital को प्रबन्ध			७००			
		१.१.३	अगुवा तथा युवा कृषक विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम			३००			
	१.२	१.२.१	व्यवसायिक पशुपन्छी पालक कृषकलाई व्याज अनुदान		३००	३५०	४००	४५०	
		१.२.२	उन्नत जातका बोका, राँगा, बहर तथा माउमा अनुदान			९००			
		१.२.३	सामुहिक व्यवसाय गर्ने समूहलाई व्याजमा सहुलियत		४००	४५०	५००	५५०	
	१.३	१.३.१	घाँसको बीउ तथा बेर्ना वितरण		३००	४००	४५०	५००	
		१.३.२	घाँसको व्यवसायिक उत्पादनसम्बन्धी कृषक तालिम		१५०	२००	२५०	३००	
		१.३.३	पशुपन्छी स्वास्थ्य घुम्ती सेवा सञ्चालन			८००			
		१.३.४	पशुबिमा अनुदान तथा अन्तरक्रिया		३००		२००		
		१.३.५	पशुखोप घुम्ती सेवा			४००			
		१.३.६	कृत्रिम गर्भाधान सेवा सञ्चालन		३००		३००	३५०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.३.७	कृषिदाना उद्योग सहुलियत अनुदान		३५०	४००	४५०	५००	
		१.३.८	पशु कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक प्रबन्ध		४५०	५००	५५०	६००	
		१.३.९	लागत सहभागितामा Cow Mat वितरण			७००			
		१.३.१०	पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरिय घाँस बीज बैङ्क स्थापना				९००		
			डालेघाँस नर्सरी स्थापना संम्भाव्यता अध्ययन		४००				
		१.३.११	दुध पकेट क्षेत्र स्तरिय चिस्यान केन्द्र स्थापना			१५००			
		१.३.१२	हयाचरी उद्योग स्थापना संम्भाव्यता अध्ययन तथा नीजि क्षेत्र अर्न्तकृया				९००		
२.	२.१	२.१.१	माछा पालक कृषक विवरण संकलन		२००				
		२.१.२	माछापालन तालिम सञ्चालन			५००			
	२.२	२.२.१	भुरा वितरण			७००			
		२.२.२	माछापालक कृषक प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण				४००		
		२.२.३	माछा पालन प्राविधिक सहयोग कक्ष स्थापना					९००	
	२.३	२.३.१	स्थानीय तथा ठूला उपभोक्ता बजारमा मागको अध्ययन		५००				
		२.३.२	माछा संकलन, भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना					११००	
	२.४	२.४.१	माछा पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई लागत सहभागितामा अनुदान			३००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.४.२	पोखरी निर्माणमा प्राविधिक सहयोग		५००				
		२.४.३	गाउँपालिकाद्वारा सम्भाव्य स्थानमा पोखरीहरू निर्माण गरेर ठेक्कामा लगाउने			५००			

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ
- कृषि क्षेत्र व्यवसायिक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ
- खाद्यान्न, मासु, अण्डा, दुधमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवर्द्धन हुनेछ
- कृषिमा युवा कृषकहरूको आर्कषण बढेको हुनेछ
- कृषि ग्रामकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ

४.३ सहकारी

पृष्ठभूमि

ग्रामीण पूँजीको संकलन र उचित सदुपयोग मार्फत आय आर्जन गर्न सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रुपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढिकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ । यस गाउँपालिकामा हाल विधिवत दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका २५ वटा भन्दा बढी सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । यी संस्थाहरू महिला, ऋण तथा बचत, कृषि, बहुउद्देश्यीय गरी सबै प्रकारका छन् । यी सहकारीहरू मुख्य गरी घना वस्ती भएका मुख्य बजार केन्द्रहरू जस्तै वडा नं. ५, ७, ८, ९, १०, को बजारहरुमा केन्द्रित भएर रहेका छन् ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमशः जनताको आर्कषण बढ्दै गैरहेको ।
▪ सानो रकम भए पनि बचत गर्नुपर्छ भन्ने चेतनाको क्रमश विकास भएको ।
▪ सामुहिकता र सहकार्यमार्फत आर्थिक विकासको सम्भावना रहेको ।
▪ सहकारीको परिचालन, नियमन, अनुगमन र खारेजीसम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सहकारीको संख्यामा वृद्धि भएतापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
▪ आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको ।
▪ सहकारीको मूल मर्म अनुसार विकास हुन नसकेको ।
▪ नियामक निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको ।
▪ जनचेतनाको व्यापक विकास गर्नुपर्ने ।
▪ कृषि, उद्योग तथा व्यवसायिकता विकासमा यसको योगदान वृद्धि गर्नुपर्ने ।
▪ घना बस्ति र केन्द्रमा मात्र केन्द्रित हुनु ।

दीर्घकालीन सोच
"सामुहिकता र सहकार्यमार्फत सबल अर्थतन्त्र निर्माण"

लक्ष्य
सहकारीको संस्थागत विकासमार्फत आम बचतकर्ताको जीवनस्तर उकास्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि र कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु ।
✓ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सहकारी शिक्षाको माध्यामबाट जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने	१.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सहकारीको महत्व सम्बन्धमा नियमित जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ र सहकारी सञ्चालकहरूलाई संस्थागत क्षमता विकास गर्न सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारहरूको सहयोगमा क्षमता विकास अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ महिलाहरूलाई सहकारीतर्फ आकर्षण गर्न महिला सहकारी विस्तार उत्प्रेरणा तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
१.२ उचित कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गरी नियमन तथा व्यवस्थापन गर्ने	१.२.१ गाउँपालिकाले सहकारीको अनुमति, खारेजी तथा विघटनको पूर्ण अभिलेखिकरण गर्ने संयन्त्र तथा स्थानीय नीति कानून, मापदण्डको निर्माण गर्नेछ ।
	१.२.२ सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पार्ने र पारेको प्रभावहरूको वस्तुगत अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रका लाग्न उपयूक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सहकारी नीति परिमार्जन तथा निर्माण गरी ग्रामिण अर्थतन्त्र मैत्री बनाउने	२.१.१ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्र जस्तै कृषि, उद्योग तथा पर्यटनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सहकारी नीति र ऐनमा आवश्यक सूधार संशोधन र परिमार्जन गरिनेछ ।
	२.१.२ अति विपन्न नागरिक तथा मजदुरहरूलाई सामुहिक बचत गर्ने बानी बसाल्न उत्प्रेरणा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	२.१.३ निश्चित मापदण्डका आधारमा बचत, लगानी तथा ऋण परिचालनमा अब्बल एक सहकारीलाई वार्षिक उचित पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.४ सहकारीलाई उत्पादन तथा रोजगारीसँग जोडी नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याईनेछ ।
२.२ सहकारीलाई व्यवसायिककरणका अभ्यासँग एकीकृत गर्ने	२.२.१ सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्न कृषि सहकारी संस्थाको सहयोगमा व्यवसायिकता प्रबर्द्धन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.२ सहकारीसँग उद्योग र सेवा क्षेत्र विस्तार गर्ने नीति अनुरुप सहकारीमा आधारित स्थानीय उद्योग र सेवाक्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ सम्भाव्यता र लागत लाभका आधारमा सहकारी खेती वा उद्योग वा सेवा क्षेत्रमा लाग्न चाहने सहकारीका सरोकारवाला सदस्यहरूलाई व्यवसाय विशेष क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

सहकारीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत सहकारी शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम सञ्चालन			१००			
		१.१.२	महिला सहकारी विकास तथा विस्तार उत्प्रेरणा तालिम				२००		
	१.२	१.२.१	क) गाउँपालिकाभित्र सञ्चालन भएका सहकारीको लगत राखी प्रत्येक वर्ष अध्यावधिक गर्ने ख) सहकारी व्यवस्थापन कार्यविधि प्याकेज,नीति, कानून तथा मापदण्ड निर्माण			३००			
		१.२.२	सहकारीको स्थानीय अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन				२००		
२.	२.१	२.१.१	उत्पादनशील क्षेत्रमा सहकारी लगानी अभिवृद्धिका लागि सम्भाव्यता अध्ययन			४००			
		२.१.२	अति विपन्न नागरीक घरधुरीलाई सहकारीमा प्रवेश गराउन बीउ पूँजी वितरण				५००		
		२.१.३	उत्कृष्ट सहकारी पुरस्कार प्रदान		१००	१००	१२०	१२०	
		२.१.४	सहकारीमार्फत सुपथ मूल्यको पसल स्थापना गर्न प्रोत्साहन गर्ने			२००			
	२.२	२.२.१	सहकारी खेती प्रवर्द्धन तालिम		१२०		१५०		
		२.२.२	सहकारीमा आधारित उद्योग तथा सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन			५००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.२.३	सहकारी उद्योग तथा सेवा क्षेत्रमा जानचाहने उद्यमीलाई विशेष तालिम			५००			

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत र गुणात्मक विकास हुनेछ ।
- ✓ सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तार हुनेछ ।
- ✓ कृषि, उद्योग, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ महिलावर्गको सहकारी क्षेत्रमा सदस्यता संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ विपन्न वर्गलाई सहकारीमा आवद्ध गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

४.४ पर्यटन

पृष्ठभूमि

हालसम्म पर्यटनका आधारभूत पूर्वाधारको विकास हुन नसकेपनि केराबारी गाउँपालिका पर्यटनको सम्भावना रहेको क्षेत्र हो । सुन्दर पर्यटकीय क्षेत्रले भरिपूर्ण यो गाउँपालिकामा धेरै सम्भावना बोकेको छ । विशेष गरी यो गाउँपालिकालाई कृषि पर्यटन, पर्यापर्यटन, शैक्षिक पर्यटन र धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ । अत्यन्त उर्वर कृषि क्षेत्रका रुपमा कृषि ग्रामको विकास गर्न सके पर्यटक तथा कृषकहरू नमूना कृषिका लागि अवलोकन भ्रमण गर्न आउने स्थल हुन सक्छ । गाउँपालिकाको धेरै जसो वनजंगल, चारकोसे झाडी, सामुदायिक वन पर्ने हुँदा पर्यापर्यटन साथै वनजंगलमा पाइने वन्यजन्तु, वनस्पति तथा जडीबुटीको अध्ययन गर्न आउनेहरूका लागि शैक्षिक पर्यटनको पनि आकर्षक स्थान हुन सक्छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र केराबारी भ्यू टावर, ध्वजे डाँडा, तोपथुम्की किल्ला, तामा झरना, कोर्ना झरना, ओखे भ्यू टावर, सप्तकन्या गुफा, शिव पार्वती गुफा, रामपोखरी, चिउरी भञ्ज्याङ्ग, साङ्गे नाङसाल, शैलुङ गुम्बा आदि पर्यटकीय केन्द्रहरू रहेका छन् । त्यसैगरी गाउँपालिकामा हिन्दु देवालय तथा मन्दिरहरू साथै बौद्ध गुम्बा, र चर्चहरू भएकोले ती क्षेत्रहरूको विकास मार्फत धार्मिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ । यस गाउँपालिकामा होमस्टे र साँकृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ । तसर्थ पर्यटकहरूका लागि होटल तथा होमस्टेहरूका साथै अन्य आवश्यक सेवा सुविधा विस्तार गर्न सके गाउँपालिकामा पर्यटन व्यवसायको राम्रो सम्भावना रहेको छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र केराबारी भ्यू टावर, ध्वजे डाँडा, तोपथुम्की किल्ला, तामा झरना, कोर्ना झरना, ओखे भ्यू टावर, सप्तकन्या गुफा, शिव पार्वती गुफा, रामपोखरी, चीउरी भन्ज्याङ्ग, साङ्गे नाङसाल, शैलुङ गुम्बा रहनुका साथै विभिन्न वडाहरूमा देवी देवताका मन्दिरहरू तथा चर्चहरूलगायतका धार्मिक, ऐतिहासिक, प्राकृतिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेका ।
▪ बिहिबारेमा ७ वटा घरहरुमा होमस्टे सञ्चालन रहेको ।
▪ गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण गरी गाउँपलिकाको क्षेत्र लाई आकर्षक पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ जनजाति लगायतका जातजातिको मौलिक संस्कृति, नाच, गीत, संगीत तथा अन्य अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाले सम्पन्न रहेकाले सांस्कृतिक पर्यटनको विकास गर्न सकिने ।
▪ पर्यटनका विभिन्न आयामहरू जस्तै कृषि पर्यटन, धार्मिक पर्यटन, सांस्कृतिक पर्यटन, शैक्षिक पर्यटनको विकास र विस्तार गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाका उपयुक्त स्थलमा निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गरी गुणस्तरीय होटेल, रिर्सोट तथा लजहरू खोल्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वर्ष विविध जातजाति महोत्सव आयोजना गरी सांस्कृतिक झाँकी, भेषभूषा प्रदर्शनी, खानपान तथा परम्परागत सिपहरूको प्रदर्शनी गर्न सकिने ।
▪ पोखरी, तलाउ तथा खोलानालामा माछापालन, कृषि, तरकारी र फलफूल फर्महरू र अरु साना उद्योगहरू स्थापना गरी कृषि पर्यटकहरू भित्र्याउन सकिने ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ थोरै तराई धेरै पहाडी जटिल भूधरातल हुनुका साथै अधिकांश सडक कच्ची अवस्थामा रहेकोले यातायाको भरपर्दो सुविधा नभएको ।
▪ पर्यटक बस्न पर्याप्त होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिको सुविधा नभएको
▪ पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको
▪ पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको
▪ आपतकालीन उद्धारको उचित व्यवस्था नभएको
▪ एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको
▪ पर्यटनमैत्री कतिपय धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको जिर्णोद्धार नभएको
▪ आकस्मिक स्वास्थ्य उपचार सेवा पर्याप्त नभएको
▪ पर्यटक पथप्रर्दशक तथा व्यावसायिक ट्राभल एजेन्सीहरू नभएको
▪ सीमित मात्रामा रहेका बैङ्कहरूको भरपर्दो ए.टि.एम. सुविधा नभएका
▪ गाउँपालिकाका प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको ।
▪ गाउँपालिकाको सीमित आयस्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको
▪ पर्यटन विकासको ठोस कार्यक्रम नभएकोले सामान्यतया सम्पूर्ण पर्यटन क्षेत्रको विकासका आधारभूत पूर्वाधारहरू नै स्थापना र विकास गर्नुपर्ने
▪ निजी क्षेत्रलाई आर्कषण गर्नुपर्ने चुनौती रहेको
▪ बाह्य पर्यटकहरूको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुन सक्नेतर्फ सजग हुनुपर्ने
▪ पर्यटन विकासको महत्व जनमानसलाई बुझाउन चुनौती रहेको

दीर्घकालीन सोच
“आर्थिक सामाजिक र सांस्कृतिक समृद्धिको आधार पर्यटनको विकास”

लक्ष्य
आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आगामी ५ वर्षमा पर्यटन क्षेत्रलाई एक आधारशिलाको रुपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु
✓ कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु
✓ पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु

उद्देश्य १ : आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ प्रमुख पर्यटकिय स्थलसम्म पुग्ने सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने	१.१.१ प्रमुख पर्यटकिय क्षेत्रको विस्तृत विवरण र त्यहाँ पुग्ने प्रमुख मार्गहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी प्रकाशन गरीने छ ।
	१.१.२ सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा ती प्रमुख पर्यटकिय स्थलसम्म पुग्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गरिने छ ।
१.२ पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने	१.२.१ गाउँपालिकास्तरीय एक पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	१.२.२ पर्यटकलाई आवश्यक सम्पूर्ण सूचना जस्तै जानकारी, सावधानी, नक्सा, हावापानी, परिकार मेनु, मूल्य सूची तथा बसोबास सुरक्षासम्बन्धी विवरण संकलन गरी सूचना केन्द्रमा अध्यावधिक गरिने छ ।
	१.२.३ पर्यटकीय क्षेत्र वरपर इन्टरनेट हटस्पटको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.२.४ पर्यटन वेभसाइट निर्माण गरिने छ ।
	१.२.५ पर्यटन क्यालेन्डरको विकास गरिने छ ।
	१.२.६ गाउँपालिकाका महत्वपुर्ण पर्यटकीय क्षेत्रहरूको व्यापक प्रचारप्रसार गर्न प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरका प्रमुख संचार माध्यममा कार्यरत पर्यटन पत्रकार, Bloggersहरू संग विशेष अन्तक्रिया गरिने छ ।
१.३ बसोवासको र सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	१.३.१ गाउँपालिकामा आउने पर्यटकलाई बसोबासको बन्दोवस्ती गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी होटल, रिसोर्ट खोल्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.३.२ ठूला होटल तथा रिसोर्टको तत्काल व्यवस्था गर्न नसक्ने स्थितिमा घरबास पर्यटन प्रर्वद्धन गरिने छ ।
	१.३.३ गाउँपालिकास्तरीय एक गेस्टहाउसको निर्माण गरिने छ ।
	१.३.४ गाउँपालिकास्तरीय आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.३.५ पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रवन्ध गरिने छ ।
१.४ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय योजना र पर्यटन विकास समिति निर्माण गर्ने	१.४.१ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिका सदस्यहरूलाई पर्यटक व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.४.२ समिति मार्फत स्थानीय उत्पादन जस्तै रैथाने परिकार, चिनोको सामान, सांस्कृतिक गतिविधि, मेला सञ्चालनगर्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिने छ ।
	१.४.३ पर्यटन व्यवसायमा लाग्न इच्छुक युवा तथा लगानीकर्ताको पहिचान गरी अन्तरक्रिया गरिने छ ।

उद्देश्य १ : आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.४.४ घरबास पर्यटन तथा अन्य पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न पर्यटन व्यवसायिलाई लागत सहभागितामा Hospitality तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.५ समग्र क्षेत्रलाई समेटेर एक पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २ : कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सघन कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने	२.१.१ धान, गहुँ, मकै, फलफुल,पशुपंक्षीपालन तथा नगदेबाली खेती गरिएका सघन क्षेत्रहरूको राष्ट्रिय र क्षेत्रिय स्तरका कृषकहरू वीच प्रचारप्रसार गरिनेछ ।
	२.१.२ कृषि विषय अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई परियोजना कार्य तथा अध्ययनका लागि कृषि क्याम्पससँग समन्वय गरी गाउँपालिकामा आर्कषण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ गाउँपालिका भर संञ्चालन गर्न सकिने सम्पुर्ण पदमार्गहरूको संम्भाव्यता अध्ययन गर्ने	३.१.१ गाउँपालिकाभर संञ्चालन हुनसक्ने पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।
	३.१.२ गाउँपालिकाको वन सम्पदामा आधारीत पदमार्ग पहिचान गरी वन्य जन्तु तथा चरा साथै वनस्पति अवलोकन गर्न पर्यटक आर्कषण गरिनेछ ।
३.२ धार्मिक स्थलको निर्माण र जिर्णोद्वार गर्ने	३.२.१ सम्पूर्ण धार्मिक स्थलहरूको विस्तृत विवरण सहित ब्रोसर तयार पारिनेछ ।
	३.२.२ सम्पूर्ण मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको डि.पि.आर तथा गुरुयोजना तयार पारिनेछ ।
	३.२.३ प्राथमिकता प्राप्त धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको जिर्णोद्वार तथा निर्माण कार्य थालनी गरिनेछ ।
३.३ केराबारी गाउँपालिका बारे प्रचार गर्न शैक्षिक संघ संस्था, शिक्षण संस्थासंग सहकार्य गर्ने	३.३.१ यस गाउँपालिकाबाट अध्ययन गरी उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएका महानुभावहरूसंग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	३.३.२ गाउँपालिकाबाट निकट रहेका कृषि, विपद व्यवस्थापन, सम्बन्धित क्याम्पस, इन्जिनियरिङ्ग कलेज र अन्य कलेजसंग अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	३.३.३ शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन गरी विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ ।

पर्यटन क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	पर्यटन Profile निर्माण			६००			
		१.१.२	सडक विस्तार तथा स्तरोन्नती गर्ने		१५००	२०००	२५००	३०००	
	१.२	१.२.१	पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना				५००		
		१.२.२	पर्यटनसम्बन्धी समग्र जानकारी समेट्ने ब्रोसर निर्माण			६०	७०	८०	
		१.२.३	प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा Hotspotसेवाको प्रबन्ध		३०	५०	५५	६०	
		१.२.४	पर्यटन (Portal) वेबसाइट निर्माण		१००				
		१.२.५	वार्षिक पर्यटन पात्रोको निर्माण		४०	५०	६०	७०	
		१.२.६	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक पर्यटन पत्रकार तथा Bloogers संग विशेष अन्तर्क्रिया			५०			
	१.३	१.३.१	सम्भाव्य स्थानमा होटल तथा रिसोर्ट खोल्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया			१००			
		१.३.२	आदिवासी जनजाति सघन क्षेत्रमा होमस्टे सञ्चालन तालिम प्रदान				३००	४००	
		१.३.३	पालिकास्तरीय गेष्ट हाउस निर्माण			१०००			
		१.३.४	आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको निर्माण		१००				
		१.३.५	पर्यटक आर्कास्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध			८०			
	१.४	१.४.१	पर्यटन क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरूलाई व्यवस्थापन तालिम तथा अभिमुखीकरण		१००				
		१.४.२	स्थानीय मौलिक उत्पादन, चिनो, परिकार आदि निर्माण तालिम			५००		१०००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.४.३	पर्यटन व्यवसायमा व्यवसायिक रुपमा लाग्न चाहने उद्यमीहरू संग अन्तरक्रिया			१००			
		१.४.४	घरबास तथा अन्य पर्यटनसम्बन्धी आतिथ्य सत्कार तालिम		१५०		२००		
		१.४.५	पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण			१५००			
२.	२.१	२.१.१	कृषि पकेट क्षेत्रको प्रचार प्रसार		५०	५५	६०	७०	
		२.१.२	कृषि क्याम्पस तथा विद्यार्थीहरूसँग अन्तरक्रिया			१००			
३	३.१	३.१.१	गाउँपालिकाका प्रमुख पर्यटकीय पदमार्ग पहिचान				५००		
		३.१.२	पर्यापर्यटन प्याकेज निर्माण गर्न परामर्श अध्ययन		४००				
	३.२	३.२.१	सम्पूर्ण धार्मिक स्थलहरूको विस्तृत विवरण सहित विशेष ब्रोसर निर्माण		५०	६०	७०	८०	
		३.२.२	प्रथमिकताप्राप्त मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको डि.पि.आर. साथै विकास गुरुयोजना निर्माण:		१५००	१५००	२५००	३०००	
		३.२.२	जैतुन पार्कलाई पिकनीक स्थल निर्माण गर्न डि.पि.आर. तयार पार्ने			१५००			
		३.२.२	जेफाले होमस्टेको स्थर वृद्धि		१५००		२०००		
		३.२.२	वडा न चार स्थित ओखे भ्यु टावर, सप्त कन्या गुफा, तामा झरना, तोपथुम्का लगायतको पर्यटकिय स्थलहरुको प्रचार प्रसारका लागि		२००	२५०	३००	५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		३.२.३	प्राथमिकता प्राप्त धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलको जिर्णद्धार		६००	१०००	१५००	२०००	
	३.३	३.३.१	उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएका महानुभावहरूसंग अन्तरक्रिया			५००			
		३.३.२	निकट रहेका कृषि, विपद व्यवस्थापन, सम्बन्धित क्याम्पस, इन्जिनियरिङ्ग कलेज र अन्य कलेजसंग अन्तरक्रिया				५००		
		३.३.३	शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन		५००				

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुने छ ।
- ✓ कृषक पर्यटकहरूको आवागमन हुने छ ।
- ✓ पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटन क्षेत्रको एकीकृत विकास हुने छ ।

४.५ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

पृष्ठभूमि

मुख्यतया: कृषि पेशामा संलग्न घरपरिवारको संख्या बढी भएको इलाका भएकोले मध्यम र ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको यहाँ विकास भएको छैन । तर ठूला शहरहरुको पहूँच नजिक रहेकोले यहाँ उत्पादित उपजहरु बाहिर बजारीकरण गर्न सम्भावना छ । यद्दपि उद्योग, व्यापार र वाणिज्य क्षेत्रको आधारभूत तहबाट विकास हुन बाँकी छ । कृषिमा आधारित केही साना उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरु यहि गाउँपालिका भित्र संचालनमा रहेका छन् । यहाँ व्यावसायिक रूपमा गाई, भैसी, बंगुर, माछा, कुखुरा, बाखा, मौरी आदि पालन भइरहेको छ । गाउँपालिकामा कसर उद्योग, तटबन्दनको लागी जाली उद्योग , धान कुट्ने मिल, लगायतका उद्योगहरू संचालनमा रहेका छन् । गाउँपालिकामा भएका उद्योगहरू सबल र विस्तार भएको भने देखिदैन । कृषिमा तथा नगदेबाली आधारित उद्योगहरूको राम्रो सम्भावना भएकोले उद्योग वाणिज्य क्षेत्रको विकासका लागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा कसर उद्योग, तटबन्दनको लागी जाली उद्योग , धान कुट्ने मिल, पानी उद्योग लगायतका उद्योगहरू संचालनमा रहेका
▪ पशु पालन, अदुवा खेती, अम्लिसो खेती, कागती खेती, तेजपत्ताको प्रचुर सम्भावना
▪ कृषिमा आधारित औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको
▪ व्यावसायिक रूपमा कुखुरा, हाँस, गाई, भैसी, बाखा, माछा, मौरी आदि पालन भइरहेको
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. १ को विहिवारे हटिया बजार, वडा नं. २ को हचुवा, वडा नं. ५ को आँपटार, वडा नं. ६ को शनिवारे, वडा नं. ७ को मुगु चोक, वडा नं.९ को आइतबारे, वडा नं. १० को मछिन्द्र चोक मुख्य बजारकेन्द्रको रूपमा रहेका
▪ वनस्पती, जडीबुटीमा आधारित प्रशोधन उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने
▪ स्थानीय जनशक्तिको सदुपयोग हुने कम खर्चिलो श्रमशक्ति प्राप्त गर्न सकिने
▪ पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, हाड, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकामा रहेका प्राकृतिक पोखरीहरू तथा कृत्रिम पोखरीमा व्यवसायिक माछापालन गर्न सकिने
▪ स्थानीय सम्भाव्यताका आधारमा धान खेती, गहुँ खेती, मकै खेती, केरा खेती, कुखुरापालन, पशुपालन र तरकारी खेती उत्पादनलाई प्रर्वद्धन गर्न सकिने
▪ कृषि पर्यटन विकास गर्न सकिने
▪ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित कृषि उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने
▪ औद्योगिक पूर्वाधारहरूको यथोचित विकास गर्न सके गाउँपालिकामा रोजगारीको सम्भावना र अवसरहरूको प्रचुरता रहेको
▪ गाउँपालिका भित्र सञ्चालित व्यवसायलाई दर्ता, नवीकरण तथा अन्य कानूनी प्रक्रियामा सरलता ल्याई प्रर्वद्धन र संरक्षण गर्न सकिने
▪ डेरी उद्योग र हस्तकलामा आधारित घरेलु उद्योगहरूको विकास गर्न सकिने
▪ सिलाइ/कटाइ/बुनाइ, मैनबत्ती बनाउने तालिम, मोटरसाईकल तथा साइकल मर्मत तालिम, कृषिजन्य तालिम प्रदान गरी साना तथा घरेलु उद्योगको लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तै सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको
▪ युवा जनशक्ति विदेश पलायन भइरहेको
▪ औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने शिक्षा प्रणाली नभएको
▪ गाउँपालिकाका बजारकेन्द्रहरूमा ठूलो स्तरको आर्थिक गतिविधि नभएका
▪ निजी क्षेत्रको लगानी आर्कषण गर्न नसकिएको
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको शाखा स्थापना गर्न बचतकर्ताको कमि रहेको
▪ वित्तीय सुरक्षाको पर्याप्त प्रत्याभूति नभएको
▪ स्थानीय पूँजी बजारको विकास आशातित रूपमा नभएको
▪ उद्योगमा संलग्न मजदुर तथा औद्योगिक क्रियाकलापका दौरान सामाजिक जटिलता, अपराध आदिको वृद्धि हुन सक्ने
▪ लगानी सुरक्षाको वातावरण आवश्यक पर्ने
▪ औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा यथेष्ट बजेट व्यवस्था गरी योजनाबद्ध ढङ्गले लाग्नु पर्ने
▪ उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने
▪ विभिन्न प्रकारका उद्योगहरू स्थापना गर्दा औद्योगिक प्रदूषण वृद्धि हुन सक्ने
▪ ठूलो आकारको लगानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ अम्लिसो प्रसोधन तथा अदुवा,बेसार उद्योगको आवस्यकता
▪ धेरै पहाडि इलाका रहेकोले बजारीकरण यातायात लगायतको क्षेत्रमा समस्या

दीर्घकालीन सोच
“गाउँपालिकाको आर्थिक वृद्धिदर कृषिमा आधारित उद्योगको भर”
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा गाउँपालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदानलाई अधिकतम् बनाई रोजगारी श्रृजना गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्नु ✓ गाउँपालिकामा उत्पादने हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु ✓ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु
✓ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्नु

उद्देश्य १ : उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने	१.१.१ उद्योगमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न उद्योगका लागि जग्गा, रजिष्ट्रेशन, करारमा लिन विशेष सहुलियत र छुट दिने नीति तथा मापदण्ड निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ उद्योगमा लगानी गर्न असहज र प्रतिकूल रहेका विद्यमान स्थानीय कानूनहरूमा उद्योग लगानी मैत्री हुनेगरी संशोधन गरिने छ र श्रमिकहरूको सुरक्षा हक र हितका लागि कानूनको अधिनमा रही स्थानीय नीति र मापदण्ड श्रमिक उद्योग र उद्यमी मैत्री बनाइने छ ।
	१.१.३ महिला र युवा उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न विशेष अनुदान र सहुलियतको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.१.४ ठूलोस्तरको बाह्य लगानी भित्र्याउन सरकारी जमिनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूसँग विशेष छुट र सहुलियत बारे अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	१.१.५ कम्तीमा ३ जनालाई रोजगारी दिनसक्ने उद्योगका लागि दशलाख पूँजी लगानीको प्रस्ताव सहित आउने स्थानीय उद्यमीलाई ५० प्रतिशत लगानीको व्याजमा अनुदान दिइने छ ।
१.२ प्रमुख औद्योगिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने	१.२.१ औद्योगिक क्षेत्रलाई संचालन गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसंग नियमित अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.२.२ मुख्य औद्योगिक क्षेत्रसम्मका पहुँच सडकलाई कृषि र पर्यटन सडकसंग एकीकृत गरी स्तरोन्नति गरिने छ ।
	१.२.३ स्थानीय कृषि उपजमा आधारित उद्योगलाई प्राथमिकता दिइ कच्चा पदार्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न सम्भाव्य उद्योगी र कृषक बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	१.२.४ उद्योग क्षेत्रहरूमा आवश्यक विद्युतिकरण विस्तार गरिने छ ।
	१.२.५ औद्योगिक सूरक्षाका लागि सूरक्षा निकायसँगको सहकार्यमा शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.२.६ औद्योगिक श्रमिकहरूको उपलब्धताका लागि स्थानीय रोजगार केन्द्रमा श्रम सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने	२.१.१ बाली विशेष पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि गाउँपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
२.२ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने	२.२.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिने छ ।
	२.२.२ सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा गाउँपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.२.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिने छ ।

उद्देश्य ३: खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण, उत्खनन् तथा व्यवस्थापन गर्ने	३.१.१ संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीय खानी तथा खनिज अन्वेषण र उत्खननका लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम र मापदण्डको निर्माण गरिने छ ।
	३.१.२ गाउँपालिकाभर रहेका वा हुनसक्ने खानी तथा खनिजको अन्वेषण गर्न खानी तथा भू-गर्भ विभागसंग समन्वय गरी विज्ञसंग परामर्श लिइने छ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय बजार प्रर्वद्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने	४.१.१ स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानून र मापदण्ड निर्माण गरिने छ ।
	४.१.२ गाउँपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण गरिने छ ।
	४.१.३ समग्र व्यापार र वाणिज्यलाई समेटेर वार्षिक रुपमा हुने कारोबारका आधारमा माग तथा आपूर्ति र कारोबारको आकार साथै व्यापार नाफा/घाटाको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ र गाउँपालिकाबाट हुने निकासी तथा आयातको वस्तुगत सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणालीको विकास गरिने छ ।
४.२ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने	४.२.१ स्थानीय व्यापारिक फर्म तथा व्यवसायको दर्ता अनुमति नवीकरण, खारेजी, बजार तथा गुणस्तर अनुगमन र नियमन गर्न संयन्त्र र नियमित कार्यतालिका बनाइने छ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय बजार प्रर्वद्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	कार्यनीति
	४.२.२ मूख्य बजार केन्द्रलाई लक्षित गरी निजी क्षेत्रसंगको समन्वयमा व्यापारिक स्टल निर्माण गरी बहालमा दिइने छ ।
	४.२.३ वार्षिक रुपमा मूख्य चाडपर्व तथा अवसर हेरी व्यापारिक मेला आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण गरिने छ ।
	४.२.४ परम्परागत रुपमा चलि आएका स्थानीय हाटबजारलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउन अध्ययन गरी पूर्वाधार विकास गरिने छ ।
	४.२.५ प्रत्येक वर्ष नियमित आम उपभोक्ता हित र अधिकार साथै खाद्य गुणस्तरसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्तिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	उद्योगका लागि करारमा दिनसकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन		५००				
		१.१.२	श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्रीसम्बन्धी नीति, कानून संशोधन गर्न विज्ञसँग परामर्श			२००			
		१.१.३	महिला तथा युवा उद्यमी पहिचान, सहुलियत तथा अनुदान		३००	३५०	४००	५००	
		१.१.४	ठूला लगानी भित्र्याउन बाह्य लगानीकर्ताहरूसँग लगानी सम्मेलन		५००				
		१.१.५	दशलाखसम्मको उद्योग लगानी प्रस्तावका लागि व्याज अनुदान		१००	१५०	१६०	२००	
	१.२	१.२.१	औद्योगिक क्षेत्र निर्माण तथा संचालन गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसंग अन्तरक्रिया			१००			
		१.२.२	औद्योगिक सडक पहिचान तथा स्तरोन्नति		२०००	२५००	३०००	३५००	
		१.२.३	कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया			१००			
		१.२.४	औद्योगिक क्षेत्र विद्युतिकरण		३००		५००		
		१.२.५	औद्योगिक क्षेत्र केन्द्रित प्रहरी बिट स्थापना तथा निर्माण			१०००			
		१.२.६	औद्योगिक श्रमिक तथा श्रम सूचना तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण				५००		
२	२.१	२.१.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्र स्तरिय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन					५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.१.२	एक वडा एक कृषि उद्योग अर्न्तगत उद्योगी पहिचान		५००				
		२.१.३	कृषि उद्योगी विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम			३००			
	२.२	२.२.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङसम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया				५००		
		२.२.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना					७००	
		२.२.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
३	३.१	३.१.१	खानी, खनिज, अन्वेषण, उत्खनन् र व्यवस्थापन मापदण्ड निर्माण		३००				
		३.१.२	खानी तथा खनिज सम्भाव्यता अध्ययन				८००		
४.	४.१	४.१.१	स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानून र मापदण्ड निर्माण		३००				
		४.१.२	गाउँपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण		५००				
		४.१.३	क) माग तथा आपूर्ति र कारोबारको आकार साथै व्यापार नाफा/घाटाको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण ख) गाउँपालिकाबाट हुने निकासी तथा आयातको वस्तुगत सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणालीको विकास			५००	२००		
	४.२	४.२.१	बजार अनुगमन तथा निरीक्षण आन्तरिक पात्रो निर्माण		५०	६०	७०	८०	
		४.२.२	बहाल बिटौरी कर लागू गर्नेगरी व्यापारिक स्टल निर्माण			३००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		४.२.३	वार्षिक पात्रो अनुसार व्यापारिक मेला आयोजना		५००	६००	७००	८००	
		४.२.४	हाटबजार पूर्वाधार निर्माण						
		४.२.५	उपभोक्ता हितसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन		१००	१००	१००	१००	

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ उद्योगका लागि न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, जमिन, श्रमशक्ति, सुरक्षा तथा लगानी आदिको प्रबन्ध भएको हुने छ ।
- ✓ स्थानीय कच्चा पदार्थ विशेषगरी कृषिमा आधारित उद्योगहरूको संख्या वृद्धि भएको हुने छ ।
- ✓ उद्योग क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा १० प्रतिशत भन्दा माथि योगदान हुने छ ।
- ✓ स्थानीय बजार तथा आपूर्ति प्रणाली सुदृढ भएको हुने छ ।

४.६ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

पृष्ठभूमि

बैङ्किङ कारोबार चलायमान हुन स्थानीय स्तरमा व्यापक रुपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरण हुनुपर्दछ । यहाँ, एन आई सी एसिया बैङ्क, सप्तकोसी विकास बैङ्क, एन. एम. बि बैङ्क, कामना सेवा विकास बैङ्क सञ्चालनमा रहेका छन् । डाँगी बहुउद्देश्य सहकारी संस्था लि, नव उदय बहुउद्देश्य सहकारी संस्था लि, लक्षित सम्बृद्धी बहुउद्देश्य सहकारी संस्था लि, सतिशाले बहुउद्देश्य सहकारी संस्था लि र फरवार्ड बहुउद्देश्य सहकारी संस्था रहेका छन् । त्यस्तै एन आई सी एसिया लघुवित्त, जिवन विकास, साना किसान जस्ता वित्तीयसंस्थाहरु लगायत प्रशस्तै बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । कुनैपनि स्थानको अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससंगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वतः हुन जान्छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा एन आई सी एसिया बैङ्क, सप्तकोसी विकास बैङ्क, एन. एम. बि बैङ्क, कामना सेवा विकास बैङ्क र ८ वटा वित्तिय संस्था र २५ भन्दा बढी बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका
▪ गाउँपालिकामा महिला बचत समूह तथा महिला सहकारीहरूको विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकिने
▪ अति विपन्न वर्गमा नियमित बचत गर्ने बानीको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकाभित्र रहेका सहकारीहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन कार्यलाई प्रभावकारी गर्ने नीति लिइएको
▪ गाउँपालिकामा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रदान गर्न विभिन्न कृषि तथा महिला समुहहरू सक्रिय रहेका
▪ उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको विस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास गर्न सकिने
▪ अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई आर्कषण गर्न सकिने
▪ स्थानीय जनताको अग्रसरतामा माइक्रो फाइनान्स तथा सहकारीहरूको विकास र बिस्तार गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ “क” वर्गका बैङ्क सीमित मात्रामा रहेका
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना र पूँजी वृद्धि हुन नसकेको
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू प्राय बजारकेन्द्रमा मात्र सिमित रहेका ।
▪ वित्तीय संस्थाहरूमा सहज पहुँच नहुँदा तथा अर्थतन्त्र चलायमान नहुँदा स्थानीय पूँजीको विकास कमजोर रहेको
▪ सहकारीको सङ्गठनात्मक विकास नभएका कारण लगानीको क्षेत्र र दायरा ठूलो हुन नसकेको
▪ औद्योगिक पूर्वाधार, उद्योग, व्यापारिक केन्द्र र स्थानीय पूँजीको विकास गर्नुपर्ने

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थापना हुन नसक्दा स्थानीय लगानीकर्ता तथा पूँजीपतिको पूँजी पलायन भई ग्रामीण अर्थतन्त्र थप कमजोर बन्न सक्ने
▪ स-साना कुटानी पिसानी मिल्स तथा कसर बाहेक अरु ठूला अति आवश्यक उद्योग तथा कलकारखानाहरूको स्थापना नभएको ।

दीर्घकालीन सोच

"वित्तीय पहुँच वृद्धिमार्फत आर्थिक क्षेत्रको गतिशिलता"

लक्ष्य

प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने ।

उद्देश्यहरू

✓ बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु

✓ सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु

उद्देश्य १: बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने	१.१.१ आफ्नो नाममा बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको पूर्ण विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.२ निजी क्षेत्रमा बैङ्कहरूसँग सहकार्य गरी इच्छुक घरधनीको घरमा घुम्ती बैङ्क खाता खोल्ने अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ बैङ्क खाता खोल्दा हुने फाइदाका विषयमा तथा महिलालाई बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन गर्न बैङ्कसँगको सहकार्यमा स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण गरिने छ ।

उद्देश्य २: सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ व्यवसायिक, उत्पादनमूलकसाना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने	२.१.१ स्थानीय उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच ऋण प्रवाहमा सहजीकरण गर्न गाउँपालिकाद्वारा अन्तकृया गरिने छ ।
	२.१.२ स्थानीय रोजगारी श्रृजना गर्न युवा उद्यमी र महिलाले तयार गरेको व्यवसायिक योजना, मझौला उद्योग क्षेत्र, पर्यटन वा कृषिमा लगानीका लागि ऋण प्रवाह गर्न गाउँपालिका जमानत बसी ब्याजमा निश्चित प्रतिशत अनुदान प्रदान गरिने छ ।

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको लगत संकलन			३००			
		१.१.२	घुम्ती बैङ्किङ सेवा अभियान सञ्चालन		२५०				
		१.१.३	महिलाको बैङ्किङ जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण				५००		
	२.१	२.१.१	उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच अन्तरक्रिया सहजिकरण			२००			
		२.१.२	युवा र महिला उद्यमीलाई मझौला उद्योग तर्फ विशेष व्याज अनुदान		२००	३००	४००	४५०	

अपेक्षित उपलब्धी

आगामी ५ वर्षमा गाउँपालिकाका ९० प्रतिशत भन्दा बढी घरपरिवारका सदस्यहरूको आफ्नो नाममा बैङ्क खाता हुने छ। व्यक्तिगत ऋण लिने प्रवृत्तिमा उल्लेख्य कमी आएको हुने छ। उत्पादनशील क्षेत्रमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ऋण प्रवाह वृद्धि भएको हुने छ।

४.७ गरीबी निवारण

पृष्ठभूमि

वि.स. २०१३ साल देखि हालसम्म आवधिक विकास योजनाहरूमा सबैभन्दा बढी देखापर्ने पेचिलो मुद्धाको रुपमा गरीबी निवारण रहेको छ। जति विकासका योजनाहरू बनेपनि गरीबी निवारण गर्न सकिएको छैन। दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो नं लक्ष्य नै सन २०३० सम्म सबै प्रकारको गरीबीको अन्त्य गर्ने भन्ने छ भने राष्ट्रिय लक्ष्य शुन्यमा झार्न नसकिएर पनि कुल जनसंख्याको ५ प्रतिशतमा सीमित गर्ने रहेको छ। यो गाउँपालिकामा निरपेक्ष गरीबीको रेखामुनि रहेको घरपरिवार संख्या उल्लेख्य रहेको छ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गरीबी निवारणका कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार स्थानीय तहको सरकारलाई प्राप्त भएकोले बास्तविक गरीब पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्न सहज हुने
▪ खेतीयोग्य उर्वर जमिन पर्याप्त भएको, पर्यटन तथा उद्योगहरूको सम्भावना रहेकोले गरीबी निवारणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अवसरहरू रहेको
▪ स्थानीय तहमै रोजगार केन्द्रको प्रबन्ध गरिएको
▪ गाउँपालिकाले गरीबी निवारणलाई प्राथमिकता दिएको
▪ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम जस्ता राष्ट्रिय नीतिहरू कार्यान्वयनमा आएको
▪ युवा उमेरको जनसंख्या रहेको
▪ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सिपलाई गरीबी निवारणमा सदुपयोग गर्न सकिने
▪ रोजगारी श्रृजना, सिपमूलक तालिम आदिमा गाउँपालिकाले प्रत्यक्ष सहयोग गर्न सक्ने वैद्यानिक र नीतिगत आधार तयार भएको

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वास्तवित गरीबको पहिचान हुन नसकेको
▪ सरकारको मूल कार्यक्रमहरूमा गरीब परिवारको वास्तविक पहुँच पुग्न नसकेको
▪ कृषि उद्योग, पर्यटन र अन्य व्यवसाय प्राय निर्वाहमुखि हुने गरेको
▪ शिक्षा र जनचेतनामा कमी रहेकोले गरीबी घटाउन कठिन र चुनौतीपूर्ण रहेको
▪ युवाहरू अवसर नपाएर विदेश पलायत हुनुपरेको
▪ विगतका गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू वास्तविक रुपमा प्रभावकारी हुन नसकेको
▪ श्रमको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास हुन नसकेको
▪ रोजगारमूलक शिक्षाको उचित प्रबन्ध हुन नसकेको

दीर्घकालीन सोच
"ज्ञान सिप र उद्यमशिलताको विकास गरी शुन्यमा झार्ने गरीबी"

लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा हालको गरीबीलाई पचास प्रतिशत कम गर्ने।

उद्देश्यहरू
✓ निरपेक्ष र बहुआयमिक गरीबीमा रहेको जनताको गरीबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने।

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयमिक गरीबीमा रहेको जनताको गरीबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ गरीबीसम्बन्धी सूचना र तथ्याङ्क चुस्त दुरुस्त राख्ने	१.१.१ गाउँपालिकाभर गरीबीको परिभाषा भित्र पर्ने परिवार वा व्यक्तिको वास्तविक सूचना संकलन र अध्यावधि गरिने छ ।
	१.१.२ बेरोजगारको तथ्याङ्क संकलन र अध्यावधि गरिने छ ।
	१.१.३ गरीबीका प्रमुख कारण र गरीबीको सघनता भएका क्षेत्रहरूको पहिचान गरिने छ ।
१.२ सामाजिक सूरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.२.१ निरपेक्ष गरीबीमा रहेको जनसंख्या लक्षित पोषण तथा खाद्य सूरक्षा सुनिश्चितताका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.२ गाउँपालिकाको अनुदानमा लक्षित गरीब घरपरिवारको स्वास्थ्य बिमा गरिने छ ।
	१.२.३ विपन्न वर्गका लागि गरीब आवास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.४ गाउँपालिकाभर रहेका अशक्त, असहाय, फकिर तथा सडक मानवहरूको तथ्याङ्क संकलन गरिने छ ।
	१.२.५ अशक्त, असहाय तथा बेसहाराहरूलाई आश्रय स्थल तथा पोषणको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.२.६ बाढी, पहिरो, महामारी, प्रकोप लगायत विविध कारणबाट कुनै परिवारको आयआर्जन गर्ने मुख्य व्यक्तिको मृत्यु भएको र परिवारका अन्य सदस्यहरूको आयआर्जन गर्ने क्षमता नभएमा निजको परिवारलाई मासिक रुपमा निर्वाहको लागि अनुदान दिइनेछ ।
१.३ विपन्न लक्षित सपिमूलक तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.३.१ रोजगार केन्द्रलाई सक्रिय बनाई गाउँपालिकामा निरन्तर श्रृजना हुन सक्ने रोजगारका क्षेत्रका बारे सम्भाव्यता अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.३.२ कृषि क्षेत्रको विकासमार्फत रोजगारी श्रृजना गर्न दक्ष कृषि श्रमिक स्रोत केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
	१.३.३ कृषि श्रमिकहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.३.४ बेरोजगार युवाहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूको रुची र क्षमता पहिचान गरी सोही अनुसार तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.३.५ रोजगार केन्द्रको अगुवाइमा Job bank को स्थापना गर्न नियमित अध्ययन र अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.३.६ रोजगारीसम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी प्राप्त हुने सूचना प्रविधि संयन्त्रको निर्माण गरिने छ ।
	१.३.७ विपन्न लक्षित करार खेती प्रणाली विकास गर्न भूमि बैङ्क स्थापना गरिने छ ।
	१.३.८ अति विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई घरेलु तथा कुटिर उद्योग तथा साना व्यवसाय सञ्चालन गर्न शुन्य प्रतिशत ब्याजमा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।

गरीबी निवारणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	गरीब परिवार पहिचान सूचना संकलन		५५०				
		१.१.२	बेरोजगारहरूको सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन			३००			
		१.१.३	गरीबीका प्रमुख विशिष्टिकृत कारणहरूको अध्ययन गर्ने			५००			
	१.२	१.२.१	गरीब लक्षित पोषण तथा खाद्य सूरक्षा कार्यक्रम		३००	४००	५००	६००	
		१.२.२	विपन्न परीवार स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम		२००	३००			
		१.२.३	विपन्न नागरीक आवास कार्यक्रम				१०००	१०००	
		१.२.४	अशक्त, असहाय, बेसहारा सडक मानव तथ्याङ्क संकलन			३००			
		१.२.५	बेसहारा आश्रयस्थान निर्माण		६००		१०००		
		१.२.६	निर्वाहमुखी अनुदान कार्यक्रम		३००	४००	५००	६००	
	१.३	१.३.१	रोजगार केन्द्रद्वारा रोजगारीका क्षेत्र पहिचान गर्न सम्भाव्यता अध्ययन				५००		
		१.३.२	दक्ष कृषि श्रमिक स्रोतकेन्द्र स्थापना				७००		
		१.३.३	कृषि श्रमिक सिपमूलक तालिम			५००		६००	
		१.३.४	बेरोजगारलाई रुची अनुसार तालिम सञ्चालन			३००	४००	५००	
		१.३.५	Job Bank को स्थापना गर्न अध्ययन				४००		
		१.३.६	Job Information Software निर्माण					७००	
		१.३.७	विपन्न लक्षित विषेश भूमि बैङ्क स्थापना			२००	२००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.३.८	अति विपन्न परीवार लक्षित उद्यमी व्यवसायमा अनुदान		२००	३००	४००	५००	

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ आफ्नो आम्दानीले बाह्र महिना खान नपुग्ने परिवार संख्या हालकोबाट ५० प्रतिशत कम हुने छ ।
- ✓ रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना हुने छन् ।
- ✓ गरीब घरपरिवारको जीवनस्तर सुधार हुने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**कृषि**				
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि दर	प्रतिशत	५.४*	५.९*
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादनका योगदान		३४.३६*	३०.६९*
	प्रभाव	पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी	प्रतिशतमा		१००
	असर	खेतीयोग्य जमिन मध्ये पूर्णरुपमा खेती भैरहेको जमिनको	प्रतिशतमा		५
	असर	माटोमा औसत जैविक पदार्थको मात्रा	प्रतिशतमा		०
	असर	झाडी बुट्यान र बाँझो जमिनको	प्रतिशतमा		५०
	असर	पूर्णरुपमा व्यवसायिक कृषिमा प्रयोग भैरहेको जमिन (प.दि.वि.ल.(२.४.१)	प्रतिशतामा		
	असर	वर्षैभरी सिंचाई सुविधा पुगेको जमिन (प.दि.वि.ल.(२.४.३)	प्रतिशतामा		५०
	असर	जैविक प्रणालीबाट मात्र खेती भैरहेको जमिन	हेक्टर		५
	असर	प्रति व्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन	के.जी.मा		८०
	असर	व्यवसायीक कृषिमा लागेका ४० वर्ष मूनिका युवा कृषक	संख्यामा		५.५
	असर	धान उत्पादन	मे.टन/हेक्टर	२४७४७००*	३१४९९६०*
	असर	मकै उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	गहुँ उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	केरा उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	अन्य फलफुल	मे.टन/हेक्टर		
	असर	आलु उत्पादन	मे.टन/हेक्टर	१०१६९४७*	१११४४४५*
	असर	अम्लिसो उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	अदुवा उत्पादन	मे.टन/हेक्टर	१०९९९५*	१२९४०६*
	असर	अन्य तरकारी उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	दुध उत्पादन	लिटर	७२४८१४*	९३९३६८*
	असर	तेलहन बाली		४३२६८*	४६०३५*
	प्रतिफल	कृषि सूचना तथा स्रोत केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	एग्रोभेट	संख्या		३०
	प्रतिफल	पशु उपचार केन्द्र	संख्या		५
	प्रतिफल	कृषि औजार बिक्री केन्द्र	संख्या		५

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	Custom Hiring Center	संख्या		१
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु उपज बिक्री केन्द्र/संकलन केन्द्र			५
	प्रतिफल	व्यवसायिक कृषि फर्म	संख्या		५०
	प्रतिफल	कृषि घुम्ती सेवा	वार्षिक संख्या		५
	प्रतिफल	कृषक पाठशाला	संख्या		१
	प्रतिफल	व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या		१०
	प्रतिफल	ब्रान्डेड कृषि उपज	संख्या		५
	प्रतिफल	व्यवसायिक फलफुल खेती गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर		५
	प्रतिफल	आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या		५००
	प्रतिफल	कृषि सहकारी संस्था	संख्या		२०
	प्रतिफल	सामुहिक खेतीमा संलग्न समूह	संख्या		१५
	प्रतिफल	रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थानीय बाली नश्ल	संख्या		५
	प्रतिफल	चक्लाबन्दी गरी खेती गरिएको जमिन क्षेत्रफल			२
	प्रतिफल	जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनाली	संख्या		५
	प्रतिफल	सामुदायिक बीज बैंकको संख्या प.दि.बि.ल (२.५.२.४)			२
	असर	स्थानीयस्तरमा उत्पादन भई निकासी हुने बीज	संख्या		५
	प्रतिफल	जैविक किटनासक प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या		२००
	प्रतिफल	गाउँपालिकाबाट कृषि उपज निर्यात तथा बजारीकरणका लागि दिइएको अनुदान सहायता रकम प.दि.बि.ल.(२.ख.१)	रू लाखमा		२५
	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रलाई छुट्याइएको बजेटको प्रतिशत (कूल बजेटको) .प.दि.वि.ल.(२.क.१)			१०
	प्रतिफल	बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती	प्रतिशतमा		०.५
	प्रतिफल	वैकल्पिक सिंचाई प्रविधि प्रयोगकर्ता कृषक	प्रतिशत		३०

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	सन्तुलित मूल्य श्रृंखलामा समेटिएका कृषि उपज	संख्या		५
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु प्राविधिक जनशक्ति	संख्या		१५
	प्रतिफल	कृषिमा आधारित उद्योग	संख्या		१५
	प्रतिफल	पशुधन निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		४
	प्रतिफल	पन्छीजन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		१००
	प्रतिफल	माछा निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		३००
	प्रतिफल	मह निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		२५
	प्रतिफल	कृषक समूह	संख्या		२००
	प्रतिफल	दुध चिस्यान तथा डेरी	संख्या		२५
	प्रतिफल	कृषि पकेट जोन/सुपर जोन	संख्या		३
	प्रतिफल	व्यवसायिक जाडिबुटी खेती गरिएको क्षेत्रफल जडीबुटी नर्सरी	संख्या		२
	प्रतिफल	व्यवसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल			५००
	प्रतिफल	कृषि सडकको पहुँचले जोडिएको कृषि क्षेत्रको	प्रतिशत		६०
	प्रतिफल	रासायनिक मल समयमा प्राप्त हुन नसकि प्रभावित कृषक	प्रतिशत		
	प्रतिफल	व्यवसायिक रुपमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कृषक	संख्या		२५
	प्रतिफल	सघन खेतीपातीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		४५
	प्रतिफल	करारखेतीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		१५
	प्रतिफल	बगर खेतीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	खाद्यान्न गोदाम	संख्या		५
	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रले ओगटेको पूर्ण रोजगारी	प्रतिशत		१०
	प्रतिफल	कृत्रिम गर्भाधान सेवा संख्या	वार्षिक		१८०००
	प्रतिफल	उन्नत नश्लका पशुपन्छी स्रोत केन्द्र	संख्या		१०
	प्रतिफल	रैथाने पन्छी तथा पशुपालक फार्म	संख्या		१५
	प्रतिफल	घाँसेवालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र	हेक्टरमा		२५
	प्रतिफल	भेटिरिनरी प्रयोगशाला	संख्या		१
	प्रतिफल	कृषि प्रर्दशनी तथा मेला	संख्या वार्षिक		१
	प्रतिफल	माछा पोखरीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		२५

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	मौरी घार	संख्या		३००
	प्रतिफल	कृषि प्राविधिक तालिम तथा अभिमुखीकरणबाट पूर्ण लाभान्वित छु भन्ने कृषक	संख्या		१२००
	प्रतिफल	माछाका भूरा वितरण संख्या	प्रतिवर्ष		१०००००
२.	**पर्यटन**				
	प्रतिफल	पर्यटक आगमन	संख्या		१०००
	असर	रोजगारीमा योगदान	प्रतिशत		७
	असर	कूलग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान			११
	असर	पर्यटक बसाइ अवधि	दिन		३
	असर	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च	४५ डलर		५०००
	प्रतिफल	आधारभूत पूर्वाधार पूर्ण भएका पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या		२
	प्रतिफल	तालिम प्राप्त पर्यटन सम्बद्ध जनशक्ति	संख्या		५
	प्रतिफल	आधारभूत सुविधायुक्त होटल, रिसोर्ट, लज	संख्या		२५
	प्रतिफल	होमस्टे	संख्या		१
	प्रतिफल	पर्यटन सूचना केन्द्र	संख्या		१
	प्रतिफल	वार्षिक पर्यटन पात्रो अन्तर्गत समेटिएका पर्यटन गतिविधि	संख्या		१०
	प्रतिफल	चिनो, कोशेली तथा पर्यटन बिक्री केन्द्र	संख्या		१
	प्रतिफल	नविनतम पर्यटन गन्तव्य	संख्या		३
	प्रतिफल	पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य	संख्या		१०
	प्रतिफल	पूर्णरुपमा पर्यटनमा संलग्न रोजगारको	संख्या		३००
३.	**खानी, खनिज, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति**				
	असर	गैर कृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा) संलग्न रोजगारहरू	प्रतिशत		२
	असर	कूल रोजगारीमा ठूला उद्योगको योगदान (९.२.२)	प्रतिशत		१०
	असर	कूल गार्हस्थ उत्पानमा उद्योग क्षेत्रको योगदान (प.दि.वि.ल. ८.३.१)	प्रतिशत		२२
	प्रतिफल	थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		१०
	प्रतिफल	खुद्रा व्यापारमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		५०
	प्रतिफल	आयात मूल्य	रकममा		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	निर्यात मूल्य	रकममा		
	प्रतिफल	थोक तथा खुद्रा व्यापारमा कुल लगानी	रकममा		१०००
	प्रतिफल	खानीमा आधारित उद्योग संख्या	संख्या		३
	प्रतिफल	साना उद्योग संख्या	संख्या		३०
	प्रतिफल	मझौला उद्योग संख्या	संख्या		३०
	प्रतिफल	ठूला उद्योग संख्या	संख्या		३२
	प्रतिफल	व्यवसायिक अभिमुखीकरण तालिम (वार्षिक)	संख्या		१२००
	प्रतिफल	महिला उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		३००
	प्रतिफल	युवा उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		५००
	प्रतिफल	समग्र उद्यमीहरूको संख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता)	संख्या		१५००
४	**बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र**				
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा बैङ्क खाता भएका घरपरिवार	संख्या		१५०००
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैङ्कको	संख्या		१०
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका विकास बैङ्कको	संख्या		५
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका लघुवित्त	संख्या		१०
	असर	वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवारको संख्या	संख्या		९०
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूमा शाखा (८.१०.१ क)	संख्या		
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा ए.टि.एम (८.१०.१ ख) प.दि.बि.ल)	संख्या		
	प्रतिफल	बैङ्कबाट ऋण लिएर व्यवसायका उद्योग सञ्चालन गर्ने व्यवसायीको (९.३.२) प.दि.बि.ल.	संख्या		५
	असर	लघुवित्तद्वारा समेटिएको खेती गर्ने परिवार प्रतिशत (१०.५.१.१) प.दि.वि.ल.	प्रतिशत		०.५
	असर	३० मिनेटको पैदल दुरीमा बैङ्किङ सेवामा पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत		९०
५	**गरीबी निवारण**				

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रभाव	गरीबीको रेखामुनि रहेको परिवार (प.दि.बि.ल १.२.१)	प्रतिशत		
	प्रभाव	बहुआयामिक गरिबीको दर (प.दि.बि.ल १.२.२)	प्रतिशत	१७*	१४*
	प्रभाव	बेरोजगारी दर (प.दि.बि.ल ८.५.२)	प्रतिशत	८.३०*	५.४०*
	प्रतिफल	गरीब लक्षित कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष लाभ लिने घरपरिवार	संख्या		१०००
	प्रतिफल	भूमिहिन तर करार खेतीबाट लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		५०
	प्रतिफल	आयमूलक सिप विकास तालिमद्वारा लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		५००
	असर	अशक्त, असहाय, बेसहारा आश्रयस्थलमा समेटिने	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास्थ्य बिमाबाट सूरक्षित गरिएका विपन्न परिवार	संख्या		३००
	प्रतिफल	गरीबीको रेखामुनि रहेका महिला (१.२.१.१)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	गरीबीको रेखामुनि रहेका ५ वर्ष मुनिका बालबालिका (१.२.१.१)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कूल बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च (१.३.१.१)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा अचल सम्पत्ति भएका महिला (१.४.२.१)	प्रतिशत		५०

* ***प्रदेश नं. १ को प्रथम आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)***

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि

पृष्ठभूमि

सभ्य र सुसंस्कृति समाजको निर्माणमा शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका रहेको हुन्छ । सक्षम मानव संशाधन नभई कुनै पनि क्षेत्रको विकास सम्भव छैन । विश्वभर अति विकसित मुलुकहरूको समग्र विकासको कारण भनेकै ती मुलुकहरूको शिक्षामा गरेको विशाल लगानिको प्रतिफल हो । नेपालको पछिल्लो संविधानले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र विशेषगरी आधारभूत तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेको परिप्रेक्ष्यमा राज्य र विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी गहन हुन गएको छ । यस गाउँपालीकाको कुल साक्षरता ६५.४ प्रतिशत, जसमध्ये पुरुष ७१.१ प्रतिशत र महिला ६०.७ प्रतिशत रहेका छन् । ग्रामीण परिवेशको क्षेत्र भएकोले यस गाउँपालिकामा शिक्षाका आधारभूत पूर्वाधारहरूको समेत पर्याप्त विकास हुन नसकेको अवस्था छ । तथापि गाउँपालिकामा एउटा क्याम्पस, १४ वटा माध्यामिक विद्यालय, ३७ वटा आधारभुत विद्यालय, ८ वटा सामुदायिक बालविकास केन्द्र, र १० वटा निजि/संस्थागत विद्यालय रहेका छन् । आधारभूत तहको साक्षरताको स्थिति सन्तोषजनक भएता पनिपूर्णता हुन नसकेको अवस्था रहेकोले शिक्षामा प्रशस्त काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । अर्कोतर्फ आधारभूत र माध्यमिक तहमा विद्यालय पाठ्यक्रममा रहेको विज्ञान र प्रविधिको सामान्य औपचारिक अध्यापन बाहेक विज्ञान र प्रविधि विकासमा थप प्रयासहरू हुन सकेका छैनन् ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा एउटा क्याम्पस, १४ वटा माध्यामिक विद्यालय, ३७ वटा आधारभुत विद्यालय, ८ वटा सामुदायिक बालविकास केन्द्र, १० वटा निजि/संस्थागत विद्यालय रहेको
▪ विगत वर्षहरूका तुलनामा शिक्षामा सर्वसाधारणहरूको पहुँच बढेको
▪ आवश्यक मात्रामा शैक्षिक संस्थाहरू एकआपसमा गाभ्न (Merge) तथा नयाँ स्थापना गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकामा बहुप्राविधिक धारका शिक्षालयहरू स्थापना गर्न सकिने
▪ बाल विकास केन्द्रको भौतिक तथा शैक्षिक स्तरोन्नति गर्न सकिने
▪ निजी क्षेत्रको सहयोग लिई शिक्षामा लगानी तथा स्तर वृद्धि गर्न सकिने
▪ विद्यमान शिक्षण संस्थाहरूको थप स्तरोन्नती गर्न सकिने
▪ माध्यमिक तहमा कम्प्युटर शिक्षा तथा गाउँपालिकामा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न तद्अनुरुपका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने
▪ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आवश्यक मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरूको थप व्यवस्था, पुस्तकालय तथा विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी व्यवहारिक शिक्षा प्रदान गर्न सकिने
▪ शिक्षकहरूलाई तालिम दिई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सकिने
▪ दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालनमा ल्याउन सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बालविकास, आधारभूत, र सीमित माध्यमिक शिक्षाको सुविधा भए पनि स्नातक र स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथिको उच्च शिक्षालयको संख्या अगन्य
▪ प्राविधिक शिक्षाबाट गाउँपालिका लाभान्वित हुन नसकेको
▪ विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता समेट्ने पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू नगरिएको
▪ विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी मिलान नगरिएको
▪ विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको कमी
▪ विद्यालयहरूमा किताब-कापी-कलम, स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, पुस्तकालय, सुरक्षित भवन, फर्निचर तथा समय सापेक्ष सूचना प्रविधिमैत्री पूर्वाधारको अपर्याप्तता वा अभाव
▪ नियमित हाजिरीमा कमजोर अवस्था रहेको
▪ विद्यालय तथा विद्यार्थीहरूमाझ स्वस्थ प्रतिस्पर्धात्मक भावना कमी भएको
▪ कतिपय विद्यालय भवन कच्ची र असुरक्षित साथै आवश्यक पूर्वाधार नभएको र भूकम्प तथा प्राकृतिक विपत्तिले क्षति गर्न सक्ने
▪ अतिरिक्त क्रियाकलाप, विद्यार्थी मैत्री शिक्षा तथा खेलकुद सामग्रीको अभाव भएको
▪ लक्षित निरक्षर तथा सीमान्तकृत वर्गलाई विशेष शिक्षाको व्यवस्था नभएको
▪ छोरीहरूले छोराहरू सरह शैक्षिक अवसरहरू प्राप्त गर्न पूर्णरूपमा अझै नसकेको
▪ अधिकांश विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष, पुस्तकालय, कम्प्युटर प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधा नभएको
▪ विद्यालय क्षेत्रका शैक्षिक समस्याहरूको समयमै सम्बोधन नगर्ने हो भने राष्ट्रलाई आवश्यक सक्षम, दक्ष र कर्मठ नागरिक उत्पादन हुन नसक्ने
▪ आदिवासी, जनजातिदलित र तथा पिछडा वर्ग/समुदायका महिलाहरूको शैक्षिक स्तर अगाडि बढाउनु पर्ने
▪ समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाई सुविधासम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ चुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ शैक्षिक क्यालेण्डरलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नुपर्ने
▪ शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई नियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने
▪ बालमैत्री तथा विद्यार्थीमैत्री शिक्षण सिकाइ तथा अन्य नवीनतम शिक्षण पद्धतिको विकास गर्नुपर्ने
▪ अन्तराष्ट्रिस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने
▪ हरेक विद्यालयलाई सूचना प्रविधियुक्त तथा गुणस्तरीय बनाउनु पर्ने
▪ प्राविधिक तथा सिपमूलक शिक्षाको बढोत्तरी गरिनुपर्ने
▪ शैक्षिक ऋण तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने
▪ विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ सुविधा तथा पूर्वाधारयुक्त विद्यालय भवनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
▪ प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालन गर्न लगानीको वातावरण बनाउनुपर्ने
▪ दक्ष शिक्षकहरूको आवश्यकताअनुरूप आपूर्ति गर्नुपर्ने
▪ जीर्ण भवनहरूलाई स्तरोन्नति गरी सुरक्षित वातावरणमा पठनपाठन गराउनुपर्ने
▪ सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट पनि पठनपाठन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
"राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी मानव स्रोतको निर्माण"

लक्ष्य
निरक्षरता शुन्यमा झारी आधारभूत देखि उच्च तह सम्मको गुणस्तरीय शिक्षा गाउँपालिकाभित्र उपलब्ध गराउने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यामिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु
- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झार्नू
- ✓ व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु
- ✓ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु
- ✓ विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।

उद्देश्य १:न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकासमार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्दै लैजाने	१.१.१ गाउँपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको निरिक्षण गरी त्यहाँ रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, पुस्तकालय, पिउने पानी, डेस्क, बेन्च, शिक्षक दरवन्दी, विज्ञान प्रयोगशाला लगायतको अवस्थाबारे वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.२ पहिलो चरणमा विद्यालय भवन, कक्षाकोठा र शौचालयको भौतिक निर्माण र व्यवस्थापन गर्न रकम विनियोजन गरिने छ ।
	१.१.३ भौतिक निर्माण पश्चात अत्यावश्यक शैक्षिक सामाग्रीको क्रमश प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.४ विद्यालयलाई आवश्यक खेलमैदानको उचित प्रबन्ध गरिने छ ।

उद्देश्य १:न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकासमार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.५ हरेक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवाको प्रबन्ध गरिने छ ।
१.२ अत्यावश्यक शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने	१.२.१ विद्यार्थी संख्या तथा शिक्षक संख्याको आधारमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हेरी सोको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिने छ ।
	१.२.२ विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी कम भएका विद्यालयमा दरवन्दी व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.३ विद्यार्थी संख्या अति न्यून भएका विद्यालयहरूको गाभ्ने प्रक्रियाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.४ कक्षाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको माग अनुरुप शिक्षकहरूलाई आफ्नो विषयमा दक्ष तुल्याउन नियमित विषयगत तालिमको प्रबन्ध गरिने छ ।
१.३ सबैका लागि आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्न स्थानीय नीति तथा कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने	१.३.१ पूर्व प्राथमिक अथवा बालविकास, आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा साथै विशेष शिक्षासम्बन्धी कानून र मापदण्ड निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	१.३.२ समग्र शिक्षा विकास गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	१.३.३ अति विपन्न समूदायका विद्यालय जाने बालबालिकाको तथ्याङ्क तयार पारिने छ ।
	१.३.४ विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकालाई विद्यालय पुऱ्याउन नसक्नुका कारणहरूको अध्ययन गरी तीनको निराकरण गरिने छ ।
	१.३.५ विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय अनिवार्य पठाउन अभिप्रेरित गर्ने विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.६ घुम्ती भर्ना अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.७ विद्यालय जाने उमेर छँदै बाल विवाहमा परेका या शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकालाई बुहारी शिक्षा अन्तर्गत विद्यालयमा आउने वातावरण निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.८ एक वडा एक सामुदायिक वाचनालय तथा पुस्तकालय निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २: निरक्षरता शुन्यमा झार्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ अति विपन्न, दलित र विद्यालय जानबाट बञ्चित विद्यार्थी तथा बस्यक केन्द्रित शैक्षिक अभियान सञ्चालन गर्ने	२.१.१ अतिविपन्न र विद्यालय जानबाट वञ्चित सम्पूर्ण बालबालिकालाई अनिवार्य रुपमा विद्यालय पुऱ्याउन विशेष छात्रवृत्तिकोषको व्यवस्था गरिने छ।
	२.१.२ हरेक वडामा निरक्षरहरूको विवरण तयार पारिने छ।
	२.१.३ प्रत्येक वडामा निरक्षर केन्द्रित अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा कक्षालाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिने छ।
	२.१.४ अनौपचारिक प्रौढ शिक्षाको उपलब्धी मापन गर्न कक्षा समापन पश्चात वार्षिक सर्वेक्षण गरिने छ।
	२.१.५ स्थानीय सञ्चार माध्यममार्फत तथा वडास्तरमा शिक्षाको महत्वका विषयमा निरक्षर केन्द्रित जनचेतनामूलक कार्यक्रम अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिने छ।
	२.१.६ वडा स्तरीय एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना गरिने छ।

उद्देश्य ३ : व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ प्राविधिक र व्यवहारिक शिक्षा केन्द्रित शिक्षालय तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने	३.१.१ "एक माध्यमिक विद्यालय एक प्राविधिक विषय कार्यक्रम"को संम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।
	३.१.२ मा.वि. सञ्चालनमा रहेका विद्यालयमा एक वडा एक प्राविधिक विषय सञ्चालन गर्न आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधारका लागि सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा रकम विनियोजन गरिने छ।
	३.१.३ CTEVT को सम्बन्धनमा गाउँपालिकास्तरीय एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।
३.२ नैतिक मूल्यमा आधारित जीवनोपयोगी शिक्षाका लागि हरेक तहमा पाठ्यक्रम अनिवार्य गरी लागू गर्ने	३.२.१ हरेक तह साथै औपचारिक साथै अनौपचारिक क्षेत्रको शिक्षामा नैतिकता, अनुशासन र जीवन सीप (Life Skills) विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइने छ।
	३.२.२ हरेक तहको शिक्षामा, आध्यात्मीक तथा आत्मिक विकास, सेवाभाव, मानवता, ध्यान, योग र स्वयंसेवा प्रर्वद्धन गर्ने पाठ्यक्रम तयार गरी अनिवार्य लागू गर्न त्यस्ता विषय शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	३.२.३ बालबालिकालाई आवश्यक सन्तुलित भोजनका बारेमा अभिभावक र स्वयं बालबालिकाहरूलाई सूसूचित गर्न विद्यालयस्तरीय पोषण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरिने छ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिहरूको व्यवहारिक प्रयोग गर्ने	४.१.१ हरेक विद्यालयमा नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिको प्रयोगका बारेमा नियमित शिक्षक अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गरिने छ ।
	४.१.२ निर्धारित पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरुप सिकाइ उपलब्धी मापन गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको PIS (व्यक्तिगत सूचना प्रणाली) निर्माण गरिने छ ।
	४.१.३ शिक्षण सिकाई मापन गर्न प्रमाणिक तथा वैज्ञानिक ग्रेडिङ प्रणालीको प्रयोग गरिने छ ।
४.२ स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने	४.२.१ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक शिक्षा नीति, ऐन र नियमको परिधिमा रही स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइने छ ।
	४.२.२ विज्ञान प्रविधि, गणित, अंग्रेजी जस्ता विषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने विद्यार्थी तयार पार्न सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत विद्यार्थीहरूलाई तहगत हिसाबले सू-सूचित बनाउन विद्यालयमा इन्टरनेटको अनिवार्य व्यवस्था मिलाइने छ ।
	४.२.३ हरेक विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकहरूका लागि आफूले पढाउने विषयमा अधिकतम ज्ञान हासिल गरी व्यक्तिगत क्षमता विकास गर्नका लागि विषय सम्बन्धित पुस्तक तथा सामग्रीहरू भएको Teachers Reference Library स्थापना गरिनेछ ।
	४.२.४विद्यार्थीको व्यक्तिगत रुचि र झुकावको पहिचान गरी हरेक विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त कृयाकलाप अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन, नृत्य, अभिनय, खेलकुद, चित्रकला, वतृत्वकला जस्ता कृयाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकको प्रवन्ध गरिने छ ।
४.३ विद्यार्थीहरूको ज्ञानको क्षितिज वृद्धिहुने कृयाकलाप नियमित गर्ने	४.३.१ विद्यार्थीहरूलाई वार्षिक पात्रोको विकास गरी नियमित रुपमा शैक्षिक भ्रमण गराइने छ ।
	४.३.२ विद्यार्थीहरूलाई सामाजिक, जीवनोपयोगी र व्यवहारिक ज्ञान दिलाउन नियमित स्थलगत अध्ययन र परियोजना कार्यमा संलग्न गराइने छ ।
	४.३.३ विद्यालय शैक्षिक पात्रोमा प्रबन्ध गरी नियमित रुपमा विज्ञान, प्रविधि, कला, खेलकुद, पेशा व्यवसाय आदिमा सफल व्यक्तित्वहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई साक्षात्कार गराइने छ ।
	४.३.४ विद्यालयमै ज्ञान, विज्ञान, सफलता, साहस र जितका कथाहरू समेट्ने वृतचित्र तथा चलचित्रहरूको नियमित प्रर्दशन गराउने व्यवस्था मिलाइने छ ।
	४.३.५ हरेक विद्यालयमा नियमित पाठ्यक्रम अतिरिक्त बाल तथा अन्य पुस्तकहरू समेटेर एक पुस्तकालयको व्यवस्था गरिने छ ।
	४.३.६ विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान सिपसम्बन्धी क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा भाग लिन पूर्व तयारी गरिने छ ।
	४.३.७गाउँपालिकास्तरीय एक बहुक्षेत्रिय सिप विकास तथा व्यवसायीक तालिम केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.४ पाठ्य सामाग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने	४.४.१ नियमित पठनपाठनका लागि आवश्यक पुस्तकालय र पाठ्य पुस्तकहरूको समयमै प्रबन्ध गर्न गाउँपालिकास्तरीय एक संयन्त्रको निर्माण गरिने छ।
	४.४.२ हरेक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालय निर्माण गरिने छ।
	४.४.३ हरेक विद्यालयमा एक कम्प्युटर प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ।
	४.४.४ हरेक मा.वि.मा एक विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ।
४.५ नियमित अनुगमन तथा निरिक्षण गरी शैक्षिक कृयाकलापहरूलाई समय सापेक्ष सुधार गर्ने	४.५.१ विद्यालयमा शिक्षकहरू नियमित उपस्थित भएको हाजिरी साथै सुनिश्चित गर्न वडा अध्यक्ष र प्रधानाध्यापकहरूसँग हरेक महिनामा अन्तरक्रिया गरी सूचना लिइने छ।
	४.५.२ विद्यार्थीको नियमित उपस्थितिका लागि कक्षा शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाई हरेक चौमासिक परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन पश्चात अभिभावक अन्तरक्रियालाई अनिवार्य गरिने छ।
	४.५.३ शिक्षण सिकाइमा उत्कृष्ट विद्यालयलाई हरेक वर्ष पुरस्कृत गर्न एक कोषको निर्माण गरिने छ।
	४.५.४ उत्कृष्ट निजी विद्यालय व्यवस्थापनका अनुभव साट्न वर्षमा एक पटक सामाजिक दायित्व अन्तर्गत निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बीच अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ।
	४.५.५ हरेक कक्षामा उत्कृष्ट नतिजा ल्याउने छात्र/छात्रा विद्यार्थीलाई पुरस्कृत गरिने छ।
	४.५.६ हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कार कोषको व्यवस्था गरिने छ।
	४.५.७ उच्च शिक्षामा जान चाहने विशेष जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई मापदण्डका आधारमा शैक्षिक ऋण प्रदान गर्न "जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च शिक्षा कोष" निर्माण गरिने छ।
	४.५.८ हरेक विद्यालयमा शिक्षकहरूलाई क.म.श (E) हाजिरीको प्रबन्ध गरिनेछ।
	४.५.९ कोरोना महामारी जस्ता माहामारीका समयमा वैकल्पिक विधिवाट अध्यापन गराउन आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको प्रबन्ध, विद्यार्थीको सर्वेक्षण सहित कार्ययोजना निर्माण गरी लागु गरिनेछ।
	४.५.१० Early Childhood Developmentतथा शिशुकक्षामा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई आवश्यक विषेश तालिम प्याकेज सञ्चालन गरिनेछ।
	४.५.११ प्रधानअध्यापक तथा व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष लक्षित शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
	४.५.१२ गाउँपालिकास्तरिय एक वैज्ञानिक तथा व्यवहारिक शैक्षिक पात्रोको निर्माण गरी लागु गरिनेछ।

उद्देश्य ५: विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
५.१ विज्ञान र प्रविधिमा रुचि भएका विद्यार्थी बालबालिका तथा युवाहरूको पहिचान तथा प्रोत्साहन गर्ने	५.१.१ हरेक मा.वि.मा अध्यापनरत विज्ञान शिक्षकको सहयोग र समन्वयमा विज्ञानमा विशेष रुची भएका विद्यार्थीहरू पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।
	५.१.२ त्यस्ता विद्यार्थीहरू सम्मिलित गरी वर्षमा एक पटक एक गाउँपालिकास्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना गरिने छ ।
	५.१.३ विज्ञान प्रर्दशनीमा संलग्न विद्यार्थीहरूलाई वर्षमा एक पटक राष्ट्रियस्तरका बैज्ञानिक वा विज्ञानका उच्च शिक्षा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट प्रशिक्षण सञ्चालन गरिने छ ।
	५.१.४ कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिमा गाउँपालिकामा भित्रिएको कुनैपनि नविन प्रविधिबारे विद्यार्थीहरूलाई जानकारी गराउन स्थलगत भ्रमण गराइने छ ।
	५.१.५ यस गाउँपालिकाबाट राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान र प्रविधिका क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तित्वहरूसँग विभिन्न उपयूक्त अवसर पारेर साक्षात्कार गराइने छ ।
	५.१.६ औपचारिक शिक्षाको परिधि भन्दा वाहिर रहेका तर विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरूपहिचान गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूको वस्तुगत विवरण तयारी		१२०				
		१.१.२	क) विद्यालय भवन निर्माण ख) शौचालय निर्माण ग) छात्रा मैत्री तथा अपाङ्गमैत्री शौचालय निर्माण		५०००	१५०००	६०००	६५००	
		१.१.३	शैक्षिक सामाग्री खरीद		१०००	१२००	१५००	२०००	
		१.१.४	एक विद्यालय एक खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन		२५००	३०००	३५००	४०००	
		१.१.५	क) इन्टरनेट सेवा जडान ख) विद्युत पहँच नपुगेका विद्यालयमा विद्युत जडान वा सोलारको प्रबन्ध		२००	२५०	३००	४००	
	१.२	१.२.१	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अध्ययन			२००			
		१.२.२	नपुग शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन		२०००	२०००	२१००	२२००	
		१.२.३	विद्यालय गाभ्न सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
		१.२.४	विषय शिक्षक तालिम				८००		
	१.३	१.३.१	शिक्षा नीति, मापदण्ड तथा कानून निर्माण		३००				
		१.३.२	शिक्षा गुरुयोजना निर्माण			१५००			
		१.३.३	अति विपन्न, सीमान्तकृत, विद्यालय जानबाट वञ्चित बालबालिकाको विवरण संकलन		२००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.३.४	विद्यालय जाने बालबालिका नजानुका बस्तुगत कारणको अध्ययन			५००			
		१.३.५	अभिभावक अभिमुखीकरण तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन		३००				
		१.३.६	घुम्ती भर्ना अभियान सञ्चालन			५००			
		१.३.७	बुहारी शिक्षा अभियान सञ्चालन		१००				
		१.३.८	वडास्तरीय सामुदायिक वाचनालय तथा पुस्तकालय निर्माण		२००	३००	४००	५००	
२.	२.१	२.१.१	अति विपन्न र सीमान्तकृत बालबालिका छात्रवृत्ति कोष स्थापना				१०००		
		२.१.२	निरक्षरको विस्तृत विवरण संकलन		२००				
		२.१.३	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा सञ्चालन (प्रत्येक वडा)			५००			
		२.१.४	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा उपलब्धी मापन सर्वेक्षण				५०		
		२.१.५	निरक्षर केन्द्रित शिक्षा सञ्चार तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम (स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट)		५०	६०	७०	८०	
		२.१.६	एक वडा एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना		५००	६००	७००	८००	
३.	३.१	३.१.१	"एक माध्यमिक विद्यालय एक प्राविधिक विषय" सम्भाव्यता अध्ययन			८००			
		३.१.२	"एक वडा एक प्राविधिक विषय" पूर्वाधार विकास कोष			५००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		३.१.३	एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापनार्थ सम्भाव्यता अध्ययन		१०००				
	३.२	३.२.१	हरेक तहको पाठ्यक्रममा नैतिक, जीवनोपयोगी सामाग्री तय गर्न परामर्श सेवा			५००			
		३.२.२	नैतिकता, जीवनोपयोगी शीप, आत्मिक विकास, योग साधना अध्यापन गर्ने शिक्षक व्यवस्थापन			१०००	११००	१२००	
		३.२.३	विद्यालय स्तरीय पोषण शिक्षा कार्यक्रम		१०००	१२००	१३००	१५००	
४.	४.१	४.१.१	नविनतम शिक्षण सिकाई तालिम सञ्चालन		५००				
		४.१.२	विद्यार्थी व्यक्तिगत सूचना प्रणाली निर्माण			६००			
		४.१.३	शिक्षण सिकाई उपलब्धी मापन ग्रेडीङ्ग प्रणाली निर्माण				६००		
	४.२	४.२.१	स्थानीय माग अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माणका लागि परामर्श सेवा		५००				
		४.२.२	इन्टरनेटको व्यवस्था मिलाउने		१००	१२०	१३०	१४०	
		४.२.३	Teachers Reference Library स्थापना			५००			
		४.२.४	अतिरिक्त कृयाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षक दरबन्दी		१२००	१३००	१४००	१५००	
	४.३	४.३.१	विद्यार्थी शैक्षिक भ्रमण व्यवस्थापन खर्च		५००	५५०	६५०	७००	
		४.३.२	स्थलगत अवलोकन तथा परियोजना कार्य संचालन			३००			
		४.३.३	सफल व्यक्तित्व साक्षात्कार कार्यक्रम				१००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		४.३.४	वृत्तचित्र तथा चलचित्र प्रर्दशनी व्यवस्थापन			५००			
		४.३.५	पुस्तकालयमा पुस्तक खरीद				१०००		
		४.३.६	विभिन्न राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिता पूर्व तयारी		१०००	११००	१२००	१३००	
		४.३.७	बहुक्षेत्रिय सिप विकास तथा व्यवसायिक तालिम केन्द्र			१५००			
	४.४	४.४.१	पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्री आपूर्ति संयन्त्र निर्माण		३००				
		४.४.२	पुस्तकालय कोठा वा भवन निर्माण मा.वि स्तरीयbook corner स्थापना			२०००		२५००	
		४.४.३	एक विद्यालय एक कम्प्यूटर प्रयोगशाला निर्माण		२००	२१००	२२००	२२००	
		४.४.४	माध्यमिक स्तरको विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण			२०००		२०००	
	४.५	४.५.१	इ. हाजिरी व्यवस्थापन तथा वडा अध्यक्ष प्रधानाध्यापक अन्तरक्रिया		१००				
		४.५.२	शिक्षा अभिभावक अन्तरक्रिया कार्यक्रम		१००	१५०	१५०	१५०	
		४.५.३	उत्कृष्ट विद्यालय पुरस्कार कोष			५००			
		४.५.४	निजी सामुदायिक विद्यालय अन्तरक्रिया कार्यक्रम				२००		
		४.५.५	जेहेन्दार छात्र/छात्रा छात्रवृत्ति कोष निर्माण		५००				
		४.५.६	हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार कोष स्थापना				५००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		४.५.७	जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च अध्ययन कोष निर्माण			५००			
		४.५.८	शिक्षकहरूलाई विद्युतीय हाजिरी प्रवन्ध		६००				
		४.५.९	महामारी विशेष वैकल्पिक शिक्षा पुर्वाधार निर्माण		८००	१०००	१५००	२०००	
		४.५.१०	ECDविशेष शिक्षक शिक्षिका तालिम		५००		५००		
		४.५.११	प्रधानअध्यापक शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम			५००			
		४.५.१२	गाउँपालिका स्तरिय शैक्षिक पात्रो निर्माण		१००	१००	१००	१००	
५.	५.१	५.१.१	हरेक विद्यालयबाट विज्ञानमा विशेष रुची र क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान			१००			
		५.१.२	गाउँपालिकास्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना				१५०		
		५.१.३	विशेष विज्ञानमा अभिरुची र क्षमता भएका विद्यार्थीलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम		२५०				
		५.१.४	गाउँपालिकामा भित्रिएका नविनतम प्रविधिहरूको स्थलगत अवलोकन			२००			
		५.१.५	विज्ञान र प्रविधि सम्बन्ध वैज्ञानिकहरूसँग साक्षात्कार कार्यक्रम				१५०		
		५.१.६	औपचारिक शिक्षा भन्दा वाहिर रहि विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान			१००			

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झर्नेछ ।
- ✓ आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारको प्रबन्ध हुने छ ।
- ✓ आधारभूत शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य हुने छ ।
- ✓ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुने छ ।
- ✓ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध हुने छ ।
- ✓ नैतिकता, राष्ट्रप्रेम र मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास हुने छ ।
- ✓ विज्ञान र प्रविधिमा युवाहरूको आर्कषण बढ्ने छ ।

५.२ स्वास्थ्य

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्यसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरिएको छ। उपधारा १ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुने छ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन भनि उल्लेख गरिएको छ। यसै हकको कार्यान्वयन गराउने स्थानीय सरकारहरू भएकोले स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरूकोप्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ। यस गाउँपालिकामा हाल वडा नं. १, २, ५ र १० मा स्वास्थ्य चौकी, वडा नं. ९ र १० मा बर्थिङ सेन्टर, वडा नं. २, ३, ४, ६, ७, ८ र ९ मा सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई, २ वटा खोप केन्द्र र १२ वटा निजी स्वास्थ्य संस्था सञ्चालनमा रहेका छन्। यी स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट खोप सेवा, परिवार नियोजन सेवा लगायत स्वास्थ्यका विभिन्न आधारभूत सेवा उपलब्ध हुँदै आएको छ। यी संस्थाहरूबाट सीमित मात्रामा मात्र स्वास्थ्यका आधारभूत सेवा सञ्चालन भएतापनि धेरै जसो आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको अपर्याप्तता रहेको छ। गाउँपालीकामा राम्रो हस्पिटल नभएकोले राम्रो उपचारको लागी बाहीर जानुपर्ने अवस्था छ। नेपाल सरकारको "एक स्थानीय तह एक अस्पताल निर्माण" अभियानअन्तर्गत गाउँपालिकामा एक १५ शैयाको हस्पिटल निर्माण गरी सो हस्पिटललाई सुविधा सम्पन्न बनाउन सके स्वास्थ्य सेवामा सहजता महसुस गर्ने निश्चित छ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा हाल वडा नं. १, २, ५ र १० मा स्वास्थ्य चौकी, वडा नं. ९ र १० मा बर्थिङ सेन्टर, वडा नं. २, ३, ४, ६, ७, ८ र ९ मा सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई, २ वटा खोप केन्द्र र १२ वटा निजी स्वास्थ्य संस्था सञ्चालनमा रहेका।
▪ गाउँपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट खोप सेवा, परिवार नियोजन सेवा लगायत स्वास्थ्यका विभिन्न आधारभूत सेवा उपलब्ध हुँदै आएको ।
▪ प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य स्वयमसेविका मार्फत परिवार नियोजन सेवा, प्रजनन तथा प्रसुती सेवा तथा पोषण सेवा सञ्चालनमा रहेका।
▪ निःशुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्तिलाई सहज गराउन सकिने।
▪ वैकल्पिक चिकित्सा पद्दति जस्तै जडीबुटी, होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा तथा योग तथा ध्यान केन्द्रको व्यवस्था गर्न सकिने।
▪ विद्यमान स्वास्थ्य पूर्वाधारहरूलाई स्तरोन्नति गरी तिनीहरूको सेवा प्रभावकारी बनाउन सकिने।
▪ खोप केन्द्रलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन सकिने।
▪ प्रत्येक वडामा बर्थिङ् सेन्टरहरू निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्न सकिने।
▪ एक सुविधासम्पन्न अस्पताल स्थापना गरी गाउँपालिकाबासीलाई स्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न सकिने।
▪ प्रत्येक वडामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण गरी गाउँपालिकाबासीमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विकास गर्न सकिने।
▪ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीलाई थप सबलीकरण गरी स्वास्थ्य सेवामा परिचालन गर्न सकिने।
▪ एम्बुलेन्स सेवा थप गरी जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती महिलालाई सुत्केरी हुने बेला गाउँपालिकाबाट निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्न सकिने।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ आपतकालीन उपचार सेवाको अभाव ।
▪ शल्यक्रिया सेवा आदिको अभाव ।
▪ रक्तसञ्चार सेवा उपलब्ध नभएको ।
▪ सर्जिकल सामग्री तथा अन्य आवश्यक उपकरणको अभाव ।
▪ २४ सै घण्टा आकस्मिक सेवाको अभाव ।
▪ सुविधासम्पन्न अस्पताल तथा विज्ञ डाक्टरहरूको अभाव ।
▪ स्वास्थ्य चौकीमा कर्मचारीको उपस्थितिमा नियमितता नभएको ।
▪ स्वास्थ्य चौकीमा नि:शुल्क वितरण गरिने औषधीको अभाव ।
▪ महामारी प्रतिकार्य इकाई तथा संयन्त्रको व्यवस्था नभएको ।
▪ स्वास्थ्य सेवाको उचित व्यवस्था र प्रबन्ध नहुँदा बिरामीको अकालमै मृत्यु हुन सक्ने ।
▪ जटिल रोगको परीक्षण तथा उपचार र आकस्मिक सेवा प्राप्त गर्न गाउँवासीलाई विराटनगर, इटहरि, धरान तथा अन्य सुबिधायुक्त शहरहरू जस्तै भरतपुर, काठमाडौँ लगायत छिमेकी मुलुक भारत जानुपर्ने बाध्यता रहेको ।
▪ स्वास्थ्य चेतनाको अभावका कारण बालबालिका स्वास्थ्य, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने ।
▪ समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठूलो आकारको बजेट तथा कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने ।
▪ स्वास्थ्य केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीको स्तर वृद्धि गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनु पर्ने ।
▪ आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
"घरदैलो मै आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता"
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्ष भित्र आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।
✓ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १ : आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.१ प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य चौकीहरूको स्थापना गरिनेछ र रहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको क्रमश स्तरोन्नति गरिने छ ।

उद्देश्य १ : आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने	१.१.२ सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरी गाउँपालिकामा उपयुक्त स्थानमा १५ शैयाको हस्पिटल निर्माण गरिने छ ।
	१.१.३ गाउँपालिकास्तरीय एक प्रयोगशाला डाइनोष्टिक (Diagnostic) ल्यावको निर्माण गरिने छ
	१.१.४ १५ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक सुविधासम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्षको निर्माण गरिने छ।
	१.१.५ १५ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक २४ मै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण गरिने छ ।
	१.१.६ गाउँपालिकास्तरीय एक बाल उपचार इकाइको स्थापना गरिने छ ।
	१.१.७ गाउँपालिका भर समेट्ने गरी एक २४ मै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवाको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.१.८ गाउँपालिकास्तरीय एक प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाईको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.९ गाउँपालिकास्तरीय एक सर्पदंश उपचार केन्द्रको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१० गाउँपालिकास्तरीय एक मनोपरामर्श सेवा इकाई स्थापना गरिने छ ।
	१.१.११ गाउँपालिकास्तरीय एक दन्त उपचार इकाईको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१२ गाउँपालिकास्तरीय एक नाक, कान, घाँटी उपचार इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१३ गाउँपालिकास्तरीय एक आँखा उपचार इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१४ गाउँपालिकास्तरीय एक छाला तथा यौन रोग इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१५गाउँपालिकास्तरीय सामान्य शल्यचिकित्सा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१६गाउँपालिकास्तरीय एक रेडियोलोजी सेवा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१७गाउँपालिकास्तरीय एक अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१८गाउँपालिकास्तरीय मुटु रोग सम्बन्धी प्रारम्भिक डाइग्नोष्टिक सेवा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१९गाउँपालिकास्तरीय एक अक्सिजन प्लान्ट निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२० गाउँपालिकास्तरीय एक प्राथमिक ट्रमा सेवा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२१ उच्च रक्तचाप तथा मधुमेह उपचार तथा परामर्श सेवा इकाई निर्माण गरिनेछ ।
१.२ स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी	१.२.१ गाउँपालिकाको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन गरिने छ ।
	१.२.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य १ : आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गर्ने	१.२.३ सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई क्षमता विकाससम्बन्धी नियमित तालिमको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.२.४ एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायकको व्यवस्थापन गर्न थालनी गरिने छ ।
	१.२.५ हरेक विद्यालयमा बर्षमा १ पटक साधारण स्वास्थ्य जाँच घुम्ती शिविर संचालन गरिनेछ ।
१.३ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट अति विपन्न र आम नागरिकलाई बञ्चित हुन नदिने	१.३.१ अति विपन्न नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य बिमामा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.२ वडास्तरमा नियमित नि:शुल्क स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.३ नि:शुल्क वितरण गरिने औषधिको आपूर्ति र भण्डारण प्रणाली चुस्त र दुरुस्त पारिने छ ।
	१.३.४ अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्न यस्ता व्यक्तिहरूको यथार्थ तथ्याङ्क संकलन गरी अभिलेख तयार पारिने छ ।
	१.३.५ गम्भिर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने नि:शुल्क सेवाहरूलाइ सहजिकरण सिफारिस र प्रभावकारी बनाउन एक ऱ्यापिड रेस्पोन्स इकाई (Rapid Response Unit)को व्यवस्था गरिने छ ।
	१.३.६ बेला बेलामा आइपर्ने COVID-19जस्ता तथा अन्य माहामारीका लागि आधारभूत पूर्वाधारको बन्दोबस्ती गर्न एक महामारी विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिने छ ।
	१.३.७ अति विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण गरिने छ ।
	१.३.८ वालवालिकाको नियमित तौल र उचाइ समेत जाँच्ने प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.३.९ जेष्ठ नागरिक विशेष नि:शुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१० वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ स्वास्थ्य प्रति सचेत नागरिक निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना जागरण	२.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्याम तथा सामाजिक सञ्जालमार्फतगाउँपालिकाको सक्रियतामा व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा स्वस्थ व्यवहारसम्बन्धी सामाग्रीहरू नियमित प्रसारण गरिने छ ।
	२.१.२ प्रत्येक सघन बस्ती भएका टोलहरूमा योग साधना तथा प्रवचन केन्द्र स्थापना गरिने छ ।

उद्देश्य २ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु।	
रणनीति	**कार्यनीति**
अभियान सञ्चालन गर्ने	२.१.३ विद्यालय पाठ्यक्रममा व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यका क्षेत्रलाई अनिवार्य समेट्ने व्यवस्था गरिने छ।
	२.१.४ विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसंग नियमित अन्तरक्रिया गरिने छ।
	२.१.५ शारीरिक व्यायाम वा श्रमको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असर बारे नियमित जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यामसँग सहकार्य गरिने छ।
	२.१.६ धुम्रपान र मद्यपानलाई नियन्त्रण र कम गर्न निश्चित अवधि वा स्थानबाट बिक्री वितरण हुने व्यवस्था मिलाइ जनचेतना अभिवृद्धि गरिने छ।
	२.१.७ आफ्नै घरआँगन र करेसाबारीमा उपलब्ध हुने सागसब्जी, फलफुल र खाद्यान्नहरूको पोषणको स्तर तथा सन्तुलित भोजनका बारेमा विद्यालयस्तरमा नियमित रुपमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	२.१.८ आम नागरिकलाई नियमित सम्पूर्ण स्वास्थ्य जाँचका फाइदाबारे व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ।
२.२ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको विकास र त्यसको अवलम्बन गरी जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्ने	२.२.१गाउँपालिकास्तरीय एक आयुर्वेद उपचार केन्द्रको विकास गर्न पूर्वाधार तयार पारिने छ।
	२.२.२गाउँपालिकास्तरीय एक प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापना गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिने छ।
	२.२.३ स्थानीय स्तरमा रहेका लामा झाँक्री तथा बैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ।

स्वास्थ्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	वडास्तरीय स्वास्थ्य चौकीहरूको स्थापना र रहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति		२५००	२५००			
		१.१.२	सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरी १५ शैयाको अस्पताल निर्माण		१५००	२०००	२५००	२५००	
		१.१.३	गाउँपालिकास्तरीय सुविधा सम्पन्न प्याथोलोजी ल्याब निर्माण		२०००				
		१.१.४	सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्ष निर्माण			१५००			
		१.१.५	प्रस्तुति सेवा कक्ष निर्माण				२०००		
		१.१.६	बाल उपचार इकाई निर्माण			१२००			
		१.१.७	एम्बुलेन्स खरिद				२२००		
		१.१.८	प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाई स्थापना		७००				
		१.१.९	सर्पदंश उपचार केन्द्र निर्माण			१२००			
		१.१.१०	मनोपरामर्श सेवा केन्द्र स्थापना		७००				
		१.१.११	दन्त उपचार इकाईको स्थापना				५००		
		१.१.१२	नाक, कान, घाँटी उपचार इकाईको निर्माण						
		१.१.१३	आँखा उपचार इकाईको निर्माण					११००	
		१.१.१४	छाला तथा यौन रोग ईकाई निर्माण					१२००	
		१.१.१५	गाउँपालिकास्तरीय सामान्य शल्यचिकित्सा इकाई निर्माण गरिने छ।		३००	५००	७००	९००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.१.१६	गाउँपालिकास्तरीय एक रेडियोलोजी सेवा इकाई निर्माण			१५००			
		१.१.१७	गाउँपालिकास्तरीय एक अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा इकाई निर्माण				२०००		
		१.१.१८	गाउँपालिकास्तरीय एक मुटुरोग प्राराम्भिक डाइग्नोष्टिक इकाई निर्माण					२५००	
		१.१.१९	गाउँपालिकास्तरीय एक अक्सिजन प्लान्ट निर्माण		१५००				
		१.१.२०	गाउँपालिकास्तरीय एक प्राथमिक ट्रमा सेवा इकाई निर्माण			८००			
		१.१.२१	रक्तचाप तथा मधुमेह उपचार तथा परामर्श सेवा इकाई निर्माण				१०००		
	१.२	१.२.१	स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्था		५००	६००	७००	८००	
		१.२.२	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका तालिम		१००	१२०	१३०	१४०	
		१.२.३	अन्य स्वास्थ्यकर्मी तालिम तथा अनुसन्धान						
		१.२.४	एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायक व्यवस्थापन		५००	५००			
		१.२.५	विद्यालयमा बर्षमा एक पटक घुम्ती स्वास्थ्य शिविर संचालन			५००	६००	७००	
	१.३	१.३.१	विपन्न नागरिक स्वास्थ्य बिमा अनुदान					३००	
		१.३.२	वडास्तरीय स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन		५००	६००			
		१.३.३	निःशुल्क वितरण हुने औषधि नियमित आपूर्ति		५००	५५०	६००	६५०	
		१.३.४	अशक्त, अपाङ्ग, असहाय बेवारिसे तथा जेष्ठ नागरिक अभिलेख संकलन			५२०			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.३.५	गम्भिर प्रकृतिका रोग उपचार Rapid Response इकाई गठन		५००				
		१.३.६	महामारी विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण			४००			
		१.३.७	विपन्न नागरिक सुनौला हजार दिन पोषण व्यवस्था		५००	५२०	५३०	५४०	
		१.३.८	वालवालिकाको नियमित तौल र उचाइ जाँच्ने व्यवस्था			५००			
		१.३.९	निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन		४००	५००	६००	७००	
		१.३.१०	वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन		८००		१०००		
२.	२.१	२.१.१	स्वास्थ्य शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम		२५०	३००	३००	५००	
		२.१.२	योग साधना प्रवचन केन्द्र स्थापना (वडास्तरीय)		५००	६००	७००	८००	
		२.१.३	व्यक्तिगत र सामुदायिक स्वास्थ्यसम्बन्धी विद्यालय पाठ्यक्रम			५००			
		२.१.४	जङ्क फुड उन्मूलन विद्यालय अभियान अन्तर्गत अभिभावक अन्तरक्रिया		१००				
		२.१.५	शारीरिक व्यायाम तथा श्रमको महत्व विषयक सूचना सञ्चार			५००			
		२.१.६	धुम्रपान र मध्यपान नियन्त्रण सचेतना अभियान		१००	१००	१००	१००	
		२.१.७	“सन्तुलित र पोषिलो भोजन रोजौं, घर आँगन नै खोजौं” कार्यक्रम			३००			
		२.१.८	नियमित स्वास्थ्य जाँचको महत्वबारे विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम		५०	६०	७०	८०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	२.२	२.२.१	गाउँपालिका स्तरीय एक आर्युवेद स्थास्थ्य केन्द्र स्थापना		५००	६००	७००		
		२.२.२	गाउँपालिका स्तरीय प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापना				६००	७००	
		२.२.३	लामा, झाँक्रि, वैद्य तालिम			३००			

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधारको विकास भई गाउँ मै स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुने छ।
- ✓ आवश्यक मात्रामा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको प्रबन्ध हुने छ।
- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा अति विपन्न नागरिकको पहुँच स्थापित हुने छ।
- ✓ स्वास्थ्य चेतनामा व्यापक सुधार आउने छ।
- ✓ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धति तर्फ आम सर्वसाधारणको आर्कषण बढेको हुने छ।

५.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

पृष्ठभूमि

कुनै पनि समुदायको आफ्नै विशिष्ट पहिचान, जीवनशैली, भेषभूषा र रहनसहन हुन्छ । सदियौं देखि अभ्यास गर्दै आइरहेका रीतिरिवाजले मानिसको दैनिक जीवनलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ । अर्कोतर्फ समुदायपिच्छे आफ्ना-आफ्ना धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्पराहरू हुन्छन् । ती फरक रीतिरिवाज, रहनसहन र परम्पराहरू समुदाय र समाजका विशिष्ट पहिचान साथै बौद्धिक सम्पदा (Intellectual Property) भएकोले तिनीहरूको संरक्षण गर्नु जरुरी छ । यो गाउँपालिका यस्ता मौलिक तथा सांस्कृतिक विविधतामा धनी गाउँपालिका हो । यहाँ विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या २०२२८ को २७ प्रतिशत ब्राहमणक्षेत्री, ६१ जनजाती/आदीबासी, १० प्रतिशत दलित, ०.६३ प्रतिशत मधेशी पिछडा वर्ग, र बाँकी अन्य जातिहरूको बसोवास रहेको छ । यो गाउँपालिकामा हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता रहेको छ भने यसबाहेक किराँत, बौद्ध, , इसाई लगायत अन्य धर्मावलम्बीहरू रहेका छन् । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म, संस्कृति र चालचलनहरू छन् । गाउँपालिकामा अनेक प्रकारका मेला र चाडपर्व मनाउने चलन छ । विशेषगरी यहाँका आदिवासीहरुले ग्रामथानमा पूजाआजा गर्दछन् । यहाँ ग्रामथानहरुमा बैशाख महिनामा पूजाआजा हुने गरेको छ भने जेठ अषारमा अषाडे पूजा हुने गरेको छ । यस बाहेक यहाँका मानिसहरुले उंधौली-उंभौली, दसैँ, तिहार, ल्होसार, मकर संक्रान्ति, साउने संक्रान्ति, चैतेदशै, श्रीपन्चमी, छठ, होली, तीज, जीतिया र क्रिसमस जस्ता विभिन्न चाड पर्व एवं सांस्कृतिक उत्सवहरू मनाउने गर्दछन् । नाचहरू हुर्रा नाच/कौरा नाच, धान नाच, च्यावरुङ नाच, ढोल/धान नाच, संगीनी, चण्डी, साकेला नाच आदि पर्दछन् भने पञ्चे बाजा, च्याबरुङ, नौमती बाजा, डम्फु, गितार, मादल, वाँसुरी लगायतका बाजागाजाहरु रहेका छन् ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा क्षेत्री/ ब्राम्हण, अदिवासी जनजाती, दलित, र मधेशी पिछडा वर्ग लगायतका जातिहरूको बसोवास रहेको
▪ विविध जात, धर्म, सम्प्रदाय र संस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपूर्ण तरिकाले बसेका
▪ धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको
▪ उंधौली उंभौली, दसैँ, तिहार, ल्होसार, मकरसंक्रान्ति, साउने संक्रान्ति, चैतेदशै, श्रीपन्चमी, छठ, होली, तीज, जीतिया र क्रिसमस जस्ता चाडपर्वहरू प्रचलनमा रहेका
▪ हुर्रा नाच/कौरा नाच, धान नाच, च्याबरुङ नाच, ढोल/धान, संगीनी, चण्डी, साकेला नाच आदि जस्ता नाचहरू प्रचलनमा रहेका
▪ पञ्चे बाजा, चयाबरुङ, नौमती बाजा, डम्फु, गितार, मादल, वाँसुरी जस्ता सांस्कृतिक बाजाहरू प्रचलनमा रहेका
▪ विविध समुदायहरूको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि शैक्षिक धार्मीक तथा लोकपर्यटनको गन्तव्यस्थल बनाउन सकिने
▪ विभिन्न जाति तथा समुदायका आ-आफ्ना मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू रहेका
▪ आदिवासी जनजातिका विविध सांस्कृतिक सम्पदाहरू रहेकोले सांस्कृतिक सङ्ग्रहालय तथा सांस्कृतिक केन्द्रहरूको रूपमा विकास गर्ने पहल भइरहेको

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाले सबै धर्म र संस्कृतिको संरक्षण र संवर्धन गर्ने नीति लिएको
▪ गाउँपालिकालाई मौलिक संस्कृति र सभ्यताको केन्द्रको रूपमा विकास गरी सांस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने
▪ गाउँपालिका क्षेत्रका सर्जक तथा कलाकारको उत्थान र वृत्ति विकास गर्न सकिने
▪ आदिबासी थारु, मगर, गुरुङहरूको संस्कृति उजागर गर्न होमस्टे सञ्चालन गर्न सकिने
▪ गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने
▪ लोपोन्मुख लोकभाका तथा परम्परागत बाजागाजाको संरक्षण गरी लोक संस्कृतिको उत्थान गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सांस्कृतिक धरोहरहरूको संरक्षणका लागि ठोस कार्ययोजना नबनेको
▪ पश्चिमा संस्कृति तथा विदेशी सञ्चार माध्यमको प्रभावका कारण मौलिक संस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको
▪ विभिन्न धार्मिक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका
▪ कतिपय आदिवासी जनजातिहरू विपन्न अवस्थामा रहेकोले उनीहरूको सबलीकरणका लागि ठोस कार्यक्रमहरू नभएको
▪ कतिपय प्राचीन धरोहरहरू उचित प्रसारप्रसार, संरक्षण तथा जिर्णोद्धारको पर्खाइमा रहेका
▪ समुदाय र राज्य दुवैका उदासिनताका कारण स्थानीय र मौलिक संस्कृतिहरू लोप भई पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने
▪ जनजाती /आदिवासी, जस्तै मगर, क्षेत्री, गुरुङ आदि जातिको भेषभुषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने
▪ सम्बन्धित समुदाय र राज्यले मिलेर सांस्कृतिक संरक्षण प्रर्वद्धनमा ठोस र दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने
▪ विभिन्न लोक भाकाको संरक्षण गर्नुपर्ने
▪ आर्थिक प्रलोभनमा पारी धर्म परिवर्तन गराउने परिपाटी रोक्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
“सभ्य र सुसंस्कृति समाजको निर्माण”
लक्ष्य
संस्कृति, भाषा कला र साहित्यको जर्गेना र विकासमार्फत सभ्य र सौहार्द समाजको स्थापना गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु । ✓ संस्कृति भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य १ : स्थानीय पहिचान, कायम हुने भाषा, कला, संस्कृति र साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखिकरण गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकामा प्रचलनमा रहेका सबैप्रकारका अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा (Intangible Cultural Heritage) को वस्तुगत तथा विस्तृत पार्श्वचित्र तयार पारिने छ ।
	१.१.२ सबै बौद्धिक सम्पदा (Intellectural Property) को विवरण प्रकाशन गरिने छ
	१.१.३ यस प्रकारका सांस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।
	१.१.४ गाउँपालिकाको मौलिकता दर्शाउने सम्पदा समेटेर एक वृत्तचित्र निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ गाउँपालिकाबाट प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय कला, सँस्कृति र साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने लेखक, गायक, अभिनेता, संगीतकार, रंगकर्मी, नृत्याङ्गना, साहित्यकार सँस्कृतिविद लगायतका कलाकारको विस्तृत विवरण तयार पारिने छ ।
१.२ भाषा संस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने	१.२.१ वर्षभरी निरन्तर सांस्कृतिक र साहित्यिक गतिविधि सञ्चालन र त्यसको निरन्तरताका लागि एक वार्षिक भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति पात्रो निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	१.२.२ विद्यालयस्तरमा कला, साहित्य र संस्कृतिमा विशेष झुकाव भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी अभिलेख तयार पारिने छ ।
	१.२.३ त्यस्ता प्रतिभाहरूको प्रतिभा उजागर गर्न हरेक महिना विद्यालयस्तरीय र निश्चित समयको अन्तरालमा अन्तरविद्यालय सांस्कृतिक, साहित्यिक प्रतियोगिता आयोजना गरिने छ ।
	१.२.४ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहका प्रतियोगीतामा भाग लिने कलाकार साहित्यकार आदिको प्रशिक्षण तथा तयारीका लागि एक प्रोत्साहन कोषको निर्माण गरिने छ ।
	१.२.५ वडा स्तरीय सांस्कृतिक समितिहरू गठन गरी वार्षिक सांस्कृतिक पात्रो कार्यान्वयनमा ल्याउन सांस्कृतिक अभ्यासहरू सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.६ हरेक विशेष चाडपर्व मेला र सांस्कृतिक उत्सवलाई भव्य बनाउन सांस्कृतिक समितिहरूलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी सो सञ्चालनका लागि रकमहरूको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.७ सांस्कृतिक गतिविधिहरू पर्यटनसंग आबद्ध गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ ।
	१.२.८ मातृमाषामा आधारभूत शिक्षा दिन सकिने समुदायका बारेमा सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.९ लोपोन्मुख सांस्कृतिक गाथाहरू संरक्षण गर्न विशेष समारोह आयोजना गरिने छ(जस्तै धान दिवसमा असारे मौलिक गीतहरू) ।

उद्देश्य २: संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने	२.१.१ कला, साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई यी क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक मागहरूको संम्बोधन गर्न विशेष अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ ।
	२.१.२ यसप्रकारका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत गर्न एक गाउँपालिकास्तरीय सांस्कृतिक कोषको निर्माण गरिने छ ।
	२.१.३ विभिन्न राष्ट्रिय तथा गाउँपालिका स्तरीय विशेष अवसरमा यस्ता सर्जक तथा कलाकारहरूलाई सम्मान र पुरस्कृत गरिने छ ।
	२.१.४ हरेक विद्यालयमा अतिरिक्त कृयाकलापहरूमा यी विषय समावेश गरी नियमित अभ्यास र पठनपाठन गर्न आंशिक शिक्षकको प्रवन्ध गरिने छ ।
	२.१.५ वडास्तरीय झाँकीहरू प्रस्तुत गर्न सांस्कृतिक समितिमार्फत अभ्यास सञ्चालन गरिने छ ।
२.२ सांस्कृतिक, साहित्यिक भाषिक तथा कलासम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण	२.२.१ गाउँपालिकास्तरीय एक सांस्कृतिक केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	२.२.२ सांस्कृतिक केन्द्रलाई चलायमान बनाउन नाटक, नृत्य, सांगितिक कार्यक्रम, साहित्यिक कार्यक्रम, चित्रकला प्रर्दशनीहरूको सांस्कृतिक पात्रो बमोजिम आयोजना गरिने छ ।
	२.२.३ हरेक वर्षमा एक पटक सांस्कृतिक पर्व (Cultural Festival)को आयोजना गरिने छ ।
	२.२.४ गाउँपालिकास्तरीय एक कला संग्रहालयको निर्माण गरिने छ ।

संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको Inventory तयारी		२००				
		१.१.२	Intangible Cultural Heritage (ICH) तथा बौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन			२००			
		१.१.३	सांस्कृतिक सम्पदासम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्माण		३००				
		१.१.४	सांस्कृतिक वृत्त चित्र निर्माण			५००			
		१.१.५	लेखक, कलाकार, साहित्यकारहरूको विवरण संकलन				१००		
	१.२	१.२.१	सांस्कृतिक पात्रो निर्माण		८०	९०	१००	११०	
		१.२.२	विशेष कला भएका विद्यार्थी पहिचान			५०			
		१.२.३	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय सांस्कृतिक प्रतियोगिता		२००	३००	४००	५००	
		१.२.४	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिकस्तरको सांस्कृतिक प्रतियोगिता तयारी कोष			५००			
		१.२.५	वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिहरूमार्फत अभ्यासका लागि प्रोत्साहन अनुदान		२००	२५०	३००	३५०	
		१.२.६	विशेष पर्व तथा उत्सव तयारी अनुदान		१००	१५०	१६०	१८०	
		१.२.७	सांस्कृतिक गतिविधि प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन			१५०			
		१.२.८	मातृभाषामा आधारभूत शिक्षाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		२००				
		१.२.९	लोपोन्मुख सांस्कृतिक गाथा संरक्षण कार्यक्रम			३००			
२.	२.१	२.१.१	कला, साहित्य र संस्कृतिका सर्जक तथा कलाकारहरूसँग अन्तरक्रिया				३००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.१.२	गाउँपालिकास्तरीय सांस्कृतिक कोषको निर्माण			६००			
		२.१.३	कलाकार, सर्जक तथा कला-पत्रकार सम्मान		१००				
		२.१.४	सांस्कृतिक गतिविधि तथा पठनपाठनका लागि आंशिक शिक्षक व्यवस्थापन		५००	५५०	५६०	५८०	
		२.१.५	सांस्कृतिक झाँकी तयारी		५०	१००	१२०	१३०	
	२.२	२.२.१	सांस्कृतिक केन्द्र निर्माण			७००			
		२.२.२	सांस्कृतिक पात्रो निर्माण		५०	६०	७०	८०	
		२.२.३	नियमित सांस्कृतिक गतिविधि, उत्सव (Cultural Festival)आयोजना		१००	१२०	१३०	१४०	
		२.२.४	सांस्कृतिक केन्द्रमा रहने एक कला संग्रहालयको निर्माण			२०००	२५००		

५.४ लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण

पृष्ठभूमि

सामाजिक जागरणको पर्याप्तमा नभएको, राजनैतिक चेतनाको परिपक्वता भैनसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गिय स्वरुपको समाजमा व्यापक रुपान्तरण समेत भैनसकेकोले नेपालमा लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान र सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारर कठिनाइहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भाग मै रहेका छन् । यसर्थ यस गाउँपालिकामा समेत यी सवालहरूको व्यापक सान्दर्भिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नु पर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा जनगणना २०६८ अनुसार, कुल जनसंख्याको २.८ प्रतिशत शारिरिक रुपमा अशक्त जनसंख्या रहेका छन् । उक्त तथ्याङ् अनुसार ९.७४ प्रतिशत जेष्ठ नागरकि, ११ प्रतिशत दलित, र ०.६ प्रतिशत मधेशी पिछडा वर्ग रहेका छन् । समाजमा सीमान्तकृत जनसंख्यालाई मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्नपाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिञ्चित नगर्दा सम्म सभ्य र सौर्हादपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाले जेष्ठ नागरिक, महिला तथा अपाङ्गता भएका लगायतलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैङ्कमार्फत वितरण गर्ने गरेको
▪ गाउँपालिकाले सम्पत्तिमा दम्पतीको समान अधिकार र सुनिश्चितताका लागि संयुक्त पूँजी बनाउँदा सिफारिसमा लाग्ने करमा छुट दिने गरेको
▪ गाउँपालिकाले लैङ्गिक हिंसा, मानव बेचबिखन, विभेद र असमानता विरुद्धको जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरेको
▪ विपन्न महिलालाई सिपमूलक तालिम दिई आय आर्जनका कार्यक्रम गर्ने गरिएको
▪ दलित वर्गमाथि हुने भेदभाव न्यूनीकरण गरी परम्परागत ज्ञान र सिपलाई आधुनिकिकरण तथा व्यवसायीकरण गर्ने प्रयत्न गरिएको
▪ गाउँपालिकाले दलित समुदायलाई सशक्तीकरण गर्दै लैजाने नीति लिएको
▪ गाउँपालिकाले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सीप, क्षमता विकास गरी उद्यमशिल बन्न प्रोत्साहित गर्ने नीति लिएको
▪ अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण व्यवस्थित गरी सहायता सामाग्री वितरणमा गाउँपालिकाले जोड दिएको
▪ गाउँपालिकाले भौतिक संरचना निर्माण गर्दा बालमैत्री, महिलामैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउने नीति लिएको
▪ गाउँपालिकामा सांस्कृतिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको
▪ सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको
▪ कतिपय महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्यलगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सरिक हुन थालेका
▪ छोरा र छोरी एकै हुन् भन्ने सोचको क्रमश विकास हुँदै गएको
▪ प्रत्येक वडामा १ महिला सदस्य र १ दलित महिला सदस्य अनिवार्य रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको हुँदा उनीहरूले सम्पूर्ण महिला, दलित, जनजातिहरूको हक हित तथा अधिकारको पक्षमा

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
आवाज उठाएका कारण सामाजिक न्याय, समानता लगायत समाज सुधारका पक्षमा केही प्रगति भएको
▪ महिलाहरूले घरको मात्र काम नभई घर बाहिरको काम पनि गर्न सक्छन् भन्ने सन्देश दिएका
▪ शिक्षा र जनचेतनामा आएको क्रमिक सकारात्मक सुधारका कारण महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको उत्थानमा उपयुक्त वातावरण बन्दै जाने
▪ सबै तह र तप्काका समुदायलाई सामाजिक मूल प्रवाहिकरणमा ल्याउँदा गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने
▪ महिलाहरू राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न हुन थालेकाले उनीहरूका आवाजहरू सम्बन्धित निकायमा पुऱ्याउन सहज भएको
▪ एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, दलित सञ्जाल, महिला सञ्जाल, वृद्धाश्राम, बाल सुरक्षा तथा सुधार गृह जस्ता भवनहरूको अभाव रहेको
▪ गाउँपालिकामा पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी भए पनि परम्परागत रूपमा रहेको लैङ्गिक विभेद पूर्ण रुपमा अन्त्य हुन नसकेको
▪ समाजमा महिलाको समग्र सामाजिक स्तर अत्यन्त कमजोर रहेको
▪ जातीय भेदभाव पूर्ण रूपले अन्त्य हुन नसकेको
▪ सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको
▪ जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका
▪ लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको
▪ लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने
▪ महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने
▪ सामाजिक सौहार्दता, मेलमिलाप, शान्ति र समृद्धिका लागि सामाजिक विवेकको प्रयोग गरी सामाजिक अन्तरघुलनका साथै महिला शसक्तिकरण र सीमान्तकृत वर्गको मूल प्रवाहिकरण गर्नुपर्ने
▪ व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाई विशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने
▪ प्रसूती सेवाको व्यवस्था गर्नुको साथै प्रजनन् स्वास्थ्य बारे जनचेतना फैलाउनुपर्ने
▪ घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाभित्र गठन भएका दर्जनौँ आमा समूहहरूलाई जाँड रक्सीको विकृति विरुद्ध अभियान सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने
▪ बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने
▪ बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
"केराबारीको सभ्यता न्यायपूर्ण समाज र सामाजिक सौहार्दता"
लक्ष्य
सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्य नीति**
१.१ महिला जागरण केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.१.१ अनिवार्य नारी शिक्षासम्बन्धी विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ छात्रामैत्री वातावरण निर्माण गर्न हरेक विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा व्यवस्थापन समितीसँग नियमित अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ महिला अधिकार, महिला हिंसा, यौन शोषक, यौन हिंसा जस्ता विषयहरूको समुचित सम्बोधन हुनेगरी महिलालाई सचेत बनाउन हरेक वडामा रहेका महिला अधिकारकर्मी, महिला नेतृ, शिक्षिका लगायत सचेत र सक्षम महिलाको संयोजकत्वमा महिला सेल गठन गरिने छ ।
	१.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका महिला सेलहरूमार्फत हरेक महिना पुरुषहरूको समेत संलग्नतामा महिला जागरण सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.५ विद्यालय पाठ्यक्रम निर्धारण गर्दा छात्र तथा छात्रा दुवैलाई प्रजनन्, स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य लगायतका लैङ्गिक सवालहरू समेट्ने गरी निर्धारण गरिने छ र सो माध्यामिक शिक्षामा अनिवार्य लागू गरिने छ ।
	१.१.६ स्थानीय सञ्चार माध्यामहरूबाट लैङ्गिकता तथा महिला जागरणसम्बन्धी सामाग्री नियमित प्रसारण गरिने छ ।
	१.१.७ बुहारी शिक्षालाई अनिवार्य गरिने छ ।
	१.१.८ दाइजो प्रथा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध हरेक वर्ष विशेष जागरण सप्ताह मनाइने छ ।
	१.१.९ विद्यालयमा सामाजिक शिक्षा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकालाई समेटेर लैङ्गिक हिंसा र महिला जागरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.१० दुई छोरीको जन्मपश्चात स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पतिका छोरीहरूलाई १२ कक्षासम्म नि:शुल्क शिक्षा अनुदान दिईनेछ ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्य नीति**
१.२ महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू अभियानको रुपमा सञ्चालन गर्ने	१.२.१ गाउँपालिकामा स्थापना भई कार्य गरिरहेका सबै प्रकारका महिला समूह, आमा समूह, किशोरी समूह लगायतका समूहलाई लक्षित गरी वार्षिक पात्रोका आधारमा नियमित आयआर्जन तालिम, सिप तथा उद्यमशीलता विकास तथा नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.२ गाउँपालिकाभर रहेका महिला उद्यमीहरूको अभिलेख तयार गरिने छ।
	१.२.३ महिला उद्यमीहरूलाई गाउँपालिका बाहिरका सफल महिला उद्यमीहरूसँग वर्षमा एक पटक साक्षात्कार गराइने छ।
	१.२.४ मापदण्डका आधारमा महिला उद्यमीहरूलाई उनीहरूको नाममा दर्ता भई सञ्चालन हुने साना तथा घरेलु उद्योगमा व्याजमा अनुदान प्रदान गरिने छ।
	१.२.५ सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने महिलाहरूको अभिलेख तयार पारी निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.६ स्थानीय न्यायिक समितिलाई नियमित तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.७ महिलाका नाममा रहेको अचल सम्पत्तिसम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ र त्यसमा वृद्धि गर्न ऐन कानूनमा सहुलियतको प्रबन्ध गरिने छ।
	१.२.८ "एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम" सञ्चालन गर्न व्याज अनुदान कोष निर्माण गरिने छ।
	१.२.९ महिला हिंसा पहरेदारी तथा कानूनी सेवाका लागि वडास्तरीय महिला सेल गठन गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.१० गाउँपालिकास्तरीय एक महिला सूरक्षा गृहको निर्माण गरिने छ।
	१.२.११ गाउँपालिकास्तरीय एक महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना गरिने छ।
	१.२.१२ गाउँपालिकामा उच्च शिक्षामा छात्राको उपस्थिति वृद्धि गर्न बालिका बिमा कार्यक्रम लागु गरिने छ।
१.३ जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सूरक्षा र आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइ सञ्चालन गर्ने	१.३.१ संविधान र नेपाल सरकारले घोषणा गरेका जेष्ठ नागरिक सामाजिक सूरक्षा अन्तर्गतका सबै कार्यक्रम चुस्त दुरुस्त रुपमा प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाभित्र जेष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाइ सञ्चालन गरिने छ।
	१.३.२ वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ।
	१.३.३ एक वडा एक जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण गरिने छ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्य नीति**
	१.३.४ प्रत्येक वडामा जेष्ठ नागरिक लक्षित योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.५ स्थानीय सञ्चार माध्यामसँगको सहकार्यमा जेष्ठ नागरिकहरूका जीवन अनुभव साट्न र सुन्न "जेष्ठ नागरिक आवाज" कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.६ वर्षमा १ पटक आन्तरिक पर्यटन प्रर्वद्धन तथा जेष्ठ नागरिक सम्मान स्वरुप निश्चित मापदण्डका आधारमा जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न परिवहन अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.७ वडास्तरमा आफ्ना रितीथिति, संस्कार, धर्म सम्प्रदाय अनुरुपका भजन किर्तन, गायन, बाद्यवाधन कार्यक्रम संचालन गर्न जेष्ठ नागरिक किर्तन मण्डली गठन गरी बाद्यवाधन यन्त्रमा मापदण्ड बनाई अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.८ ८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकहरूलाई सु-आहारा कार्यक्रम सञ्चालन गरी पोषिलो आहारा वितरण गर्ने प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.३.९ जेष्ठ नागरिकको सम्पूर्ण स्वास्थ्य उपचार सुनिश्चित गर्न अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बिमामा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
१.४ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाइ न्यूनिकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने ।	१.४.१ गाउँपालिकाभर रहेका सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.४.२ अपाङ्गता परिचय पत्र लिन बाँकि भएमा अपाङ्गताको प्रकार अनुसार परिचय पत्र वितरण गरिने छ ।
	१.४.३ अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको विवरण तयार पारी उनीहरूको शिक्षा आर्जनमा भएका कठिनाई सम्बोधन गर्न विशेष अध्ययन पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.४.४ ह्वील चियर आवस्यक अपाङ्गहरूको लगत संकलन गरी त्यसमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.४.५ विशेष क्षमता भएका अपाङ्गहरूको वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कलाकारिता सिप विकास तथा आय आर्जन तालिम नियमित सञ्चालन गरिने छ ।
	१.४.६ पूर्ण अपाङ्गता भई जीवन निर्वाह गर्न पूर्ण असक्तहरूको विवरण संकलन गरी सामाजिक सूरक्षा कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	१.४.७ पूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिले व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहेमा रु एक लाख सम्म अनुदान दिइनेछ ।
	१.४.८गाउँपालिकामा अब बन्ने सबैखाले सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री बनाउन निर्माण मापदण्ड र कार्यविधि परिमार्जन गरिने छ ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्य नीति**
	१.४.९ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको समस्या कठिनाई र आवाजहरू उजागर गर्न अपाङ्गता भएका नागरिकको नेतृत्वमा एक गाउँपालिका स्तरीय अपाङ्गता नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन गर्न गाउँपालिकाले सहजिकरण गर्नेछ ।
	१.४.१० अपाङ्गता भएका तर विशेष कलाको क्षमता भएकालाई लक्षित गरी प्रोत्साहन अनुदान दिइने छ ।
१.५ जातिय विभेद, अल्पसंख्यक दलित, आदिवासी, मुस्लिम, थारु तथा राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेको नागरिकहरूका मूल सरोकारका विषयमा अध्ययन गरी मूल प्रवाहिकरण कार्यनीति निर्माण गर्ने	१.५.१ अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा राज्यको मूल प्रवाहिकरणभन्दा बाहिर रहेका वर्ग, व्यक्ति वा समुदायको यर्थाथ स्थितिका बारेमा अध्ययन गरी स्थितिपत्र प्रकाशन गरिने छ ।
	१.५.२ आदिवासी, पिछडा वर्गका मौलिकता र पहिचान, रहनसहन, रितिथिति, परम्परा, भेषभूषा, खानपान, कला, चाडवाड आदिका बारेमा विस्तृत विवरण सहितको अभिलेख तयार पारिने छ ।
	१.५.३ सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरुप राज्यको आरक्षण कोटामा सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने यो वर्गका आकांक्षीहरूलाई लक्षित गरी विशेष तयारीकक्षाहरूनि:शुल्क सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.४ यी वर्गका विद्यालय जाने बालबालिकाको शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा र शैक्षिक सामाग्रीमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.५.५ छुवाछुत र सबै प्रकारका सामाजिक भेदभाव अन्त्य गर्न राज्यको मूल कानूनको अधिनमा रही त्यस्ता कार्यलाई दण्डित गर्न स्थानीय कानून निर्माण गर्दै न्यायिक समितिलाई सक्रिय तुल्याइने छ ।
	१.५.६ यी लक्षित वर्गलाई समेट्ने सिप विकास र व्यवसायिक आयआर्जनका लागि तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.७ भाषा तथा लिपिको संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.५.८ सामाजिक अन्तरघुलन कार्यक्रम अन्तर्गत वर्षमा एक पटक विशेष राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा गाउँपालिकाको आयोजनामा सबै जात वर्ग सम्प्रदाय दलित उत्पिडितहरू सम्मिलित चियापान तथा अनुभूति आदान प्रदान कार्यक्रम आयोजना गरिने छ ।
	१.५.९ विपन्न र सीमान्तकृत समुदायले सञ्चालन गर्ने लघु उद्यम तथा व्यवसायमा मापदण्डका आधारमा शुन्य प्रतिशत ब्याजका लागि अनुदान प्रदान गरिने छ ।

लैङ्गिक समानता, श्रेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	अनिवार्य नारी शिक्षा विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण		२००				
		१.१.२.१	छात्रा मैत्री शौचालय निर्माण		८००	१०००	१२००	१५००	
		१.१.२.२	छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण		६००	८००	१०००		
		१.१.३	वडास्तरीय महिला हिंसा तथा लैङ्गिक भेदभाव निगरानी सेल गठन		१००				
		१.१.४	महिला सेलमार्फत हरेक महिना जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन		२००	२००	२५०	३००	
		१.१.५	माध्यामिक शिक्षामा यौन, लैङ्गिकता तथा प्रजनन् शिक्षासम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्धारण		१००				
		१.१.६	लैङ्गिकता र महिला जागरण सञ्चार कार्यक्रम संचालन		१००	१५०	२००	२५०	
		१.१.७	अनिवार्य बुहारी शिक्षा कार्यक्रम		५०	५\६०	७०	८०	
		१.१.८	महिला हिंसा र दाइजो प्रथा विरुद्ध वार्षिक रुपमा सप्ताह व्यापी कार्यक्रम		१००	१५०	२००	२५०	
		१.१.९	सामाजिक शिक्षामा यौन हिंसा, अपहरण, बलात्कार जस्ता विषयमा शिक्षक-शिक्षिका अभिमुखीकरण कार्यक्रम		८०				
		१.१.१०	दुई छोरीको जन्मपश्चात स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पतिका छोरीहरूलाई १२ कक्षासम्म निःशुल्क शिक्षा अनुदान			२००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	१.२	१.२.१	महिला सिप विकास तथा आय आर्जन साथै नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन		३००	४००	५००	६००	
		१.२.२	महिला उद्यमी अभिलेख निर्माण			२००			
		१.२.३	सफल महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम		८०				
		१.२.४	महिला लघु उद्यमी तथा व्यवसायीलाई व्याजमा अनुदान		५०	८०	९०	९०	
		१.२.५	सरकारी सेवा प्रवेश निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन		३००	४००	५००	६००	
		१.२.६	न्यायिक समिति लैङ्गिक भेदभाव विरुद्ध न्याय सम्पादन तालिम		५०				
		१.२.७	महिलाको स्वामित्वमा अचल सम्पत्ति वृद्धि गर्न स्थानीय ऐन कानून संशोधन		५०				
		१.२.८	एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम व्याज अनुदान		६०	७०	८०	९०	
		१.२.९	महिला हिंसा पहरेदारी वडास्तरीय महिला सेल अभिमुखीकरण		१००	१२०	१३०	१४०	
		१.२.१०	महिला सुरक्षा गृहको निर्माण			१०००			
		१.२.११	महिला उद्यमी वस्तु विक्री केन्द्र स्थापना				१२००		
		१.२.१२	उच्च शिक्षा बालिका बिमा कार्यक्रम		५००				
	१.३	१.३.१	गाउँपालिकामा “जेष्ठ नागरिक सहयोग कक्ष” गठन			१०००			
		१.३.२	जेष्ठ नागरिक वडास्तरीय निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन		२५०		३००		
		१.३.३	वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण		५००	५५०			
		१.३.४	जेष्ठ नागरिक योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन				४००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.३.५	जेष्ठ नागरिक आवाज कार्यक्रम सञ्चालन		५०	६०	७०	८०	
		१.३.६	जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन परिवहन अनुदान			६५		८५	
		१.३.७	जेष्ठ नागरिक किर्तन तथा मनोरञ्जन मण्डली गठन तथा वाद्ययन्त्र अनुदान		३००				
		१.३.८	८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकलाई सु-आहारा कार्यक्रम		१००	१००	१२०	१३०	
		१.३.९	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रममा अति विपन्न अनुदान		१२०	१३०	१४०	१५०	
	१.४	१.४.१	सम्पूर्ण अपाङ्गता भएकाहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन		५०				
		१.४.२	अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण			५०			
		१.४.३	अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाका समस्या बुझ्न अध्ययन		१००				
		१.४.४	ह्विलचेयर आवश्यक तर नपाएका अपाङ्गको लागि ह्विलचेयर खरिद			१००	१२०	१३०	
		१.४.५	विशेष क्षमता भएका अपाङ्ग लक्षित कलाकारिता, आय आर्जन तथा सिप विकास तालिम			४००			
		१.४.६	पूर्ण अपाङ्गहरूलाई जीवन निर्वाह भत्ता		१००	११०	१२०	१३०	
		१.४.७	पूर्ण अपाङ्गहरूलाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न अनुदान			१००			
		१.४.८	सार्वजनिक भौतिक निर्माणमा अपाङ्गमैत्री बनाउन मापदण्ड परिमार्जन		८०				
		१.४.९	अपाङ्ग नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन			५०			
		१.४.१०	अपाङ्गता भएका कलाकारलाई विशेष प्रोत्साहन अनुदान				५०		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	१.५	१.५.१	सीमान्तकृत तथा मूल प्रवाहिकरणमा छुटेका वर्गको स्थितिपत्र प्रकाशन		३००				
		१.५.२	आदिवासी राई, लिम्बु लगायतका वर्गको सांस्कृतिक पहिचानसम्बन्धी अध्ययन गरी पार्श्वचित्र प्रकाशन			१००			
		१.५.३	सरकारी सेवामा मूल प्रवाहिकरण लक्षित विशेष तयारी कक्षा सञ्चालन		१५०	२००	२५०	३००	
		१.५.४	लक्षित वर्ग अभिभावक शिक्षा तथा शैक्षिक सामाग्री वितरण		३००	३५०	४००	५००	
		१.५.५	छुवाछुत र सामाजिक भेदभाव न्यूनिकरण विशेष न्यायिक समिति तालिम		१००				
		१.५.६	लक्षित वर्ग विशेष आय आर्जन तालिम			३५०			
		१.५.७	भाषा तथा लिपि अध्ययन परामर्श				४००		
		१.५.८	सामाजिक अन्तरघुलन चियापान कार्यक्रम		५०	६०	७०	८०	
		१.५.९	लक्षित वर्ग अति विपन्न उद्यमी व्याज अनुदान		१००	१५०	२००	३००	

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ महिला सचेतनामा वृद्धि हुने छ।
- ✓ सरकारी सेवा तथा उद्यम व्यवसायमा महिला विपन्न र सीमान्तकृतको उपस्थिति बढ्ने छ।

- ✓ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका कठिनाइहरू न्यूनिकरण हुने छ ।
- ✓ सामाजिक, भेदभाव तथा थिचोमिचोमा कमी आउने छ ।
- ✓ जेष्ठ नागरिकको उचित सुरक्षा र सम्मानको प्रबन्ध हुने छ ।

५.५ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी

पृष्ठभूमि

हालको बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलि राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संशाधन कस्तो हुने छ भन्ने निर्धारण गर्दछ । तसर्थ बालबालिकाको उचित हेरचाह, शिक्षा, पोषण, स्वास्थ्य जस्ता विषयहरू बाल अधिकारका अर्थात नागरिक दायित्व र जिम्मेवारीका मात्र विषय होइनन्, यी विषय आज हामिले भोलिको समाज र राष्ट्र निर्माणमा गरिने वृहत लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन् । जनगणना २०६८ को तथ्याङ्क अनुसार केराबारी गाउँपालिकामा बालबालिका तथा किशोरकिशोरी कुल जनसंख्याको ४४.२६ प्रतिशत रहेको छन् । यो जनसंख्यिक हिसावले जनसंख्याको ठूलो हिस्सा मानिन्छ । बालबालिकाको संख्या धेरे हुनुले राज्यले ठूलो रकम यी बालबालिकाको हेरचाह, स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा खर्च गनुपर्ने देखाउछ ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ बालबालिकाको मौलिक अधिकार संरक्षणको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई आएको ।
▪ गाउँपालिकाको ठूलो हिस्सा बालबालिका भएकोले उनीहरूको राम्रो हेरचाह गर्न सबै भविष्यका लागि असल समाज र नागरिक निर्माण गर्न सकिने ।
▪ संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको ।
▪ स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाई आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेको ।
▪ आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीमा रहेको ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ राज्यद्वारा बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानि पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको
▪ विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनुपरेको ।
▪ बालबालिकालाई उचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको ।
▪ बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नुचुनौती र जिम्मेवारी रहेको
▪ समयमै बालबालिका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
"नैसर्गिक अधिकार पूर्ण बालमैत्री समाज"

लक्ष्य
बालबालिकाको, अधिकार अन्तर्गत स्वास्थ्य, पोषण, उचित स्याहार र शिक्षाका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ बाल अधिकारसम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने	१.१.१ बाल अधिकार र बालबालिकामा गरिने लगानीका सम्बन्धमा अभिभावकहरूलाई सचेत बनाउने कार्यक्रम अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.२ बालबालिकाहरू स्वंयलाई बालबालिकाका आवश्यकता र अधिकारका विषयमा सचेत तुल्याउन विद्यालय पाठ्यक्रम बाहेक स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन (CFLG) कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने हेतुले गाउँपालिकाका समग्र बालबालिकाको वस्तुगत अवस्थाबारे अध्ययन गरी बालबालिका स्थितिपत्र तयार पारिने छ ।
	१.१.४ विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापि बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
१.२ अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.२.१ गाउँपालिका वर्षभरी खान लगाउन नपुग्ने अतिविपन्न परिवारका तथा असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार पारिने छ ।
	१.२.२ असहाय बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.२.३ गाउँपालिकास्तरीय एक असहाय बाल गृहको स्थापना गरिने छ ।
	१.२.४ पाँच बर्ष मुनिका कूपोषित र कम तौल भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरी आधारभूत पोषण सूनिश्चित गरिनेछ ।
	१.२.५ पाँच बर्ष मुनिका रक्तअल्पता भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरी आवश्यक उपचारको प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.३ बालअधिकारसम्बन्धी नीतिगत सूधार तथा व्यवस्था	१.३.१ गाउँपालिकालाई बालश्रम मूक्त घोषणा गर्न गृहकार्य गरिने छ ।
	१.३.२ बालविवाह मूक्त गाउँपालिका घोषणा गर्न गृहकार्य गरिने छ ।
	१.३.३ सबै प्रकारका बाल हिंसा विरुद्ध आवाज उठाउन सञ्चार माध्याम सामाजिक सञ्चालन तथा सरकारी र गैर सरकारी संस्थाको सहयोग लिइने छ ।
	१.३.४ बालक्लब स्थापना र तीनको प्रभावकारीता वृद्धि गर्न बालबालिकालाई Motivational तथा नेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.३.५ बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा तथा शोषणका कृयाकलाप नियन्त्रण गर्न एक बाल हेल्पलाइन सेवा सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.६गाउँपालिकास्तरीय एक बाल उद्यान निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।

बालबालिकाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	बाल अधिकारसम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम		१००				
		१.१.२	स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम			२५०			
		१.१.३	बालबालिकाको वस्तुगत स्थितिपत्र तयारी				२५०		
		१.१.४	विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापि बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन		१००				
	१.२	१.२.१	अतिविपन्न, असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयारी			५०			
		१.२.२	अति विपन्न तथा असहाय बालबालिकाको, शिक्षा स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध		१५०	२००	३००	४००	
		१.२.३	बालगृहको निर्माण			१०००	१५००	२०००	
		१.२.४	पाँच बर्ष मुनिका कूपोषित र कम तौल भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन		२५०				
		१.२.५	पाँच बर्ष मुनिका रक्तअल्पता भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन			१००			
	१.३	१.३.१	बालश्रम मुक्त गाउँपालिका घोषणा				५०		
		१.३.२	बालविवाह मुक्त गाउँपालिका घोषणा		५०				
		१.३.३	बालशोषण र बाल हिंसा विरुद्ध जनचेतना अभियान			५०		१००	
		१.३.४	बालक्लबमा आबद्ध बालबालिकाको नेतृत्व विकास तालिम		५०	५०	५०	५०	
		१.३.५	बालहेल्पलाइन सञ्चालन			८०			
		१.३.६	बाल उद्यान सम्भाव्यता अध्ययन				४००		

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ बालमैत्री समाजको निर्माण हुने छ ।
- ✓ आधारभूत बाल अधिकारको सुनिश्चितता हुने छ ।
- ✓ अति विपन्न र असहाय बालबालिकाहरू सुरक्षित हुने छन् ।
- ✓ बालमैत्री स्थानीय शासनको अभ्यास सफल हुने छ ।

५.६ युवा, मानव संसाधन श्रम तथा रोजगार

पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय युवा नीति २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ। देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन्। युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन्। वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको कुल युवा जनसंख्या ४०.३ प्रतिशत रहेको छ। काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको यो जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांशघभक हो। केराबारी गाउँपालिकामा १५ देखि ५९ वर्ष सम्मको सक्रिय जनसंख्या ५७.४६ प्रतिशत छ भने १५ देखि ३९ वर्ष सम्मको अति सक्रिय युवा जनसंख्या ३९ प्रतिशत रहेको छ। यो सक्रिय जनसंख्याको उपस्थिति तथा मानव संसाधन विकास तथा श्रम शक्तिका हिसाबले ठूलो जनसांख्यिक लाभ हो। यस प्रकारको युवा शक्तिलाई देशमै उपयूक्त रोजगारी दिनसके छोटो अवधि मै आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार ,केराबारी गाउँपालिकामा १५ देखि ५९ वर्ष सम्मको सक्रिय जनसंख्या ५७.४६ प्रतिशत छ भने १५ देखि ३९ वर्ष सम्मको अति सक्रिय युवा जनसंख्या ३९ प्रतिशत रहेको छ।
▪ गाउँपालिकास्तरमा युवासँग सम्बन्धित नेतृत्व विकास, शीप/क्षमता विकास तथा खेलकुद प्रतियोगिताहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको
▪ गाउँपालिकामा बेरोजगार युवाको लागि प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम मार्फत रोजगारी सिर्जना गर्न सकिने
▪ युवा शक्ति गाउँपालिकाको मानव संसाधनको महत्वपूर्ण स्रोत भएको
▪ गाउँपालिकाको भावी समृद्धि युवाको काँधमा रहेको
▪ युवासँग सम्बन्धित क्लव, खेलकुद मैदान तथा सांस्कृतिक टोलीहरू गाउँपालिकामा रहेको
▪ गाउँपालिकाले कोभिड १९ का कारण प्रभावित वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवाहरूलाई उत्पादनमा जोड दिने नीति लिएको
▪ युवा शक्तिमा रहेको जागरुकतालाई यथोचित सम्बोधन गर्न सके गाउँपालिकाको विकासमा कायापलट हुन सक्ने।
▪ नियमित रुपमा खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिका लागि रंगशाला, खेलकुद मैदान तथा मनोरञ्जनात्मक गतिबिधीहरूलाइ प्राथमिकतामा राखेर क्रमशः स्तरोन्नती गर्न सकिने।
▪ गाउँपालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने।
▪ गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्र संग समन्वय गरी युवामैत्री तालिम,गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी आय आर्जनका गतिविधिमा आवद्ध गराउन सकिने।
▪ गाउँपालिकामा विभिन्न प्रयोगात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी युवाहरूलाइ प्रतिश्पर्धात्मक तथा जागरुक वनाउन सकिने।
▪ उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरू गाउँपालिकामै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको ।
▪ गाउँपालिकाबाट स्वभाविक रूपमा ठूलो हिस्सा शिक्षा तथा रोजगारका लागि शहरी क्षेत्र तथा विदेश पलायन भइरहेको ।
▪ प्रधानमन्त्री युवा रोजगार कार्यक्रम आशातित रूपमा युवा आकर्षण र युवामैत्री हुन नसकेको ।
▪ युवा जनशक्तिलाई यथोचित अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था हुन नसकेको ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका युवाहरूपनि निरास, निश्क्रिय भई मोबाइल लगायतका सूचना प्रविधिमा व्यस्त रहने लत बढ्दै गएको ।
▪ कतिपय युवाहरू गलत संगत, लागूपदार्थ सेवन, झैझगडा लगायतका कुलतमा फस्ने अवस्था रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा अध्ययन तथा रोजगारका लागि शहर तथा विदेश गएकाहरूलाइ स्वदेशमै रोजगार सृजना गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा सम्पूर्ण वेरोजगार युवाहरूलाइ थेग्न सक्ने गरी रोजगारीको सिर्जना गर्न चुनौती रहेको ।
▪ पूर्वाधारको समुचित विकास गर्न नसकिएको कारण तोकिएका खेलकुद मैदानहरू, क्लव तथा मनोरञ्जनात्मक स्थलहरू स्तरोन्ती गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ कूलतमा फसेका वा फस्ने खतरामा रहेका युवाहरूलाई रोक्ने कार्यक्रम तत्काल संचालन गर्नु पर्ने चुनौती रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
“श्रमशिल, कर्मठ र दक्ष युवा मानव संसाधन निर्माण”
लक्ष्य
गाउँपालिकाको युवा जनसंख्यालाई पूर्ण रोजगार र उच्च उत्पादनमुखि बनाउने ।
उद्देश्यहरू
✓ श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु

उद्देश्य १. श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ युवा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकाभर रहेका युवा जनशक्तिको पृष्ठभूमिबारे स्थितिपत्र तयार पारिने छ ।
	१.१.२ गाउँपालिकाबाट श्रम तथा रोजगारीका लागि बाहिरिएका युवाहरूको पूर्ण विवरण तयार पारिने छ ।

उद्देश्य १. श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.२ दक्ष र सिपयुक्त मानव संसाधनको विकास गर्ने	१.२.१ युवा स्थितिपत्रमा तयार विवरण अनुसार हाल अदक्ष र अर्धदक्ष मानव स्रोतलाई लक्षित गरी उनीहरूको रुचि र झुकाव अनुसार नियमित सिप विकास रोजगारीमूलक र Motivatonal तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.२ समाजमा शान्ति सुव्यवस्था, आपतकालीन उद्धार र मानव सेवामा लगाउने उद्देश्यका साथ युवा स्वयंसेवक दस्ता तयार गर्न अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.३ गायन, वाद्यवाधन, नृत्य , कला, अभिनय आदिमा विशेष रुची भएका युवाको पहिचान गरी वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिमा आबद्ध गराई उनीहरूलाई विशेष तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.२.४ कुनैपनि युवालाई बेरोजगार नराख्न प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत उनीहरूलाई समेटि गाउँघरमा आवश्यक अर्धदक्ष कामहरू जस्तै इलेक्ट्रिसियन, प्लम्बिङ, कृषि श्रम, निर्माण आदिका लागि विशेष तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.५ गाउँपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका युवा क्लबहरूको अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक क्लबलाई युवाका सरोकार समाधान गर्ने केन्द्रको रुपमा विकास गर्न एक गाउँपालिका स्तरिय युवा सम्मेलनको आयोजना गरिनेछ ।
	१.२.६ यस प्रकारका युवा क्लवका कृयाकलापलाई संस्थागत रुपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसंग साक्षात्कार गरी युवा क्लवलाई साधन श्रोत सम्पन्न गराइनेछ ।
	१.२.७ कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोचाउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.८ युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.९ जीवन निर्वाहमा चरम कठिनाइ भोगी वेरोजगार तथा अर्ध वेरोजगार युवाहरूलाई माथी उठाउन वस्तुगत युवा उत्थान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

युवा मानव संसाधन श्रम तथा रोजगारको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	युवा स्थितिपत्र तयार पार्ने		१००				
		१.१.२	रोजगारीका लागि बाहिरिने युवाहरूको समग्र विवरण तयार पार्ने			४००			
	१.२	१.२.१	रोजगारीमूलक तथा युवा अभिमुखीकरण तालिम		४५०				
		१.२.२	युवा स्वयंसेवा दस्ता तालिम			५००			
		१.२.३	युवा कलाकारीता तालिम				५००		
		१.२.४	प्रधानमन्त्री रोजगार विशेष तालिम		१००	१२०	१३०	१४०	
		१.२.५	गाउँपालिकास्तरिय युवा सम्मेलनको आयोजना ।			२००			
		१.२.६	युवा क्लवका कृयाकलापलाई संस्थागत रुपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसंग साक्षात्कार गर्ने				२००		
		१.२.७	कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोचाउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन		१००		१५०		
		१.२.८	युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन			५००		५००	
		१.२.९	वेरोजगार तथा अर्ध वेरोजगार युवाहरूलाई माथी उठाउन वस्तुगत युवा उत्थान तथा सवलिकरण कार्यक्रम सञ्चालन					३००	

अपेक्षित उपलब्धी

- ✓ सिपयुक्त अर्धदक्ष र दक्ष मानव संसाधनको विकास हुनेछ ।
- ✓ बेरोजगार युवाको जनसंख्यामा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ ।

५.७ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

पृष्ठभूमि

अनुशासन, राष्ट्रिय भाइचारा प्रदर्शनी गरी शारीरिक तन्दुरुस्ती कायम गर्न खेलकुद विकासको अहम् महत्व रहेको हुन्छ । विश्वका विकसित देशहरूले खेल पर्यटन मार्फत समृद्धि हासिल गरेको र विश्वस्तरमा पहिचान स्थापित गरेको पाइन्छ । उदाहरणको लागि स्पेन, इटली, इङ्गल्याण्ड, ब्राजिल फ्रान्स जस्ता यूरोपियन राष्ट्रहरू हाल खेल प्रवर्द्धनमार्फत विश्व परिचित मात्र नभई खर्बौं डलरको कारोबार गर्दछन् । छिमेकी राष्ट्र भारतसमेत क्रिकेटका लागि प्रसिद्ध मानिन्छ । पूर्वाधार अभाव तथा व्यवसायिकताको अवसर नहुँदा नहुँदै पनि नेपाली खेलाडीहरू खेलकुदमा आवद्ध छन् किनकि खेलकुद विकास आर्थिक समृद्धिसँग पनि जोडिएको छ । यस गाउँपालिकाको वडा नं. १ पाटी गाउँ खेल मैदान, समला खेल मैदान, लामेचौरी खेल मैदान, सेल्लेङ खेल मैदान, वडा नं. २ मा जेफाले खेल मैदान, हिलेथाम खेल मैदान, फाइवा खेल मैदान, लक्ष्मीपुर खेल मैदान, माङथाना खेल मैदान, चुलीडाँडा खेल मैदान, फाङदुवा खेल मैदान , वडा नं. ३ मा हचुवा खेल मैदान, रामपुर खेल मैदान, वडा नं. ४ मा लामीटार खेल मैदान, छघरे खेल मैदान, टाकुरे खेल मैदान, याङशिला खेल मैदान, वडा नं. ५ मा राङ्चा खेल मैदान, भकारे खेल मैदान, साकेला थान खेल मैदान, धुस्कुटे खेल मैदान, वडा नं. ६ मा तेह्रथुमे खेल मैदान, चम्पाखोली खेल मैदान, वडा नं. ७ मा गोकुलेटार खेल मैदान, डिपु खेल मैदान, वडा नं. ८ मा मच्छिन्द्र सङ्गसाला, राई चौरी खेल मैदान, वडा नं. ९ मा भलुवा खेल मैदान, वेल चौरी खेल मैदानहरु रहेका छन् । यस्तै वडा नं. १ मा जैजुन पार्क तथा पिकनिक स्थल, वडा नं. २ मा जेफाले पिकनिक स्थल, चिया बगान पिकनिक स्थल, जेफाले भ्यू टावर, वडा नं. ३ मा कालीपोखरी खेल मैदान, वडा नं. ४ मा तोप थुम्का पिकनिक स्थल, वडा नं. ५ मा राङचा पार्क, वडा नं. ७ मा गोकुलेटार पिकनिक स्थल, ठूलो ढुङ्गा पिकनिक स्थल, वडा नं. ८ मा हजारविघा सामुदायिक वन पिकनिक स्थल, र वडा नं. ९ मा सातपत्रे सिमसार पिकनिक स्थल, र कुसुमे पिकनिक स्थल रहेका छन् ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ वडा नं. १ मा पाटी गाउँ खेल मैदान, वडा नं. २ मा जेफाले खेल मैदान, वडा नं. ३ मा हचुवा खेल मैदान, वडा नं. ४ मा लामीटार खेल मैदान, वडा नं. ५ मा राङ्चा खेल मैदान, वडा नं. ६ मा तेह्रथुमे खेल मैदान, वडा नं. ७ मा गोकुलेटार खेल मैदान वडा नं. ८ मा मच्छिन्द्र सङ्गसाला, वडा नं. ९ मा भलुवा खेल मैदान रहेका छन्
▪ वडा नं. १ मा जैजुन पार्क तथा पिकनिक स्थल, वडा नं. २ मा जेफाले पिकनिक स्थल, चिया बगान पिकनिक स्थल, जेफाले भ्यू टावर, वडा नं. ३ मा कालीपोखरी खेल मैदान, वडा नं. ४ मा तोप थुम्का पिकनिक स्थल, वडा नं. ५ मा राङचा पार्क, वडा नं. ७ मा गोकुलेटार पिकनिक स्थल, ठूलो ढुङ्गा पिकनिक स्थल, वडा नं. ८ मा हजारविघा सामुदायिक वन पिकनिक स्थल, वडा नं. ९ मा सातपत्रे सिमसार पिकनिक स्थल, कुसुमे पिकनिक स्थल रहेका
▪ गाउँपालिकाका सबै विद्यालय तथा वडाहरूमा आवश्यक खुलाचौर तथा खेलमैदान रहेको
▪ विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरू मार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने
▪ खेलपूर्वाधारको विकास मार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा भएका खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल व्यवस्थित एवं पूर्वाधारयुक्त हुन नसक्नु
▪ गाउँपालिकाभर सार्वजनिक पुस्तकालय, सिनेमा हल तथा नाट्यशाला, स्वीमिङपुल, व्यायामशाला जस्ता अध्ययन तथा मनोरञ्जन स्थलको अभाव हुनु
▪ गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको अभाव हुनु
▪ सीमित बजेटका कारण गाउँपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु
▪ व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको
▪ भौगौलिक अवस्थिति सहज हुँदाहुँदै पनि एकीकृत खेलकुद जागरण अभावका कारण खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्न चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको
▪ खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको
▪ ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन ।

दीर्घकालीन सोच
"शारीरिक र मानसिक रुपमा स्वस्थ नागरिक निर्माण"

लक्ष्य
शारीरिक स्वास्थ्य र मानसिक सन्तुलनका लागि आधारभूत खेलकुद र मनोरञ्जनका पूर्वाधार विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यामले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ खेलकुद पूर्वाधारको प्रवन्ध गर्ने	१.१.१ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा खेल मैदानको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.२ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा न्यूनतम खेल सामाग्रीको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.३ वडास्तरीय खेल मैदानको व्यवस्था गरिने छ
	१.१.४ वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ गाउँपालिकास्तरीय रंगशाला निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य १ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यामले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.२ खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण	१.२.१ गाउँपालिकास्तरीय सम्पूर्ण खेलाडीहरूको विवरण तयार पारिने छ ।
	१.२.२ खेल अनुसार खेलाडी समूह छुट्याई वडास्तरीय खेलकुद समितिमार्फत प्रशिक्षण तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.२.३ राष्ट्रिय खेलमा भाग लिने खेलाडीहरूलाई विशेष तयारी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न कोषको व्यवस्था गरिने छ ।
१.३ खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने	१.३.१ स्थानीय तह र प्रदेशस्तरमा आयोजना हुने खेलहरूमा सहभागि हुन खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ अन्तर विद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.३ वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ ।
१.४ स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने मनोरञ्जनात्मक कृयाकलापको अध्ययन गरी व्यवस्थित गर्ने	१.४.१ स्थानीय जातजाति, धर्म, सम्प्रदायहरूमा प्रचलित कला, कौशल, गायन, नृत्य आदिको पूर्ण विवरण तयार गरी तिनीहरूको जगेर्ना र सान्दर्भिकता बारे अध्ययन गरिने छ ।
	१.४.२ ठूलो संख्याका मानिसहरूलाई सामूहिक रुपमा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने प्रकारका जात्रा, मेला, हाट, नौटङ्की, नाटक, गान, बजाना, नृत्य, जादु, कला, कौशल, आदिलाई संस्थागत गर्न सम्भावना अध्ययन गरिने छ ।
	१.४.३ वनभोजस्थलहरूलाई व्यवस्थित गर्ने वडास्तरीय पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल बारे सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने

खेलकुद तथा मनोरञ्जनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	विद्यालय स्तरीय खेल मैदान मर्मत सम्भार		१०००	१२००	१५००	२०००	
		१.१.२	विद्यालय खेल सामाग्री खरिद		५००	५५०	६००	७००	
		१.१.३	वडास्तरीय खेल मैदान निर्माण		५००	१०००	१५००	२०००	
		१.१.४	वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति निर्माण		१००				
		१.१.५	गाउँपालिकास्तरीय रंगशाला निर्माण			१५००	२०००		
	१.२	१.२.१	खेलाडीको व्यक्तिगत विवरण तयारी		१००				
		१.२.२	खेलाडी प्रशिक्षण वडास्तरीय (नियमित)		२००	२५०	३००	३५०	
		१.२.३	खेलाडी प्रशिक्षण (राष्ट्रिय प्रतियोगितामा सहभागी हुन)		२००	२५०	३००	४००	
	१.३	१.३.१	खेलाडी प्रशिक्षण (प्रादेशिक र स्थानीय तह)		१५०	२००	२५०	३००	
		१.३.२	अन्तर्रविद्यालय वार्षिक खेलकुद Tournament		३००	४००	५००	६००	
		१.३.३	वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता		५००	५००	५००	५००	
	१.४	१.४.१	स्थानीयस्तरमा हुने मनोरञ्जनात्मक गतिविधिको विवरण तयारी			१००			
		१.४.२	परम्परागत मनोरञ्जनात्मक कृयाकलाप संस्थागत गर्ने कृयाकलाप			१२०			
		१.४.३	बनभोजस्थल व्यवस्थापन गर्न वडास्तरीय पार्क सम्भाव्यता अध्ययन				५००		

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- ✓ न्यूनतम खेलकुद पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ खेलाडीहरू पहिचान भई क्षमता विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ स्थानीयस्तरमा प्रचलनमा रहेका मनोरञ्जनात्मक कृयाकलापहरू संस्थागत हुनेछन् ।

५.८ सामाजिक सुरक्षा

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ४३ मा मौलिक हक अन्तर्गत सामाजिक सूरक्षाको हकको व्यवस्था गरिएको छ । जसअनुसार आर्थिक रुपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी स्पष्ट पारिएको छ । अर्कोतर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले संघ र प्रदेश कानूनको अधिनमा रही सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेकोले स्थानीय विकास योजना तर्जुमा गर्दा सामाजिक सुरक्षालाई सम्बोधन गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय तहलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकार प्राप्त हुनु ।
▪ नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्राथमिकता प्रदान गर्नु ।
▪ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुरुवात हुनु ।
▪ सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु ।
▪ सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रुपमा स्थापित हुनु ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू लक्षित समूदायमा केन्द्रित भई पूर्ण प्रभावकारी र संस्थागत हुन नसक्नु
▪ सामाजिक सूरक्षाले समेट्नु पर्ने वर्गलाई समेट्न एकीकृत सूचना प्रणालीको व्यवस्था नहुनु साथै त्यस्ता वर्ग छुट्नु जानु
▪ जीवन निर्वाहमा लागि आवश्यक न्यूनतम सहयोग समेत नपुग्ने रकम भएकोले अपर्याप्त सामाजिक सुरक्षा रकम हुनु ।

दीर्घकालीन सोच
“असक्त अवस्थामा निस्चिन्तता सामाजिक सूरक्षा”

लक्ष्य
असक्षम र असक्त भई जीवन निर्वाह गर्न नसक्ने अवस्थाका सबैलाई राज्यद्वारा अभिभाकत्व दिने ।

उद्देश्यहरू
✓ सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु ।

उद्देश्य १.सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ सामाजिक सूरक्षाको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको पहिचान गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने	१.१.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समेटिने वर्गको परिभाषा र मापदण्ड सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको नीति र कानूनको अधिनमा रही निर्माण गर्ने र सो को आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत विवरण तयार पारी सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ सामाजिक सुरक्षाका प्रकारहरू निश्चित गरी आवश्यकता र संवेदनशीलताका आधारमा तहहरू छुट्याइने छ । यसरी संवेदनशिलताको तह बमोजिम सुरक्षाको प्रकार, निश्चय गरिनुका साथै मापदण्ड र विद्यमान ऐन कानूनको परिधिमा रही सामाजिक सूरक्षाको दायरा वृद्धि गर्नस्रोतका आधारमा अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३ योगदानमा आधारित सामाजिक सूरक्षा व्यवस्था लागू गर्न आवश्यक तयारी अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ निजी र अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिक तथा अन्य जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ सामाजिक सूरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

सामाजिक सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	सामाजिक सुरक्षा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण		५००				
		१.१.२	सामाजिक सुरक्षाका प्रकृति र तहहरूको निर्क्यौल गर्ने र दायरा वृद्धि गर्न अध्ययन			५००			
		१.१.३	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्थितगर्न तयारी				६००		
		१.१.४	अनौपचारिक तथा निजी क्षेत्रमा जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा संलग्न गराउन तयारी तथा अन्तर्रकृया		१००				

अपेक्षित उपलब्धीहरू

✓ नागरिकहरूमा सामाजिक सूरक्षा पाउनु मौलिक हक हो र यसमा सक्रिय जीवनमा सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने जनचेतनाको विकास हुने छ । असक्षम, असक्त र असहाय अवस्थाका सबै नागरिकलाई राज्यले सामाजिक सुरक्षाको सहारा सुनिश्चित गरेको हुनेछ ।

५.९ शान्ति सुरक्षा

पृष्ठभूमि

गरिबी, सामाजिक विसंगति र अपराध मनोविज्ञानका कारण समाजमा विविध किसिमका अपराधिक घटनाहरू घट्ने गर्दछन् । यस्ता घटनाहरू न्यूनीकरण गर्न शान्ति, सुरक्षा र अमन चयनको प्रवन्ध राज्यले मिलाउने दायित्व हुन आउँछ । यसर्थ गाउँपालिकाले गाउँमा शान्ति सुरक्षा कायम गर्न प्रत्येक वडामा प्रहरी चौकीहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने र आवश्यक सङ्ख्यामा दरबन्दी कायम गरी शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्नु आवश्यक छ । गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. ६ मा नेपाली सेनाको काली शक्ती गण, वडा नं.७ मा सामुदायीक वनको लागी १ जना वन रक्षक रहेको, र वडा नं. ८ मा ईलाका प्रहरी कार्यालय रहेका छन् ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. ६ मा नेपाली सेनाको काली शक्ती , वडा नं. ८ मा ईलाका प्रहरी कार्यलय रहेका ।
▪ गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा छिटफुट घटना बाहेक अपहरण, धम्की, डकैती जस्ता अपराधिक गतिविधिहरू नभएका ।
▪ आम नागरिकलाई स्वतन्त्रतापूर्वक हिंडडुल गर्न तथा दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न सुरक्षा चुनौती नभएको ।
▪ कुनै पनि बेला हुन सक्ने दुर्घटनाको तत्काल सम्बोधन गर्न सकिने ।
▪ घटना वा दुर्घटनाका बेला उद्दार सामाग्रीको पर्याप्त आपूर्ति गर्न सकिने ।
▪ अमनचयन तथा शान्ति सुरक्षाको अवस्थालाई जुझारु राख्न उपयुक्त कदमहरू चाल्न सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा छिटफुट रुपमा चोरी, झैझगडा, डकैती, हत्या, घरेलु हिँसाका घटना हुने गरेका ।
▪ सुरक्षा निकायमा दरबन्दी अनुसारको जनशक्ति नरहेको ।
▪ गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थीतिको कारणले गर्दा अत्यावश्यक समयमा पनि सुरक्षा निकायको उपस्थिति नहुने ।
▪ सुरक्षाकर्मीको मनोवल उच्च राख्न आधुनिक हतियार, यातायातका साधन आदिको पर्याप्त उपलब्धता नरहेको ।
▪ गाउँपालिकामा आत्महत्याको यकिन तथ्याङ्क उपलब्ध हुन नसकेको ।
▪ प्रविधिको अभाव तथा सूचना प्रवाह कठिनाइका कारण अपराधका घटनाहरूको यथार्थ लगत राख्न कठिन भएको ।
▪ गाउँपालिकाको सीमित बजेटका कारण सुरक्षा निकायको उपस्थिति सबै वडामा पुऱ्याउने कार्य चुनौतीपूर्ण ।
▪ अपराधलाई लोकलाज अथवा डर त्रासकाकारण लुकाई अपराधीलाई थप प्रोत्साहित हुने सम्भावना रहेको ।
▪ आत्महत्या नियन्त्रणका लागि मनोसामाजिक परामर्शदाता व्यवस्था गर्न तथा मनोरोगीको पहिचान र उपचार गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ लागुऔषध नियन्त्रण चुनौतीपूर्ण ।
▪ निमुखा तथा सोझा साझा नागरिकको सुरक्षा प्रत्याभूति गर्न चुनौतीपूर्ण ।

दीर्घकालीन सोच
"शान्ति सुरक्षाका हिसाबले सुरक्षित गाउँपालिका"
लक्ष्य
गाउँपालिकाबासिलाई शान्ति सुव्यवस्थाका हिसाबले पूर्ण सुरक्षित महसुस गराउने ।
उद्देश्यहरू
✓ समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु

उद्देश्य १. समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सुरक्षा पूर्वाधारको विकास गर्ने	१.१.१ सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकि स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता भएका स्थानहरूको अध्ययन गरी सुरक्षा निकायसँग समन्वय गरिने छ ।
	१.१.२ आवश्यकताका आधारमा नगर प्रहरी गठन गरिने छ ।
	१.१.३ सुरक्षा गस्तीलाई आवश्यकता अनुरुप नियमित र अपराध संवेदनशील क्षेत्रमा सघन बनाइने छ ।
	१.१.४ मदिरापान, भिडभाड, होहल्ला भै झगडा हुने क्षेत्रमा सुरक्षा सर्तकता वृद्धि गरी सुरक्षा योजना निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ Hot Lineसेवाको प्रवन्ध गरी तत्काल परिचालन हुने stand by force तयार पारिने छ ।
	१.१.६ उद्धार विशेष टोली निर्माण गरी तयारी अवस्थामा राखिनेछ ।
	१.१.७ व्यक्तिगत सुरक्षा र सूचना दिन प्रोत्साहन गर्ने हिसाबले विद्यार्थीसँग प्रहरी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.८ सघन वस्ती रहेका बजार क्षेत्रहरूमा आवश्यकताका आधारमा cctv जडान गरिने छ ।
१.२ संस्थागत क्षमता विकासका कृयाकलाप सञ्चालन गर्ने	१.२.१ अपराध हुनु अगावै सूचना प्राप्त गर्न सक्ने गुप्तचर सेवालाई प्रभावकारी बनाउन तालिम र कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.२.२ प्रहरीलाई सुरक्षा संवेदनशीलताका आधारमा क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिने छ ।

शान्ति सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	प्रहरी चौकि विस्तार गर्न आवश्यक स्थानको विवरण तयार पार्ने		३००				
		१.१.२	नगर प्रहरीको दरवन्दी तय गर्ने			१००			
		१.१.३	सुरक्षा गस्तीको आवश्यक रुट र स्थान बारे अध्ययन गर्ने		१५०				
		१.१.४	समग्र गाउँपालिका सुरक्षा योजना तयार गर्ने				५००		
		१.१.५	Hot Line सेवा सञ्चालन		१२०				
		१.१.६	उद्वार संयन्त्र निर्माण				५०		
		१.१.७	विद्यार्थीसँग प्रहरी विशेष कार्यक्रम		१००	११०	१२०	१३०	
		१.१.८	सघन बजार र वस्ती क्षेत्रमा CCTV जडान		१००	१५०	२००	३००	
	१.२	१.२.१	गुप्तचर सेवा तालिम			२००			
		१.२.२	प्रहरीलाई भौगोलिक संवेदनशिलताको आधारमा तालिम				२००		

अपेक्षित उपलब्धी

✓ गाउँपालिका बासिन्दाहरू सुरक्षाका हिसाबले ढुक्क छु भन्ने वातावरण श्रृजना भएको हुनेछ ।

५.१० शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

हरेक गाउँपालिकामा तथा हरेक समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृतिअनुसार शवदाहस्थल र चिहान व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता पनि हो । भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ । परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ । गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा विभिन्न समुदायको आफ्नै शवदालस्थल र चिहानस्थल रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा वडा नं. १, २, ३, ६, ७, ८ का बासिन्दाले खदम खोलाघाटमा दाहासंस्कार गर्छन, त्यस्तै वडा.२ का बासिन्दाले समेवा खोलाघाटमा, वडा नं. ३ का बासिन्दाले हचुवा खोलाघाटमा, वडा नं. ४, ५, ६ का बासिन्दाले बुडी खोला खोलाघाटमा, वडा नं. ६ का बासिन्दाले हुरहुरे मुगुदोभान खोलाघाटमा, वडा ९ का बासिन्दाले वेलचौरी घाटमा, कुसुमे घाटमा, लोहान्द्रे खोला खोलाघाटमा, धरधरे घाटमा, वडा नं. १० का बासिन्दाले दारे खोल्सीघाटमा अन्तिम संस्कार गर्ने गरेका छन् । त्यस्तै राई, लिम्बु, मगर,तथा जनजाती समुदायले आ-आफ्नो संस्कार अनुसार चिहानस्थलमा दाहसंस्कार गर्ने गरेका छन् । परम्परागत रुपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल, चिहानहरूलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनका लागि विश्रामस्थल, खानेपानी तथा काठ दाउराको व्यवस्थापन आदिमा भने ध्यान दिन पर्ने देखिन्छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा वडा नं. १, २, ३, ६, ७, ८ का बासिन्दाले खदम खोलाघाटमा दाहासंस्कार गर्छन, त्यस्तै वडा.२ का बासिन्दाले समेवा खोलाघाटमा, वडा नं. ३ का बासिन्दाले हचुवा खोलाघाटमा, वडा नं. ४, ५, ६ का बासिन्दाले बुडी खोला खोलाघाटमा, वडा नं. ६ का बासिन्दाले हुरहुरे मुगुदोभान खोलाघाटमा, वडा ९ का बासिन्दाले वेलचौरी घाटमा, कुसुमे घाटमा, लोहान्द्रे खोला खोलाघाटमा, धरधरे घाटमा, वडा नं. १० का बासिन्दाले दारे खोल्सीघाटमा अन्तिम संस्कार गर्ने गरेका छन् । त्यस्तै राई, लिम्बु, मगर,तथा जनजाती समुदायले आ-आफ्नो संस्कार अनुसार चिहानस्थलमा दाहसंस्कार गर्ने गरेका ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका आ-आफ्ना धर्मसंस्कृतिअनुरूपका शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनप्रति गाउँपालिका सवंदेनशील भएको ।
▪ गाउँपालिकाले एकीकृत रूपमा भएका शवदाहस्थल एवमं चिहानलाई व्यवस्थित गर्ने तथा नभएका स्थानहरूमा उपयुक्त स्थलहरू पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम ल्याउन सक्ने ।
▪ शवदाहस्थल, चिहान तथा किरियापुत्री भवनको लागि आवश्यक सडक, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधारहरूको गाउँपालिकाले विकास गर्न सक्ने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा व्यवस्थित तवरले शवदाह स्थल तथा चिहानहरूको व्यवस्थापन नभैसकेको ।
▪ अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले गाउँपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौति थपिएको
▪ गाडिएका शवहरूलाई जंगली जनावरहरूले खोस्रेर यत्रतत्र छरिदिने अवस्था रहेको
▪ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकृति स्थलहरू किटान गर्ने चुनौती रहेको

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ अन्तिमसंस्कारका लागि सडक, विद्युत, बाटोघाटो, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न ठूलो आकारको बजेट चाहिने ।
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूका कारण शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनमा कठिनाइ तथा खर्चिलो हुने ।

दीर्घकालीन सोच
शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्ने

लक्ष्य
भविष्यमा शवदाह तथा चिहान व्यवस्थापनको समस्यालाई पूर्णत सम्बोधन गर्ने र उचित प्रबन्ध गर्ने

उद्देश्यहरू
✓ शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १. शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल र चिहानको पूर्वाधार तयार गर्ने	१.१.१ प्रत्येक वडामा परम्परागत हिसाबले चलि आएका शवदाहस्थल र चिहानको व्यवस्थित नक्साङ्कन गरिने छ ।
	१.१.२ शवदाहस्थल तथा किरियापुत्री घर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबारको कार्य क्रमश अगाडि बढाइने छ ।
	१.१.३ अतिविपन्न नागरिकहरूलाई किरिया खर्च प्रदान गरिने छ ।
	१.१.४ महामारीका बेला हुने मृत्यु र शव व्यवस्थापना योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।
	१.१.५ प्रत्येक वडालाई समेट्ने गरी आवश्यकताका आधारमा शव बाहन सेवा सञ्चालन गरिने छ ।

शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	शवदाहस्थल तथा चिहानहरूको नक्साङ्कन		३००				
		१.१.२	शवदाहस्थल तथा किरियापुत्रिघर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबार			१०००			
		१.१.३	किरिया खर्च व्यवस्थापन (अति विपन्न)		२००	३००	४००	५००	
		१.१.४	माहामारी शव व्यवस्थापन योजना निर्माण			५००			
		१.१.५	शव वाहन खरिद				२१००		

अपेक्षित उपलब्धी

✓ गाउँपालिकामा शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित प्रबन्ध भएको हुने छ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
१.	**शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि**				
	असर	प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर	प्रतिशत	९५*	१००*
	असर	प्राथमिक तह पुरा गर्ने दर	प्रतिशत		५०
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थी	प्रतिशत		६०
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा ८ सम्म पुग्ने अनुपात			७५
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा १२ सम्म पुग्ने अनुपात			८५
	असर	माध्यमिक शिक्षाको कुल भर्नादर (९ देखि १२)	प्रतिशत	६०*	७०*
	प्रतिफल	पूर्व प्राथमिक शिक्षाको लागि बाल अनुदान पाएको (संख्या)	संख्या		३५
	असर	पूर्व वाल्यकाल शिक्षामा उपस्थिति (प्रतिशत) हाजिरी	प्रतिशत		५५
	असर	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत (कुल विद्यार्थीमा)	प्रतिशत		६०
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (प्राथमिक)			०.२२
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यामिक)			०.१५
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर	प्रतिशत		९९
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर	प्रतिशत		८०
	प्रतिफल	प्रति विद्यार्थी हुने सार्वजनिक खर्च (हजारमा)	हजारमा		२०
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत		४५
	असर	इन्टरनेटमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत		८५
	असर	WASH सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत		५
	असर	अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू	प्रतिशत		१०
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत		९०

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका माध्यामिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत		९०
		(दिगो विकास लक्ष्य ४ अन्तर्गत) माथिका सबै सूचकहरू			
	असर	समग्र साक्षरता प्रतिशत		५६.७	१००
	असर	साक्षरता प्रतिशत (पुरुष)		६०.१	१००
	असर	साक्षरता प्रतिशत (महिला)		५२.२	१००
	प्रतिफल	उच्च शिक्षा अध्यापन हुने कलेज	संख्या	३	१०
	प्रतिफल	प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय	संख्या	१	५
	असर	आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		६५
	असर	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		७०
	असर	स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		५
	असर	स्नातकोत्तर उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		३
	प्रतिफल	विद्या वारिधि उत्तीर्ण जनसंख्या	संख्या		९५
	असर	प्राविधिक वा व्यवसायिक तालिम प्राप्त युवा संख्या	प्रतिशत		१०
	असर	विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		४८
	असर	सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		१००
	असर	बुक कर्नर सुविभा भएका विद्यालय	प्रतिशत		१०
	असर	सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय	प्रतिशत		२५
	असर	छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		८०
	असर	एक स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		८
	प्रतिफल	अनौपचारिक प्रौढ कक्षा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित रुपमा संचालन भएका बालक्लव	संख्या		
२.	**स्वास्थ्य**				
	असर	दक्ष प्रसुतीकर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (अनुपात)	प्रतिशत		७०
	असर	पाँच वर्षमूनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)			०

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	असर	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)		२०*	१७*
	प्रतिफल	कुष्ठरोगी बिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	कालाजार बिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	हात्तिपाइले बिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	डेङ्गु बिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	सक्रिय ट्रकोमा बिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	मुटुसम्बन्धीबिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	क्यान्सर बिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	मधुमेह बिरामी वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास प्रणालीसम्बन्धीदीर्घ रोग दम आदिका बिरामी	संख्या		
	प्रतिफल	आत्महत्याबाट हुने मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा			
	प्रतिफल	सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा			
	प्रतिफल	परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर	प्रतिशत		
	असर	प्रोटोकल अनुसार चार पटक पूर्व प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिला वार्षिक	प्रतिशत	४६	८०
	असर	अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला	प्रतिशत	९५	१००
	असर	हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पुरा (३ डोज) गर्ने शिशु	प्रतिशत		२०००
	असर	रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधि प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत		२
	असर	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सोभन्दा कम समय लाग्ने परिवार	प्रतिशत		८५
	असर	स्वास्थ्य बिमामा आबद्ध विपन्न परिवार	प्रतिशत		६५
	असर	राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या	प्रतिशत		१००
	असर	स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण	प्रतिलाख जनसंख्यामा)		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	असर	स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुल खर्च कुल (बजेटको) दिगो विकास लक्ष्य ३	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी	संख्या		
	असर	कुपोषण भएका बालबालिका दर	प्रतिशत		
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		१
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		१
	प्रतिफल	बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	योग केन्द्र	संख्या		१०
	असर	पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री	संख्या		३०
	प्रतिफल	परिवार नियोजन सेवा केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	रक्तसंचार सेवा	संख्या		
	प्रतिफल	अपेक्षित आयू (जन्मदाको बखत)	वर्ष		
	प्रतिफल	मातृ मृत्युदर (प्रति लाखमा)	प्रतिलाखमा		
	असर	पाठेघरको क्यान्सरका निम्ति स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला	प्रतिशत		
	प्रतिफल	HIV AIDS Antiviralऔषधि प्राप्त गर्ने	संख्या		
	प्रतिफल	उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सुविधासम्पन्न अस्पताल	संख्या		२
	प्रतिफल	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास्थ्य प्रयोगशाला	संख्या		
३.	**संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य**				
	प्रतिफल	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदामा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		५
	प्रतिफल	सांस्कृतिक सम्पदा मध्ये स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा)	संख्या		२
	प्रतिफल	सांस्कृतिक बृत्त चित्र	संख्या		२

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	प्रतिफल	कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार	संख्या		५
	प्रतिफल	सांस्कृतिक पात्रोमा समावेश गतिविधि (वार्षिक)	संख्या		४
	प्रतिफल	सांस्कृतिक प्रतियोगिता तथा कार्यक्रम (वार्षिक)	संख्या		२
	प्रतिफल	स्थानीय मातृभाषा पाठ्यक्रम	संख्या		१
	प्रतिफल	साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक)	संख्या		३
	प्रतिफल	झाँकी प्रर्दशनी (वार्षिक)	संख्या		२
	प्रतिफल	सांस्कृतिक केन्द्र	संख्या		१
	प्रतिफल	सांस्कृतिक समिति	संख्या		१
	प्रतिफल	सांस्कृतिक उत्सव (Art and Literature Festival)	संख्या		२
	प्रतिफल	कला संग्रहालय	संख्या		१
४.	**लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता सामाजिक समावेशीकरण**				
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा महिला उद्यमीहरूको	संख्या		२००
	प्रतिफल	पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको संख्या (प्रतिशतमा बढाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		२
	प्रतिफल	बालश्रमिकहरू (घटाउँदै लैजाने)	संख्या		१५
	प्रतिफल	अन्तरजातीय विवाह (बढाउँदै लैजाने)	संख्या		१५०
	प्रतिफल	दुर्व्यसन सुधार गृह	संख्या		१
	प्रतिफल	बाल सुरक्षा/संरक्षण गृह	संख्या		१
	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	संख्या		४
	असर	सामाजिक सुरक्षा योजनामा समावेश भएका नागरिक	प्रतिशत		१५
	असर	आधार वर्षको तुलनामा न्यायिक समितिमा उजुरीको(प्रतिशतले घटाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		५
	असर	विगत १२ महिनामा शारीरिक, मनोवैज्ञानिक लैङ्गिक तथा यौनजन्य हिंसामा परेका जनसंख्या (संख्यामा) घटनाको आधारमा (प.दि.वि.ल. १६.१.१)	संख्या		
	असर	उमेरअनुसार १८ वर्षको उमेरसम्म यौनहिंसाको अनुभव गरेका १८ देखि २९ वर्ष उमेरका युवती र युवकहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. १६.२.३)	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	असर	निर्णय-निर्माण समावेशी र जवाफदेही भएको विश्वास गर्ने जनसंख्याको अनुपात (लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र जनसाङ्ख्यिक समूहअनुसार) (प.दि.वि.ल. १६.७.२)	प्रतिशत		
	असर	सार्वजनिक निकायहरूको नीतिनिर्माण पदहरूमा रहेका महिलाहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. १६.७.२.१)	प्रतिशत		
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका जनजातिको प्रतिशत	प्रतिशत		३८
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका आदिवासीको प्रतिशत	प्रतिशत		२
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका थारुको प्रतिशत	प्रतिशत		५
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका मुस्लिमको प्रतिशत	प्रतिशत		२
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका पिछडा वर्गको प्रतिशत	प्रतिशत		१
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका अल्पसंख्यकको प्रतिशत	प्रतिशत		१
	असर	शारीरिक/यौनहिंसा अनुभग गरेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.२.२.१)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	महिला, किशोरी तथा बालबालिकाहरूको बेचबिखन (सङ्ख्या) (प.दि.वि.ल. ५.२.२.२)	संख्या		
	असर	विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ वर्ष उमेरका महिलाहरू (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.३.१.१)	प्रतिशत		
	असर	श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात (प.दि.वि.ल. ५.४.१.१)	प्रतिशत		
	असर	महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औसत समय/घण्टामा (प.दि.वि.ल. ५.४.१.२)	घण्टामा		८

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	असर	गाउँपालिकाबाट राष्ट्रिय संसद्मा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.१)	प्रतिशत		१
	असर	गाउँपालिकाप्रादेशिक संसदमा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.२)	प्रतिशत		२
	असर	स्थानीय सरकारका तहहरूमा प्रतिनिधित्व(Bodies)(प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.३)	प्रतिशत		३५
	असर	निजी क्षेत्रको निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.१)	प्रतिशत		५०
	असर	सहकारी क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.२)	प्रतिशत		५०
	असर	सार्वजनिक सेवाका नीतिनिर्माणका पदहरूमा रहेका महिला (कुल कर्मचारीहरूमध्ये महिलाको प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.३)	प्रतिशत		३०
	असर	व्यावसायिक र प्राविधिक कामदारहरूमा महिला-पुरुषको अनुपात (Ratio of women to men) (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.४)	प्रतिशत		१.५
	असर	यौन सम्बन्ध, परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग र प्रजनन स्वास्थ्य हेरचाह सम्बन्धमा सुसूचित भएर आफैले निर्णय गर्ने १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका महिलाहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. ५.६.१)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	महिलाहरूको स्वामित्व भएका उद्यमहरूको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. ५.क.१)	संख्या		५
	प्रतिफल	महिलाहरूको सम्पत्तिमाथिको स्वामित्व (जमिन र घर) (प.दि.वि.ल. ५.क.२)	संख्या		४०
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका इन्टरनेट प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत (प.दि.वि.ल. ५.ख.१)	प्रतिशत		२५
५.	**बालबालिका**				
	प्रतिफल	बाल श्रमिकको (संख्या)	संख्या		१५०
	प्रतिफल	असहाय बालबालिका (संख्या)	संख्या		५०
	प्रतिफल	पुर्नस्थापित बालबालिका संख्या	संख्या		१०
	प्रतिफल	विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको संख्या	संख्या		२००

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	प्रतिफल	बालगृह संख्या	संख्या		१
	प्रतिफल	बाल विवाह संख्या	संख्या		०
	प्रतिफल	बाल उद्यान संख्या	संख्या		३
	प्रतिफल	पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका	संख्या		२००
	प्रतिफल	बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम	संख्या		८
६.	**युवा श्रम तथा रोजगार**				
	असर	बेरोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		३
	असर	पुरुष बेरोजगार युवा	प्रतिशत		१.५
	असर	महिला बेरोजगार युवा	प्रतिशत		२.५
	असर	रोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		८०
	असर	पुरुष रोजगार युवा	प्रतिशत		७५
	असर	महिला रोजगार युवा	प्रतिशत		५०
	असर	न्यूनतम रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू	प्रतिशत		४०
	प्रतिफल	आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्यमीहरूको	संख्या		१२००
	प्रतिफल	महिला युवा उद्यमीहरूको	संख्या		५००
	प्रतिफल	स्नातक तह उत्तीर्ण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवाको	संख्या		१०
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट बञ्चीत युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		१५
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट सन्तुष्ट युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		३५
	असर	दुर्व्यसनमा फसेका युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		२
	प्रतिफल	जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवाको संख्या			१
	प्रतिफल	अपराधिक कार्यमा संलग्न युवाको संख्या			३
	प्रतिफल	राष्ट्रिय रूपमा ख्याती प्राप्त युवाको संख्या (कलाकारिता, नेतृत्व, उद्यमी, खेलकुद, अध्ययन अनुसन्धान, आदि)			३५
७.	**खेलकुद तथा मनोरञ्जन**		संख्या		
	प्रतिफल	व्यायामशालाको संख्या	संख्या		५
	प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न खेलकुद रंगशालाको संख्या	संख्या		१

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वष	अन्तिम वष
	प्रतिफल	खेल मैदानको संख्या	संख्या		६०
	प्रतिफल	थिएटर वा सिनेमा घरको संख्या	संख्या		५
	प्रतिफल	बाल उद्यानको संख्या	संख्या		३
	प्रतिफल	पार्क तथा हरित उद्यानको संख्या	संख्या		५
	प्रतिफल	व्यवस्थित पिकनिक स्थलको संख्या	संख्या		१५
	प्रतिफल	व्यवस्थित पौडी पोखरीको संख्या	संख्या		१२
	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रको संख्या	संख्या		३
	प्रतिफल	सांस्कृतिक तथा कला केन्द्रको संख्या	संख्या		४
८.	**शान्ति सुरक्षा**				
	प्रतिफल	प्रहरी बिटको संख्या			५
	असर	प्रति वर्ष हुने अपराधिक क्रियाकलापका घटनाहरू (घटाउँदै लाने)			०.५
	असर	प्रति सुरक्षाकर्मी जनसंख्या अनुपात			२.४
	प्रतिफल	नेपाल प्रहरी			५०
	प्रतिफल	नेपाली सेना			१००
	प्रतिफल	शसस्त्र प्रहरी			७५
	प्रतिफल	नगर प्रहरी			२५०
	असर	आफू बसेको क्षेत्र वरिपरि एक्लै हिंडडुल गर्ने आफूलाई सुरक्षित ठान्ने जनसंख्या प्रतिशत (प.दि.वि.ल. १६.१.४)			९८
	प्रतिफल	सिसिटिभी जडान संख्या			२००
९.	**शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन**				
	प्रतिफल	व्यवस्थित शवदाह स्थल/चिहानको संख्या			१८
	प्रतिफल	शववाहनको संख्या			५

* प्रदेश न. १ को प्रथम आवधिक योजना (आ.व. २०७६/७७ - आ.व. २०८०/८१) को तथ्याङ्क

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास

६.१ खानेपानी तथा सरसफाई

पिउने पानी तथा सरसफाईको वर्तमान अवस्था:

जनगणना २०६८ अनुसार ,केराबारी गाउँपालिकामा रहेका कुल ७०२० घरपरिवार मध्ये ९०.१ प्रतिशत परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोतको रुपमा धारा/पाइप प्रयोग गरेको देखिन्छ भने बाँकी परिवारले अन्य स्रोतहरू जस्तै इनार/कुवा, हाते पम्प, मुलधारा, नदी/खोला आदिको पानि प्रयोग गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा गोपेनी खानेपानी आयोजना, लामेचौरी खानेपानी आयोजना, वारेफुड डाँडागाउँ खानेपानी आयोजना, सल्लेङ खानेपानी आयोजना, थामडाँडा खानेपानी आयोजना, कुमाल खानेपानी आयोजना, बडरे खानेपानी आयोजना, राँगे कोरोवारेटोल खानेपानी आयोजना, वडा नं. २ मा युनिसेफ खानेपानी आयोजना, लोछाङ खानेपानी आयोजना, सिंहदेवी खानेपानी आयोजना, वडा नं. ३ मा सृजना खानेपानी आयोजना, प्रगती ग्रामीण खानेपानी आयोजना, मच्छिन्द्र खानेपानी आयोजना, देउराली सानो हचुवा संयूक्त खानेपानी आयोजना, भोगटेनी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, वडा नं. ४ मा धुम्से खोला खानेपानी आयोजना, मौरे खोला खानेपानी आयोजना, गोगने खोला खानेपानी आयोजना, थाकने कालापानी खानेपानी आयोजना, जलुकेनी खानेपानी आयोजना, वडा नं. ५ मा सतीसाले खानेपानी आयोजना (१,२,३), आँपटार नरकटे, सेरा खानेपानी आयोजना, वडा नं.६ मा सतीसाले खानेपानी आयोजना, विमिरे खानेपानी आयोजना, जलुकेनी खानेपानी आयोजना, चम्पाखोली खानेपानी आयोजना, वडा नं. ७ मा डाँगी मुगु खानेपानी आयोजना, खोलाघारी मुगु खानेपानी आयोजना, ज्यामिरे खानेपानी आयोजना, ओखलढुङ्गा टोल खानेपानी आयोजना, वडा नं. ८ मा शुभ खानेपानी आयोजना, आमजुंगी डिप बोरीङ, कुवापानी खानेपानी आयोजना, मच्छिन्द्र खानेपानी आयोजना वडा नं.९ मा जलकन्या खानेपानी आयोजना, भलुवा खानेपानी आयोजना, गरमझोडा ग्रामीण खानेपानी आयोजना, देविझोडा ग्रामिण खानेपानी आयोजना, सिमखोल्सी खानेपानी आयोजना, वडा नं. १० मा शुभ खानेपानी आयोजना, कुवापानी खानेपानी आयोजना, आमजुँगी खानेपानी आयोजना लगायतका आयोजनाहरु संचालन तथा केहि निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका छन् । यद्यपि यी आयोजनाहरूले सबै गाउँपालिकाबासीलाई यथेष्टरुपमा स्वच्छ खानेपानीको आपूर्ति गर्न सकिरहेका छैनन् जसकाकारण टाइफाइड, झाडापखाला, आउँ जस्ता रोगहरूको संक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ ।

सफा सुन्दर र स्वच्छ गाउँ सभ्यताको प्रमुख परिचायक हो । त्यसैगरी स्वस्थ जीवन जिउन हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ । शहरीकरणको सघनतामा वृद्धि नभएको र हालसम्म ग्रामीण परिवेशमा रहेकाले यो गाउँपालिकामा अन्य सघन शहरी क्षेत्रमा जस्तो फोहोरमैला उत्सर्जन हुँदैन र फोहोर व्यवस्थापन मुख्य चुनौतीका रुपमा रहेको छैन । तथापि स्वच्छ पानी तथा सरसफाई मानवीय स्वास्थ्यलाई प्रभाव पार्ने प्रमुख तत्वहरू भएको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य न ं ६ ले खानेपानी तथा सरसफाईलाई सुनिश्चितता गर्नुका साथै नेपालको संविधानले पनि खानेपानी तथा सरसफाई सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी थप खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नदीबाट प्रशस्त पानी शुद्धीकरण गरी आपुर्ति गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकामा धेरै वटा खानेपानी आयोजना रहेको र केहि निर्माधिन अवस्थामा रहेको
▪ स्वच्छ खानेपानी र सरसफाईको सुविधा उपलब्ध गराउने कार्यलाई प्राथमिकीकरण गरिएको
▪ पिउने पानी अभावका कारण गाउँपालिकाबासीले सास्ती भोग्न नपरेको
▪ गाउँपालिकामा पानी संरक्षण गरी दीगो रुपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने
▪ घरबाट निस्कने फोहोरलाई असंगठित रुपमै भए पनि जैविक मलको रुपमा प्रयोग गर्ने गरिएको
▪ फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि कुहिने र नकुहिने फोहोरको वर्गीकरण गरी फोहोरमैला संकलन गर्न सकिने ।
▪ बजार क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही ठाउँमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको चेतनामूलक कार्यक्रम र तालिम संचालन गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ भूमिगत जल स्रोतको कमि, पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको
▪ सम्पूर्ण घरपरिवारलाई सुरक्षित र स्वच्छ पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको
▪ गाउँपालिकामा उपलब्ध जलसम्पदा सुक्दै जाने समस्या देखिएको
▪ पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको
▪ फोहोरमैला संकलन केन्द्र तथा ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था भइनसकेको
▪ अधिकांश घरहरूमा व्यवस्थित शौचालयको साथै गाउँपालिकाको अधिकांश सार्वजनिक स्थलमा शौचालयको व्यवस्था नभएको
▪ विशेषगरी सघन वस्तीमा रहेका बजार केन्द्रहरूका सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको
▪ वैज्ञानिकरुपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको
▪ कच्ची सडकका कारण धुलोले गर्दा वायु प्रदूषण हुने गरेको
▪ फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने
▪ पिउने पानी तथा सरसफाईको उचित व्यवस्थापन नहुँदा विभिन्न सरुवा रोगको संक्रमण हुन सक्ने

दीर्घकालीन सोच
"स्वच्छ, स्वस्थ र सुन्दर गाउँपालिका निर्माणका लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई"
लक्ष्य
गाउँपालिका सम्पूर्ण वडाहरूमा/वस्तीहरूमा स्वच्छ खानेपानी पुऱ्याउने तथा सरसफाइको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ गाउँपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ✓ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु

उद्देश्य १: गाउँपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।	१.१.१. खानेपानी सुविधा नपुगेका घरहरूमा समुदायको सहभागितामा आधारभूत खानेपानी व्यवस्था गरिने छ ।
	१.१.२ संम्भाव्य खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.१.३. खानेपानी आयोजनाहरू समयमै निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फतसेवा सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
१.२. मूहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तर वृद्धि गर्ने ।	१.२.१. खानेपानीका मुहान, स्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिने छ ।
	१.२.२. खानेपानीका संरचनाहरूको स्तरोन्नति तथा मुहान सुधार गरी पानी प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिने छ ।
	१.२.३. हरेक घरपरिवारमा पाइपमार्फत खानेपानी आपुर्ती प्रणाली निर्माण गरिने छ ।
	१.२.४. खानेपानीको उपभोगको मात्रा अनुसार महशुल उठाई निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिने छ ।
१.३. खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।	१.३.१ खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना तयार गरिनेछ (wash plan)

उद्देश्य २:गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाई सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।	२.१.१. प्रत्येक घरमा अनिवार्य शौचालयको प्रावधान लागू गरी शौचालय नभएका विपन्न घरपरिवारमा शौचालय निर्माणका लागि प्रोत्साहन गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	२.१.२. घर घरबाट निस्कने फोहरलाई वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरलाई कम्पोष्ट मलमा परिणत गर्न समुदायलाई विषेश तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
२.२. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको व्यवस्थापन गर्ने ।	२.२.१. प्रत्येक सार्वजनिक स्थल, विद्यालय, सामुदायिक भवन, अस्पताल, बजार केन्द्र, बसपार्क जस्ता क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गरी समुदायलाई सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइने छ ।
	२.२.२. उल्लेखितस्थानहरूमा फोहोरलाई वर्गीकरण गरी फ्याक्नका लागि बास्केट तथा कण्टेनरको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य २:गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.२.३. फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन उपयुक्त स्थान पहिचान गरी ल्याण्डफिल साईट निर्माण गरिने छ ।
	२.२.४. फोहोर पानीको उत्सर्जन कम गर्ने र उत्पादित फोहोर पानीको व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छ राखिने छ ।
	२.२.५. मुख्य बजार क्षेत्रका चोक र सडक वरपर नियमित सफाई गरिने छ ।
	२.२.६. बजार केन्द्रहरूमा घरबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापनका लागि व्यवस्था मिलाइने छ । सो वापत बजार क्षेत्रका घरधुरीहरूबाट सरसफाई शुल्क उठाइने छ ।
	२.२.७. पानीको मुहान वरपर फोहोर गर्नेलाई जरिवाना गरिने छ साथै नदीनाला, जलाशय तथा तालतलैयाको पर्यावरणीय स्वच्छता कायम गरिने छ ।
२.३. सरसफाइसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. घरघरमा निस्कने फोहोरलाई कम गर्न, फोहोरलाई वर्गिकरण गर्न, कम्पोस्ट मल बनाउन र पुर्नप्रयोग गर्न प्रेरित गर्नका लागि जनस्तरमा नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२. घर, आँगन र टोल सफा राख्न प्रत्येक वडामा सरकारी, निजी गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी स्थानीय बासीको संलग्नतामा नियमित रुपमा सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी जनचेतना फैलाईनेछ ।
	२.३.३. स्थानीय सञ्चारमाध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

खानेपानी तथा सरसफाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	एक घर एक धारा कार्यक्रम		१५००	२०००	२५००	३०००	
		१.१.२	संम्भाव्य खानेपानी आयोजनाका कार्यक्रमहरु						
		१.१.२	वडा नं. १ मा रोगे, कारबोर, सेल्लेङ, बडरे र कुमाल खानेपानी आयोजनाहरु लाई स्तरोन्नती		१०००	१५००			
		१.१.२	वडा नं. ३ मा सृजना, प्रगती, देउराली, भोगटेनी खानेपानी आयोजनाहरुको टयाङ्की मर्मत				८००		
		१.१.३	वडा नं. ८ मा एकिकृत केरावारी सहरी खानेपानी आयोजना निर्माण डि.पि. आर				१५००		
		१.१.३	क) आयोजना निर्माण ठेकेदारलाई दण्ड तथा पुरस्कारको प्रबन्ध ख) खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याउने		५००				
	१.२	१.२.१	खानेपानी मुहान क्षेत्र पहिचान तथा विवरण संकलन			५००			
		१.२.२	खानेपानी प्रशोधन तथा वितरण प्रणाली निर्माण			२००			
		१.२.३	खानेपानी आपूर्ति पाइप लाईन विस्तार		१५००	१६००	१७००	१८००	
		१.२.४	खानेपानी आपूर्ति व्यवस्थापन कोष तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण		५००				
	१.३	१.३.१	खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण			१५००			
२	२.१.	२.१.१.	शौचालय निर्माण गर्न अनुदान		१०००	१५००	१५००	१८००	
		२.१.२.	वडास्तरीय कम्पोस्ट मल उत्पादन तालिम			५००		५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	२.२.	२.२.१.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी शौचालय निर्माण		५००	६००	१०००		
		२.२.२.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी फोहर फ्याक्ने कन्टेनरको व्यवस्था			५००			
		२.२.३.	गाउँपालिकाद्वारा सम्भाव्य स्थानमा ल्यान्डफिल साइटको निर्माण				२०००		
		२.२.४.	सघन वस्ती क्षेत्रमा ढल निर्माण		१५००	२०००	२५००	३०००	
		२.२.५.	सरसफाइ कर्मचारीको व्यवस्था		२००	२१०	२२०	२३०	
		२.२.६.	फोहोर संकलन र व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न अन्तरक्रिया			५०			
		२.२.७.	पानीकोमुहान संरक्षण तथा संरचना मर्मत		१००	१२०		२००	
	२.३.	२.३.१.	फोहोर पुनर्प्रयोग गर्न तालिम				२००		
		२.३.२.	विभिन्न संघ संस्थासंग समन्वय गरी सामुदायिक स्तरमा प्रत्येक हप्ताको शनिबार सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन			२००			
		२.३.३.	स्थानीय सञ्चारमाध्यममा सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम प्रसारण ।			५०	१००	१५०	

अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सुविधा भएको हुने, सम्पूर्ण घरधुरीमा शौचालयको व्यवस्था भएको हुने, सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुने र सरसफाईको अवस्थामा उल्लेख्य सुधार भएको हुने छ ।

६.२ सिंचाई

पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिका धेरै पहाड र थोरै तराईको समथर मैदानमा रहेको कारणले कुल क्षेत्रफलको २४.९९ प्रतिशत कृषियोग्य जमिन रहेका छ । यहाँका प्रमुख अन्न वालीहरूमा धान, मकै, कोदो, गहुँ हुन् । त्यसैगरी दलहन वालीमा मास, बोडि, सिमी, मस्याम, मुसुरो रहेका छन् । यस्तै तेलहनमा तोरी, सूर्यमूखी रहेका छन् भने नगदे वालीमा अदुवा, आलु, गोलभेडा, र अम्लिसो आदि रहेका छन् । त्यसैगरी फलफूल बालीहरूमा केरा, कागती, आँप, लिच्ची, कटहर, भुईकटहर रहेका छन् । गाउँपालिकामा हाल वडा नं. ३ मा सार्वजनिक कुलो, हचुवा खोला कुलो, झिजे कुलो, वलजिते कुलो, सानो हचुवा कुलो, वडा नं. ४ मा हर्दे कुलो, खारखोला कुलो, सखरे कुलो, वडा नं. ५ मा बुडी सिर कुलो, बुडी माइलो कुलो, अदुवा कुलो, लामिछाने कुलो, राङ्चा कुलो, थापा कुलो, जरुवा कुलो, बाघ खोला कुलो, हुरहुरे सिर कुलो, लाफा कुलो, धुस्कुटे कुलो, रविमान कुलो, वडा नं. ६ मा सिरहा जिमदारी कुलो सिँचाई, डाले पूर्व पश्चिम कुलो सिँचाई, सिक्ती पईनी सिँचाई, बुडी खेत मुल कुलो, तल्लो डाले कुलो, सतिसाले पूर्व पश्चिम कुलो, विमिरे सिंचाई आयोजना, हिमदले कुलो, हुरहुरे चम्पाखोली, राङ्चा पहिनी, वडा नं. ७ मा सिराह जिमदारी जल उपभोक्ता, सार्वजनिक जल उपभोक्ता संस्था, जनसहयोग जल उपभोक्ता संस्था, जन जागृति जल उपभोक्ता संस्था, कालीका मुगु कुलो जल उपभोक्ता संस्था, जनता सामुदायिक कुलो, मंसिरे कुलो, वडा नं. ८ मा जन सहयोग कुलो, आमजुंगी कुलो, सुकुना कुलो, वडा नं. ९ मा नयाँ पईनी/नयाँ कुलो, ढिकीसार कुलो, दाहाल कुलो, सुविदार कुलो, देविझोडा सिरान कुलो, गोल चौर कुलो, राजविरे कुलो, वेलचौरी कुलो, भालुगौडे कुलो वडा नं. १० मा जनसहयोग सिँचाई उपभोक्ता समुह, सार्वजनिक कुलो उपभोक्ता समुह लगायतका सिंचाई आयोजना सञ्चालनमा रहेका छन् । सिंचाई, कृषि उत्पादनका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार भएको हुँदा उच्च प्राथमिकताका साथ नहर तथा सिंचाई आयोजनाहरू निर्माण गरी सिंचाई कार्य गर्नु नितान्त जरुरी छ । गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा विभिन्न सिंचाई आयोजनाहरू माग गरिएका छन् । यस्ता प्रस्तावित योजनाहरू प्राथमिकतामा राखी सफल बनाउन सके कृषि क्षेत्रमा गाउँपालिकाले उपलव्धी हाँसिल गर्न सक्ने देखिन्छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा रहेका खोला नालाहरू, झरना, पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरूलगायतका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी उक्त क्षेत्रहरूको सम्भाव्यता अध्ययन तथा सिंचाई योजना निर्माण वाट कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकामावडा नं. वडा नं. ३ मा सार्वजनिक कुलो, हचुवा खोला कुलो, वडा नं. ४ मा हर्दे कुलो, खारखोला कुलो, सखरे कुलो, वडा नं. ५ मा बुडीशिर कुलो, वडा नं. ६ मा सिरहा जिमदारी कुलो सिँचाई, सिँचाई आयोजना सञ्चालनमा रहेका वडा नं. ७ मा सिराह जिमदारी वडा नं. ८ मा जन सहयोग कुलो, वडा नं. ९ मा नयाँ पईनी/नयाँ कुलो, वडा नं. १० मा जनसहयोग सिंचाई उपभोक्ता समुह लगागत रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी उक्त क्षेत्रहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी सिंचाई योजना निर्माण गरी कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिंचाई कुला र नहरहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ वैकल्पिक सिँचाइ थोपा सिँचाइ, फोहोरा सिँचाइ तथा प्लास्टिक पोखरी आदिवाट सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन सकिने ।
▪ कृषि विद्युतीकरण मार्फत सिंचाई सहजीकरण गर्न सकिने ।
▪ एकीकृत सिंचाई कार्यक्रमको सम्भाव्यता अध्ययन गरी स्रोतको बहुउपयोग गर्न सकिने ।
▪ भौगोलिक अवस्थालाई हेर्दा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउन सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सही सदुपयोग हुन नसकेको हुँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो हुने गरेको ।
▪ परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलो तथा नहरहरूको मर्मत संभार नियमित हुन नसकेको ।
▪ नदीजन्य प्रकोपका कारण कुलो तथा सिंचाईका आयोजनाहरूमा प्रत्येक वर्ष क्षति पुग्ने गरेको ।
▪ आधुनिक सिंचाई परियोजनाहरूखर्चिलो भएका कारण ठुलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने ।
▪ कृषि विद्युतीकरणमार्फत खेतखेतमा बिजुलीको लाइन लगेर सिंचाईका मेसिन चलाउन खर्चिलो रहेको र सिंचाईका लागि उपयोग हुने मोटरहरूबाट उत्पन्न हुने धुवाले प्रदूषण बढाउने ।

दीर्घकालीन सोच
“बाह्रै महिना पूर्ण सिंचाईयुक्त गाउँपालिका”

लक्ष्य
सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिंचाईको व्यवस्थापन गरी उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने ।

उद्देश्यहरू
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु
✓ सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १. सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. परम्परागत तथा वैकल्पिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमासिंचाई सुविधा पुऱ्याउने	१.१.१. गाउँपालिका भएर बग्ने नदी, खोला नाला, ताल पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरू लगायत पानीका मुख्य स्रोतहरू र तिनका जलाधार क्षेत्रको नक्सांकन गरी विस्तृत विवरण (inventory profile) तयार गरिने छ ।
	१.१.२. परम्परागत सिंचाई कुला र नहरहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाइने छ ।

उद्देश्य १. सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी भूमिगत तथा सतहसिंचाई संरचनाहरू क्रमशः निर्माण गर्दै सिंचाई सुविधा बढाउँदै लगिने छ ।
	१.१.४. सतह सिंचाईको सम्भावना नभएका स्थानमा वैकल्पिक तथा नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाई जस्तै थोपा सिंचाई, फोहरा सिंचाई, वर्षातको पानी संकलन, प्लास्टिक पोखरीको सम्भाव्यता अध्ययन गरी उपयुक्त स्थान र वडाहरूमा कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

उद्देश्य २. सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर सिंचाई प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१. चक्लाबन्दी भएका क्षेत्र, कृषि पकेट क्षेत्र तथा निजी ठूला कृषि फर्ममा आवश्यकताको आधारमा सिंचाईको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.१.२. कृषि विद्युतीकरणमार्फत भूमिगत तथा सतहगत सिंचाई प्रणाली सुदृढिकरण गरिने छ ।
२.२. कृतिम जलाशयहरू निर्माण गरी वैकल्पिक सिंचाई प्रर्वद्धन गर्ने	२.२.१. प्रत्येक वडामा कृतिम जलाशयहरू निर्माण गरी माछापालन, सिंचाई तथा पर्यटकलाई आकर्षित गर्नका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
२.३.संस्थागत संरचना सुदृढीकरण गर्ने ।	२.३.१. मर्मत संभार कोष स्थापना गरी नियमित मर्मत संभार गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
	२.३.२. पोखरी, खोला तथा मुहान संरक्षणका लागि स्थानीयवासीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ साथै सिंचाई उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिने छ ।
	२.३.३. मुहानहरू संरक्षण कार्य योजना जस्तै बायो इन्जिनियरिङ्ग, पोखरी तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रत्येक वडामा सम्भाव्य क्षेत्रमा संचालन गरिने छ ।
	२.३.४. मानवीय हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण जलस्रोत क्षेत्रमा परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	२.३.५. सिंचाई आयोजना सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणालीलाई स्वचालित र आत्मनिर्भर बनाउनका लागि न्यूनतम उपभोगको मात्रा अनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गरिने छ ।
	२.३.६. मुहान तथा जलाधार संरक्षणका लागि प्रत्येक घरपरिवारको सहभागिता सुनिश्चित गर्न "हामी जोगाउँछौ हाम्रो मुहान" कार्यक्रमलाई अभियानका रुपमा वडास्तरमा व्यापक जागरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

सिंचाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन		२००				
		१.१.२.	प्राथमिकता प्राप्त कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति		२५००	२७००	२९००	३१००	
		१.१.३.	भूमिगत तथा सतह सिंचाई सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण		७००	१५००	२०००		
		१.१.३	खदमखोला वाट कुलो निर्माण गरि वडा नं. १ को तल्लो भागमा सिंचाई		१५००				
		१.१.३	फाकफोक खोलावाट कुलो निर्माण			१२००			
		१.१.३	काभ्रे खोलावाट कुलो निर्माण				१४००		
		१.१.३	आहाले, संगम डिपवोरीङ सिंचाई					२०००	
		१.१.३	भलुवा र सदुवा खोलाको दोभानमा चेक ड्याम			१५००	२५००		
		१.१.४.	वैकल्पिक सिंचाईको व्यवस्था		१२००	२०००	२५००	२८००	
२	२.१.	२.१.१.	ठूला कृषि उत्पादन क्षेत्रमा सिंचाईको विशेष व्यवस्था		१००	१२००	१३००	१४००	
		२.१.२.	विद्युतका पोल तथा लाइनको व्यवस्था		१०००	११००	१२००	१३००	
	२.२.	२.२.१.	कृतिम जलाशय निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन			८००			
	२.३.	२.३.१.	मर्मत संभार कोष स्थापना				१२००		
		२.३.२.	सिंचाई उपभोक्ता समितिलाई मूहान संरक्षण तथा दिगो सिंचाईसम्बन्धी तालिमको व्यवस्था		३००				
		२.३.३.	हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन			५००			
		२.३.४.	Climate adaptation and mitigation कार्यक्रम संचालन				५००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.३.५.	सिंचाई सेवा शुल्क निर्धारण तथा संकलन		१००				
		२.३.६.	मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन				३००		

अपेक्षित उपलब्धि

✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुगेको हुनेछ र उच्च प्रतिफलयुक्त कृषि उत्पादन भएको हुनेछ ।

६.३ ऊर्जा

पृष्ठभूमि

नागरिकको जीवनलाई सरल र सहज बनाउन साथै आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्न विद्युत् तथा ऊर्जाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । केराबारी गाउँपालिकाका मानिसहरुले बाल्ने बत्तिका साथमा खाना पकाउने इन्धनका रुपमा पनि विभिन्न प्रकारका श्रोतहरुको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार,केराबारी गाउँपालिकामा खाना पकाउनका लागि जम्मा ७०२० घरपरिवार मध्ये ६५५६ अर्थात ९३.४ प्रतिशतले काठदाउरा, २४९ अर्थात् ३.५ प्रतिशतले एल.पी ग्याँस, २१ अर्थात् ०.३ प्रतिशतले मट्टीतेल, १२ अर्थात ०.२ प्रतिशतल गुईंठा/गोरहा, १६३ अर्थात २.३ प्रतिशतले गोबरग्याँस र ०.३ प्रतिशतले अन्य इन्धन प्रयोग गर्दै आएका छन् । तसर्थ ग्रामीण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रुपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्न सकिन्छ । त्यसैगरी उक्त तथ्यांक अनुसार कुल घरपरिवारमध्ये, ५३५१ अर्थात् ७६.२ प्रतिशत मा विद्युत ऊर्जा उपलब्ध भएको छ । विद्युत उपलब्ध नभएका, १२८१ अर्थात् १८.२ प्रतिशतले मट्टितेल र बाँकी घरधुरीले बत्ती बाल्नका लागि सोलार लगायत अन्य इन्धनको स्रोत प्रयोग गर्दै आएका छन् । पहाडि भू-भाग ज्यादा रहेकोले विद्युतिकरण विस्तार र मर्मत संभारमा केहि जटिलता भने देखिने गरेको छ । यस्तै पर्याप्तमात्रामा ट्रान्सफर्मर जडान नभएकोले विद्युत आपूर्तिमा समस्या आउने गरेको छ । विद्युत् प्रसारण लाईन बिस्तार तथा सुधार गर्नुपर्ने साथै low voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नती तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत ऊर्जा साथसाथै सौर्य उर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग तथा व्यवसाय, सिँचाई आयोजना, खानेपानी आयोजना समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । अत: यस नगरपालिकामा अल्पकालिन रुपमा सौर्य उर्जा र वायो ग्याँसलाई तथा दीर्घकालीन रूपमा जलविद्युत ऊर्जालाई जोड दिनु आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाका करिब ७६ प्रतिशत भन्दा बढीघरहरूमा विद्युत सेवा पुगेको र तिव्रगतिमा विस्तार भएको
▪ गाउँपालिकाका राइसमिल्स, फर्निचर उद्योग, ग्रील उद्योग तथा अन्य व्यवसायिक क्रियाकलापहरूमा विद्युत उपयोग भएको
▪ नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकाबासीलाई विद्युतीय उपकरणको उपयोगमा प्रोत्साहन गरी काठ दाउरा र ग्याँसको खपत न्यूनीकरण गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ मुख्य प्रसारण लाइन बाहेक गाउँपालिकामा विद्युतीकरणका लागि प्रयोग भएका काठका पोलहरू जीर्ण तथा असुर्क्षित रहेका
▪ घरायसी इन्धनको रूपमा अझै पनि मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल हुने तथा वनजंगल विनासको कारक तत्वको रूपमा रहेको काठदाउराको प्रयोग उच्च रहेको
▪ विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहेको
▪ सार्वजनिक सडक बत्तिहरूको पर्याप्त प्रबन्ध नभएको

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ निम्न जीवनस्तर तथा न्यून आय भएका घरधुरीहरूले विद्युत जडान गर्न नसक्ने अवस्था रहेको
▪ गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको

दीर्घकालीन सोच
"ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त गाउँपालिका"
लक्ष्य
गाउँपालिकावासीहरूमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ ऊर्जामा सबै गाउँपालिका बासीको पहुँच पुऱ्याउनु ✓ ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु

उद्देश्य १. ऊर्जामा सबै गाउँपालिका बासीको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. विद्युतीकरण नभएका स्थानहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने ।	१.१.१. विद्युत् सेवा नपुगेका बस्तीहरूमा विद्युतीकरणका लागि थप कार्य अगाडि बढाइने छ ।
	१.१.२. तत्काल विद्युतीकरण उपलब्ध हुन नसक्ने घरधुरी र काठ दाउराको प्रयोगलाई पूर्णरुपले विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै सौर्य ऊर्जा तथा वायोग्यास प्रयोग गर्न प्रोत्साहन स्वरुप अनुदान प्रदान गरिने छ ।

उद्देश्य २. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विद्युत क्षमता वृद्धि गर्ने ।	२.१.१. मागअनुसार आवश्यक voltage परिपूर्ति गर्न ट्रान्सफर्मर जडान तथा क्षमता वृद्धि गरिने छ ।
	२.१.२. विद्युत प्रसारण लाइन सुधार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिने छ ।
२.२. विद्युत् उपयोग बढाउने ।	२.२.१. घरायसी खाना पकाउन विद्युतीय उपकरणको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिने छ ।
	२.२.२. विद्युतिय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
२.३. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.३.१. गाउँपालिकामा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनको सम्भाव्यता हेरी निजीक्षेत्रलाई आकर्षण गर्ने नीति अवलम्वन गरिने छ ।
	२.३.२. बजार क्षेत्रहरूमा फोहोरको सदुपयोग गरी ऊर्जामा परिणत गर्ने प्रविधीको प्रयोग गरिने छ ।

उद्देश्य २. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.३.३. उज्यालो गाउँपालिका अभियान अन्तर्गत गाउँपालिकाका सडकहरूमा तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा बत्ती जडान गरिने छ ।
२.४. विद्युत चुहावट नियन्त्रण गर्ने	२.४.१. गाउँपालिकामा हुनसक्ने विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था गरिने छ ।
२.५.जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.५.१. दाउरा र गुइँठाको प्रयोगलाई पूर्णरूपमा वैकल्पिक उर्जा तथा विद्युतीय ऊर्जाको प्रयोगले विस्थापित गर्न दाउरा र गुइँठाको प्रयोगका नकारात्मक असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

उर्जाको विस्तृत कार्यक्रम्

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	विद्युतका प्रशारण लाइन विस्तार		२००	२५०	३००	३५०	
		१.१.२.	वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्न अनुदान		१५०	२००	३००	५००	
२	२.१.	२.१.१.	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान		१५००	२०००	२२००	२५००	
		२.१.२.	विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरी विद्युत प्रसारणलाईन सुधार गर्ने		५००	५५०	६००	६५०	
	२.२.	२.२.१.	विद्युतीय उपकरण खरिदमा निश्चित मापदण्डका आधारमा छुटको व्यवस्था		२००	२५०	३००	३५०	
		२.२.२.	विद्युतीय सवारी साधन सञ्चालनमा सवारी कर छुटको व्यवस्था		५००	५५०	६००	७००	
	२.३.	२.३.१.	वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनमा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्न अन्तरक्रिया		३००	४००	५००	६००	
		२.३.२.	सघन वस्ती क्षेत्रमा प्रविधिको प्रयोग गरी फोहोरबाट उर्जा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन			११००			
		२.३.३.	सडक तथा सार्वजनिक स्थानमा बत्ती जडान		७००	८००		१०००	
	२.४.	२.४.१.	विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था				२००		
	२.५.	२.५.१.	विद्युत ऊर्जा तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्नका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन			५०	५०	५०	

अपेक्षित उपलब्धि

उर्जाका आधारभुत पूर्वाधारहरूको विकास भइ हरेक घरधुरीमा न्युनतम उर्जाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ । उर्जाको मुल प्रवाहमा नसमेटिएका घरधुरीहरूमा वैकल्पिक उर्जाको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

६.४ सडक तथा यातायात

पृष्ठभूमि

सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ । प्रदेशको राजधानी विराटनगरबाट ४६ किलोमिटर उत्तरपूर्वमा रहेको यो गाउँपालिका पूर्व पश्चिम राजमार्ग भन्दा करिब ५ किलोमिटर उत्तरको यात्रामा पुग्न सकिन्छ । मोरङ केराबारी गाउँपालिकाको धेरै जसो भूभाग पहाडी भागमा पर्दछ । यस गाउँपालीकाका केही वडामा कालोपत्रे , ग्राभेल र कच्ची सडकहरु बनेका भए पनि पहाडि भेगमा सबैतिर सडक निर्माण भैसकेका छैनन् । त्यस्तै बनेको नयाँ सडकमा सवारी साधन नपुग्ने हुँदा निजी सवारी साधन नहुनेले घण्टौ लगाएर पैदल यात्रा गरी केन्द्रसम्म पुग्नु पर्ने बाध्यता छ । पहाडि भू-भाग ज्यादा रहेकोले अधिकांश सडकहरू कच्चि अवस्थामा रहेका छन् । यस्ता सडकहरूमा बर्षातमा हिलो र खाल्डाखुल्डि बढ्ने तथा हिउँदमा धुलो हुने हुँदा आवागमन कष्टप्रद हुने समस्याहरू देखिएका छन् । गाउँपालिकाले सडकहरूको निर्माण, विस्तार तथा मर्मत गर्नुका साथै आवश्यक स्थानहरूमा पुलहरू निर्माण गर्ने कुरा प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ । तथापि यातायातका साधनहरूको अपर्याप्तता तथा रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था भने कमजोर रहेको पाइन्छ । हाल यहाँ वडा नं. १० मा मात्र बगैचा बसपार्क रहेको छ र केही यात्रु प्रतिक्षालय तथा चौताराहरु छन् । त्यसकारण थप बस टर्मिनलको निर्माण गर्नु आवश्यक रहेको छ । सडक मार्गबाट ओहोर दोहोर गर्ने यात्रुहरूलाई सुविधाको लागि विभिन्न स्थानहरूमा यात्रु प्रतिक्षालय तथा सार्बजनिक शौचालय निर्माण गर्नु पनि आवश्यक छ ।

सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धिगर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी श्रृजना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने तथा आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ । तसर्थ यस गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात गुरुयोजना तय गरी सोही अनुरुप योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको विस्तार गर्नुपर्ने तथा बसपार्क र बस टर्मिनल निर्माण गरी सार्वजनिक यातायात संचालन हुने रुट तय गरी आवश्यक संख्यामा सवारी साधनहरू थप गरी यातायात नियमित रुपमा संचालन गर्न पनि आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिका पूर्व पश्चिम राजमार्ग भन्दा करिब ५ किलोमिटर उत्तरमा रहेको
▪ गाउँपालिकाभर पुल तथा झोलुङगे पुल रहेका
▪ प्रत्येक वडालाई सडक सञ्जालले जोडेको
▪ गाउँपालिकाका सडकहरूको स्तरोन्नति कार्यलाई तीब्रता दिइएको
▪ गाउँपालिकाको सडक संजाल मार्फत कृषि, पर्यटन तथा उद्योगको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको
▪ ट्राफिक युनिटहरू स्थापना गरी सडक यातायातलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड मुताविक सडक सञ्जाल विस्तार नभएको
▪ कच्ची सडक वर्षातको समयमा हिलाम्मे हुने र अन्य समयमा धुलाम्मे हुने हुँदा आवागमन जोखिमपूर्ण र कष्टप्रद हुनेगरेको

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाका सडकहरू गुणस्तरयुक्त नभएको जनगुनासो
▪ सडकहरूमा ढल तथा नाली व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकामा पर्याप्त पुल नभएको र भएका पुलहरू पनि साना तथा स्तरउन्नति गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाभित्र दैनिक आवतजावतका लागि आवश्यक भरपर्दो यातायातको असुविधा भएकाले विभिन्न रूटहरूको निर्धारण गरी सार्वजनिक यातायात सेवा संचालन गर्नुपर्ने
▪ सडक वरपर प्रदुषण भई वातावरण र जनस्वास्थ्यमा पर्न गएको नकारात्मक असर कम गर्न पहल गर्नुपर्ने
▪ सडकको स्थिति कमजोर हुँदा उद्योगधन्दा, कलकारखाना, व्यापार व्यवसाय, कृषि, पर्यटन जस्ता क्षेत्रहरू चलायमान हुन नसकेको
▪ सडकको स्तरउन्नती गर्न ठूलो आकारको बजेट आवश्यक पर्ने
▪ बसपार्क , बस टर्मिनल र यात्रुप्रतिक्षालयको कमी

दीर्घकालीन सोच
“सहज, सुरक्षित र भरपर्दो सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता”
लक्ष्य
गाउँपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नति गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने
उद्देश्यहरू
✓ गाउँपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु ✓ गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १ :गाउँपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१.गाउँपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानमा सडक सञ्जाल विस्तार गर्ने ।	१.१.१. सम्पूर्ण वडा केन्द्रलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य-मुख्य सडकहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी शीघ्र स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे गरिने छ ।
	१.१.२. निर्माण योजनामा रहेका सडकको यथाशीघ्र निर्माण सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
	१.१.३ सडक विस्तार सँगसँगै बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण गरिने छ ।
१.२. विद्यमान सडक पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विस्तार गर्ने ।	१.२.१. हाल सञ्चालनमा रहेका प्रमुख वस्ती र बजार केन्द्र जोड्ने प्रमुख सडकहरूको पहिलो प्राथमिकता तोकी स्तरोन्नति, विस्तार र कालोपत्रे वा पक्की गरिने छ ।

उद्देश्य १ :गाउँपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.२. पहिचान भएका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति र विस्तार गरी गाउँपालिकाका सडकसँग आवद्ध कृषि सडक सञ्जाल निर्माण गरिने छ ।
	१.२.३. प्रस्तावित औद्योगिक व्यवसायिक तथा कृषि पकेट क्षेत्रहरूको यकिन गरी ती स्थानहरूलाई जोड्ने सडक क्रमिक रुपमा निर्माण गरिने छ ।
	१.२.४. सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य सडकहरूमा आवश्यकता अनुसारको रोड फर्निचर (Road Furniture)को व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.५ गाउँपालिकाभर अति आवश्यक स्थानहरूमा पुल निर्माणका लागि अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.६ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर सम्पन्न गरिने छ ।
	१.२.७ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग बजेटका लागि समन्वय गरिने छ ।
१.३. सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने ।	१.३.१. यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवाला संग अन्तरक्रिया गरी सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रूटहरू तय गरिने छ ।
	१.३.२. रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार (जस्तै बस, मिनिबस, अटो रिक्सा माइक्रोबस आदि) आवश्यकता अनुसार तय गरिने छ ।
	१.३.३. रूटको बीच-बीचमा बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय, प्रतीक्षालयहरू स्थानीय आवश्यकता अनुसार निर्धारण गरी निर्माण गरिने छ ।
	१.३.४.गाउँपालिकाका सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्यरूटहरूमा आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गरिने छ.।
१.४. हेलिप्याड निर्माण गर्ने ।	१.४.१. गाउँपालिकाका प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा हेलिप्याड निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २. गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१.सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।	२.१.१. गुरु योजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास तथा यातायात रुटहरूको तय गरिने छ ।
	२.१.२. रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरी प्राथमिकताका आधारमा निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २. गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.२. सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।	२.२.१. सडकको न्यूनतम मापदण्डलाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छ तथा सडक अतिक्रमण गर्ने कार्यलाई पूर्ण रुपमा निरुत्साहित गरिने छ ।
२.३. दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधिमा जोड दिने ।	२.३.१. सडकको नियमित मर्मत सम्भारका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग तथा यान्त्रीकरणमा जोड दिइने छ ।
	२.३.२. प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानीलाई न्युनीकरण गरिने छ ।
	२.३.३. विद्युतीय सवारी साधन संचालन गर्नका लागि सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग समन्वय गरी प्रोत्साहन गर्न निजी क्षेत्रलाई आर्थिक सहुलियत दिने र चार्जिङ स्टेशन को सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	२.३.४ गाउँपालिकामा निर्माण हुने सडकहरू मध्ये २० प्रतिशत सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सम्भावना अध्ययन गरिने छ ।

सडक तथा यातायातको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	वडा केन्द्रलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य सडकको स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे		२००	२५०	३००	३५०	
		१.१.१.	धनकुटा डाँडाबजार देखी पारी गाउँ हुँदै केराबारी सम्म			३०००			
		१.१.१.	चिउरी भञ्ज्याङ सिमाना सेटलुङ-परिगाउँ-बल कल्याण मा.वि-सिंहदेवी				४०००		
		१.१.१.	पारीगाउँ-धनकुरा-राजरानी			५०००			
		१.१.१.	फेदी, दोभान, डुम्रे, सिमले, कुमाल-पारी				३०००		
		१.१.१.	डाँडाबजार-जिरो प्वाइन्ट फुस्रे-जैतुन पार्क		३५००				
		१.१.१.	रामपुर बलजीते- पारी सडक			४०००			
		१.१.१.	संजीवनी सडक- सानो हचुवा लामिडाँडा सडक				५०००		
		१.१.१	बाघखोर भिङ्गे बग्दाले आपँटार- पुचुवा खोला सडक					४०००	
		१.१.१	बेलगौरी, भालुवा- लाख-सिंहदेवी					५०००	
		१.१.१	बेलगौरी २- पिपलचोक देवीझोडा- गाउँपालिका कार्यालय- शुक्रपथ सडक		४०००				
		१.१.१	भालुगोडे-बिराजे-ऐटेबारे सडक			३०००			
		१.१.२.	हाल निर्माणाधिन सडक निर्माण तथा संचालन		३०००	३५००	४०००	४५००	
		१.१.३.	बसपार्कतथा बस टर्मिनल निर्माण						
		१.१.३.	वडा नं. १ मा ४ रोपनी जग्गामा पाटीगाउँ बसर्पाक निर्माण गर्ने				५०००		
		१.१.३.	वडा.नं. ९ मा भलुवा टोलमा भलुवा टोल बसपार्क निर्माण गर्ने			४०००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	१.२.	१.२.१.	प्रमुख सडकहरूको स्तरोन्नति						
		१.२.२.	कृषि सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नति		३०००	३५००	४०००	४५००	
		१.२.३.	औद्योगिक, व्यवसायिक तथा कृषि क्षेत्र जोड्ने सडक निर्माण		२०००	२५००	२८००	३०००	
		१.२.४.	मुख्य सडकहरूमा रोड फर्निचरको व्यवस्था		११००				
		१.२.५	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको सर्वेक्षण अध्ययन			१५००		२०००	
		१.२.५	वडा न. ६ मा नरकटे विविरे झोलुङ्गे पुल निर्माण				१५००		
		१.२.५	वडा न. ९ मा वेलचौरी र देविझोडा जोडने पुल					१८००	
		१.२.६	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर निर्माण		२०००				
		१.२.७	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय			३००			
	१.३.	१.३.१.	सार्वजनिक सवारीसाधन चल्ने रुटहरू तय		१००				
		१.३.२.	रुट अनुसार सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार निर्धारण			५०			
		१.३.३.	बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय तथा प्रतिक्षालय निर्माण		२००		३००	५००	
		१.३.४.	ट्राफिक युनिट स्थापना :			५००			
	१.४.	१.४.१.	प्रत्येक वडाका सम्भाव्यस्थलमा हेली प्याड निर्माण :		२००		२५०		
२	२.१.	२.१.१.	सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण						
		२.१.२.	रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण			२०००			
	२.२.	२.२.१.	अनुगमनको व्यवस्था		१२०	१३०	१४०	१५०	
	२.३.	२.३.१.	आधुनिक उपकरण खरिद		५००		८००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.३.२.	Bio-engineering प्रविधि अवलम्बन गर्ने		३५०	४००	४५०	५००	
		२.३.३.	विद्युतीय सवारी साधन खरिदमा सहुलियत		४००	४५०	५००	६००	

६.५ आवास, भवन तथा वस्ती विकास

पृष्ठभूमि

मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकताहरू मध्ये आवास पनि एक हो र नेपालको संविधानले पनि सुरक्षित तथा वातावारण मैत्री आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ। गाउँपालिका विकास योजना , आ.व २०७८/०७९ अनुसार,केराबारी गाँपालिकाका कुल घरपरिवारमध्ये १५७ घरहरु छतढलाई भएको, ५०८६ घरहरु जस्तापाताले छाएको, र १६६५ घरहरु खरको छानाले छाएको छ। तथ्यांकअनुसार गाउँपालिकाका अधिकांश घरहरूअर्धपक्की, कच्ची तथा विपन्न अवस्थामा रहनुले यस गाउँपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले अत्यन्त असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ। अव्यवस्थित, असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेका घरपरिवारलाई व्यवस्थित, सुविधासम्पन्न, वातावरण मैत्री तथा सुरक्षित आवास सुनिश्चित गर्नका लागि सुरक्षित आवासका दीर्घकालीन योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ केहि समथर भूमि र अधिकांश पहाडि भाग भएकाले प्रत्येक वडामा रहेका खुला क्षेत्रलाई सम्भाव्यता अध्ययन गरी एकीकृत बस्ती विकास गर्न सजिलो
▪ स्थानीय स्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरू जस्तै- गिट्टी बालुवा आदि उपलब्धता भएको र यथेष्ट मात्रामा सडक सञ्जालको विस्तारका कारण ढुवानीमा समस्या नरहेको हुँदा स्थानीय स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने
▪ व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सकिने
▪ भूकम्प प्रतिरोधी वातावरण मैत्री सुविधासम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ अधिकांश घरहरूअर्धपक्की, कच्ची/ झुप्रोको रुपमा रहेकाले सुरक्षित नभएका
▪ पहाडी भूभागको कारण बस्तीमा बाढी तथा पहिरो जाने गरेको
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई एकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने
▪ मौलिक संस्कृति र वास्तुकलाको लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको
▪ भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा आउन नसकेको
▪ सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका निम्ति आवास निर्माणसम्बन्धी ठोस नीति आवश्यक रहेको
▪ भवन तथा सुरक्षित आवास निर्माणका लागि स्थानीयस्तरमा प्राविधिक र दक्ष जनशक्तिको अभाव भएको

दीर्घकालीन सोच
"सबैलाई पूर्ण सुरक्षित तथा आधारभूत सुविधासम्पन्न आवासको प्रत्याभूति"
लक्ष्य
सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु । ✓ सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य १: न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. छरिएर रहेका तथा विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूलाई एकीकृत बस्तीको निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्दै लैजाने ।	१.१.१. बस्ती विकास योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२. विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरू पहिचान तथा नक्साङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.३. एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा उपयुक्त स्थानहरू पहिचान गरी आवास क्षेत्र विकास गरिनेछ ।
	१.१.४. छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा परेका घरपरिवारका लागि सुरक्षित, व्यवस्थित, आधारभूत सुविधायुक्त तथा वातावरण मैत्री एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५. सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका लागि आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति बनाइनेछ ।
	१.१.६. विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।
१.२. घना बस्ती रहेको स्थानमा बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाको भू-उपयोग नीति अनुरुप वस्ती विकास तथा योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.२. हाल घनावस्ती रहेका स्थानमा भौतिक पूर्वाधार विकास गरी बस्ती वरपर थप आवास विस्तार कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.३. अनाधिकृत रुपले बसोबास गरिरहेका घरपरिवार पहिचान गरी सो स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४. भवन आचार संहिता तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने ।	२.१.१. सरकारी भवनहरू निर्माण गर्दा सकेसम्म एकै स्थानमा र एकरुपता ल्याउन एकै किसिमका भवनहरूको डिजाइन र निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.२. सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू अपाङ्ग मैत्री बनाइने छ ।
२.२ आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।	२.२.१. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्तरमा उपलब्धता भएका निर्माण सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गरिने छ ।
	२.२.२. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने प्रविधि विकास गर्न विज्ञहरूको सहयोग लिई निर्माण मजदुरहरूका लागि नियमित तालिम संचालन गरिने छ ।
	२.२.३ स्थानिय मौलिकताको जर्गेना गर्ने, वास्तुकला तथा सौन्दर्य कायम हुने संरचना निर्माण गर्दा गाउँपालिकाले प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्वन गरिनेछ ।

आवास, भवन तथा वस्ती विकासको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	बस्ती विकास गुरुयोजना तयार गर्ने			१५००			
		१.१.२.	विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी नक्सांकन गर्ने		४००				
		१.१.३.	एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा सम्भावित स्थान पहिचान गर्ने			५००			
		१.१.४.	स्थानीय तह, निजी क्षेत्र तथा लक्षित वर्गको सहकार्यमा एकीकृत बस्ती निर्माण				३०००		
		१.१.५.	आर्थिक रूपले पिछडिएका वर्गको लागि आवास निर्माण गर्न जनता आवास कार्यक्रम		१५००				
		१.१.६.	भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन गर्न जोखिम क्षेत्र पहिचान			३००			
	१.२.	१.२.१.	बस्ती विकास कार्यक्रम संम्भाव्यता अध्ययन					६००	
		१.२.२.	अनुगमन संयन्त्र निर्माण/मापदण्ड निर्माण		३००				
		१.२.३.	भवन आचार संहिता तर्जुमा तथा लागू			४००			
	२.१.	२.१.१.	सामूहिक सार्वजनिक तथा सरकारी भवन निर्माण		२०००	२५००	३०००	३५००	
		२.१.२.	अपाङ्ग मैत्री भवन निर्माण		१५००	२०००	२५००	३०००	
	२.२.	२.२.१	भवन निर्माणमा स्थानीय निर्माण सामग्रीको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन			१००			
		२.२.२	सुरक्षित आवास निर्माणका लागि क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी तालिम				५००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.२.३.	स्थानिय मौलिक वास्तुकला झल्कने घर तथा संरचना निर्माण गर्दा विशेष सहुलियत		५००	६००	७००	८००	

अपेक्षित उपलब्धि

न्यूनतम सुविधायुक्त एकीकृत बस्तीहरूको विकास भएको हुने, भवन आचारसंहिता निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुने, विपन्न वर्गको लागि आवास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने ।गाउँपालिकाका भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त सम्पूर्ण घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुनर्निर्माण भएको हुने ।

६.६ सूचना तथा सञ्चार

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चारसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरेको छ । यस गाउँपालिकाको वडा नं. १० मा तार सहितको टेलिफोन सेवाको साथै नेपाल टेलिकम, एनसेल तथा स्काई फोनले मोबाइल संचार सेवा प्रदान गरीरहेका छन् । गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा मोबाइल टावरहरू रहेका छन् । यद्यपि पहाडि भू-भाग ज्यादा रहेकोले, सामान्य हुरी बतास र वर्षा हुँदाको समयमा network coverage कमजोर हुने गरेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकामा इन्टरनेट तथा जी.पी.आर.एस.सेवा प्रदान गर्दै आएका भएतापनि इन्टरनेट प्रविधिको अवस्था कमजोर रहेकोले विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ । गाउँपालिकामा हाल सामुदायिक रेडियो तथा स्थानिय पत्रपत्रिका, र टेलीभीजन रहेका छैनन् । यस गाउँपालिकाको केन्द्रमा मात्र राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाको आपूर्ति हुनेगरेको छ । डीसहोम मार्फत टेलिभिजन प्रसारण हुँदै आएकोले गाउँपालिकावासीले विभिन्न किसिमका समाचारका साथै मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रम हेर्ने मौका पाएका छन् । आर्थिक विकासका लागि सूचना तथा संचारको विकास अत्यावश्यक भएका कारण यस गाउँपालिकामा सूचना तथा सञ्चारको विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको वडाहरुमा नेपाल टेलिकम, स्काई र एनसेलका टावरहरू रहेका ।
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. १० मा तार सहितको टेलिफोन सेवा र बजार क्षेत्रमा इन्टरनेट सेवा पुगेको ।
▪ मोवाइल डाटाको प्रयोगबाटै भएपनि गाउँपालिकावासीहरूमा Facebook, Youtubeजस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोगमा वृद्धि हुँदै गएको ।
▪ विभिन्न राष्ट्रिय दैनिकहरू गोरखापत्र, कान्तिपुर जस्ता पत्रपत्रिकाको व्यपारिककेन्द्रमा पहुँच भएको

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ ल्याण्डलाईन टेलिफोन तथा अप्टिकल फाइबरबाट इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता
▪ पर्याप्त मात्रामा टेलिफोन तथा मोबाइल टावरहरू नभएकाले Network coverage प्रभावकारितामा ल्याउन टावरहरू विस्तार गर्नुपर्ने
▪ विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी निःशुल्क वाईफाईको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाभित्र रेडियो तथा टेलिभिजन प्रसारण केन्द्र नभएको
▪ सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकावासीमा सञ्चारका सबै प्रविधि सँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
“सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त गाउँपालिका”
लक्ष्य
गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्य १. गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१.१.१. मोबाइल नेटवर्क कभरेज प्रभावकारितामा ल्याउन आवश्यकतानुसार मोबाइल टावरहरूको थप र विस्तार तथागुणस्तर सुधार गर्न नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग पहल गरिने छ ।
	१.१.२. इन्टरनेट प्रदायक निजी कम्पनीहरूलाई आकर्षण गरी पूर्वाधार निर्माण गरिने छ ।
	१.१.३. स्थानीय एफएम रेडियोसञ्चालन गर्न र स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
	१.१.४. मोबाइल टावरहरूमा विद्युतको नियमित रुपमा आपूर्ति गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।
१.२. गाउँपालिकावासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाको वेबसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषण गरिने छ ।
	१.२.२. गाउँपालिका केन्द्र, वडा कार्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा फ्री वाइफाईको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.३. वडा कार्यालयहरू सूचना प्रविधि मैत्री बनाइने छ ।
	१.२.४. गाउँपालिकास्तरीय सूचना केन्द्रको साथै e-library को स्थापना गरिने छ ।
	१.२.५. एफएम रेडियोसँग सहकार्य गरी स्थानीय भाषामा सूचना तथा समाचार उत्पादन गरेर बजाइने छ ।
	१.२.६. गाउँपालिका भित्रका स्थानीय खबर तथा देश र विदेशका खबरबाट सुसूचित गर्नका लागि अतिविपन्न वर्गलाई मापदण्डका आधारमा मोबाइल खरिदमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
१.३. क्षमता अभिवृद्धिमूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१.३.१. सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाई विभिन्न किसिमका तालिममार्फत उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
	१.३.२. गाउँपालिकावासीमा साइबर सुरक्षासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गरिने छ ।

सूचना तथा संचारको विस्तृत कार्यक्रम

क्षेत्र	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	नेपाल टेलिकम र एनसेलको सँग समन्वय गरी आवश्यक स्थानमा टावरहरू निर्माण गर्ने तथागुणस्तर सुधार गर्ने विशेष गरी पहाडि ईलाकामा		३००	५००	८००	११००	
		१.१.२.	निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा आम सञ्चार पूर्वाधार निर्माण गर्ने			१०००			
		१.१.३.	सामुदायिक एफएम र स्थानीय पत्रिका प्रकाशनमा सहजीकरण		४००	५००	५५०	६००	
		१.१.४.	विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य		१००	१२०	१३०	१४०	
	१.२.	१.२.१.	गाउँपालिकाको वेबसाइट अपडेट गर्ने						
		१.२.२.	सञ्चारसँग सम्बन्धित निजी क्षेत्रसँग सहकार्य			५०		५०	
		१.२.३.	विद्युतीय सूचना पूर्वाधार निर्माण			१००	१००	१००	
		१.२.४.	e-libraryस्थापना गर्ने						
		१.२.५.	स्थानीय स्तरमा सूचना तथा समाचार उत्पादन तथा प्रसारण			३००	५००		
		१.२.६.	अति विपन्न परिवारलाइ मोबाइल वितरण खरिदमा अनुदान			४००	८००	१०००	
	१.३.	१.३.१.	सूचना प्रविधि तालिम संचालन		५०		५०	५०	
	१.३.	१.३.२.	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन		१००	१५०	२००	२५०	

अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिका तथा वडाहरूमा सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुने छ र गाउँपालिकावासीमा आमसञ्चारको गुणस्तरीय सेवामा पहुँच पुगेको हुने छ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**खानेपानी तथा सरसफाई**				
	असर	पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ६.१.१.१)	प्रतिशत	९०.१	९५
	असर	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेका जनसंख्या (प.दि.वि.ल. ६.१.१.२)	प्रतिशत	९०	९५
	असर	प्रशोधित/सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत		९७
	असर	उन्नत सुधारिएका सरसफाइसम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरू अरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन (प.दि.वि.ल. ६.२.१.१)	प्रतिशत		१००
	असर	आधारभूत शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात (प.दि.वि.ल. ६.२.१.२)	प्रतिशत	७८	१००
	असर	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका परिवार(प.दि.वि.ल. ६.२.१.३)	प्रतिशत	१.२	१५
	प्रतिफल	उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालन गरिएका खानेपानी आयोजना	संख्या		५
	प्रतिफल	संरक्षणमा समेटिएका खानेपानी मुहान	संख्या		५
	असर	आधुनिक र सुविधासम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	४२	१००
	प्रतिफल	डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाई वर्गीकरण गर्ने घरपरिवार	संख्या		१००
	प्रतिफल	सामुदायिक हिसाबले संगठित रुपमा नियमित गाउँघर तथा टोल सरसफाई कार्यक्रम संख्या (वार्षिक)	संख्या		१००
२.	**सिंचाई**				
	असर	खेतीयोग्य जमिनमध्ये सिंचाई सुविधा पुगेको भूमि	प्रतिशत		२५००
	असर	खेतीयोग्य जमिनमध्ये १२ महिना सिंचाई सुविधा पुगेको भूमि	प्रतिशत		२५००
	प्रतिफल	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	हेक्टर		
३.	**उर्जा**				
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या(प.दि.वि.ल. ७.१.१)	प्रतिशत		९९.५
	असर	वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		५

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार (प.दि.वि.ल. ७.१.२.१)	प्रतिशत		७
	असर	खाना पकाउन एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार (प.दि.वि.ल. ७.१.२.२)			७५
	असर	खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		२५
		खाना पकाउन वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		१५
	असर	विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिङ मेसिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		५०
४.	**सडक तथा यातायात**				
	असर	बाह्रै महिना सवारीसाधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		९७
	असर	घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत	८६*	९७
	असर	सडक घनत्व	कि.मि.	५१*	६०*
	प्रतिफल	गाउँपालिका केन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि		५०
	प्रतिफल	गाउँपालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	गाउँपालिकाको कालोपत्रे सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		१५
	प्रतिफल	कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	सडकहरूमा व्यावस्थित नाला निर्माण	कि.मि		
	प्रतिफल	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	संख्या		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये साइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		१५
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये मोटरसाइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		१०
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये कार, जिप, भ्यान भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		२
५.	**भवन, आवास तथा वस्ती विकास**				
	असर	झुपडीमा बस्ने परिवार	प्रतिशत		२
	असर	खर/पराल/पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत		१
	असर	बाढी, डुबान तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुविधायुक्त घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत		९८

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको संख्या	प्रतिशत		१५
	असर	एकीकृत आवासमा छुट्टाछुट्टै घरमा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		५
	असर	बहुतले आवास (अपार्टमेन्ट) मा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		४
६.	**सूचना तथा सञ्चार**				
	असर	टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		२०
	असर	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको संख्या	प्रतिशत		३५
	असर	रेडियोको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		५
	असर	टेलिभिजनको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		१५

* प्रदेश न. १ को प्रथम आवधिक योजना (आ.व. २०७६/७७ - आ.व. २०८०/८१) को तथ्याङ्क

परिच्छेद - ७: वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

७.१ वन तथा भू-संरक्षण

पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको कूल भू-भागको झण्डै ६६.५८ प्रतिशत प्रतिशत भू-भाग वनजंगलले ढाकेको छ। यस गाउँपालिकामा २९ वटा सामुदायिक वन छन् र सरकारी संरक्षित वनक्षेत्र ठूलो भूभागमा फैलिएको छ। वन जंगलले प्रशस्त क्षेत्र ओगटेको हुनाले विभिन्न जनावर जस्तै : चितुवा, बाँदर, बदेल, घोरल मृग, हरिण, सालक, स्याल, दुम्सी, हात्ती, साथै चराचुरुङगी जस्तै : ढुकुर, काग, काँडेभ्याकुर, कालीज, पिउरा, लुइँचे, मयूर, जुरेली, गौथली, सुगाँ, मैना आदि पाइन्छ। वनस्पतिमा साल, सिसौ, करम, साज, सती साल, सिमल, गुराँस, चाँप, बाँस, चिलाउनी, उत्तीस, कटुस, खनिउँ र जडीबुटीमा सिरेईटो, बुडो, आखती, पाखनवेद, हाडजोड, गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला, पिप्ला, चमलायो, जमुना, टिमुर, चिउरी, असुरो, कुरीलो, दालचीनी, काली निउरो, घोडताप्रे, तितेपाती, कुरीलो, सुनगाभा, तुलसी, घिउकुमारी आदि पाइन्छ। गाउँपालिकामा रहेका वनजंगल क्षेत्रलाई जंगल क्षेत्र नै कायम राखी हाल रहेको प्राकृतिक अवस्थाको जंगललाई दिगो वन व्यवस्थापन मार्फत स्याहार संभार गरी पूर्णरूपमा उत्पादन र प्रतिफलमुखी बनाई गाउँपालिकाको दिगो विकास र समृद्धिमा सदुपयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ। दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय प्रणाली सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ। अर्कोतर्फ यस गाउँपालिकामा वन क्षेत्रबाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन पनि केही मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा व्यापक जनपरिचालन गरी बृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा गाउँपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रुपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जन सँग जोड्न सकिन्छ। त्यसैगरी धेरै पहाडी भेग भएकोले अधिकांश क्षेत्रमा वर्षातको समयमा निरन्तर बाढी,पहिरो जाने र विभिन्न वडाहरु पहिरो को कारणले घरधुरीहरु विस्थापित हुनुको साथै धनजनको क्षति हुने हुनाले भू-संरक्षणका हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण, बाँध निर्माण, तारजाली, तटबन्ध तथा परम्परागत बाढी नियन्त्रण र भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै भू-संरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु अति आवश्यक छ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको कुल भू-भाग मध्ये वनजंगलले करिब ६६.५८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको।
▪ गाउँपालिकामा “क्लिन केराबारी, ग्रीन केराबारी” कार्यक्रम संचालन गरी सोहि अन्तर्गत एक घर दुई फलफुल बिरुवा रोपण कार्यलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने।
▪ केराबारी गाउँपालिकाको मुख्य व्यापारी केन्द्र रहेका चोक, चौबाटो र बाटोको दायाँ बायाँ तथा बिचमा रहेको क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी सुन्दर बनाउन सकिने।
▪ खेर गएका तथा खालीरहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रुपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने।
▪ स्थानीय समुदायको सहयोगमा सामुदायिक वन संरक्षण गर्न सकिने।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ पर्यापर्यटनको विकास गर्न सकिने ।
▪ जडीबुटीमा सिरेईटो, बुडो, आखती, पाखनवेद, हाडजोड, गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला, पिप्ला, चमलायो, जमुना, टिमुर, चिउरी, असुरो, कुरीलो, दालचीनी, काली निउरो, घोडताप्रे, तितेपाती, कुरीलो, सुनगाभा, तुलसी, घिउकुमारी पाइने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वन जंगल क्षेत्रमा डढेलाको समस्या हुने गरेको ।
▪ वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रुपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने ।
▪ दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राबिधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने ।
▪ करीब आधा जस्तोइन्धनको श्रोत काठ दाउराले ओगटेको हुनाले वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा व्यापकता ल्याई वनमाथिको निर्भरता घटाउनुपर्ने ।
▪ सामुदायिक वनको आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाई पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने ।
▪ लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
“जल, जमीन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोगमार्फत दिगो विकास हासिल गर्ने”

लक्ष्य
गाउँपालिकालाई वातावरण सन्तुलित हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु ।
✓ वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।
✓ पहिरो र कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।

उद्देश्य १:वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. वनक्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१. वन क्षेत्रको विकासलाई वैज्ञानिकीकरण गर्न विज्ञ समूहको सहयोगमा दिगोवन व्यवस्थापन बारे सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२. वनलाई आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउने ।	१.२.१. खाली रहेका सार्वजनिक जग्गा, नदी उकासको क्षेत्र, खेर गैरहेको जमिन र बगर क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी आय आर्जनसँग आवद्ध गर्ने अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.२. निजी तथा सामुदायिक स्तरमा निजी जमिन तथा वन जंगलमा फलफूलको व्यवसायिक उत्पादन सुरु गरिनेछ ।

उद्देश्य १:वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.३. कुरिलो, हर्रो, बर्रो, अमला, तुलसी, घ्युकुमारी, गुर्जो इत्यादि जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरी वृक्षारोपण गरिने छ ।
	१.२.४. Agro forestryको नीति अबलम्बन गरी हरित क्षेत्रलाई पूर्ण प्रतिफलमुखी बनाइने छ ।

उद्देश्य २:वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१.खेर गैरहेको झाडी वुट्यान क्षेत्रलाई सदुपयोग गरी वनको क्षेत्रफल बढाइने	२.१.१. गाउँपालिकामा खेर गइरहेका तथा सडक किनार उपयुक्त स्थानको पहिचान गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	२.१.२ प्रत्येक वनजंगल क्षेत्रलाई लक्षित गरी कम्तीमा “एक वन एक नर्सरी” को स्थापना गर्न संम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.२. वन संरक्षण कार्यक्रमहरूसंचालन गर्ने ।	२.२.१. स्थानीय “वन ऐन” जारी गरी वनको प्रभावकारी संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूलाई सक्षम बनाई प्रतिफलमुखी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३. हरेक वडामा उपयुक्त सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गा रहेका स्थानहरूको पहिचान गरी निश्चित क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा घोषणा गरी हरित क्षेत्र कायम गर्न वृक्षारोपण, पार्क निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.४. पानीको मुल सुकाउने प्रजातिका बिरुवाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूलाई उत्पादनशील फलफुल तथा पानीका मुहान संरक्षणमा सहायक बोटबिरुवाले प्रतिस्थापन गर्दै लगिनेछ ।
	२.२.५. वन तथा भू-संरक्षणका हरेक कार्यक्रमहरूमा जन सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
	२.२.६. वन डढेंलो र वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको चोरीनिकासी प्रभावकारी रुपमा नियन्त्रण गरिनेछ ।
	२.२.७. विकास निर्माण कार्य गर्दा वन तथा जलाधार क्षेत्रको सकेसम्म कम क्षति हुने गरी protocol तयार गरिनेछ ।
	२.२.८. सर्वोत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई मापदण्डका आधारमा वार्षिक रुपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।

उद्देश्य २:वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.२.९. निजी तथा सामुदायिक वनमा सरोकारवालाहरूलाई एकीकृत वन व्यवस्थापन र संरक्षणका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन गरिनेछ ।
२.३ जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. हरित क्षेत्र विस्तार तथा भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रमहरू अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य ३: कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१. सम्पूर्ण कटानग्रस्त क्षेत्रको अभिलेख संकलन गर्ने	३.१.१. कटानका हिसाबले संवेदनशील क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी विवरण संकलन गर्ने ।
	३.१.२ अति जोखिमयुक्त कटानग्रस्त क्षेत्रलाई अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा गर्ने ।
३.२. कटान नियन्त्रणका सफल अभ्यासहरूको अनुशरण गर्दै कटान नियन्त्रण गर्ने	३.२.१. कटानग्रस्त क्षेत्रमा हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	३.२.२. कटानग्रस्त क्षेत्रहरूमा बायो इञ्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न विज्ञहरूको परामर्श लिनुका साथै त्यस्ता क्षेत्रहरूको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरिने छ ।
	३.२.३. गाउँपालिकामा एक नमुना कटान नियन्त्रण क्षेत्र निर्माण गरी घोषणा गरिने छ ।
	३.२.४ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि आवश्यक पूर्वाधार जस्तै- तारजालीको उत्पादन गाउँपालिकामै गर्न निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरिने छ ।
	३.२.५ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि तालिम प्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध गर्न तालिम सञ्चालन गरिने छ ।

वन तथा भू-संरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	दिगोवन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने		१००		५००		
	१.२.	१.२.१	हरित क्षेत्र सम्भाव्यता अध्ययन तथा नक्शाङ्कन			५००			
		१.२.२.	वडा स्तरिय नर्सरी स्थापना गरिफलफुलका बिरुवाहरूउत्पादन तथा वितरण		२००		५००		
		१.२.३.	सामुहिक जडीबुटी खेती अर्न्तकृया			३००			
		१.२.४.	Agro forestry को नीति अवलम्बन		२००				
२	२.१.	२.१.१.	खेर गईरहेको स्थान पहिचान गरी वृक्षारोपण				५००		
		२.१.२.	एक वन एक नर्सरी कार्यक्रम		३००	४००	५००	६००	
	२.२.	२.२.१.	स्थानिय वन ऐन निर्माण			२००			
		२.२.२.	वन उपभोक्ता समितिलाई तालिम				३००		
		२.२.३.	हरित क्षेत्र तथा पार्क निर्माण		५००			१०००	
		२.२.४.	पानीको मुहान संरक्षण गर्न सहयोगी विरुवा रोपण						
		२.२.५.	वन तथा भू-संरक्षण कार्यक्रममा जनसहभागिता			२००			
		२.२.६.	वन डढेलो नियन्त्रण कार्ययोजना निर्माण		२००				
			चोरी निकासी नियन्त्रयण वन रक्षक तालिम तथा अभिमुखीकरण				४००		
		२.२.७.	विकास निर्माणका कार्य गर्दा जलाधार क्षेत्रको क्षति न्युनीकरण protocol तयारी			२००			
		२.२.८.	उत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई पुरस्कारको व्यवस्था		१५०	२००	२१०	२३०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		२.२.९.	वन व्यवस्थापन र संरक्षण क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन		३००	३५०		५००	
	२.३.	२.३.१.	सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन		१००	१२०	१३०	१४०	
३	३.१	३.१.१	पहिरो तथा कटान संवेदनसिल क्षेत्रको नक्शाङ्कन तथा विवरण संकलन			५००			
		३.१.२	वातावरणीय हिसावले जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूलाई अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा गरि आवश्यक तयारी		१२०				
	३.२	३.२.१	कटानग्रस्त क्षेत्रमा हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम				५००		
		३.२.२	बायो इञ्जिनियरिङ परामर्श सेवा			५००			
		३.२.२	बायो इञ्जिनियरिङ नमुना क्षेत्र अध्ययन भ्रमण				२५०		
		३.२.३	नमुना कटान नियन्त्रण क्षेत्र निर्माण			१००			
		३.२.४	तारजाली उत्पादनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया				१२०		
		३.२.५	भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रण तालिम		२००				

अपेक्षित उपलब्धीहरू

दिगो वन व्यवस्थापन सुनिश्चित हुनेछ । जैविक विविधताको संरक्षण भएको हुनेछ । भू संरक्षणका नमुना क्षेत्रहरूको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ । हरित क्षेत्र विस्तार हुनेछ ।

७.२ जलाधार व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रुपमा संसारमा परिचित छ। यस गाउँपालिकामा पनि जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रमा सम्पन्न छ। गाउँपालिकामा बुढी खोला, हुर्हुरे, डाले, मुगु, खदम, हचुवा, भलुवा, लोहन्द्रा, तुर्के लगायत खोलाहरू, झरना जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरु रहेका छन्। तथापि यस्ता जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ। समृद्धिका आधारहरू मध्ये जलस्रोत पनि एक हो। तसर्थ यस गाउँपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्वर्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र गाउँपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ बुढी खोला, हुर्हुरे, डाले, मुगु, खदम, हचुवा, भलुवा, लोहन्द्रा, तुर्के लगायत खोलाहरू, झरना जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरु रहेका।
▪ जलाधार क्षेत्रमा भ्यागुता, सर्प, माछा, विच्छी, गंगटो जस्ता जलचरहरू पाइने।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बर्षेनी पहिरो, बाढी र डुबानको समस्या आउने गरेको साथै जलाधार क्षेत्र वरिपरिका मानव बस्ती उच्च जोखिममा रहेको।
▪ वन, जलाधार र भू-संरक्षणका लागि दिगो रुपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
▪ जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आममानिसमा बुझाउन नसकिएको।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाइको चरम अभाव हुनसक्ने।
▪ वैज्ञानिक जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।

दीर्घकालीन सोच
"गाउँपालिकाको जल सम्पदालाई उच्चतम सदुपयोग गरी दिगो विकास हासिल गर्ने"
लक्ष्य
गाउँपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जल सम्पदाको उच्चतम सदुपयोग मार्फत सम्वृद्धि हासिल गर्ने।
उद्देश्यहरू
✓ जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने।

उद्देश्य १: जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी संरक्षण गर्ने ।	१.१.१. गाउँपालिकामा भएका पानीका मुहानहरू, जलाधार क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी नक्साङ्कन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिने छ ।
	१.१.२. जलाधार क्षेत्रहरूको विनासमा सहयोग पुऱ्याउने क्रियाकलापहरू गर्न तत्काल रोक लगाई जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिने छ ।
१.२. जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाका प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूलाई "विशेष जलाधार क्षेत्र" घोषणा गरी ती क्षेत्रहरूमा संरक्षणका कार्यक्रमहरू लागू गरिने छ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका उपयुक्त स्थानहरूमा जल पर्यावरणीय प्रणाली अन्तर्गत जलचर, वनस्पति र भौतिक अवयवहरूको प्रवर्धन गर्नका लागि नमूना पोखरीहरू निर्माण गरिने छ । उक्त पोखरीहरूमा वर्षातको पानी संकलन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.३. जलाधार संरक्षणमा सहायक प्रजातिका बिरुवाहरूको वृक्षारोपण गरिने छ ।
	१.२.४. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको प्रयोग गरी कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिने छ ।
१.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१. जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व बुझाउनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

जलाधार व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विस्तृत विवरण तयार		१००				
		१.१.२.	स्थानीय जलाधार क्षेत्र संरक्षण नियमावली तयार गर्ने			१००			
	१.२.	१.२.१.	विशेष जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम				३००		
		१.२.२.	पोखरीहरू निर्माण			३००		५००	
		१.२.३.	वृक्षारोपण				३००	४००	
		१.२.४.	निजी क्षेत्रको संलग्नतामा जलाधार क्षेत्र उपयोग गरी आर्थिक दिगो पर्यटन, कृषि र उद्योग क्षेत्रकाकार्यक्रम संचालन गर्न अन्तरक्रिया			२००			
	१.३.	१.३.१.	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने		५०	१००	२००	२५०	

७.३ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन

पृष्ठभूमि

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्बन (CFCs) जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामीसामु छ । यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्षरुपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकाससम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन् । विकाससम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन बिरुद्ध अभियान सञ्चालन गरी कमभन्दा कम कार्बन उत्सर्जन गर्ने र बढीभन्दा बढी कार्बन उपभोग हुने वातावरण सिर्जना गरेर जलवायु समायोजन र सन्तुलन कायम हुने वैज्ञानिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ ।

भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ । नेपालमा बर्सेनि प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ । नेपालमा २०७२ सालको महाभूकम्पको पीडा अझै ताजा नै छ । यो गाउँपालिका पनि प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिकोणले संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ । यस गाउँपालिकामा विशेषगरी पहिरो, बाढी, नदी कटान, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, अनावृष्टि, सुख्खा खडेरी, डढेँलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेकाछन् ।हाल कोभिड-१९ ले जीवन थप जटिल बनाएको छ । यस्ता प्रकोपहरू सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । यसकालागि गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारी लागू गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा "विपद् न्यूनीकरणको लागि पूर्वतयारीमा जुटौँ" भन्ने नाराकासाथ प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सकिने
▪ विपद्का बेला जम्मा हुने खुल्ला स्थान, सूचना दिने संयन्त्र, आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा आदिको व्यवस्था रहेको
▪ विपद् पीडितलाई रेडक्रस तथा अन्य सहयोगी संस्थाबाट सहयोग प्राप्त हुने गरेको

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा भएका बस्ती वर्षायाममा बाढी र डुबानको जोखिममा रहेको
▪ बर्सेनि वर्षातको समयमा नदी कटान तथा भू-क्षय समस्या हुनेगरेको
▪ जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन हुन थालेको, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको
▪ प्राविधिक अध्ययन विना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ्दै गएको

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरण का लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने
▪ कोभिड-१९, बाढी जस्ता प्रकोप नियन्त्रणका लागि गाउँपालिकामा आपतकालीन विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्नुपर्ने
▪ वृक्षारोपणका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी बनाउनुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
विपद् व्यवस्थापनको प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने
लक्ष्य
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने ✓ विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य १: प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. विपद् जोखिम क्षेत्र नक्सांकन गर्ने ।	१.१.१. गाउँपालिकाका उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी खतरा संकेतहरू राखिनेछ ।
	१.१.२. गाउँपालिकाका अति जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण गरिनेछ ।
१.२. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।	१.२.१. बाढी, मौसम लगायतको पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको थप प्रभावकारी संचालन गरिनेछ ।
	१.२.२. विपद् पूर्व संकेत दिने थप उपकरणहरूप्रकोप सम्भाव्य स्थलहरूमा क्रमश जडान गरिनेछ ।
	१.२.३ नियमित रुपमा भैरहने प्राकृतिक प्रकोपको अध्ययन गरी प्रकोप पात्रो तयार गरिनेछ ।
	१.२.४.विपद् सम्बन्धी पूर्वसूचना रेडियो, एफएम तथा अन्य सञ्चारमार्फत सम्प्रेषण गरिनेछ ।
१.३. बिमा योजना लागू गर्ने ।	१.३.१. विपद् सम्भावित क्षेत्रका प्रत्येक नागरिकको अनिवार्य बिमा योजना लागु गरिने छ र अति विपन्न परिवारको बिमा गाउँपालिकाले गरिदिनेछ ।

उद्देश्य २ : विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्ने ।	२.१.१. गाउँपालिकामा आइपर्ने प्रमुख प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्हरूको पहिचान गरी एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गरी लागु गरिनेछ ।
२.२. विपद् व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।	२.२.१. विपद्को बेला पिउने पानी, खाद्यान्न, औषधी उपचार आदिको पूर्वतयारी गर्न वडा स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
	२.२.२. विपद्का बेला भेला हुने खुल्ला स्थानहरू तय गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.३. स्वास्थ्यकर्मीहरू सम्मिलित गाउँपालिकास्तरीय संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन गरिनेछ ।
	२.२.४. बेलाबेलामा उद्धार तथा विपद्बाट बच्ने उपायबारे पूर्वाभ्यासहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.२.५. वडास्तरमा युवाहरू सम्मिलित विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूह निर्माण गरी नियमित तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.६. विपद व्यवस्थापनमा संलग्न विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
	२.२.७ विपतका वेला आवश्यक पर्ने उपकरण, उद्धार सामाग्री, एम्बुलेन्स, स्काभेटर, डोरी, पाल लगायतका समाग्रीहरूको जोहो गरिनेछ ।
२.३. विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्ने ।	२.३.१. गाउँपालिकामा कोभिड १९ को रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न, भूकम्प, असीना, आगलागी, बाढी, सर्पको टोकाइ, चट्याङ जस्ता महामारीबाट प्रकोप, दुर्घटना आदिको व्यवस्थापन गर्न विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
२.४. स्थानीय संरचना निर्माण मापदण्ड प्रभावकारी बनाउने ।	२.४.१. घर तथा बस्ती निर्माण गर्नुभन्दा पहिले अनिवार्य रूपमा नक्सापास, माटो परीक्षण तथा फिल्ड चेकजाँच गरेर विपद् जोखिम अध्ययन पश्चात मात्र विपद प्रतिरोधी संरचनाहरू निर्माण गरिने छ ।
२.५. जलवायु अनुकूलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने ।	२.५.१. जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको अध्ययन गरी सुझाव दिन विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	२.५.२. जलवायु परिवर्तनले निम्त्याएका समस्याहरू सामना गर्न स्थानीय स्तरमा तालिम तथा सचेतना कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.५.३. स्थानीयस्तरमा तथा विद्यालयहरूमा जलवायु परिवर्तनका बारेमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२.६. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.६.१. विपद्बाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतना कार्यक्रमलाई समुदायमा अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन		१००				
		१.१.२.	उच्च जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण गर्ने			८००		१५००	
	१.२.	१.२.१.	विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको प्रभावकारी सञ्चालन		१००				
		१.२.२.	विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरण जडान				६००		
		१.२.३.	प्रकोप पात्रो तयार		५०	६०	७०	८०	
		१.२.४.	विपद्सम्बन्धी पूर्व सूचना सम्प्रेषण						
	१.३.	१.३.१.	बिमा योजनामा अनुदान						
२	२.१.	२.१.१.	एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण			३००			
	२.२.	२.२.१.	वडा स्तरीय विपद् व्यवस्थापन संयन्त्र निर्माण		१००				
		२.२.२.	खुल्ला स्थान तय गरी पूर्वाधार निर्माण			१०००	१२००	१५००	
		२.२.३.	क) संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन ख) माहामारीका लागि आइसोलेसन केन्द्र निर्माण		५०		१५००		
		२.२.४.	उद्धार सम्बन्धित पूर्वाभ्यास सञ्चालन			३००			
		२.२.५.	विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूहलाई तालिम				३००		
		२.२.६.	विभिन्न संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य		५०				
		२.२.७	विपद् उद्धार सामाग्री खरिद		३००		५००	६००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
	२.३.	२.३.१.	विपद् व्यवस्थापन कोष निर्माण तथा रकम थप		३००	४००	५००	६००	
	२.४.	२.४.१.	विपद् प्रतिरोधी संरचनाहरू निर्माण मापदण्ड लागू			२००			
	२.५.	२.५.१.	विज्ञसँग परामर्श सेवा लिने				५००		
		२.५.२.	तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन		३००				
		२.५.३.	अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन			१००			
	२.६.	२.६.१.	सचेतना अभियान सञ्चालन		५०	५०	५०	१००	

अपेक्षित उपलब्धि

विपद् जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने । भौतिक संरचनाहरू मापदण्ड बमोजिम विपद् प्रतिरोधी भएको हुने, विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली प्रभावकारी भएको हुने, विपद्सम्बन्धी नीति तथा योजना बनेको हुने र विपदबाट हुने क्षतिमा न्युनिकरण भएको हुने छ साथै जलवायु परिवर्तनका असरहरूको अनुकूलन तथा न्यूनीकरण भएको हुने छ ।

७.४ वातावरण संरक्षण

पृष्ठभूमि

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सृजना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ ।वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । वातावरण प्रदुषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरिएको छ । तसर्थ यस गाउँपालिकामा समग्र वातावरण संरक्षण गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ पार्क तथा हरित क्षेत्र विस्तार गर्न गाउँपालिकाले योजनाबद्ध रुपमा काम गरिरहेको
▪ गाउँपालिकाका सार्वजनिक स्थल, नदी खोला किनार तथा अनुकूल स्थानमा वृक्षारोपण गरिएको
▪ यातायातका साधन र कलकारखानाहरू न्युन रहेका तथा हरियाली पर्याप्त भएका कारण तुलनात्मक रुपमा सहरी क्षेत्रभन्दा स्वच्छ वातावरण रहेको
▪ गाउँपालिकाका विभिन्न ठाउँमा व्यापक वृक्षारोपण गर्नुका साथै बगैंचा, पार्कहरू निर्माण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्न सकिने

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्राकृतिक सम्पदाहरूको पूर्ण संरक्षण र सदुपयोग हुन नसकेको
▪ काठ दाउरालाई घरायसी इन्धनको रुपमा अत्यधिक प्रयोग गर्नाले घरायसी प्रदूषण बढेको
▪ समयमै स्तरउन्नती नहुँदा तथा अनावश्यक मानवीय गतिविधि कारण पानीका श्रोतहरू सुक्ने खतरा रहेको
▪ वन क्षेत्रमा डढेलोको जोखिम रहेको
▪ वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकास बीच सामन्जस्यता स्थापित हुन नसकेको
▪ आमनागरिकमा वातावरण सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने
▪ पर्यावरणीय असन्तुलन तथा प्रदुषणको नकारात्मक असरका कारण जीवन कष्टकर हुन सक्ने

दीर्घकालीन सोच
"स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो केराबारी"
लक्ष्य
गाउँपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रुपमा विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने ✓ सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने ।

उद्देश्य १. जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. प्रदुषण नियन्त्रणका लागि मापदण्ड बनाई लागू गर्ने ।	१.१.१. प्रदूषण नियन्त्रण गर्न क्रमशः सबै सडकहरू कालोपत्र गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.२. प्लाष्टिक तथा टायर ट्युब जगाउने परिपाटीलाई पूर्णतः बन्देज गरिनेछ ।
	१.१.३. पानीका मुहानहरू सफा राख्न त्यस्ता स्थानहरूमा मानवीय गतिविधि र छाडा पशुहरू नियन्त्रण गरिनेछ ।
	१.१.४. मरेका पशु चौपायहरूको व्यवस्थापन गर्न वडास्तरमा स्थानहरू तोकिनेछ ।
	१.१.५. प्रत्येक घरमा खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य ईन्धन काठ दाउरा तथा गोबर गुइँठालाई विस्तापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै गोवरग्याँस, बायोग्याँस, सौर्य तथा वायु उर्जा, सुधारिएको चुलो आदिको व्यवस्था गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.६. इट्टा भट्टा जस्ता प्रदुषण बढाउने उद्योगलाई घना मानव बस्ती भएको इलाकामा स्थापना गर्न निषेध गरिने छ । यस्ता उद्योगलाई वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जिम्मेवार बनाई वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तरगत शोधभर्ना स्वरुप लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइनेछ ।
	१.१.७. गाउँपालिका भएर बग्ने खोला नालाको किनार लगायत भू-क्षय संवेदनशील क्षेत्रमा भू-क्षय, नदी कटान नियन्त्रण गर्ने योजना कार्यान्वयन गरिने छ । यसो गर्दा जैविक इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
	१.१.८ माटोको प्रदुषण न्यूनिकरण गर्न कृषकहरुलाई चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
१.२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई तथा शौचालय निर्माण अभियान सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१. घरआँगन, टोल र सडक सफा राख्ने र सामुदायिक वा टोलस्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका मानवीय गतिविधिहरू बढी भैरहने क्षेत्रमा अनिवार्य सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २. सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विकास निर्माणका कार्यक्रम गर्दाIEEकार्यन्वयन गर्ने ।	२.१.१. विकास निर्माणका ठूला कार्यक्रमहरू, खानी उत्खनन्, ढुंगा, गिटी, वालुवा तथा माटो उत्खनन् आदि कार्य गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरी सोको अक्षरशः पालना गरिने छ ।
२.२. ऐतिहासिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूको दिगो विकास र संरक्षण गर्ने ।	२.२.१. ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरूको एकीकृत संरक्षण योजना तयार गरी यस्ता क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्र घोषणा गरी वातावरण अनुकूल दिगो विकास र संरक्षण गरिने छ ।
	२.२.२. प्रत्येक वडामा एक एकवटा वडागत नमुना पार्कहरू को निर्माण गरिने छ ।

वातावरण संरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१	१.१.	१.१.१.	प्राथमिकताका आधारमा सडकहरू कालोपत्रे गर्ने	६००	१०००	२०००	५०००		
		१.१.२.	प्लाष्टिक तथा टायर, ट्यूब जलाउन निषेध		५०		१००		
		१.१.३.	अनुगमनको व्यवस्था						
		१.१.४.	मरेका चौपायाहरू व्यवस्थापन गर्ने स्थान निर्माण			५००			
		१.१.५.	बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन गर्न अनुदान		३००	४००	५००	६००	
		१.१.६.	ठूला उद्योग सञ्चालन मापदण्ड तयार		२००				
		१.१.७.	भूसंरक्षण योजना कार्यान्वयन				६००		
		१.१.८	माटोको प्रदुषण न्यूनिकरण गर्न कृषकहरुलाई चेतनामूलक कार्यक्रम			२००			
	१.२.	१.२.१.	सरसफाई अभियान सञ्चालन		५०	५०	१००	१५०	
		१.२.२.	सार्वजनिक शौचालय निर्माण		५००	७००	८००	१०००	
२	२.१.	२.१.१.	अनुगमन		१००	१२०	१३०	१४०	
	२.२.	२.२.१.	एकीकृत संरक्षण योजना निर्माण				३००		
		२.२.२.	क) एक वडा एक हरित पार्कहरूको निर्माण			५००	८००	१०००	

अपेक्षित उपलब्धि

महत्वपुर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका हुने । एकीकृत वातावरण संरक्षण योजना तयार भएको हुने, तथा वातावरण संरक्षण सम्बन्धि कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन कार्यले निरन्तरता पाएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**वन तथा भू-संरक्षण**				
	असर	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. १५.१.१)	प्रतिशत		६०
	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. १५.१.१.१)	प्रतिशत		४०
	प्रतिफल	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प.दि.वि.ल. १५.२.१.२)			५२
	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान	संख्या		५
	असर	दिगोव्यवस्थापन प्रणाली लागु वनको क्षेत्र	प्रतिशत		२
	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत		३
	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		१
	असर	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रुपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू	प्रतिशत		६
	असर	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र			४
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत		३
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या	प्रतिशत		४
	प्रतिफल	सामुदायिक वनभित्र निर्मित पोखरी संख्या	संख्या		५
	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या	प्रतिशत		१०
२.	**जलाधार व्यवस्थापन**				
	असर	ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीहरूको संख्या (प.दि.वि.ल. १५.१.२.२)	प्रतिशत		१५
	असर	संकटासन्न तालहरू/पोखरीहरू (प.दि.वि.ल. १५.४.१.१)	प्रतिशत		६
	प्रतिफल	संरक्षित सिमसार क्षेत्र	संख्या		
	प्रतिफल	वर्षातको पानी संकलन गर्न निर्माण गरिएका नमुना पोखरी संख्या	संख्या		३
	प्रतिफल	परम्परागत जैविक विधि अपनाई संरक्षण गरिएका पानीको मुहानहरूको संख्या	संख्या		५

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको संख्या	संख्या		३
	प्रतिफल	वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको संख्या	संख्या		१०
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका नदीहरूको संख्या	संख्या		२
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको संख्या	संख्या		५
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका सिमसार क्षेत्रको संख्या	संख्या		३
	असर	नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत		१.६
३.	**विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन**				
	प्रतिफल	विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको संख्या (प.दि.वि.ल. ११.५.१.१)	संख्या		०
	प्रतिफल	विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या (प.दि.वि.ल. ११.५.१.२)	संख्या		०
	असर	विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	प्रतिशत		२
	प्रतिफल	विपद्को बेला भेला हुने स्थानको	संख्या		१५
	प्रतिफल	दमकल संख्या	संख्या		८
	प्रतिफल	एक्सकाभेटर संख्या	संख्या		१०
	प्रतिफल	विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको संख्या	संख्या		५
	असर	भूकम्प प्रतिरोधी घरको प्रतिशत			८०
	प्रतिफल	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको संख्या (प.दि.वि.ल. १३.२.१)	संख्या		२०
	प्रतिफल	जलवायु अनुकूलनका वनस्पति तथा बालीनालीको संख्या	संख्या		१४
	असर	जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको संख्या (प.दि.वि.ल. १३.३.१.१)	प्रतिशत		२०
	प्रतिफल	जलवायुका असरलाई कम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको संख्या	संख्या		१५०
४.	**वातावरण संरक्षण**				
	प्रतिफल	नव हरित क्षेत्रको संख्या	संख्या		१२

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको संख्या	संख्या		६
	प्रतिफल	सडक सौन्दर्यीकरण	कि.मि.		

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन

८.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह

पृष्ठभूमि

वास्तविक रूपमा असल शासनको स्थापना गर्न सकेमात्र जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता रहन्छ। राज्यले लिएको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी, शासन शुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन्। यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्न सकेको खण्डमा सङ्घीय संविधानको मर्मअनुरूप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा पुऱ्याउन सकिन्छ।

गाउँपालिकाले कार्यालयहरूमा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था, कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम, नागरिक भेला, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, अनुगमन तथा नियन्त्रण कार्यप्रणालीलाई चुस्त, व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउनु आवश्यक छ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको
▪ जनादेश प्राप्त निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्साहका साथ काम गरिरहेको
▪ न्यायिक समितिको व्यवस्था भएको
▪ लेखा र प्रशासन सञ्चालनार्थ विभिन्न सफ्टवेयरहरूको विकास भएको
▪ स्थानीय सरकारले भ्रष्टाचारशून्य प्रशासनको नीति लिएको
▪ जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिको लागि तालिमको तथा पुरस्कारको व्यवस्था भएको।
▪ सूचनामैत्री गाउँपालिका बनाउने नीति लिएको
▪ ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गका बासिन्दाका लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको
▪ कर्मचारीको सेवाग्राहीसँगको व्यवहार सुमधुर रहेको
▪ नागरिकलाई मुस्कान सहितको सेवा प्रदान गर्ने नीति लिएको
▪ नागरिकबाट प्राप्त गुनासोको समयमै सम्बोधन गर्ने नीति लिएको
▪ गाउँपालिका तथा मातहतका कार्यालयहरूमा क्षतिपुर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गर्न सकिने
▪ कार्यपालिकाको निर्णय ४८ घण्टाभित्र सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने संस्कार विकास गर्न सकिने
▪ गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको आचार संहिता बनाएर लागू गर्न सकिने
▪ E-governanceको सुरुवात गर्न सकिने
▪ न्यायिक समितिलाई पूर्णता दिई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद व्यवस्थापन गर्न सकिने

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण गाउँपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकताअनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने
▪ विद्यमान सूचना प्रविधिको सदुपयोग गरी अन्य स्थानीय सरकारले गरेका उत्कृष्ट अभ्यासहरूको अनुशरण गर्न सकिने
▪ जनगुनासोलाई तत्काल सम्बोधन गरी जनताको मन जित्न सकिने
▪ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण गरी लागू गर्न सकिने
▪ आवश्यकताअनुसार प्रहरी तथा सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन गर्न सकिने
▪ सञ्चार माध्यम मार्फत् गाउँपालिकाका काम र विकास निर्माणका योजना सुसूचित गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ लामो राजनैतिक संक्रमणबाट हालसालै स्थापित नयाँ सङ्घीय प्रणालीको स्थानीय सरकार भएका कारण सर्वाङ्गीण संस्थागत विकास भइनसकेको
▪ सङ्घीयताको अभ्यास तथा अनुभव नभएको
▪ स्थानीयवासीको राजनैतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको
▪ संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको
▪ गाउँपालिका केन्द्र/वडाकेन्द्रमा पर्याप्त भौतिक सामग्री (फर्निचर, कम्प्युटर, ल्यापटप आदि) उपलब्ध नभएको
▪ जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन नहुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई सङ्घीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने
▪ भ्रष्टाचार वृद्धि हुन सक्ने
▪ पूर्वाग्रहरहित न्याय प्रणाली विकास गर्नुपर्ने
▪ राजश्व अपचलन हुन सक्ने
▪ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वयमा कठिनाइ हुन सक्ने
▪ जनउत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने
▪ सबै कार्यालयलाई कर सूचनामैत्री तथा प्रविधियुक्त बनाउन ठूलो बजेटको आवश्यकता पर्ने

दीर्घकालीन सोच
"गाउँपालिकाको सरोकार जनमुखी सरकार"
लक्ष्य
सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने ।
उद्देश्यहरू
भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखि बनाउनु ।

उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखि बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणाली प्रर्वद्धन गर्ने	१.१.१ नियमित रुपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी राज्यद्वारा प्रवाह हुने सेवामा रहेका जन गुनासो र चासोको अध्ययन गरिने छ ।
	१.१.२ राज्यको कानूनको परिधिमा रही सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त बनाउन नागरिक सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ वडास्तरमा आवश्यकता अनुसार “घुम्ती स्थानीय सरकार” कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.४ सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त राख्न विद्युतिय सूचना प्रणालीमा रुपान्तरण गर्न आवश्यक Software हरूको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.१.५ कर्मचारहिरूलाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक तालिमको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.६ जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.१.७ सूचना प्रविधिमा वडाका कृयाकलापलाई समेट्न आवश्यक पूर्वाधार खरिद गरिनेछ ।
	१.१.८ इन्टरनेट सुविधाको स्तर वृद्धि गरी प्रत्येक वडामा सुनिश्चित गरिने छ ।
	१.१.९ भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत भवन निर्माणका लागि जमिन, डि.पि.आर तयार पारिने छ ।
	१.१.१० सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली र पञ्जिकरणलाई प्रविधि मैत्री र पूर्ण अध्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
	१.१.११ स्थानीय न्यायिक समितिलाई स्रोत साधन यूक्त बनाइने छ ।
	१.१.१२ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गरिने छ ।
	१.१.१३ स्थानीय सञ्चार माध्याममार्फत स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.१४ उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कारको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.१५ सार्वजनिक सूचना प्रणालीमा जनताको सहज पहुँच हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१६ विकासमा निजी क्षेत्रको सहयोग लिन नियमित अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ ।
	१.१.१७ संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी दरवन्दी व्यवस्थापन गरिने छ ।
	१.१.१८ जनप्रतिनिधि र कर्मचारी केन्द्रित क्षमता विकास सुशासन र सदाचारसम्बन्धी तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.१.१९ पूँजीगत खर्चको पात्रो तयार गरी सार्वजनिक खर्च अन्तर्गत पूँजीगत खर्च क्षमता विकास गरिनेछ।

उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखि बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.१.२० विकास निर्माणमा प्रगति विवरणलाई जनतासामू नियमित सार्वजनिक गर्न सूचना प्रविधिको विकास गरी सहज र पहुँच योग्य बनाइने छ ।
	१.१.२१ आयोजना तथा निर्माणस्थलमा आयोजनाको विस्तृत विवरणसम्बन्धी बोर्ड अनिवार्य राखिनेछ ।
	१.१.२२ क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्रलाई पूर्ण कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक सुधार गरिनेछ ।
	१.१.२३ सार्वजनिक सुनुवाइका कार्यक्रम नियमित गरिने छ ।
	१.१.२४ गाउँपालिकाबासीसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने 'हेलो जनता' कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२५ सबै सरकारी कार्यालयमा विद्युतीय हाजिरीको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.१.२६ योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।

सुशासन तथा सेवा प्रवाहको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	नियमित नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण		१००	१२०	१३०	१५०	
		१.१.२	सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधि अभिमुखीकरण			३००			
		१.१.३	घुम्ती स्थानीय सरकार कार्यक्रम		३००	४००		५००	
		१.१.४	Governance Software खरिद				५००		
		१.१.५	IT तालिम (कर्मचारी)		२००				
		१.१.६	गुनासो सम्बोधन पूर्वाधार खरिद			५०			
		१.१.७	सूचना प्रविधि पूर्वाधार खरिद				२००		
		१.१.८	इन्टरनेट स्तरवृद्धि र सेवा विस्तार		५०		१००		
		१.१.९	वडा तथा गाउँपालिकाभवन डिपिआर तयारी			१५००		३०००	
		१.१.१०	सार्वजनिक अभिलेख र पञ्जिकरण डिजिटलाइजेसन		१००				
		१.१.११	न्यायिक समिति क्षमता विकास			१५०			
		१.१.१२	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण				५००		
		१.१.१३	स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम		५०	६०	७०	८०	
		१.१.१४	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कार		८०	९०	१००	१२०	
		१.१.१५	सार्वजनिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण			३००			
		१.१.१६	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया				२००		
		१.१.१७	O and M Survey		५००				
		१.१.१८	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता विकास तालिम				५००	५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
		१.१.१९	पूँजीगत खर्च पात्रो निर्माण		३०	४०	५०	६०	
		१.१.२०	विकास निर्माण प्रगति विवरण Display Board निर्माण			३००			
		१.१.२१	आयोजना स्थल विवरण प्रकाशन				५००		
		१.१.२२	नागरिक वडापत्र कार्यान्वयन सुधार योजना निर्माण		२००				
		१.१.२३	सार्वजनिक सुनुवाइ संचालन		१००	१२०	१३०	१४०	
		१.१.२४	'हेलो जनता' कार्यक्रम सञ्चालन		५०	६०	७०	८०	
		१.१.२५	सरकारी कार्यालयमा विद्युतीय हाजिरीको प्रवन्ध			३००			
		१.१.२६	योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण		५०				

अपेक्षित उपलब्धी

जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महसुस हुने सेवा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ।

८.२ मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

पृष्ठभूमि

मानवियता, मानवहित र सामाजिक न्यायका नीम्ति आम नागरिकलाई मानव अधिकारको महत्व र आवश्यकता बारे ज्ञान हुनुपर्दछ। आधारभूत तहमा मौलिक हकको रुपमा नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका मानवअधिकार उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने राज्य र राज्यद्वारा परिचालित राज्यका यन्त्रहरू जस्तै प्रशासन, प्रहरी र राज्यका संबैधानिक अंगहरू जस्तै न्यायालय मानव अधिकार आयोग स्थानीय न्यायिक समिति आदि हुन्। स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व अन्तर्गत मानव अधिकार प्रत्याभूत गर्नु र सामाजिक न्याय कायम गर्नु पर्ने भएकोले स्थानीय विकास योजनाका यी विषयको सम्बोधन गरिएको छ।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ मानव अधिकारको विश्वव्यापि घोषणापत्रका प्रमुख मूल्य र मान्यतालाई नेपालको संविधानले आत्मसाथ गरी मौलिक हकमा व्यवस्था गरेको।
▪ स्थानीय सरकारलाई मानवअधिकार रक्षा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु।
▪ स्थानीय न्यायिक समितिको प्रबन्ध हुनु।
▪ स्वतन्त्र न्यापालिकाको परिकल्पना गरी न्याय सम्पादन संयन्त्र निर्माण हुनु।
▪ स्थानीयस्तरमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका पक्षमा जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा सामाजिक जागरणको अवस्था कमजोर हुनु।
▪ परम्परागत रुपमा रहेका अन्धविश्वास, कुरिति, कुसंस्कार र भेदभावपूर्ण सामाजिक प्रणालीमा कारण सामाजिक न्याय संकटमा पर्नु।
▪ अशिक्षा, अज्ञानता र पछौटेपन कायमै रहनु।
▪ गरीबी र विपन्नता कायमै रहनु।
▪ मानव अधिकारयुक्त पूर्ण सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने चुनौती हुनु।

दीर्घकालीन सोच
"सामाजिक न्यायपूर्ण समाजको निर्माण"
लक्ष्य
मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूमा उल्लेख्य कमी ल्याई मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने।
उद्देश्यहरू
✓ मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु।

उद्देश्य १: मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ मानव बेचविखन तथा शोषणका दृष्टिकोणले सम्वेदनशील व्यक्ति तथा समूह पहिचान गरी व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि र शशक्तिकरण गर्ने	१.१.१ मानव बेचविखन र ओसार पसारका दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिममा रहेका वर्ग क्षेत्र र समुदायको शुक्ष्म ढंगले अध्ययन गरी स्थितिपत्र तयार पारिने छ ।
	१.१.२ मानवअधिकार उल्लङघन तथा मानवबेचविखन र ओसारप्रसार विरुद्ध व्यापक रुपमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सञ्चार माध्याम, सामाजिक सञ्जाल र पत्रकारहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	१.१.३ यौन हिंसा, यौन शोषण र बलात्कार जस्ता जघन्य अपराध न्युनिकरण गर्न कानूनी उपचार खोज्न र दोषिलाईकानूनको दायरामा ल्याउन प्रत्येक वडामा महिला अधिकारकर्मी तथा समाजसेवी, राजनैतिक नेतृहरूको अगुवाइमा एक शसक्त मानव अधिकार सेलको गठन गरिने छ ।
	१.१.४ वेपत्ता पारिएका, द्वन्द पिडित, बेचबिखनमा परेका, शहिद परिवार, लक्षित परिवारको लगत संकलन गरी उनीहरूको शसक्तिकरणका तथा सामाजिक पुन स्थापनाका लागि विशेष प्याकेज निर्माण गरी आयआर्जन र सामाजिक एकिकरणलाई सहज बनाइने छ ।
	१.१.५ मानव अधिकार उल्लङघनका घटनाहरू न्यायिक समितिमा दर्ता गर्न वडास्तरीय महिला सेललाई सक्रिय तुल्याउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.६ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्र छात्रा केन्द्रित यौन हिंसा, यौन शोषण, बलात्कार दाइजो र बाल अधिकारका विषयमा हरेक महिनामा एक पटक हुनेगरी घुम्ती कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइने छ ।
	१.१.७ न्यायमा पहुँच नभएका विपन्न वर्गहरूलाई निःशुल्क कानूनी परामर्श सेवा दिन संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.८ संविधान प्रदप्त सबै मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्न एक अध्ययन गरी आवश्यक स्थानीय कानून र राज्यका यन्त्रको प्रबन्ध गरिनेछ ।

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	जोखिम समूह र व्यक्तिको पहिचान गर्ने		१००				
		१.१.२	सामाजिक सञ्जाल तथा स्थानीय संचार माध्याममार्फत जनचेतनामूलक कार्यक्रम		१००	१२०	१४०	१८०	
		१.१.३	वडास्तरीय मानव अधिकार सेल गठन		१००				
		१.१.४	आर्थिक तथा सामाजिक शसक्तिकरणका लागि लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम			१००			
		१.१.५	न्यायिक समितिमा मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना दर्ता गर्न महिला सेल अभिमुखीकरण				१००		
		१.१.६	मानवअधिकार विद्यालय घुम्ती कक्षा संचालन					२००	
		१.१.७	निःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा सञ्चालन			५०			
		१.१.८	मौलिक हक कार्यान्वयन स्थिति बारे अध्ययन				१००		

कअपेक्षित उपलब्धी

- मानवअधिकार उल्लङघन, मानव बेचविखन, यौन हिंसा र शोषण लगायतका सामाजिक अपराधका घटनाहरूमा महशुस हुनेगरी कमी आएका हुने छन् ।

८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

कुनै पनि विकास योजनालाई सफल रुपमा कार्यान्वयन गर्न वस्तुनिष्ठ सूचनाको अनिवार्यता हुन्छ ।गाउँपालिकामा गरिने हरेक विकासका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाई कतिपय अवस्थामा परिमाणमा प्रतिबिम्बित गर्न मिल्दछ । तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै यथार्थमा गाउँपालिकाको स्थितिबारे थाहा पाउन सकिन्छ । यसका लागि हरेक सूचनालाई अध्यावधिक गर्ने सूचना तथा तथ्यांक प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ । अर्कोतर्फ राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुँदा राज्यको स्रोत र साधनको व्यापक दुरुपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ । यी पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्यांक व्यवस्थापन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थालाई सुदृढ गर्नुपर्ने भएकोले यो खण्ड तयार पारिएको छ ।

दीर्घकालीन सोच
“चुस्त तथ्याङ्क तथा वित्तीय व्यवस्थापन”
लक्ष्य
सूचना प्रविधिको महत्तम प्रयोगमार्फत तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्तर दुरुस्त राख्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु ।

उद्देश्य १:स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने	१.१.१.सूचना प्रविधिको प्रयोग गरीस्थानीय सरकारसँग सम्बद्ध सबै सूचना र तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्न एक साधन सम्पन्न तथ्याङ्क तथा सूचना इकाई निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ सबै प्रकारका सूचनाहरू अध्यावधिक हुने स्वचालित अभिलेखाङ्कन प्रणाली तयार पार्न अध्ययन गरी softwareहरू खरिद गरिनेछ ।
	१.१.३ अभिलेख इकाइमा आवश्यकदरबन्दीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.२ आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने	१.२.१ सार्वजनिक खर्चका मापदण्ड र मितव्ययिता कायम हुने नीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ अनुगमन प्रणालीलाई दुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्य योजना तयार पारिनेछ ।
	१.२.३ राजश्व संकलनलाई करदाता मैत्री बनाउन आवश्यक अध्ययन गरी सोहि अनुसारको प्रणाली विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य १:स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.२.४ सम्पूर्ण व्यवसायलाई दर्ता गरी करको दायरामा ल्याउन घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ राज्यलाई तिरेको कर कसरी जनताका लागि खर्च हुन्द भन्ने स्थापित गर्न कर शिक्षा कार्यक्रम नियमित सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.६ राजश्वका स्रोतहरूको पहिचान गर्न राजश्व सुधार कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.७गाउँपालिकाका ठूला करदातालाई सार्वजनिक सम्मान गरिने छ ।
	१.२.८ सीमान्तकृत वर्ग र महिला उद्यमीलाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न मापदण्डका आधारमा विशेष सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.९ गाउँपालिकाको आयव्ययको विवरण नियमित रुपमा प्रकाशन गर्ने प्रबन्ध मिलाइने छ ।

तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				आ. व. ०७८/७९	आ. व. ०७९/८०	आ. व. ०८०/८१	आ. व. ०८१/८२	आ. व. ०८२/८३	
१.	१.१	१.१.१	तथ्याङ्क तथा सूचना इकाइ गठन		५०				
		१.१.२	सूचना अभिलेखाङ्कन Software खरिद			५००			
		१.१.३	अभिलेख इकाइमा दरवन्दी व्यवस्थापन		५०		३००		
	१.२	१.२.१	सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड निर्माण						
		१.२.२	अनुगमन संयन्त्र क्षमता विकास			२००			
		१.२.३	अनुगमन वार्षिक कार्ययोजना तयारी		५०	५०	५०	५०	
		१.२.४	करदातामैत्री राजश्व संकलन प्रणाली निर्माण अध्ययन			३००			
		१.२.५	करदाता शिक्षा कार्यक्रम				२००		
		१.२.६	राजश्व सुधार कार्ययोजना निर्माण		५००				
		१.२.७	ठूला करदाता सम्मान			५०			
		१.२.८	व्यवसाय दर्ता छुट (लक्षित समुदाय) तथा अनुदान		१००	१२०	१३०	१४०	
		१.२.९	गाउँपालिकाको आयव्यय नियमित प्रकाशन प्रणाली निर्माण		५०				

अपेक्षित उपलब्धी

लक्षित समुदायलाइ व्यवसाय दर्तामा छुट तथा अनुदान दिइएको हुने तथागाउँपालिकाको आयव्यय नियमित प्रकाशन गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सुशासन तथा सेवा प्रवाह**				
	प्रतिफल	सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षण	संख्या		९०
	प्रतिफल	सार्वजनिक सुनुवाई	संख्या		५०
	प्रतिफल	अनुगमन	संख्या		२०
	असर	पूँजीगत बजेट खर्च	प्रतिशत		७०
	असर	लक्षित आयोजना सम्पन्न	प्रतिशत		८५
	प्रतिफल	न्यायिक समितिबाट फछ्यौंट मुद्धा संख्या (वार्षिक)	संख्या		१००
	प्रतिफल	जनगुनासो संख्या	संख्या		२५
	प्रतिफल	गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासा	संख्या		१५
	प्रतिफल	कर्मचारी जनप्रतिनिधि तालिम अभिमुखीकरण	संख्या		३०
	प्रतिफल	सूचना प्रविधिमा आबद्ध सूचना संख्या	संख्या		४५
	प्रतिफल	स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण	संख्या		४
	प्रतिफल	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया	संख्या		१०
२.	**मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय**				
	प्रतिफल	जोखिममा परेका व्यक्तिको संख्या			०
	प्रतिफल	मानव अधिकार सेल संख्या			५
	प्रतिफल	लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम संख्या			१०
	प्रतिफल	न्यायिक समितिमा दर्ता भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका संख्या			६
	प्रतिफल	मानव अधिकार घुम्ती कक्षा संख्या			१५
	प्रतिफल	निःशुल्क कानूनी परामर्शबाट दर्ता भएका मुद्धा संख्या			२०
	प्रतिफल	यौन हिंसाका घटना (दर्ता संख्या)			०
	प्रतिफल	मानव बेचविखनमा परेका संख्या			०
३.	**तथ्याङ्क व्यवस्थापन राजश्व परिचालन**				
	प्रतिफल	तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध सूचना प्रणाली संख्या			५

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	करदाता शिक्षा कार्यक्रम संख्या			१०
	असर	कूल बजेटमा आन्तरिक राजश्व वा करको हिस्सा (प्रतिशत)			
	असर	कूल स्वीकृत बजेटको खर्च प्रतिशत (वार्षिक)			
	प्रतिफल	दर्ता भएका व्यवसाय संख्या			२००
	प्रतिफल	राजश्व संकलन हुने शिर्षक संख्या			१५०

परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

९.१ योजना प्राथमिकिकरण तथा कार्यान्वयन

विकास योजना प्राथमिकीकरण गर्दा अवलम्बन गर्नु पर्ने आधारहरू

नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले तोकेको ढाँचा बमोजिम कुनै पनि गाउँपालिका वा स्थानीय सरकारले विकासका कार्यक्रमहरू तय गर्दा विशेषत स्थानीय वस्तुगत अवस्थाको आधारमा स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकताहरू जस्तै भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक वृद्धि, सामाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन तथा संस्थागत सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्षरूपमा सहयोग पुऱ्याई समग्र विकासलाई सन्तुलित र नतिजामुखी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न प्रभावकारी सिद्ध हुनेगरी निम्नानुसार गर्नुपर्दछ ।

सामान्यतया कुनैपनि कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको आधारमा चार तहमा राखेर मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

१. "अति उत्तम"- ३ अंक

"अति उत्तम" तह अन्तर्गत कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा आवागमनमा निकै कठिनता छ र सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यक्रमले आवागमनलाई प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय प्रभाव पार्दछ भने सो कार्यक्रम कार्यान्वयनका हिसाबले पहिलो प्राथमिकता तथा अति उत्तम वर्गमा पर्दछ । यस प्रकारका कार्यक्रममा सो शिर्षक अन्तर्गत विनियोजित बजेटको ५० प्रतिशत भन्दा बढी रकम पर्न आउँछ ।

२. "उत्तम"- २ अंक

"उत्तम" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **अप्रत्यक्ष तर उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा धार्मिक तथा अन्धविश्वासले सामाजिक कुरीति र जटिलता सिर्जना गरेको छ भने विद्यालय खोली शिक्षाको विकास गर्दा सामाजिक जटिलता न्यून गर्न अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँछ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको हिसाबले दोस्रो प्राथमिकतामा पर्दछ भने यसलाई उत्तम मानी २ अंक प्रदान गर्नुपर्दछ । यस प्रकारको कार्यक्रममा समेत सम्बन्धित शिर्षक मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढी बजेट विनियोजन हुन्छ ।

३. "सामान्य"- १ अंक

"सामान्य" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **सामान्य वा कम** मात्र योगदान दिन्छ भने सो कार्यक्रममा विनियोजित रकम मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा कम रकम मात्र छुट्याइन्छ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको आधारमा तेस्रो तहमा पर्दछ भने त्यसलाई १ अंक दिनुपर्दछ ।

४. "न्यून"- ० अंक

"न्यून" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **न्यून वा योगदान नै नपुऱ्याउने** हुन्छ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्दैन तसर्थ यसलाई शुन्य अंक प्रदान गरिन्छ ।

यसरी कार्यक्रम प्राथमिकिकरण गर्दा विषय क्षेत्रगत विकास कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रहरूका प्रत्येक कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गरी चार तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ । अर्थात् उदाहरणको लागि भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत कुनै निश्चित स्थानदेखि अर्को स्थान जोड्न सडकको स्तरोन्नति गर्दा सो सडकले स्थानीयबासीको

तत्कालीन वा दीर्घकालीन प्रमुख समस्या वा मागलाई कुन तहबाट सम्बोधन गर्न सक्छ भनी मुल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । त्यसोगर्दा सो कार्यक्रम

अति उत्तम भए → पहिलो प्राथमिकता

उत्तम भए → दोस्रो प्राथमिकता

सामान्य भए → तेस्रो प्राथमिकता

न्यून भए → प्राथमिकतामा नपर्ने हुन्छ ।

एवम रीतले प्रत्येक विषयगत क्षेत्र र सो क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूलाई तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न कस्तो प्रकारको योगदान पुऱ्याउँछ भनी मूल्याङ्कन गर्दा माथि उल्लेखित तहहरूमा विभाजन गरेर प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ । यसकासाथै अन्य आधारमा :

(१) चालु वार्षिक योजनाको फराकिलो आधारको समावेशी आर्थिक उद्देश्य वृद्धिको लक्ष्य प्राप्तिमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(२) दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(३) जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(४) समावेशीकरणमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(५) यदि सञ्चालित आयोजनाहरू छन् भने पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुन लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारीको अवस्था हेरी कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

यसरी यी प्रश्नहरूले गर्दा कस्तो उत्तर आउँछ सोको आधारमा कार्यक्रमलाई माथि उल्लेखित

"अति उत्तम"
"उत्तम"
"सामान्य" र
"न्यून" तहमा विभाजन गरी प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिन्छ साथै स्थानीय विकास गुरुयोजनाको मूल लक्ष्य स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकता सम्बोधन गरी क्रमशः उच्च विकासतर्फ लम्कनु पर्ने भएकाले कार्यक्रम तय गर्दा वडास्तरमा निम्न बमोजिम गर्नुपर्दछ ।

वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण

बस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रमबारे छलफल गर्नु पर्दछ । वडा तहअन्तर्गतका बस्ती र टोल स्तरको आयोजनाहरू छनौट गर्दा निम्नलिखित प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(क) वडा समितिले आफ्नो वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यहरूलाई विभिन्न बस्ती/टोलको योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्नेगरी जिम्मेवारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ ।
(ख) प्रत्येक वडाले वडा भित्रका बस्ती र टोलहरूमा योजना तर्जुमाको लागि बैठक हुने दिन, मिति र समय कम्तिमा तीन दिन अगावै सार्वजनिक सूचनामार्फत् जानकारी गराउनु पर्नेछ ।
(ग) गाउँपालिका/नगरपालिका अन्तर्गतका वडाअन्तर्गत रहेका बस्ती/टोलको भेलामार्फत् बस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने बस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी आयोजना/कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्ने हुन्छ ।
(घ) बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा सो बस्ती भित्रका सबै बर्ग र समुदाय, महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत,

युवा, वालवालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएको वर्ग आदि लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(ङ) बस्ती/टोल भित्रका क्रियाशील सामुदायिक सस्थाहरू (टोल विकास सस्था, महिला/आमा समुह, वाल क्लव र सञ्जाल, युवा क्लव, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूहजस्ता समूहहरूलाई पनि सहभागी गराउनु पर्ने हुन्छ ।

माथि उल्लेख भए बमोजिमका सरोकारवालाहरूको अधिकाधिक सहभागिता हुने गरी वडा सदस्यको संयोजनमा निर्धारित समय, मिति र स्थानमा उपस्थित भै आयोजना छनौटको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल, विमर्श गरी आयोजनाहरूको छनौट गर्नुपर्नेछ । यसरी बस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची संयोजकले लिखित रूपमा तयार गरि वडा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ।

वडा समितिहरूले टोल/बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्रअनुसार समूहकृत गरिन्छ । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिवाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको आधारमा सम्बन्धित वडाहरूले बस्ती टोलबाट प्राप्त योजनाहरूमध्येबाट वडाको लागि प्राप्त बजेट सीमाको अधीनमा रही योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकता निर्धारण समेत गरी अनुसूची ४ बमोजिमको ढाँचामा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वस्ती टोलबाट योजना माग गर्दा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजनाहरू छुट भएको अवस्थामा वडा समितिले त्यस्ता योजनाहरू वडा समितिको बजेट सीमा भित्र रही औचित्यको आधारमा समावेश गर्न सक्नेछ । वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने गाउँस्तरीय महत्वपूर्ण आयोजनाहरू भएमा वडा समितिले गाउँपालिकामा छुट्टै सूची पठाउन सक्नेछ ।

वडा समितिले आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधारहरू र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्ने कार्यक्रमलाइ बिशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ। यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ गाउँपालिकामा पठाउनुपर्ने हुन्छ ।

९.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

क) अनुगमन

विकास योजनाको कार्यान्वयन समयमै सम्पन्न गर्न र आयोजनाको लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न विकास आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक पर्दछ ।

योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ, छैन र कार्यतालिकाअनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने स्थिति छ, छैन भनी विभिन्न तहमा व्यवस्थापन वा व्यवस्थापनले तोकेको व्यक्ति तथा निकायबाट निरन्तर र आवधिक रूपमा निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो । कुनैपनि कार्यक्रम आयोजनाको पहिचानको चरणदेखि कार्यान्वयन सम्पन्न भई सञ्चालन अवधिमा समेत अनुगमन गरिरहनु पर्छ । यसरी विभिन्न चरणमा गरिने अनुगमनबाट प्राप्त भएका नतिजा, सुझाव तथा सल्लाहलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई आवश्यकताअनुरूप सुधार गर्दै जानुपर्ने हुन्छ ।

यसो भएमा मात्र विकास आयोजनाले गति लिई समयमै सम्पन्न गर्न मद्दत पुग्न जानेछ र विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सकिने छ ।

अनुगमन २ प्रकारले गर्न सकिने छ:

१. आयोजना स्थलमै गएर योजनाको क्रियाकलाप बारेमा जानकारी लिने गरी गरिने अनुगमन ।

२. आयोजनाको क्रियाकलापको प्रगति विवरण माग्ने र प्राप्त गरी गरिने अनुगमन ।

तर दुवै प्रकारका अनुगमनमा देखिएका समस्याको समाधान गर्न तत्कालै आवश्यक कदम चल्नु पर्दछ नत्र अनुगमनको कुनै औचित्य रहदैन ।

अनुगमनका क्रममा योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा निम्न कुराहरूको विश्लेषण गरिन्छ ।

- स्रोतसाधनको प्राप्ति र प्रयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिकाअनुसार भए नभएको
- अपेक्षित प्रतिफलहरूसमयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हाँसिल भए नभएको
- कार्यान्वयन क्षमता के कस्ता छन् ?
- के कस्ता समस्या र बाधा व्यवधानहरू देखिएका छन् र तिनको समाधानका निम्ति के-कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ ?

अनुगमनका क्रममा उपर्युक्त पक्षहरूको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क विवरणहरूसङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ । यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ । अनुगमनका लागि कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका आदि दस्तावेजको उपयोग गरिन्छ ।

अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण

अनुगमन प्रणाली प्रचलित सोच तालिका (Log Frame)का आधारमा स्थापित गर्न सकिन्छ । स्थानीय तहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन् । यस्तो विस्तृत विधि राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रबर्द्धित **राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनमा** हेर्न सकिन्छ ।

स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध वस्तुगत तथ्याङ्कको आधारमा मौलिक रूपमा अनुगमन प्रणाली अवलम्बन गर्न सक्दछन् । साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध हुने खालको अनुगमन सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन योजना बनाउँदा राष्ट्रिय सरोकारका विषय, मानव विकास सूचकाङ्क, दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा योगदान गर्ने सूचकहरूस्थापित गरी अनुगमन गर्ने र सोको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील गैरसरकारी संघसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक संघ संस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय तहको अनुगमन प्रणालीमा त्यस्ता कार्यहरूको पनि अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन तह

आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने अनुगमन पद्धति तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कुन तहमा अनुगमन गर्ने	के अनुगमन गर्ने	कहिले र कस्ले अनुगमन गर्ने	कुन तहको सूचक राख्ने	मापन गर्ने आधार
लक्ष्य	परेको प्रभाव	• कार्यपालिकाद्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञले आवधिक योजनाको अन्त्यमा • कार्यपालिकाद्वारा आवधिक योजनाको मध्यकालमा	• प्रभाव तहको • असर तहको • जनभावनामा परिवर्तन	• संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू • स्थलगत अनुगमन • वार्षिक कार्ययोजनाहरूको प्रगति
परिणाम	देखिने असर • उत्पादकत्वमा परिवर्तन • सडक पहुँच आदि	• कार्यपालिका र गाउँ/नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति • वार्षिक	• परिणाम तहको • प्रतिशत वृद्धि	• सहभागितामूलक • नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • नमूना सर्वेक्षण गर्ने
योजना	निर्मित परिणामहरू • कक्षा सञ्चालन • उत्पादन परिमाण • सडक विस्तार • स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण	• गाउँ र नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति, शाखा कार्यालयहरूर प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत। • चौमासिक/वार्षिक	• परिणाम तहको • सङ्ख्यात्मक वृद्धि	• नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • स्थलगत अनुगमन • सार्वजनिक परिक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ

लक्ष्य तह

लक्ष्य	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
"शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको समुचित विकास गरी समुदायको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने ।" "उद्योग र व्यापार फस्टाउन आवश्यक पूर्वाधारका लागि भूउपयोग योजना गर्दै समुदायको सहभागितामा गाउँ सूरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउने । "	• स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा प्राथमिक स्वास्थ्यजन्य रोगीको सङ्ख्यामा कमी • भूउपयोग योजना तयारी एवम् कार्यान्वयन आरम्भ • लगानीका योजना संख्यामा आएको सकारात्मक परिवर्तन		

योजना तह

परिणाम तह	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
सहरी शैक्षिक सुधार योजना	• प्राथमिक तहमा भर्ना दरमा वृद्धि • फोहरमैला वर्गीकरण लागु • निर्वाचनमा बदर मतको सङ्ख्यामा कमी		
मासुजन्य पदार्थ उपभोग वृद्धि योजना	• तरकार, अन्डा र मासुको स्थानीय बजारमा बिक्री वृद्धि • कुखुरा व्यवसाय सङ्ख्या वृद्धि • मासुजन्य जीव आयात वृद्धि		

ख) मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो भएन र योजनाको कार्यान्वयनबाट योजनाबाट फाइदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाइदा पायो पाएन भनेर गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई योजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । आवधिक योजना विभिन्न आयोजनाहरूको समष्टि पनि हो त्यसैले यो आफैंमा एक बृहद् कार्यक्रम समेत हो । यस मध्यमकालीन योजनाको मध्यावधि र पूर्ण अवधिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

योजनाको मध्यमकालीन अवधिमा मूल्याङ्कन गर्दा निम्न कुरालाई ध्यानमा राखी मूल्याङ्कन विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ:

- लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न उन्मुख रहे/नरहेको
- लगानी योजनाअनुरूप वार्षिक लगानीहरूनिर्देशित रहे/नरहेको
- उपलब्धिका लागि लक्ष्य लगायत कार्यक्रमहरूको परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहे, नरहेको आदि ।

योजना अवधिको अन्त्यमा निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिमा रूपमा तेश्रो पक्षबाट गर्नु/गराउनु पर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र तर्कपूर्ण खाकासम्बन्धी विस्तृत व्यवस्थापनका लागि मार्गदर्शन राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन**लाई पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।

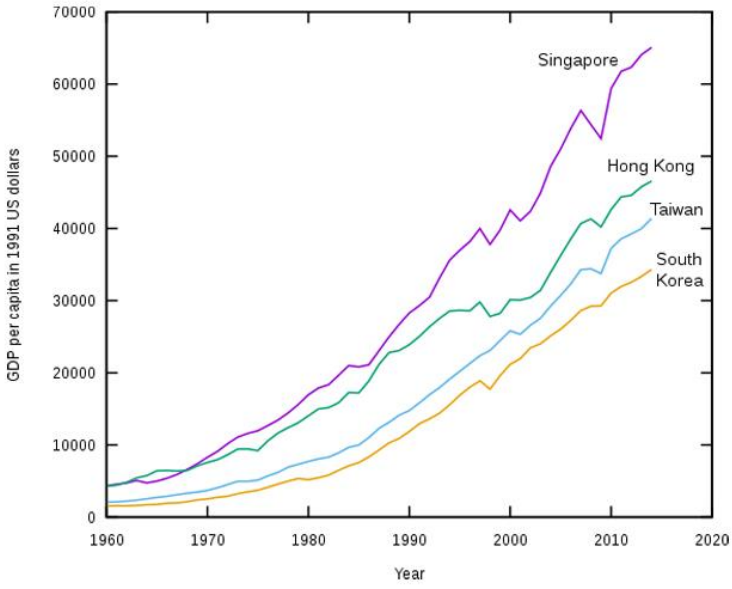
अनुसूचिहरू

अनुसूचि १- विश्वका केही विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययन

विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा दोस्रो विश्वयुद्धपछि मात्र धेरै देशले एउटै पुस्तामा नाटकीय आर्थिक उपलब्धि हासिल गरेको पाइन्छ। माइकल स्पेंस नामका नोबेल पुरस्कार विजेताको अध्यक्षतामा गठित एउटा चर्चित (Growth Commission Report)ग्रोथ कमिसन रिपोर्टमा १३ देशलाई उच्च सफलताको कोटीमा राखिएको छ। ती देशहरू – जापान, कोरिया, थाइल्यान्ड, मलेसिया, इन्डोनेसिया, सिंगापुर, ताइवान, चीन, हंगकंग, ब्राजिल, ओमान, माल्टा र बोस्टसवाना हुन्। यी मध्ये ९ देश एसियामै छन्। ती मुलुकले २५ वर्षसम्म ७ प्रतिशत भन्दा माथिको आर्थिक वृद्धि दर हासिल गरे। दिगो र उच्च आर्थिक वृद्धिदरले यी राष्ट्रहरूलाई आर्थिक रूपले निकै माथि उठायो। यी राष्ट्रहरूको अनुभवले के देखाउँछ भने, विकासको उच्च स्तर प्राप्तिका लागि ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरले करिब १० वर्षसम्म निरन्तरता पाउने हो भने जीडीपी दुई गुना हुन्छ र यो २५ वर्ष सम्म निरन्तर गर्यो भने एक पुस्तामै आर्थिक कायापलट हुन जान्छ। सफल यी १३ देशका पछाडि ५ साझा कुरा छन् स त्यहाँको नेतृत्व र प्रशासन विकासप्रति प्रतिबद्ध थियो, निजी क्षेत्रलाई विश्व आर्थिक मञ्चमै व्यापार गर्न उतारियो, समस्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम गरियो, उत्पादनशील साधन र स्रोतको बाँडफाँडको जिम्मा बजार अर्थतन्त्रलाई दिइयो र आन्तरिक लगानीका लागी नागरिक तहमा ठूलो बचत गराइयो (वाग्ले, २०१५)। संघीय शासन प्रणालीको शुरुआत पछि नेपालले द्रुततर आर्थिक विकासमा जोड दिएको छ। नेपालको नव निर्माण र द्रुततर विकासका लागि यी राष्ट्रहरूको अनुभव उपयोगि हुने भएकोले छोटो अवधिमा उच्चतम विकास हासिल गरेका केहि राष्ट्रको विकासको अनुभवलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ।

(क) एसियन टाइगर्स (Asian Tigers)

सन् १९६० को दशकको सुरुसम्म दक्षिण कोरिया, सिङ्गापुर, ताइवान र हङ्कङ अविकसित क्षेत्रको रूपमा थिए। यी मध्ये दक्षिण कोरिया र सिङ्गापुर सार्वभौम राष्ट्र हुन्। हङ्कङ पहिले बेलायतको र हाल चीनको शासन अन्तर्गत रहेको छ तर यस भूभागलाई केही हदसम्म राजनीतिक स्वायत्तता प्राप्त छ। ताइवान भने चीनमा सन् १९४९ मा सकिएको कम्युनिस्ट र कोमिन्ताङ पार्टीबीचको गृहयुद्धमा पराजित भएर भागेको पक्षले शासन गर्न थालेपछि तत्कालीन चीनको नियन्त्रणबाट अलग भएको भूभाग हो। बेइजिङ र ताइवानमा रहेका सरकार दुवैले आफूमा १९४९ अघिको चीनको स्वामित्व रहेको दाबी गर्छन्। तर यी चार देशहरूले लगभग पचास वर्ष भित्र इतिहासमा कमै देखिने एकै पुस्तामा तेस्रो विश्वबाट पहिलो विश्वमा आर्थिक विकासको लामो फड्को मारेको इतिहास छ।

यी चार एसियाली टाइगर्सको विकासलाई बुझ्नाउन माथिको चित्र उपयोगि हुन सक्छ जस्ले यो क्षेत्रको आर्थिक विकासको चरित्रलाई बुझ्न र यिनीहरूले अवलम्वन गरेको विकास मोडेलको सामान्य जानकारी लिन केही हदसम्म सघाउ पुयाउँदछ । भनिन्छ, आर्थिक विकासको मोडेलका प्रकारहरू विकास अर्थशास्त्रीहरूको सङ्ख्या जति नै छन् तर पनि यसलाई मूलत: रूपमा निम्न तीन समुहमा वर्गीकरण गरि विभाजन गर्न सकिन्छ स बजार निदर्नेशित, हस्तक्षेपकारी र राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल । विभिन्न राष्ट्रहरूले यी तिन मोडल वा आफ्नो देशको विशिष्ट परिस्थिति अनुकूल फरक प्रकारको विकास मोडेलको निर्माण गरि अघि वढिरहेका छन् ।

(ख) दक्षिण कोरिया

दोस्रो विश्व युद्द पछि सन् १९४५ मा दक्षिण कोरिया जापानको शासनबाट स्वतन्त्र भयो । तर केही समयपछि नै ऊ अमेरिकाको नियन्त्रणमा आयो । त्यही समयमा भएको कोरियाली गृहयुद्धले यसको अवस्था अत्यन्त दयनीय अवस्थामा पुऱ्यायो । तीन वर्ष सम्म चलेको उक्त गृहयुद्धले दक्षिण कोरियाको तत्कालीन उत्पादन क्षेत्रको दुई तिहाइ हिस्सा नष्ट गराएको थियो । त्यो अवस्थादेखि हालको जी २० सम्मको दक्षिण कोरियाको उदय र विकासलाई मुख्यत: चार चरणमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

दक्षिण कोरियाको विकासको सुरुवात त्यहाको प्रथम राष्ट्रपतिको कार्यकालबाट सुरु भएर पार्कको शासनको प्रारम्भसम्म भएको मान्न सकिन्छ । विकासको पहिलो चरणमा युद्धको विनासबाट उठ्नका लागि केहि विशेष कार्यक्रमहरूको छनौट गरिएको थियो । त्यो समयमा यहाको कुल राष्ट्रिय उत्पादनको १५.९५ प्रतिशत हिस्सा अमेरिकी सहायताले ओगट्ने गर्दथ्यो । यो हिस्सा सबैभन्दा उच्च सन् १९५७ मा २२.९५ प्रतिशत सम्म पुगेको थियो । यो समयमा कोरियाको विकास एकदमै धेरै मात्रामा अमेरिकी सहायतामा निर्भर थियो । यो अवधिमा सरकारले मजदुर सङ्गठनमाथि निषेध गर्नुका साथै उग्र कम्युनिस्ट विरोधी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै मजदुरहरूको ज्यालादर सस्तो बनाउने निति अख्तियार गर्यो जसले औद्योगिक लगानीकर्तालाई प्रोत्साहित गऱ्यो र तिव्रतर आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुऱ्यायो ।

पार्क चुङ्ग हीले सन् १९६१ मा कू गरे पछिको अवधिलाई दोस्रो चरणको सीमा मान्न सकिन्छ । यो चरण सामान्य खालको उद्योगको विस्तार र निर्यात केन्द्रित उद्योगको विकासमा केन्द्रित थियो । युद्धबाट तङ्ग्रिएको र अमेरिकी सहायता माथिको निर्भरता निक्कै कम भइसकेको यस अवस्थामा कोरियाली अर्थतन्त्रले आफ्नो सस्तो श्रमको उपभोग गरेर हल्का औद्योगिक सामग्री उत्पादन गर्न थाल्यो । यही अवधिमा दक्षिण कोरियाले बजार निर्देशित र अझ हस्तक्षेपकारी आर्थिक मोडेल छाडेर राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल प्रयोग गर्न थालेको थियो । सन् १९६२ मा कोरिया सरकारले पहिलो पञ्च वर्षिय आर्थिक विकास योजना अगाडि साऱ्यो जसले लगानी बढाउने, औद्योगिक संरचना निर्माण गर्ने र व्यापार सन्तुलन कायम गर्ने जस्ता स्पष्ट रूपमा बृहत अर्थशास्त्रीय विकास लक्ष्यहरू अगाडि सारियो जसले त्यहाँको अर्थतन्त्रमा आमुल सुधार ल्याउनुका साथै विकास प्रक्रियामा तिव्रता लियो ।

राष्ट्रपती पार्कका विभिन्न आर्थिक रणनीतिहरू मध्ये 'सेमाउल उन्दोङ' एक अत्यन्त सफल कार्यक्रम हो । गाउँको विकास भए मात्र देशको विकास हुन्छ भन्ने मान्यता राख्ने यो अभियानको मुख्य लक्ष्य गरीब जनतालाई धनी बनाउनु र गाउँको समग्र विकास गर्नु थियो । कोरियन भाषामा 'से' 'नयाँ', 'माउल' 'गाउँ' र 'उन्दोङ' भन्नाले 'अभियान' भन्ने बुझिन्छ । अथवा 'सेमाउल उन्दोङ भन्नाले नयाँ सामुदायिक अभियान भन्ने बुझिन्छ । यो अभियानको प्रर्वतक समाज सुधारक किम योङ की हुन् । उनले सन् १९६२ देखि यो अभियान संचालन गर्दै आएका थिए । किमले **'काम नगर्ने भए खाना नै नखाउ'** भन्ने नाराका साथ यो अभियान सञ्चालन गरेका थिए । सेमाउल उन्दोङ सुख एवम् सम्वृद्धिका लागि सञ्चालन गरिएको एक अभियान हो जस्ले गरिबी निवारण गर्ने, सबैले राम्रो शिक्षा, खाना र लुगा लगाउन पाउने र सुरक्षित तथा सुविधाजनक घरमा बस्न पाउन भन्ने उद्देश्य राखेको थियो ।

किमको यो अभियानले 'ग्रामीण जनतालाई आत्मनिर्भर बनाउने र देशको बिकासमा टेवा पुर्याउँछ' भन्ने बुझेका दूरदर्शी सैनिक शासक पार्कजुङ हीले सबै जनतालाई यो अभियानमा सामेल हुन अव्हान गरे । उनले सन् १९७० अप्रिल २२ मा यो अभियानलाई सरकारी रणनीतिको रूपमा मान्यता दिए । सरकारी कार्यक्रमको मान्यता पाए पछि यो कार्यक्रमले नयाँ सामुदायिक अभियान सहित सहयोग र आत्मनिर्भरताको भावनाका साथ हाम्रो गाउँको सुधार र आधुनिकीकरण हामी आफैं गर्न सक्छौ भन्ने भावनालाई आत्मसात गर्दछ । कोरियालि सरकारले अभियानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउदैं उन्नत गाउँ निर्माणको निम्ति 'दश परियोजना'को कार्यसम्पादन निर्देशिका जारी गरेर ३३ हजार २ सय ६७ गाउँमा लागु गर्दै सामुदायिक विकासका लागि जिन्सी सहायता दिन शुरु गरेको थियो । जसअन्तर्गत, सरकारले हरेक गाउँमा ३ सय ५५ बोरा सिमेन्ट र ५ सय केजी रड बाँड्न शुरु गऱ्यो । अर्कोतिर सरकारी कर्मचारी, विचारक, सामुदायिक अभियानका र निजी क्षेत्रका अगुवालाई तालिमको व्यवस्था गऱ्यो । कर्मचारीलाई भ्रष्टाचारी भावनाबाट टाढा रहन **'सुनलाई ढुंगा जस्तै देख'** लेखिएको 'हरियो टाई' वितरण गरिएको थियो । यो अभियानले नागरिकलाई समाजप्रति समर्पित हुने अगुवा नेतृत्व तयार पाऱ्यो । यसैको शिक्षाले सदस्यहरूलाई स्वतःस्फूर्त जग्गादान, श्रमदान, सामग्री दान गर्ने उत्प्रेरणा प्रदान गऱ्यो । नयाँ सामुदायिक अभियान लागु भएका गाउँले जनताको आय विस्तारै बढ्न थाल्यो । यो क्रम ४ वर्ष पुग्दा ग्रामीण जनताको आय बढेर शहरी परिवारको आयभन्दा बढी हुन पुग्यो । यो कार्यक्रमले गाउको विकास र स्वाधिन अर्थतन्त्रको निर्माणमा कोशे ढुगा सावित भयो (सम्बाहाम्फे, २०७४) ।

सन् १९७४ मा आइ पुग्दा शहरी भन्दा ग्रामीण जनाताको आय बढ्यो जस्को कारण के थियो भने सेमाउल उन्दोङ लागु भएको हरेक गाउँ वा इकाईमा कृषिमा आधारित एक सेमाउल उद्योग अनिवार्य खोल्नुपर्ने शर्त थियो । यस्ता उद्योगले गाउँको आय बढाउने काम गर्यो भने रोजगारीको अवसरहरूपनि प्रशस्तै सिर्जना गर्यो । उक्त अभियान शहरमा पनि लागु गरि औद्योगिक क्षेत्रहरूको विकास तीब्ररूपमा हुन गयो । शहर केन्द्रित उद्योगहरूको विकास हुँदा पनि सरकारले उद्योगको (Semi-product)सेमी प्रोडक्ट सम्बन्धी कम्पनीहरूबढी गाउँमै स्थापना गर्ने नीति लियो । यो नीतिले गाउँ र शहरलाई जोड्ने र गाउँको विकास र रोजगारीमा टेवा पुर्याउने काम गर्यो । सन् १९७० मा ८३ करोड डलर निर्यात गरेको कोरियाले यो अभियानको सफलताकै कारण सन् १९८० सम्म आइ पुग्दा कोरिया एक औद्योगिक राष्ट्रका रूपमा दर्ज हुन पुग्यो । त्यस्तै गरि १९८० मा १७ अर्ब डलरको उत्पादन निर्यात गर्यो । यो अभियान शतप्रतिशत सफल हुनको कारण, यसमा गाउँलाई ४० र ५० घरको सानो भन्दा सानो इकाइमा विभाजन गरियो र प्रत्येक निर्णायक कार्यक्रममा सबै घरका प्रतिनिधिलाई राय व्यक्त गर्ने सुविधा दिइयो । यो इकाइले जे चाहन्छ, त्यसैमा परियोजना सञ्चालन गर्ने गरियो । यस्तो इकाईले एकातिर समुदायमा भावनात्मक एकताको बिकास गर्यो भने अर्कोतिर निर्णय गरिएका योजनाहरूमा असन्तुष्टि र असहमति भन्ने प्रश्न नै उठ्न पाएन । यो अभियान सफल हुँदै गएपछि गाउँ ईकाईहरूले तर्जुमा गरेका परियोजनामा सरकारले ५० प्रतिशत ऋण, ३० प्रतिशत अनुदान र २० प्रतिशत समुदायको लगानी हुने व्यवस्था गर्यो । यो मोडेललाई केही वर्षमै राष्ट्रव्यापी गरियो । त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण कुरा, सरकारले समय सापेक्ष कृषीमा आधुनिकिकरण गर्यो । यसका लागि कृषी विज्ञलाई देशभर परिचालन गरेर कृषी तालिम प्रदान गरियो । यसले कृषिमा व्यापक आधुनिकीकरण गऱ्यो जसको कारण अहिले कोरिया २ देखि ३ प्रतिशत कृषककै उत्पादनले खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनेको छ । यो अभियान कुनै समय भोक, रोग र बेरोजगारीले तड्पिएका कोरियाली किसानका लागि सफलताको मन्त्र बन्यो (सम्बाहाम्फे, २०७४) । यो अभियानवाट नेपालले प्रशस्त शिक्षा लिन जरुरी देखिन्छ ।

त्यस्तै गरि उनले निर्यातबाट कमाइ भएको लगानी उच्च प्रविधिहरू र मेसिनहरूमा लगानी गरे । यी सामग्री अर्को चरणको विकासका लागि आवश्यक हुन्थ्यो । त्यस अतिरिक्त त्यो समयमा पार्कको सरकारले विदेशी सामग्रीहरूमा भन्सार कर बढाएर स्वदेशी उद्योगहरूलाई अनुदान दिएर ठूला उद्योग विकास गर्न सहयोग गरेको थियो । यसले दक्षिण कोरियालाई तेस्रो चरणमा ल्याइपुऱ्यायो । पार्कको दोस्रो पञ्च वर्षीय योजनामा यसको प्रत्यक्ष्य प्रभाव देख्न सकिन्छ । उनले ठूला र रासायनिक उद्योग खोल्नेलाई सहयोग गर्ने नीति लिए । यो चरण कोरियाको विकास चरणको सबैभन्दा लामो अवधि रह्यो । यो चरणमा वैदेशिक पूँजीमा नियन्त्रण भए पनि सरकारको निगरानीमा यसलाई भित्र्याइयो । यो अवधिमा निर्यात वार्षिक रूपमा ३५.२५ दरले वृद्धि भयो । सन् १९९० को दशकमा दक्षिण कोरियाली अर्थतन्त्रमा उलेख्य परिवर्तनहरू देखिए । यही समयमा देशले विकासको चौथो चरणमा आइपुग्यो । यो अवधि उच्च प्रविधिको उद्योगको रह्यो । सन् १९८८ मा द. कोरियाले गर्ने निर्यातमा १५.५ प्रतिशत हिस्सा मात्र उच्च प्रविधिको सामग्री हुन्थ्यो । त्यसपछिको हरेक वर्ष यसमा लगभग शत प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कोरियाली सामग्रीको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा बढेको माग र घरेलु उपभोगमा भएको उच्च वृद्धिका कारणले कोरियाले परिपक्व र सम्पन्न राज्यका रूपमा स्थिरता प्राप्त गऱ्यो । यसले कोरियाली समाजको हरेक तप्काको जीवन स्तर बढायो । कोरियाली इतिहासमा दोस्रोदेखि चौथो चरणसम्म स्थिर रूपमा उच्च आर्थिक वृद्धि देखियो । सन् १९६२ देखि १९९५ सम्म दक्षिण कोरियाले औषतमा वार्षिक १०५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि दर हासिल गऱ्यो (उप्रेती, २०७५) । यसर्थ , कोरियाली विकास मोडल विश्वकै उत्कृष्ट आर्थिक विकास मोडलको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो ।

(ग) सिङ्गापुर

विश्वको प्रमुख औद्योगिक देश सिङ्गापुर, चार एसियाली टाइगर्समा सबैभन्दा प्रजातान्त्रिक मुलुक हो । एक बेलायतीको कूटनीतिज्ञको शब्दमा ली क्वान युको अद्भूद नेतृत्वमा यो राज्यमा 'राजनीति हराएर' पूरै राज्य नै एक 'प्रशासनिक एकाई'मा बदलिएको थियो । सन् १९६५ मा मलेसियाबाट मन नलागी नलागी स्वतन्त्रता स्वीकारेपछि लीले सन् २०११ मा सन्यास नलिएसम्म सिङ्गापुरको राजनीतिलाई 'नरम निरंकुशता' सहित नियन्त्रणमा राखे । यो अवधिमा सिङ्गापुरले अभूतपूर्व आर्थिक विकास गर्नुको साथै विश्व रंगमन्चमा आफुलाई एक सम्वृद्धशाली राष्ट्रको रूपमा स्थापित गराउन सफलता हासिल गऱ्यो । सिङ्गापुरको विकासले दक्षिण कोरिया र ताइवानको भन्दा फरक बाटो लिएको छ । उसलाई युद्धबाट राज्यलाई पुनःनिर्माण गर्ने चुनौती थिएन तर यो सहरी राज्यले आफूसँग आफ्ना नागरिकलाई खुवाउन पुऱ्याउन सक्ने जमिनसमेत थिएन । राज्यका लागि आवश्यक खाद्दान्न र पानी समेत छिमेकी मुलुकवाट आयात गरेर आपुर्ती गर्ने सिङ्गापुरले यो अवस्थामा सुधार ल्याउनका लागि राज्यलाई निर्यात मुखी सामानय उद्योगहरूको विकासलाई जोड दिने निति अख्तियार गऱ्यो । सिङ्गापुरले आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको प्राविधिक र व्यवस्थापकीय ज्ञानको अभावलाई अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई आकर्षित गरेर सरकारी अनुगमन सहित पूरा गयो । सन् १९७० को दशकसम्म सिङ्गापुरको अर्थतन्त्रको संरचनामा उलेख्य परिवर्तन आयो जस्ले निर्माण उद्योग र ठूला उद्योगहरूको स्थापनामा विशेष जोड दिएको थियो । कतिपय विद्वानहरूले यो परिवर्तनलाई चीनमा देङको सुधारपछि आएको परिवर्तनको विरुद्दमा चिनलाई चुनौती दिन थालिएको कदमको रूपमा उल्लेख गर्दछन ।

सन् २००० मा लि क्वान युको किताब 'फ्रम थर्ड वर्ल्ड टु फष्ट स् द सिंगापुर स्टोरी १९६५(२००० (From third world to first: The Singapoore Story)प्रकाशित भयो । विश्व पुस्तक बजारमा 'वेष्टसेलर' रहँदै आएको यो किताबको प्रारम्भ गर्दै लि क्वान यु लेख्छन 'घर कसरी बनाउने, इन्जिन कसरी मर्मत गर्ने, किताब कसरी लेख्ने भनेर तपाई सिकाउने पुस्तकहरूपाइन्छन् । तर चाइना, ब्रिटिस इन्डिया र डच इस्ट इन्डिजबाट बाहिर छरिएर संकलित भएका आप्रवासीहरूले राष्ट्र कसरी निर्माण गर्ने, क्षेत्रीय व्यापारिक केन्द्रको पुरानो आर्थिक भूमिका गुमाएर मृतप्रायः बनिरहेका जनतालाई कसरी जिवन्त बनाउने भनेर सिकाउने पुस्तक मैले कतै देखिनँ ।' त्सैले यो किताबको लेख्ने आवश्यकता रहेको हो ।

यो कितावले मुलत निम्न २ वटा तथ्यहरूमा जोड दिएको छ ।

१. कुनै पनि राष्ट्र निर्माणको बनिबनाउ मोडेल हुँदैन । त्यो अरु कसैले सिकाउन सक्दैन । स्वयं त्यो देशका जनता वा नीति निर्माताले आफै पत्ता लगाउन सक्नु पर्दछ ।

२. राष्ट्र निर्माणको मोडेल तयार गर्दा मुख्य ३ वटा तत्वहरूलाइ हेर्नु पर्दछ स- जनसंख्या संरचनाको ऐतिहासिकता, भूराजनीति र आर्थिक संभावना ।

पुस्तकको यो प्रारम्भीक वाक्यलाई उपसंहार खण्डको अर्को एक वाक्यसंग जोड्नु उचित हुन्छ । उनी लेख्छन 'हामी कामबाट सिक्थ्यौं, छिटटै् सिक्थ्यौं । हाम्रो सफलताको एउटा मात्रै सुत्र थियो, कसरी चिजहरूलाई बढी कामकाजी बनाउने भनेर, तिनीहरूलाई अझ राम्रो कसरी बनाउने भनेर निरन्तर अध्ययन गर्थ्यौं । म कहिल्यै कुनै सिद्धान्तको बन्दी बनिनँ । मलाई कारण र यथार्थहरूले मात्र मार्गदर्शन गर्न सके, सिद्धान्तले हैन । कुनै पनि सिद्धान्त, योजना वा सोचले राम्रो काम गर्छ, गर्दैन भन्ने 'एसिड टेष्ट' (दूत जाँच) गर्थें । यदि कुनै चिजले राम्रो काम गर्दैनथ्यो वा कमजोर परिणाम दिन्थ्यो भने त्यस्तो चिजमा म थप समय र स्रोत खर्चिन्नथें ।' (खतिवडा, २०७६)

सिङ्गापुरको आर्थिक सम्वृद्धिमा निम्न सिद्दान्तहरूको महत्वपुर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ ।

क. खुला वजार सिद्दान्त(Free Market Principles) :सिङ्गापुरले पूँजिवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई आफ्नो विकासको मुख्य सिद्धान्तको रूपमा अवलन्वन गरिरहेको छ । जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- श्रम वजारको व्यवस्थापन (Labor Market)
- उत्तरदायी कर्मचारीतन्त्र (Accountable Bureancracy)
- न्युन कर दर (Low Tax Rates)
- न्युन सरकारी खर्च (Government Expenditure)

ख. समाजवादी सिद्दान्त(Socialistic Principles) : सिङ्गापुरले समाजवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई पनि त्यत्तिकै जोड दिएको छ जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- सार्वजनिक घरहरूको निर्माण(Public Housing)
- सार्वजनिक स्वास्थ्य सुविधा(Public Healthcare)

यी दुई सिद्धान्तहरूलाई अवलम्वन गर्दै सिङ्गापुरले विकासमा उच्च सफलता प्राप्त गरेको थियो । विकासको अन्तिम चरण उच्च प्रविधिको उद्योगको स्थापना सँगै अन्त्य भएको थिएन । बरु सिङ्गापुरलाई दक्षिणपूर्वी एसियाको आर्थिक र वित्तीय केन्द्रका रूपमा विकास गरेर अगाडि वढेको थियो । उच्च प्रविधिको उद्योगमा झैं व्यापार, आयात सुधार र वित्त सबैमा सीपयुक्त श्रमिकको आवश्यकता पर्छ । सिङ्गापुरको अवस्थिति र पछिल्लो समयको आर्थिक उदारीकरणले यी उच्च स्तरका उद्योगलाई निकै सहयोग गऱ्यो । यसले सिङ्गापुरलाई अन्ततः ताइवान र दक्षिण कोरियाजस्ता उच्च प्राविधिक राष्ट्रको समकक्षमा राखिदियो । राज्यको केन्द्रीय कोषले ठूलो उद्योगका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणमा गरेको सहयोग र ली क्वान युको आर्थिक र राजनीतिक दुवै क्षेत्रमा प्रभुत्वले गर्दा सिङ्गापुरको विकासमा सरकारको भूमिका सवैभन्दा महत्वपूर्ण देखिन्छ जसलाई नेपाल लगायत अन्य राष्ट्रहरूले पनि प्रेरक उदाहरणको रूपमा लिन सक्दछन् ।

(घ) ताइवान र हङ्कङ्

हाल चिनको स्वशासित क्षेत्रको रूपमा रहेको ताइवानको कथा पनि कोरियाको जस्तै छ । ताइवानको प्रारम्भ दक्षिण कोरियाको अवस्थाभन्दा दयनीय थियो । ताइवानको कथा पनि युद्धको समाप्तीबाटै सुरु हुन्छ । तर ताइवान आफै भने सो युद्धबाट त्यति प्रभावित भएको थिएन । चिनियाँ गृहयुद्ध मुख्य त मूलभूमि चीनमा लडिएको थियो । तथापि दोस्रो विश्वयुद्धसम्म यो पनि जापानको अधीनमा थियो । त्यो अवधिमा त्यहाँ कृषिमा केही सुधारका काम भएका थिए । त्यतिवेला सम्म यो टापु विशेष धान, उखु र भुइँकटर र केही कपडा उद्योगको अवस्थामा मात्र सिमित थियो । यसको साथै कृषि र माछापालनले यो भूगोलको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको एक तिहाइ भाग ओगटने गर्दथ्यो ।

प्रारम्भमा च्याङ काइ सेकको सरकारले राज्यलाई अनुदानमा चलाउने खालको नीति लिएपछि सन् १९५० को दशकमा अमेरिकाले ताइवानलाई दिइरहेको अनुदान रोक्ने चेतावनी दियो । त्यसपछि राष्ट्रपति चियाङ र उनको कोमिन्ताङ पार्टीले कोरियाले लिएको जस्तो औद्योगिकीकरणको योजनाहरू अघि सारे । औद्योगिकीकरणले कृषिको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा रहेको योगदानलाई ७५ प्रतिशतमा मा झर्‍यो । कोरियामा जस्तै ताइवानले पनि प्रारम्भमा सामान्य खालको उद्योगमा विकास गर्‍यो । तर यहाँ भने कोरियामा भन्दा अलि लामो सयम सन् १९८० को दशकसम्म यी सामान्य खाले उद्योगहरूको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका रह्यो । त्यसपछि यहाँ ठूला उद्योगहरूको स्थापनाको सुरवात भयो । सुरुमा विशेषत स्टिल, विद्युतीय र पेट्रोलियम उत्पादनसम्बन्धी उद्योग खोलिए । ताइवानले वैदेशिक लगानी आकर्षणका लागि केही सरकारी उद्योगहरू निजीकरण गरेको भए पनि अधिकांश ठूला उद्योगहरू सरकारको नियन्त्रणमै राख्यो । च्याङले यिनै उद्योगहरूको बलमा चिनियाँ मूलभूमि पुनः कब्जा गर्ने सोचेका थिए ।

राज्यले अर्थतन्त्रमाथिको नियन्त्रण बलियो वनाउने निति लिएको थियो । वैदेशिक विनिमयमा नियन्त्रण, आयातमुखी उद्यमलाई सरकारी प्रोत्साहन गर्ने नीति, राज्य नियन्त्रित संस्थामार्फत नै कच्चा पदार्थको माग पुर्‍याउने जस्ता कदममार्फत सरकारले अर्थतन्त्रमा नियन्त्रण कायम गरिरहेको थियो । ताइवानले आफ्नो अर्थतन्त्रको परिपक्वता कोरियालेझैं उच्च प्राविधिक विकासमा पुगेर सम्पन्न गर्‍यो । सन् १९७० को दशकमा उच्च शिक्षित जनशक्तिको विकासको कारणले ताइवानको श्रमिकको ज्याला बढेको थियो । त्यसै अवधिमा चीनमा भएको आर्थिक विकास र त्यहाँको सस्तो श्रमको कारणले भएको उत्पादन सँग ताइवानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना भयो । त्यसपछि ताइवानले उच्च मूल्यका वस्तुको उत्पादन र सेवामा ध्यान स्थानान्तरण गर्‍यो । सरकारले मुख्यतः निर्यातमुखी आर्थिक संरचना, उच्च प्रविधि र उच्च सीपका उद्योगमा स्तरोन्नति गर्ने निर्णय गर्‍यो । त्यसपछि ताइवानको पहिचान बनेको सूचना प्रविधि र सेमी कन्डक्टर जस्ता अन्य महत्वपूर्ण प्राविधिक उद्योगको विकासमा राज्यको भूमिका महत्वपूर्ण रह्यो । ताइवानले दुई विषय बाहेक लगभग कोरियाको विकास परिपथ नै पछ्याएको देखिन्छ । दक्षिण कोरियासँगको उसको पहिलो फरक सन् १९८० को दशकसम्म ताइवानको अर्थतन्त्रमा कपडा उद्योगजस्तो हलुका उद्योगको महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ जुन कोरियाली अर्थतन्त्रमा छोटो समय मात्र रहेको थियो । त्यस्तै ताइवानको सन्दर्भमा अनुदान रोक्ने धम्की नआएसम्म नेतृत्व पहिलो चरणमा रमाइरहेको थियो जबकी द. कोरियामा नेतृत्व आफैले आत्मनिर्भर हुने रणनीति लिएको थियो । (उप्रेती, २०७५)

हङ्कङको विकास धेरै अर्थमा ताइवानको जस्तै रह्यो । बेलायतको अधिनमा रहेको हङ्कङ चीनको मातहतमा गएपनि हङ्कङको अर्थतन्त्र पुँजिवादी चरित्रको नै रहेको छ । त्यसो हुनुको पछाडि हङ्कङ अगाडि देखि नै औद्योगिकीकरणको चरणमा गएको थियो । अन्य तीन राष्ट्रहरूले सन् ६० को दशकमा विकास सुरु गरेका हुन् भने हङ्कङमा सन् १९५० को दशकमै विकास प्रारम्भ भइसकेको थियो । सिङ्गापुरसँगको अन्य समानतामा हङ्कङले पनि जग्गा अभावका कारण अन्न आयात गर्नुपर्थ्यो । उसलाई यसबाट भएको व्यापार असन्तुलनलाई सन्तुलनमा ल्याउनु थियो । त्यसका साथै अन्य राष्ट्रहरू जस्तै हङ्कङ पनि औद्योगिकीकरणको चरणपछि उच्च प्राविधिक विकास भन्दा व्यवसायिक केन्द्रका रूपमा विकास भयो (उप्रेती, २०७५) । हाल सम्म पनि हङ्कङ चिनको मातहतमा रहेको एक विश्व प्रसिद्ध औद्योगिक क्षेत्र र अर्न्तराष्ट्रिय वजारको रूपमा विश्व प्रसिद्ध रहेको छ ।

(ङ) मलेसिया

उपनिवेश हुँदै स्वतन्त्रताको लडाई जितेर विकासको पथमा लम्किएको मलेसिया आजसम्म आइपुग्दा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्ने देश बन्न सफल भएको छ । विदेशी लगानी भित्र्याएर बनेको मलेसियाले हालका दिनमा लाखौ विदेशी कामदारलाई रोजगारी दिएको छ र आर्थिक विकासमा थप शसक्त ढंगले लागिपरेको छ । व्यवस्थित सहरीकरण र सडक सञ्जाल, गगनचुम्बी भवन, स्वस्थ्य र हराभरा वातावरणका साथै राज्य सञ्चालनमा अपनाइएको 'सिस्टम'ले विश्वको ध्यान मलेसियातर्फ तानिएको छ । ४० वर्षको मेहनत र योजनाबद्ध सक्रियतामा तत्कालीन मलेसियन प्रधानमन्त्री महाथीर महम्मदले जसरी मलेसिया बनाउने काम गरे नेपालजस्ता विकासशि ल मुलुकमा पनि राजनीतिक इच्छाशक्ति हुने हो भने विकास गर्न कुनै कठीन हुने रहेनछ भन्ने बुझ्न सकिन्छ । आपनै विकासको मोडल, सभ्यता, इतिहास, संस्कृति, सहनसहन बोकेको मलेसियामा पर्याप्त पर्यटकीय स्थल रहेकै कारणले गर्दा बर्सेनी २५ मिलियनबढी पर्यटक मलेसिया पुग्ने गर्छन् । पर्यटकहरूको ओइरो लाग्ने मलेसियाको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको महत्वपूर्ण हिस्सा पर्यटन क्षेत्रले ओगटेको छ । मलेसियाको विकास, तिव्रतम प्रगति र पर्यटन लोभ्याउने गन्तब्यले होटल व्यवसाय, स्थानिय उत्पादन र स्थानिय वजार निकै फस्टाएका छन् । (सिग्देल,२०१९)

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासङ्घको आयोजना तथा नेपाल सरकारको सहआयोजनामा भर्खरै नेपाल बिजनेस कन्क्लेभ (Business conclave)सम्पन्न भएको छ । यस कनक्लेभको विशेषता भूतपूर्व मलेसियाली प्रधानमन्त्री महाथिरको सहभागिता एवं सम्मेलनमा उहाँले प्रस्तुत गर्नुभएको विकासको मोडेल नै रह्यो । आफ्नो प्रस्तुतिमा उहाँले दोस्रो विश्वयुद्धपछि उहाँको सरकारले सर्वप्रथम गरीब र धनीबीचको खाडल घटाउने योजना बनाएर भूमिहीनहरूको लागि भूमि वितरण कार्यक्रम अगाडि सारेको बताउँदै खेतीयोग्य जग्गाको कमीले यो कार्यक्रमले पूर्ण लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकेकोले पुन सरकारले औद्योगीकरणको नीति अख्तियार गरेको खुलासा गर्नुभएको थियो । त्यस बेला मलेसियासँग औद्योगीकरणको लागि अनुभव नभएकोले विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई रोजगारी सिर्जना गर्ने खालको उद्योगहरूमा लगानी गर्न निम्त्याएको स्मरण गर्दै यसबाट रोजगारीमा आमजनताको पहुँच बढ्नुको साथै शिक्षित श्रमिक उत्पादन गर्न शिक्षामा लगानी बढाउनुपरेको थियो, जसबाट शिक्षित बेरोजगारीको समस्या समेत हल हुन पुगेको थियो । उहाँले आफ्नो सरकारले राजस्वभन्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्रमुख लक्ष्य बनाई हिंडेकोले आज मलेसिया औद्योगिक मुलुकको पङ्तिमा उभिएको मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

तानाशाहको नाम दिइएका उनले मलेसियामा १९८१ देखि २००३ सम्म अर्थात् २२ वर्ष शासन गरे र यस अवधिमा मलेसियाको आर्थिक वृद्धिदर औसत १० प्रतिशत रह्यो भने जीवनस्तरमा २० गुणाले सुधार भयो । यस्तो कसरी भयो भन्नेबारे आफ्नो अनुभव सुनाउँदै उहाँले भन्नुभयो- मलेसियामा पनि १४ वटा पार्टी थिए । तर विकासको लागि राजनैतिक स्थिरता र व्यापार अनुकूल नीति नियमको आवश्यकता पर्दछ । हामीले यसलाई पूरा गर्दै गयौं र अन्तत देशको राजस्व बढ्न थाल्यो जसबाट हामीले आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्दै सबै जनताको जीवनस्तर उकास्न सक्यौं । मलेसियाका डा. महाथिर मोहम्मदको योगदानलाई उच्च मुल्याङ्कन गर्दै मलेसियाली जनताले हालै ९५ वर्षको उमेरमा विश्वकै सबैभन्दा जेष्ठ प्रधानमन्त्रीमा निर्वाचित गराएका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा थुप्रै युग नायक छन जसले विकास, समृद्धि र सुशासनमा कोसेढुंगाका रूपमा आफूलाई स्थापित गराएर जनताको मानसपटलमा चिरस्थायी बास बस्न सफल भए । महाथिर मोहम्मदको लोकप्रियता कुनै वाद र सिद्धान्तको उपज होइन, गरिबी कायापलट गरेर विकसित मलेसिया बनाउन उनले खेलेको योगदानको परिणाम हो (गुप्ता, २०१४) ।

मलेसियाको हाल सन्चालित ११ औ पन्चवर्षिय योजनाले (२०१६-२०२०) समावेशिकरण, जनजिवनमा व्यापक सुधारको कार्यक्रम, आय र भौतिक पुर्वाधारमा जोड दिने र धनी गरिव विचको भिन्नता कमगर्ने निति अगडि सारेको छ । मलेशियाले वैदेशिक लगानी भित्र्याउने निति, प्रविधि र सुचना प्रसार गर्ने र मानविय पुँजिको अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरूमार्फत द्रुततर विकास गर्ने लक्ष्यलाई प्राथमिकता साथ अघि सारेको छ । नेपालको लागि पनि यो मोडेल अत्यन्त उपयोगी हुन सक्ने सन्देश दिंदै नेपालले विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्राथमिकता दिएर उपयुक्त र स्थायी वातावरण दिन सकेमा नेपालले पनि विकास गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको धारणा राख्नुभएको थियो । मलेसियाको यो उदाहरणवाट एक व्यक्तिको दुरदर्शि नितिले राष्ट्रको मुहार फेरिन सक्छ भन्ने शिक्षा लिन सकिन्छ ।

(च) स्विजरल्याण्ड

जनसंख्या र क्षेत्रफलको आधारमा स्विजरल्याण्ड नेपाल भन्दा साँढे तिन गुणाले सानो देश हो । जन घनत्वको हिसाबले नेपाल र स्विजरल्याण्ड उस्तै देश हुन् । दुवै देशमा १ बर्ग किलोमिटरमा १९८ जना बसोबास गर्दछन । स्विजरल्याण्डमा ८४० मिटर देखि ४६३४ मिटर मात्र अग्ला ४५१ साना हिमालहरूछन् । प्रत्येक साना हिमालको पनि नामकरण गरिएको छ । यी सबै हिमालमा पर्यटकलाई खुल्ला गरिएको छ । हिमालमा धुवाँ रहित रेल र केबलकार संजालले सबै प्रकारका मानिसलाई भ्रमण गर्न सम्भब बनाएको छ । स्विजरल्याण्डमा बार्षिक पर्यटकको संख्या २ करोड छ र पर्यटनबाट मात्र रु ४० खर्ब भन्दा बढी आम्दानी हुने गरेको छ । नेपालमा पनि सबै चुचुरालाई नामाकरण गर्नु, पर्यटनका लागि खुला गर्नु , हिमालका निश्चीत उचाइ सम्म पर्यटन पुर्वाधारको विकास गर्न जरुरि छ, सयौं हिमाल हामी सँग छन् तर हालसम्म सम्पूर्ण हिम चुचुराहरूको नामाकरण गरिएको छैन र पर्यटनका लागि खुल्ला समेत गरिएको छैन ।

स्विजरल्याण्डको संघीय प्रणालीमा १३ वटा क्यान्टोन वा प्रदेशहरूछन् । असंलग्न पररास्ट्र नीति , कडा कानुन, द्रुत विकास, राष्ट्रिय सुरक्षा र राष्ट्रिय अर्थतन्त्र चाही स्विसहरूको राजनीतिक प्राथमिकतामा पर्दछन । स्विजरल्यान्डको सफल संघीय प्रयोगले के देखाउँछ भने राज्य बलियो हुनको निम्ति त्यस राज्यका जनता बलियो हुनुपर्ने रहेछ । जनता बलियो हुन तीनवटा कुरामा राज्यले जनतालाई हेरेको हुनुपर्छ स **जनताको स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा र शिक्षा** । स्विजरल्याण्डले यी तिनै कुराहरूमा जोड दिने गरेको छ र यी तिनै कुरामा जनतालाई सुविधा दिने राष्ट्रहरूको अग्र पङ्तीमा पर्दछ । स्विसहरू आफुले गरेको काममा कर तिर्छन । आफुले बनाएको नियमलाई कडाइका साथ पालन गर्छन ।

स्विजरल्याण्ड नेपाल जस्तै भू(परिवेष्ठित मुलुक हो । मुख्य आयश्रोत पर्यटन र कृषि नै हो । उन्नत कृषिबाट उत्पादित वस्तु र गाईको दुध यहाँको आम्दानीको मुख्य मेरुदण्ड हो । हुनत यहाँको बैकिङ्ग कारोबार अर्थतन्त्रको अर्को महत्वपूर्ण पाटो हो तर सन १८४८मा संघीय संबिधान बनेदेखिको इतिहासको अध्ययनबाट के देखिन्छ भने संघीयताको सफल प्रयोगले स्विजरल्याण्ड यत्तिको बलियो भएको हो । स्विजरल्याण्डको शासन प्रणाली विश्वमा अनौठो मानिन्छ जहा ७ वटा संघका प्रमुखहरूले आलोपालो सरकार चलाउँछन । विभिन्न देशहरूको औपचारिक प्रतिनिधित्वमा भने उनीहरू राज्यको प्रतिनिधिको रूपमा गएका हुन्छन । कुनै पनि निर्णय लिँदा जनताको मतको कदर हुन्छ । ५० हजार हस्ताक्षर लिएर कुनै नागरिकले संविधानमा भएका कुरा फेर्न चाह्यो भने चुनाब गरिन्छ । हरेक संघको आफ्नै संसद, न्यायपालिका र प्रणाली छ । सम्प्रभुत्ता सबैको सहमतिको बिन्दु हो । जर्मन, इटालीयन , फ्रेन्च र अल्पसंख्यक रोमन भाषा भाषीलाई राज्यले मान्यता दिएको छ । संघीय प्रदेशहरूमा आफ्नै भाषा चल्छन । यसर्थ, स्विजरल्याण्डलाइ सबै हिसावले अनुकरणिय राष्ट्र मानिन्छ । (इनेप्लिज,२०७३)

स्विजरल्याण्डलाइ विश्वको नमुना राष्ट्र बन्न सघाउ पुऱ्याउने केहि मुख्य कारकतत्वहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ ।

१. क्षेत्रफलमा सानो आकार(Small Size)
२. वास्तविक प्रजातन्त्र(Genuine Democracy)
३. विकेन्द्रीकरणको राम्रो अभ्यास(Decentralization)
४. प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विशेष सहुलियत दिने नितिहरू(Subsidiary Principle)
५. गैर व्यावसायिक नेताहरू(Non-Professional Politicians)
६. पुँजि र वौद्धिक क्षेत्रका लागि सुरक्षित स्थान(Safe Haven for Capital and Brainpower)
७. मध्यम वर्गिय मानसिकता(Middle-Class Mentality)
८. शिक्षामा विशेष जोड(Educational Priority)

यी विभिन्न कारकतत्वहरूले स्विजरल्याण्डको विकास प्रक्रियामा निकै सघाउ पुयाएका छन जुन नेपाल जस्तो भर्खर विकास पथमा अघि वढिरहेको राष्ट्रका लागि अनुकरणिय हुन सक्दछ ।

(छ) चीनको विकास मोडेल

सन् १९७८ मा देङ सियाओपिङ नेतृत्वमा आएपछिका चार दशकयता चीनले आफूलाई विश्व आर्थिक शक्ती (Power house)को रूपमा विर्कासित गरेको छ। साथै यसले विश्वव्यापी अर्थतन्त्र र भूराजनीतिमा समेत महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याएको छ। चीनमा आर्थिक सुधार गर्ने कामको सुरुआत कृषि क्षेत्रबाट गरियो। राज्यको नियन्त्रण केही खुकुलो बनाइयो र दोहोरो ट्रयाक मूल्य संयन्त्रको माध्यमबाट किसानहरूलाई बजार सहुलियत प्रदान गरियो। किसानहरूले आफ्नो प्रभावकारिता र उत्पादकत्व बढाएर यस सुधारप्रति सकारात्मक प्रतिक्रिया दिए। त्यसपछि अन्य क्षेत्रमा पनि थप सुधारका कार्य विस्तार हुँदै गयो। (Township and Village Enterprises)टाउनसिप एन्ड भिलेज इन्टरप्राइजेज (टिभइएस) भनिने हाइब्रिड खालको स्वामित्वको माध्यमबाट गैरकृषि क्षेत्रमा सहुलियत प्रदान गरियो। सहरतिर सुधार फैलिएसँगै राज्यका उद्योगहरूले थप एकाधिकार प्राप्त गरे र यसले उनीहरूलाई उद्यमी बन्न थप प्रेरित बनायो। लगानी गर्न र आर्थिक वृद्धि बढाउन प्रान्त तथा स्थानीय निकायहरूका लागि विभिन्न सहुलियतहरूको व्यवस्था गरिएको थियो। सन् १९९० को दशकताका स्पेसल आर्थिक जोन (एसइजेडएस) को वृद्धिले चीनलाई विश्व अर्थतन्त्रमा समायोजन हुन निर्णायक भूमिका निर्वाह गऱ्यो। (रोड्रिक, २०७५)

देङ सिआओपिङले चीनमा आर्थिक क्रान्ति शुरू गरेको सन् २०१८ मा ४० वर्ष पूरा भएको छ । त्यसलाई उनले चीनको दोस्रो क्रान्ति भन्ने गर्दथे उक्त आर्थिक सुधारपछि चीन विश्व अर्थतन्त्रमा दह्रो रूपमा प्रवेश गर्यो । आजको मितिमा चीन विश्वको त्यस्तो देश भएको छ जोसँग सबैभन्दा बढी विदेशी मुद्रा सञ्चिति अर्थात् ३.१२ खर्ब डलर छ । चिनको हालको आर्थिक विकासको गतिलाई निम्न तथ्यहरूले पुष्टि गर्दछ ।

- कुल गार्हस्थ उत्पादन (११ खर्ब डलर) को मामिलामा चीन विश्वको दोस्रो ठूलो देश हो ।
- प्रत्यक्ष विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने चीन विश्वको तेस्रो ठूलो देश हो ।
- देङ सिआओपिङले सन् १९७८ मा आर्थिक सुधारका कदम चाल्दा विश्व अर्थतन्त्रमा चीनको हिस्सा जम्मा १.८ प्रतिशत थियो जुन सन् २०१७ मा आएर त्यो हिस्सा १८.२ प्रतिशत पुगेको छ ।
- चीन अब केवल एउटा उदीयमान अर्थतन्त्र मात्रै रहेन, बरू १५ औँ र १६ औँ शताब्दीताका विश्व अर्थतन्त्रमा करिब ३० प्रतिशत आफ्नो हिस्सा भएको अवस्थातर्फ उन्मुख भइरहेको राष्ट्र हो ।

चीनलाई शक्तिशाली बनाउने नेताहरूमा माओत्से तुङ, देङ सिआओपिङ र वर्तमान राष्ट्रपति सी जिनपिङको नाम आउँछ । देङ सिआओपिङ नेतृत्वमा भएको आर्थिक क्रान्तिको ४० वर्षपछि चीन एक पटक फेरि एउटा दह्रो नेतृत्व पाएर अघि बढिरहेको छ । सी जिनपिङ देशको अर्थतन्त्रलाई अझ प्रभावशाली बनाउन उत्पादनको क्षेत्रमा चीनलाई 'महाशक्ति' बनाउन चाहन्छन् । सी जिनपिङले देङ सिआओपिङका उदारीकरणका नीतिहरूलाई अगाडि बढाइरहेका छन जसमा आर्थिक सुधार लगायतका कदम समेटिएका छन् । चिनियाँ सफलताको कथा दोस्रो विश्व युद्धपछिको एउटा देशको विकासको कथामा मात्रै सीमित छैन। बरू त्यो एउटा नियन्त्रित अर्थतन्त्रबाट मुक्त र उदारीकरणमा आएको परिवर्तनको पनि कथा हो। विश्वका कैयौँ देशले पनि चीनले अवलम्बन गरेको परिवर्तनलाई अपनाए । तर लोभलाग्दो सफलता चीनले मात्रै हासिल गऱ्यो । चीनले घरेलु अर्थतन्त्रमा क्रमिक सुधारको प्रक्रिया थाल्यो न कि बजारलाई आफ्नो अर्थतन्त्र सुम्पिदियो। सुधार ल्याउने क्रममा उसले कहाँ विदेशी लगानी गर्ने र कहाँ नगर्ने कुराको निर्क्योल गऱ्यो जसका लागि उसले विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूको निर्माण गऱ्यो र त्यसका लागि उसले दक्षिणी तटीय प्रान्तहरूलाई रोज्यो । देङ सिआओपिङले कम्युनिष्ट समाजवादी राजनीतिक माहोलमा ठोस परिवर्तनको जग बसाले जसले विश्वमा समाजवादी अर्थतन्त्रको साख जोगाउन सघाउ पुयायो ।

चिनियाँ लेखक युकोन ख्वाङ आफ्नो पुस्तक 'क्याकिङ द चाइना कनन्ड्रमः ह्वाइ कन्भेन्सनल इकोनोमिक विज्डम इज रंग' मा लेखेका छन् (देङ सिआओपिङ एक महान् सुधारक मात्रै थिएनन धैर्य नभएका व्यक्ति पनि थिए। देङ सिआओपिङले शुरू गरेको सामाजिक आर्थिक सुधारको दृष्टान्त मानव इतिहासमा अन्यत्र भेटिँदैन। यसले चिनको आर्थिक जिवनमा निम्न परिवर्तन ल्यायो ।

- सन् १९७८ देखि २०१६ को बीचमा चीनको जीडीपीमा ३,२३० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।
- यसबीचमा ७० करोड मानिसहरू गरिबीको रेखाबाट माथि उठे भने ३८.५ करोड मानिसहरू मध्यवर्गका रूपमा उकासिए ।
- चीनको वैदेशिक व्यापार साढे १७ हजार प्रतिशतले बढ्यो भने सन् २०१५ सम्म चीन विदेशी व्यापारमा अगुवाको रूपमा उदायो ।
- सन् १९७८ मा चीनले वर्षभरि गर्ने व्यापार अहिले दुई दिनमै गर्छ ।
- देङ सिआओपिङले चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीलाई सामूहिक नेतृत्वमा लगेर चीनमा सामाजिक (आर्थिक परिवर्तनको प्रक्रियामा तीव्रता दिए । (बि.बि.सी. २०१८)

अर्थतन्त्रको बजार नेतृत्व स्थापित गराउनु र बाहिरी स्वतन्त्रता बढाउनु नै चीनको यस्ता सुधार पछाडिका प्रमुख कारणहरूहुन। तर, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र निजी लगानीमा चीनको हिस्सा बढे पनि यसमा राज्य क्षेत्रको हिस्सा भने तुलनात्मक रूपले खुम्चियो। यसका लागि आर्थिक विविधीकरण र पुनर्गठन शृंखलाबद्ध औद्योगिक नीतिका माध्यमबाट प्रवर्द्धन गरियो। विदेशी लगानीकर्तालाई घरेलु कम्पनीसँग संयुक्त उद्यममा आबद्ध हुन लगाइयो र स्थानीय योगदान (Input) को प्रयोग बढाउन लगाइयो। यसबाट विनिमय दर र अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रवाह केही हदसम्म नियन्त्रित रह्यो। (रोड्रिक, २०७५)

यी सबैको माध्यमबाट चिनियाँ नेतृत्वले कुनै पनि सिद्धान्तको पालना गरेन र आफ्नै विशिष्टताबाट चलाइरह्यो। चिनियाँ आर्थिक सुधार न कम्युनिस्ट शिक्षा न त कुनै स्वतन्त्र बजार विश्वासबाट निर्देशित थियो। यदि नीतिनिर्माताहरूले कुनै एक महत्वपूर्ण सिद्धान्त अपनाउँछन् भने त्यसलाई पक्कै पनि 'व्यावहारिक प्रयोगात्मकता' भन्न सकिन्छ। यो देङ.को लोकप्रिय भनाइ हो। उनले भनेका छन् **'बिरालोको रङले कुनै पनि फरक पार्दैन, फरक उसले मुसो समात्न सक्यो कि सकेन भन्ने कुराले पार्छ।'** चिनियाँ अनुभवको विलक्षणतालाई हेर्ने हो भने यस्ले विकसित र विकासोन्मुख दुबै राष्ट्रहरूलाई आर्थिक विकासका लागि महत्वपुर्ण शिक्षा प्रदान गर्दछ। अधिकांश पश्चिमा राष्ट्रमा बजारमाथिको निर्भरता र आर्थिक उदारीकरणका फाइदाहरू प्रस्तुत गर्न चीन सफल बनेको छ। सैद्धान्तिक रूपले चीनले राज्य नेतृत्ववाला आर्थिक मोडलको अर्न्तनिहित श्रेष्ठतालाई पुष्टि मात्र होइन स्थापित समेत गरेको छ र बजार केन्द्रित पश्चिमा सिद्धान्तको रडाको लाइ चुनौती दिइरहेको छ। नेपाल जस्तो समाजवाद उन्मुख राष्ट्रका लागि चिनको आर्थिक विकास अनुकरणिय मात्र होइन चिनको आर्थिक र प्राविधिक विकासको प्रभाववाट पनि नेपालले प्रसस्त फाइदा लिन सक्नु पर्दछ जुन अहिले नेपालमा चलेको वहस पनि हो।

(ज) विकासको भारतिय मोडेल (केरला र गुजरात)

कुनै पनि राष्ट्रलाई समृद्ध बनाउन राज्यले आर्थिक वृद्धि (Economic growth) र कल्याणकारी राज्यका अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्दछ। यी दुवै मोडललाई एकीकृत र सन्तुलित ढंगले प्रयोग गरेमा सफलता हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने दृष्टान्त भारतका केरला र गुजरात विकास मोडलबाट स्पष्ट हुन्छ। सन् १९७० को दशकमा केरला राज्यमा अभ्यास भएको विकास मोडेललाई केरला विकास मोडेल भनिन्छ। यो मोडेलले अराजक आर्थिक वृद्धि विकास मोडल विपरीत आम जनताको शिक्षा, जनस्वास्थ्य र सेवाका न्यायोचित वितरणमा जोड दिन्छ। यही विकास मोडेलको कारण केरलामा छोटो अवधिमै तीव्र रूपमा सामाजिक विकास भयो। त्यसबाट त्यहाँका अधिक निम्न र मध्यम वर्गीय जनता लाभान्वित भएको तर्क दिगो विकासका अध्येताहरूदावी गर्छन्।

हाल प्रधानमन्त्रीका रूपमा भारतलाई नेतृत्व दिइरहेका मोदीले गुजरातमा लागु गरेको विकासको मोडेलका आधारमा 'मोदिनोमिक्स' शब्द नै निर्माण भएको छ। भारतीय जनता पार्टीको वेवसाइटमै लेखिएको छ - 'गुजरात मोडलको भिजन भनेको पूर्ण रोजगारी, कम महंगाई, ज्यादा कमाइ, तीव्र गतिको आर्थिक विकास, गुणस्तरीय शिक्षा, सुरक्षा र उत्कृष्ट जीवनस्तर हो।' प्रधानमन्त्री मोदी सन् २००१ देखि २०१४ सम्म गुजरातका मुख्यमन्त्री थिए। मोदीले गुजरातमा सडक, उर्जा र पानी आपूर्ति जस्ता आधारभूत सुविधाहरूमा धेरै नै लगानी गरे। भारतको ग्रामीण विकास मन्त्रालयकाअनुसार सन् २००० देखि २०१२ सम्ममा गुजरातमा झण्डै तीन हजार ग्रामीण सडक परियोजनाहरूपूरा भएको थियो।

यसबाहेक सन् २००४ र २००५ तथा सन् २०१३ र २०१४ को बीचको अवधिमा प्रतिव्यक्ति उपलब्ध बिजुलीमा ४१ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ। गुजरातले सन् २०१२ देखि अतिरिक्त बिजुली उत्पादन गरिरहेको छ। १८ हजार गाउँहरूग्रिडसँग जोडिएका छन्। यस बखत गुजरातको औसत जिडिपी (सन् २००० देखि २०१०सम्म) ९.८ प्रतिशत रह्यो जसबेला पूरै भारतको औसत विकास दर ७.७ प्रतिशत मात्र थियो। गुजरातमा मोदीले इ (गवर्नेन्सलाई प्रभावकारी बनाए जसबाट प्रदेशमा भ्रष्टाचारमा कमी आयो। गुजरात मोडलले सुशासनका पक्षमा रहेको एक 'तटस्थ विचार' का रूपमा ख्याती कमाएको छ। गुजरात सरकारले सुशासन कायम गरेकोमा धेरै पटक अवार्ड समेत जितिसकेको छ। अक्सफोर्डबाट प्रकाशित किताब 'ग्रोथ अर डेवलपमेन्ट ह्विच वे इज गुजरात गोइङ'मा उल्लेख भएअनुसार गुजरातले आर्थिक विकासका लागि यस्तो नीति बनाएको छ कि अब जुनसुकै सरकार आए पनि गुजरातको सम्बृद्धिमा असर पर्दैन।

लगानीका लागि गुजरातमा परमिट लाइसेन्स तथा पर्यावरणसँग जोडिएका औपचारिकताहरूपूरा गर्न कानुनी अड्चनहरूराखिँदैन। लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्ने र मनोबल बढाउने कुरामा मोदीले कुनै कसर बाँकी राखेनन्। पश्चिम बंगालमा लामो समयदेखि बिबादका बीच संचालनमा रहेको टाटा मोटर्सको नानो कार प्लान्ट सन् २००८ मा पश्चिम बंगालबाट गुजरातको साणन्दमा सारियो। पश्चिम बंगालको सरकारले जग्गाको मामिला सुल्झाउन नसक्दा जनताको बिरोध थेग्न नसकेर प्लान्ट नै बन्द गर्नुपर्यो तर गुजरातमा अहिले फोर्डले पनि प्लान्ट सुरु गरिसकेको छ। मोदीले फोर्ड, सुजुकी तथा टाटा जस्ता ठूला कम्पनीहरूलाई गुजरातमा प्लान्ट लगाउने अनुमति दिएर अटो म्यानुफ्याक्चरिङ इन्डस्ट्रीमार्फत गुजरातमा पर्याप्त अवसर भिर्त्याएका छन्।

हालसम्म पनि गुजरात भारतको सबैभन्दा औद्योगिकृत राज्य हो। पश्चिमी तटमा रहेको फाइदा पनि यसले उठाइरहेको छ। भारतको जनसंख्याको ५ प्रतिशत आवादी रहेको गुजरातमा देशको कुल क्षेत्रफलको ६ प्रतिशत जमीन छ। पानी नपर्ने समस्या भोग्ने गुजरातमा खेती गर्न त्यति सहज छैन तर पनि भारतको कुल निर्यातको २२ प्रतिशत गुजरातबाटै हुन्छ। हाल गुजरातको जिडिपी ७.६ प्रतिशत छ। लामो तटक्षेत्रका कारण अन्तर्राष्ट्रिय ब्यापार धेरै नै सुगम छ। भारतको एक तिहाइ समुद्री जहाज गुजरातकै तट भएर जाने गर्छ। सन् २०१० देखि नै गुजरातले ४३ हजार ८४८ मिलियन युनिट बिजुली उत्पादन गर्न थालेको हो। गुजरातमा ४० हजार ७९३ मिलियन युनिट माग रहेकोमा बाँकी रहेको बिजुली उसले अन्य १२ राज्यहरूलाई बेच्न थालेको छ। त्यस्तै भारतमा कुल ३.८ प्रतिशत बेरोजगारी दर रहेकोमा गुजरात राज्यमा सबैभन्दा न्यून १ प्रतिशत मात्र बेरोजगारी दर रहेको श्रम ब्यूरोको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ (Bizmandu, 2018)। भारतको गुजरात र केरला मोडलले पुँजिवादी र समाजवादी चरित्रलाई अवलम्वन गरेको छ जुन नेपाल लगायत अरु देश र राज्यका लागि पनि अनुकरणीय रहेको छ।

(झ) रुवान्डाली मोडेल

हरियो जंगल र पहाडले घेरिएको पूर्वी मध्यअफ्रिकी मुलुक रुवान्डा सन् १९९० तिर तत्कालीन सरकारद्वारा 'प्रायोजित' जनसंहारका कारण जातीय द्वन्द्वबाट ग्रस्थ थियो जुन विस्तारै पुनर्स्थापनातर्फ अघि वढिरहेको छ। सन् १९९० देखि उसले आर्थिक विकासमा ठुलो फड्को मारेको छ। त्यहाँ जातीय टुत्सीहरू र हुटुहरूबीच दंगा हुँदा सय दिनमै आठ लाखभन्दा बढीको हुटु समुदायको वर्चस्व रहेको सुरक्षा निकायद्वारा हत्या गरिएको विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ। जातीय द्वन्द्व र तनावको प्रमुख कारण अल्पसंख्यक

टुत्सी र बहुसंख्यक हुटुबीच जारी परम्परागत असमानतालाई मानिएको छ । आज त्यहाँ सबैखाले द्वन्द्वको समाधान भई विकास निर्माण र आर्थिक क्षेत्रमा ऐतिहासिक प्रगति भइरहेका छन् । त्यसैले द्वन्द्वमा फसेका र द्वन्द्वपछिका राज्य र सरकारले गर्नुपर्ने कामका लागि रुवान्डालाई उदाहरणका रूपमा लिने गरिएको छ । रुवान्डाले वर्षौंदेखिको द्वन्द्वमा मलहम लगाउन आफ्नै स्रोत र साधनको पहिचान मात्रै गरेन, त्यसको उपयोग गरी मुलुकलाई समृद्ध बनाउने उत्कट चाहनाका साथ अघि बढिरहेको छ । त्यसै क्रममा उसले कफी र चिया उत्पादन गरी आफ्नो अर्थव्यवस्थाको पुनर्निर्माणमा जुटेको छ । यी दुई उत्पादनहरू त्यहाँका प्रमुख निर्यात वस्तुमा दरिएका छन् । रुवान्डाको ऐतिहासिक विकास को सफलता यसले अख्तियार गरेको विकास र सकारात्मक आर्थिक नीति नै हो जसले त्यहाँ गरिबी र असमानता घटाउन सहयोग पुगेको छ ।

२३ वर्षअघि त्यहाँको अर्थव्यवस्था तहसनहस थियो । खासगरी, सन् १९९४ मा टुत्सीविरुद्ध मच्चाइएको नरसंहारपछि अधिकांश सेवा र सुविधाहरू ठप्प थिए । करिब १० लाख मानिसको ज्यान र हजारौंलाई विस्थापित हुने गरी भएको जनसंहार अघि र पछि रुवान्डाको वृद्धिदर ऋणात्मक अवस्थामा पुगेको थियो । तर, आज विश्वका तीव्र गतिमा बढ्दो अर्थतन्त्र भएको मुलुकमा रुवान्डाले आफूलाई उभ्याउन सफल भएको छ । सन् १९९४ मा मुलुकको वृद्धिदर ऋणात्मक (-११ दशमलव ४ प्रतिशत) रहेकोमा सन् २०१४ मा ७ प्रतिशत र सन् २०१५ मा ६ दशमलव ९ प्रतिशतमा पुगेको थियो । यो वृद्धिदर र आर्थिक छलाङको कारण पुनर्निर्माण, निर्यात प्रवर्द्धन, ऊर्जा विकास र समावेशी वित्त हुन् । यिनै विषयलाई आफ्नो विकासको मोडल बनाएर रुवान्डा छोटो समयमै अन्य मुलुकका लागि नमुना बनेको हो । खासगरी नरसंहारको समाप्तिसँगै मुलुकले सुरु गरेको पुनर्जागरण र रूपान्तरणको अभियानले उसलाई ऐतिहासिक सफलताको शिखरमा पुर्यायो । यसले सन् २०१२ को अन्त्यसम्मको एक दशकमा आफ्नो वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर ८ प्रतिशतमा पुर्यायो । यो दर विश्वव्यापी र अफ्रिका महादेशभरिकै सबैभन्दा उच्च रह्यो । यसमा उसको बलियो आर्थिक आधार, नीति तथा कार्यक्रमहरूको कारणले नै हो । विशेषगरी 'ग्रासरुट' स्तरमा सवावेशी विकासको नितिले रवान्डालाइ आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सफल बनायो । मुलुकले आर्थिक विकास र गरिबी निवारण रणनीतिका साथ अघि बढ्दै सन् २०१८ सम्ममा वार्षिक रूपमा कृषि क्षेत्रमा दुई लाख रोजगारी सिर्जना गर्ने जनाएको छ । अनाज उत्पादनमा वृद्धि गर्नेलगायतका पहल उसले धेरै पहिले सुरु गरिसकेको थियो । फलस्वरूप दुई दशकमै विकासलाई उत्कर्षमा पुर्याउन ऊ सफल भयो । सन् २०१३ मा प्रतिव्यक्ति आय ६४४ अमेरिकी डलर रहेकोमा सन् २०१८ सम्ममा १२ सय अमेरिकी डलर पुर्याउने लक्ष्यरहेको छ । यसैगरी, निजी क्षेत्रको लगानी जीडीपीको १५.४ पुर्याउने लक्ष्य पनि उसले लिएको छ । उसले वार्षिक वृद्धिदर ११.५ हासिल गरेको छ । सेवा क्षेत्र, उद्योग र कृषिलगायत अन्य क्षेत्रमा पनि राम्रो प्रगति गरेको छ । यसैगरी रुवान्डाले आफ्नो निर्यात प्रवर्द्धन गर्दै सन् २०१८ सम्ममा २८ प्रतिशत निर्यात बढाउने र थप ५६३ मेगावाट विद्युत् उत्पादन गरी ७० प्रतिशत घरधुरीलाई विद्युत् सेवा दिने अठोटका साथ अघि बढेको छ । वित्त विकास र वित्तीय सेवामा सुधारले वित्तीय क्षेत्रमा द्रुतगतिमा वृद्धि भइरहेको छ । फलस्वरूप जनसंख्या वृद्धिका बाबजुद मुलुकमा गरिबी न्यूनीकरण भैरहेको अवस्थामा छ । बैंकिङ क्षेत्र स्थिर र राम्ररी पूँजीकृत भएको स्थितिमा छ (यादव,२०७३) । रुवान्डाको यो तरक्कीले नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रका लागि उदाहरण प्रस्तुत गर्दछ जसलाई नेपालले शिक्षाको रूपमा लिनू पर्दछ ।

(ञ) इथियोपियाली मोडेल

विश्वकै सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको भूपरिवेष्टित मुलुक इथियोपिया अफ्रिका महादेशमा नाइजेरिया पछिको दोस्रो ठुलो जनसंख्या भएको देश हो । ८० भन्दा बढी भाषा बोलिने र संस्कृतिको धनी इथियोपियाको अवस्था रुवान्डाबाट अलि फरक भए पनि विभिन्न संकटका बाबजुद विकासमा यसले फड्को मारेको छ । पूँजीगत परियोजनामा पनि खासगरी आधारभूत संरचनामा रकम खर्चिरहेको रुवान्डाले निकै छोटो अवधिमा 'डाइभर अफ बुम' को अवस्थामा ऊ पुगेको छ । यसको मुख्य कारण त्यहाँको सरकार आफैं होइन, सरकारद्वारा सञ्चालित कम्पनी मार्फत विकास, निर्माण र संरचनामा खर्च गरिएकोले हो । सरकारले औद्योगिक पार्कदेखि चिनी कारखाना र पावर लाइन तिनै संस्थामार्फत बनाउने गरेको छ । खासगरी कर्मर्सियल बैंक अफ इथियोपिया, इथियो टेलिकम र इथियोपिया इलेक्ट्रिक पावरले त्यहाँको पूँजीगत लगानीमा ७० प्रतिशत योगदान पुयाएका छन । विश्व बैंकद्वारा सन् २०१६ मा प्रकासित 'इथियोपियाज ग्रेट रन स् दि ग्रेट एसिलेरेसन एन्ड हाउ टु पेस इट' (Ethiopia's great runthe growth acceleration and how to pace it) ले उल्लेख गरेअनुसार, इथियोपिया सन् २००० यता विश्वको सातौं तीव्र आर्थिक वृद्धिदर भएको मुलुक हो । सन् १९८१ देखि १९९२ सम्म उसको जीडीपी जम्मा ०.५ प्रतिशत रहेकोमा सन् १९९३-२००४ सम्मको अवधिमा यो ११ प्रतिशतमा पुग्यो, जुन चीन अथवा भारतभन्दा धेरै राम्रो हो । सन् २००० मा इथियोपिया विश्वकै सबैभन्दा दोस्रो गरिब राष्ट्र थियो तर आज उसलाई विश्वकै दोस्रो अर्थतन्त्र भएको मुलुक चीनसँग तुलना गर्न थालिएको छ । यसप्रकारको उपलब्धि प्राप्त गर्नुमा आधारभूत संरचनामा उसको ठूलो लगानी प्रमुख कारण हो ।

इथियोपियाको विद्युत् विकास, रेल कनेक्टिभिटी र अन्तरप्रदेशीय राजमार्ग संघीय सरकारले बनाइरहेको छ जसले कृषि र अन्य विकास निर्माणका साथै हलुका वस्तु उत्पादनतिर पनि त्यतिकै जोड दिएको छ । चीन या पूर्वी एसियाली मोडेलविपरीत इथियोपिया आफ्नो अत्यन्तै बलियो पूँजी नियन्त्रणमार्फत 'ओभरभ्यालु' मुद्रा कायम राख्न सफल छ । यसका लागि उसले प्रिमियम डलरमा ग्रहण गर्छ । जसले गर्दा कम्पनीहरूलाई स्थानीय इथियोपियाली मूल्य कम भए पनि सामान निर्यात गर्न सजिलो छ । आयातकर्ता जोसुकै भए पनि उनीहरूका लागि सजिलो वातावरण छ, त्यहाँ । उदाहरणका लागि फूल निर्यातकर्ताले पनि उपभोग्य वस्तु आयात गर्न डलरसम्म आफ्नो पहुँचको उपयोग गर्न पाउँछन् । यो उसको प्रबन्धकीय या प्रविधि क्षेत्रको पहिलो विशेषज्ञता हुन सक्छ । त्यहाँका बैंकहरूलाई मुद्रास्फीतिको दरभन्दा तल झर्दा पनि ऋण निकासा गर्न त्यहाँ निर्देशन दिने गरिन्छ । आश्चर्यको कुरा त के छ भने धनको भुक्तानी गर्न त्यहाँ ऋणको माग बढ्दो छ । पोर्टफोलियो लगानीकर्ता (पूँजी बजारमा गर्ने लगानीकर्ता) हरू र विदेशी बैंकहरूप्रति त्यहाँको सरकारको एक खालको वैचारिक भिन्नता छ । विदेशी 'पोर्टफोलियो लगानी' भन्दा आन्तरिक स्रोत र साधनको प्रयोग रकम जुटाउनका लागि उसले गर्ने गरेको छ । त्यसैले त उसले केन्याको 'आईपीओ टेलिकम' को लगानी मुलुकमा भित्र्याउनुको साटो सरकारी स्वामित्वमा रहेको दूरसञ्चारको एकाधिकारबाटै लाभ लिन उद्यत देखिन्छ ।

राज्यको स्पस्ट दिशा, एकाधिकार, विनिमय र मूल्य नियन्त्रणमा केन्द्रित इथियोपियाले जमिन, श्रम, लजिस्टिक, ऋण र विद्युतमाथि केन्द्रित भएर अघि बढ्न पाँच वर्षे योजना निमार्ण गरि विकास प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहेको छ । इथियोपिया विश्व व्यापार संगठन (डब्लूटीओ) मा छैन र आईएमएफको सहयोग पनि उसले लिएको छैन । अफ्रिकाको सिंह (दी हर्न अफ अफ्रिका) भनेर समेत चिनिने इथियोपिया ५० वर्षयताकै सबैभन्दा

ठूलो खडेरीको चपेटामा पर्यो तर त्यसलाइ कुशलता पुर्वक समाधान गर्न खाद्यान्न जम्मा गर्ने राष्ट्रिय नीति अघि सारियो । एक अर्ब अमेरिकी डलर सहयोगमा ७ सय ३५ मिलियन अमेरिकी डलर उसले आफ्नै लगानी गर्यो, जुन रकम उसको कुल जीडीपीको ६१.६४ अर्ब अमेरिकी डरलको १० प्रतिशत हो । इथियोपियाले गरेको यो प्रगती लाइ आत्मसात गरेको भए भूकम्प पीडितहरूको पुनस्थापना गर्न र द्रुततर आर्थिक विकास गर्न नेपाललाइ सजिलो हुने देखिन्छ (यादव,२०७३) ।

माथि उल्लेखित विश्वका केहि देशहरूको विकास मोडलहरूको अलावा चिली, क्युवा, दक्षिण अफ्रीका, भुटान लगायतका अन्य देशहरूको मोडल पनि अनुकरणिय रहेका छन । यी विभिन्न विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययनले के देखाउछ भने विश्वका विभिन्न राष्ट्रका आफ्नै मौलिक विकासका ढाँचाहरू रहेका छन जसलाई ति राष्ट्रहरूले आप्नो विशिष्ट परिवेशमा निर्माण गरेका थिए । नेपालको सन्दर्भमा विकास मोडलको निर्माण गर्दा भारत र चिनको सन्निकटता, भुपरिवेष्ठित परिवेश, प्राकृतिक साधनको दोहन निति, भौतिक पुर्वाधारको आवश्यकता, जलस्रोतको पर्याप्तता, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास आदिमा ध्यान दिन जरुरि देखिन्छ । विकासको मार्गमा अग्रसर हुदै गरेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यी राष्ट्रहरूबाट शिक्षा लिन जरुरि रहेको छ । केन्द्र देखि स्थानिय तह सम्मका निकायहरूले यी मोडलहरूको अध्ययन गरि आपनो लागि उपयुक्त मोडल कुन हो पहिचान गरि भावी नीति र कार्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुसूचि २- नमूना गाउँपालिका प्रस्तावित मानकहरू

भू-उपयोग

- वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण भई पूर्णता कार्यान्वयन भएको

आवास

- सम्पूर्ण नागरिकलाई सुरक्षित आवासको प्रत्याभूति भएको

सडक

- प्रत्येक वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्र जोड्ने साथै गाउँपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली, जिल्ला सदरमुकाम र अन्य प्रमुख शहर, बजार केन्द्रसँग जोड्ने राष्ट्रिय मापदण्डअनुसारका सडकहरू भएका

यातायात

- आवश्यक रुटहरूसहित सुरक्षित, सुलभ र सहज सार्वजनिक यातायातको व्यवस्था भएको

खानेपानी

- सम्पूर्ण नागरिकलाई स्वच्छ र सुरक्षित पिउने पानीको प्रबन्ध भएको

सिँचाई

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगेको

ऊर्जा

- प्रत्येक घरपरिवारमा विद्युत्, सोलार वा अन्य वैकल्पिक ऊर्जाको प्रबन्ध भएको

सञ्चार

- प्रत्येक घरपरिवारमा फोन तथा इन्टरनेटको पहुँच भएको

कृषि

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगेको
- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्णत कृषिमा सदुपयोग भएको
- स्थानीय कृषि उपजमा आत्मनिर्भर भएको
- रैथाने प्रजातिका बालीनालीमा नमूना क्षेत्रको रुपमा विकास भएको
- वैज्ञानिक भण्डारण प्रणालीको व्यवस्था भएको
- कृषि बिमाको सुविधा भएको
- वैज्ञानिक कृषि प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको
- कृषि सामग्री र औजारहरूको सुलभ उपलब्धता भएको

पर्यटन

- सम्पूर्ण पर्यटकीय क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण भई कार्यान्वयनमा आएको
- पर्यटकीय पूर्वाधार अन्तर्गत यातायात, होटल, लज, सुरक्षा, स्वास्थ्य, संचार, आतिथ्य, परिकार मेनुहरू र विशेष पर्यटकीय क्रियाकलापहरूको प्रबन्ध भएको

- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा पर्यटन क्षेत्रले कम्तिमा १० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको

उद्योग

- प्रत्येक वडामा कम्तिमा एक स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित मझौला उद्योगको स्थापना भएको
- गाउँपालिकामा कम्तिमा एक ठूलो स्तरको उद्योगको स्थापना भएको
- स्थानीय उद्योगहरूले गाउँपालिकाको कम्तिमा १५ प्रतिशत रोजगारीको हिस्सा ओगटेको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा उद्योग क्षेत्रले कम्तिमा १५ प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको

व्यापार तथा वाणिज्य

- गाउँपालिकाको आयातभन्दा निर्यातको आकार ठूलो रहेको
- प्रत्येक वडामा आम नागरिकलाई आवश्यक आधारभूत किनमेल गर्न पर्याप्त स्थानीय बजारहरूको विकास भएको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा व्यापार तथा वाणिज्य क्षेत्रले कम्तिमा २० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको
- गाउँपालिकास्थित मुख्य बजारकेन्द्रहरूबाट निकटका ठूला बजारहरूसम्म राष्ट्रिय मापदण्डअनुरुपका पक्की सडकहरूको पहुँच भएको

बैङ्क वित्तीय संस्था तथा सहकारी

- प्रत्येक घरपरिवारको बढीमा एक घण्टाको पैदलयात्रामा बैंकसम्म पहुँच रहेको
- प्रत्येक घरपरिवारको घरमुली वा सदस्यको बैंक खाता रहेको
- प्रत्येक घरपरिवारको एक वा अर्को प्रकारको सहकारीमा पहुँच रहेको

शिक्षा

- शतप्रतिशत साक्षरता रहेको
- शतप्रतिशत बालबालिका विद्यालय भर्ना भएका
- विद्यालय छाड्ने दर शून्यमा झरेको
- बालअधिकार र मानव अधिकार प्रत्याभूत भएको

स्वास्थ्य

- आधारभूत स्वास्थ्य सुविधासहितको अस्पतालमा सम्पूर्ण नागरिकको पहुँच भएको
- शतप्रतिशत गर्भवती महिलाहरूलाई सुरक्षित मातृत्व प्रत्याभूत गरिएको
- पूर्णखोपयुक्त गाउँपालिका भएको
- बालपोषण सुनिश्चित भएको
- सम्पूर्ण नागरिकको अनिवार्य स्वास्थ्य बिमा गरिएको

संस्कृति

- वार्षिक सांस्कृतिक पात्रो निर्माण गरी त्यसको पूर्णत : कार्यान्वयन भएको
- मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रबन्ध भएको

सामाजिक सुरक्षा

- सम्पूर्ण नागरिकको सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गरिएको
- सबै प्रकारका सामाजिक विभेदको अन्त्य भएको
- प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक ज्येष्ठ नागरिक सत्सङ् केन्द्र रहेको
- गाउँपालिकामा कम्तीमा एक बालगृह रहेको
- गाउँपालिकामा कम्तीमा एक महिला सुरक्षा गृह रहेको

शान्ति सुरक्षा

- शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयनको पूर्ण प्रत्याभूती भएको
- के तपाईं आफू बसेको स्थान वरपर पूर्णत सुरक्षित महशुस गर्नुहुन्छ भन्ने प्रश्नको जवाफमा कम्तीमा ९० प्रतिशत सकारात्मक जवाफ आउने गरेको

खेलकुद

- प्रत्येक वडामा आधारभूत पूर्वाधारयुक्त एक खेलकुद मैदान तथा व्यायामशाला रहेको

मनोरञ्जन

- एक वडा एक पार्क, बालउद्यान ऍगल एबचप० र समग्र गाउँपालिकामा एक सांस्कृतिक केन्द्र, सिनेमा घर, नाट्यशाला, संगीत विद्यालय तथा नाचघरभएको

शवदाह स्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

- प्रत्येक वडामा स्थानीय समुदायहरूको संस्कार अनुरुपका शवदाह स्थल तथा चिहान क्षेत्र (मरनघाट वा मरनडाँडा) को उचित प्रबन्ध भएको

वन

- कम्तीमा ४० प्रतिशत भू-भाग वन जङ्गल तथा हरित क्षेत्रले ओगटेको

जलाधार

- सम्पूर्ण पानीका मुहानहरूको संरक्षण भएको

वातावरण

- सम्पूर्ण विकासका क्रियाकलापहरू दिगो विकासका अवधारणा अनुरुप सञ्चालन भएका

जलवायू

- जल तथा वायूको न्यूनतम गुणस्तर कायम राख्न स्थानीय तहबाट लागू गर्न सकिने वायू तथा जल संरक्षणमैत्री कार्यक्रमहरू लागू भएको

सरसफाई तथा फोहर मैला व्यवस्थापन

- प्रत्येक घरधुरीमा उत्सर्जित फोहोर व्यवस्थापन गर्न एक वा अर्को प्रकारले वैज्ञानिक फोहर व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयन भएको

विपद् व्यवस्थापन

- विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण भई पूर्णत: कार्यान्वयनमा आएको

सुशासन तथा संस्थागत विकास

- भ्रष्ट्राचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूती भएको
- क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्र पूर्ण कार्यान्वयनमा आएको
- प्रत्येक वर्ष कम्तीमा एक पटक कर्मचारीहरूको प्रत्यक्ष वृत्ति विकाससम्बन्धी तालिमहरू संचालन हुने गरेको
- प्रत्येक वर्षमा कम्तीमा एक पटक सरकारी सेवा प्रवाहमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण हुने गरेको
- भ(न्यखभचलबलअभ लागु भएको

राजश्व

- नागरिक स्तरमा हुने प्रत्येक व्यक्तिगत तथा संस्थागत आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई करको दायरामा ल्याई त्यसको पूर्ण अभिलेखिकरण गरिएको

अनुसूची ३- गाउँपालिका वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको विवरण

(क) भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमहरू

(क) सडक
▪ गाउँपालिकाले यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने
▪ गाउँपालिकाका विभिन्न वडाका निम्न सडकहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने
वडा न. १
○ चिउरी भञ्ज्याङ वोडर-सत्लुङ्ग-पारिगाउँ-वालकल्याण आवश्य-सिंहदेवी
○ पारिगाउँ-धनकुटा-राजारानी
○ फेदि, दोभान, दुमरे, सिम्ले, कुमाल-पारि
वडा नं. २
○ सोमबारे-चिसापानी-पितलुम्बा सडक
○ वडा कार्यलय-सामिटेन-पितलुम्बा सडक
वडा नं. ३
○ भ्यु पोइन्ट देउरालि टोल-सजिंवनी चोक-पश्चिमा वडा नं. ८-कल्भर्ट र संजिवनी चोक-दक्षीण भिम देवा घर जाने सडक
○ रामपुर गुमाने खुसेबुङ-सिंहदेवी सडक
वडा नं. ४
○ अमृतचोक दले हिमदले विमिरे लूम्विनि ठूलो साङला सडक

(ख) गाउँपालिकाको विभिन्न वडामा निम्न पुल तथा झोलुङ्गे पुलको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

पुल तथा झोलुङ्गे पुलको नाम	ठेगाना (जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू)	लम्बाइ (मी.)	चौडाइ (मी.)	अवस्था (चालु/माग)
वडा नं. ०१				
खदमखोला दोभान पक्की पुल	खदमखोला			माग
वडा नं ०२				
ताकचुवा खोला पक्की पुल	फाइवा, फुर्केटार			माग
समेवा खोला पक्की पुल	समितेन र लेचाङगो			माग
बताहा खोला पक्की पुल	शिंहदेवी र बताहा			माग
खदमखोला पक्की पुल	वडा न १ र २			माग
चिसाङे खोला पक्की पुल	फाइवा र लेटाङ			माग
वडा न. ०३				
गड्मे खोला पक्की पुल	सानो हचुवा जाने वाटो			माग
हचुवा खोला पुल	लामीडाँडा जाने वाटो			माग
खदम खोला पक्की पुल	खदम खोला			माग
वडा नं ०४.				
सेरे खोला पक्की पुल	सतीघाट			माग
खारखोला पक्की पुल	लामीटार			माग
वडा. नं ०५				
हुरहुरे पक्की पुल	वेलवोटे,जरुवा, राङ्चा, विमिरे मुगु (वडा नं ६ र ७)			माग

पुल तथा झोलुङ्गे पुलको नाम	ठेगाना (जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू)	लम्बाइ (मी.)	चौडाइ (मी.)	अवस्था (चालु/माग)
सेरा खोला पक्की पुल	सुनसरी र मोरङ			माग
धुस्कुटे वुढी खोला पुल	धुस्कुटे			माग
वडा.न. ०६				
हुरहुरे खोला पक्की पुल	केरावारी ६ र धरान	८० मि.		माग
विमिरे डालो खोला पक्की पुल	वडा नं. ५ र ६	७५ मि.		माग
चर्च बाटोमा डाले दोवी विविरे जोडने मुगु खोला	डाले विमिरे	७५ मि.		माग
विमिरे ठुलो राङ्चा झोलुङ्गे पुल	विमिरे ठुलो राङचा	२१० मि.		माग
नरकटे विविरे झोलुङ्गे पुल	नरकटे विमिरे	३०० मि.		माग
वडा. नं. ०९				
खमरघारी र देविझोडा सिरान जोड्ने पुल	खमरघारी र देविझोडा			माग
वेलचौरी र देविझोडा जोडने पुल	वेलचौरी र देविझोडा			माग

(ग) यातायात रुटहरू

विराटनगर, इटहरी तथा काठमाडौं सम्मको नियमित तथा व्यवस्थित यतायात रुटको अनुमति लिएर यातायातको सेवा नियमित गर्ने । यससँगै पहाडि इलाकामा रहेका वडा र समथर भू-भागमा रहेका वडा बिच नियमित यातायात रुट संचालन गर्ने ।

(घ) बसपार्कहरू

नगरपालिकाका निम्न स्थानहरूमा बसपार्क निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने
○ वडा नं. १ मा ४ रोपनी जग्गामा पाटीगाउँ बसर्पाक निर्माण गर्ने माग गरिएको
○ वडा नं. २ को जेफालेमा जेफाले बसपार्क बनाउन माग गरिएको
○ वडा नं. ३ को रामपुरमा रामपुर बसपार्क बनाउन माग गरिएको
○ वडा नं. ५का लाफा र राङचामा लाफा बसपार्क र राङचा वसपार्क बनाउने माग गरिएको
○ वडा नं. ७ मा उपयुक्त स्थान पहिचान गरि बसपार्क बनाउने माग गरिएको
○ वडा.नं. ९ भलुवा टोलमा भलुवा टोल बसपार्क निर्माण गर्न माग गरिएको

(ङ) यात्रु प्रतिक्षालयहरू

गाउँपालिकाको निम्न स्थानहरूमा सुविधायुक्त यात्रु प्रतिक्षालय बनाउने

क्र. स.	ठेगाना	क्षमता (यात्रु सङ्ख्या)	हालको अवस्था	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
वडा नं ०१				
१	माटिगाउँ यात्रु प्रतिक्षालय	१०		माग गरिएको
२	फेदीगाउँ यात्रु प्रतिक्षालय	०८		माग गरिएको

क्र. स.	ठेगाना	क्षमता (यात्रु सङ्ख्या)	हालको अवस्था	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
३	समलागाउँ यात्रु प्रतिक्षालय	०८		माग गरिएको
४	डाँडागाउँ यात्रु पतिक्षालय	२०		माग गरिएको
५	लामेचौटी यात्रु प्रतिक्षालय	१५		माग गरिएको
६	थामडाँडा यात्रु प्रतिक्षलय	२०		माग गरिएको
वडा नं. ०२				
१	सोमबारे यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
	जेफाले यात्रु प्रतिक्षालय	३०		माग
	लक्ष्मिपुर यात्रु प्रतिक्षालय	३०		माग
वडा नं. ०३				
१	कालीपोखरी पिकनीक स्थलमा प्रतिक्षालय	३०-४० जना		माग
२	फुलवारी टोल प्रतिक्षालय	५-१० जना		माग
३	सानो हचुबा प्रतिक्षालय	६०		माग
वडा नं. ०४				
१	शिवालय मन्दिर प्रतिक्षालय (थाङशिला)			माग
२	सत्कन्या गुफामा प्रतिक्षालय(गोगुने)			माग
३	लोप थुम्का प्रतिक्षालय(टाकुरे)			माग
४	सिद्दिथुम्का प्रतिक्षालय			माग
५	चिउरी भञ्ज्याङ प्रतिक्षालय			माग
वडा नं. ०५				
१	प्रगतिचोक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
२	बगैंचा यात्रु प्रतिक्षालय	१५		माग
३	हुलाक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
४	गंगाधन मार्ग यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
५	सुमनिमा मार्ग यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
६	विशाल चोक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
७	पिपलचोक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
८	वडा कार्यलय परिसरमा	२०		माग
९	राङ्चा यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
वडा नं. ०७				
१	मुगु चोक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		प्रस्तावित

क्र. स.	ठेगाना	क्षमता (यात्रु सङ्ख्या)	हालको अवस्था	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
२	बाजे चोक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		प्रस्तावित
३	सिन्दुरे चोक यात्रु प्रतिक्षालय	१०		प्रस्तावित
४	ओखलढुङ्ग चोक यात्रु प्रतिक्षालय	१५		प्रस्तावित
वडा नं. ०८				
१	रोटेपिङ यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
२	आमजिगी यात्रु प्रतिक्षालय	१५		माग
३	मच्छिन्द्र चोक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
४	सुत्रवारे चोक यात्रु प्रतिक्षालय	२०		माग
वडा नं ०९				
१	देविझोडा स्कुलचोक यात्रु प्रतिक्षालय			माग
२	देविझोडा सिरान यात्रु प्रतिक्षालय			माग
३	कुसुमे सिरान यात्रु प्रतिक्षालय			माग
४	भलुवा यात्रु प्रतिक्षालय			माग
५	धड्गरु यात्रु प्रतिक्षालय			माग
६	बेलचौरी यात्रु प्रतिक्षालय			माग
वडा नं. १०				
१	हिमालय टोल यात्रु प्रतिक्षालय	१०-२०		माग
२	ज्ञानोदय टोल यात्रु प्रतिक्षालय	१०-२०		माग
३	मच्छिन्द्र टोल यात्रु प्रतिक्षालय	१०-२०		माग
४	चिनारी टोल यात्रु प्रतिक्षालय	१०-२०		माग
५	कुवापानी टोल यात्रु प्रतिक्षालय	१०-२०		माग
६	वगैंचा टोल यात्रु प्रतिक्षालय	१०-२०		माग
७	त्रिवेणी टोल यात्रु प्रतिक्षालय	१०-२०		माग

नगरपालिकाका वडास्तरको निम्न सार्वजनिक शौचालयहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र. स.	ठेगाना	क्षमता	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
वडा नं ०१			
१	लामेचौरी सार्वजनिक शौचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
२	डोडागाउँ सार्वजनिक शौचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
३	सेल्लेङ सार्वजनिक शौचालय	पुरुष-०१	माग गरिएको

क्र. स.	ठेगाना	क्षमता	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
		महिला-०१	
४	समला सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
वडा.नं.०२			
१	जेफाले	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
२	सोमबारे	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
३	प्रतिभा टोलमा	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
४	पिङ्डाँडा	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
५	लक्ष्मिपुर	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
६	सामित्तेन	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
७	लालिगुँरास	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
८	चिसापानी	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
९	तिनजुरे	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
१०	फुलवारी	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
वडा.नं. ०३			
१	कालीपोखरी पिकनीक स्थल	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
२	भ्यु पोइन्टमा सार्वजनिक शौचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग गरिएको
वडा.नं. ०४			
१	चिउरीभञ्ज्याङ सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
२	तापथुम्का सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
३	सत्कन्या गुफा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग

क्र. स.	ठेगाना	क्षमता	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
वडा.नं .०५			
१	पिपलचोक सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
२	बगैंचा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
३	हुलाक चोक सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
४	प्रगति चोकमा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
५	लाफा चोक सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
६	राङचा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
वडा.नं .०६			
१	शनिवारे हाट वजारमा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
२	आहालेमा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
वडा.नं. ०७			
१	मुगु चोकमा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
२	बाज चोकमा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
३	सिन्दुरे चोकमा सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
४	ओखलढुङ्गा चोक सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
वडा.नं.०८			
१	रोटे पिङ सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
	मच्छिन्द्र चोक सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग
	शुक्रवारे चोक सार्वजनिक शैचालय	पुरुष-०१ महिला-०१	माग

क्र. स.	ठेगाना	क्षमता	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
वडा.नं .०९			
१	भलुवा सार्वजनिक शैचालय		माग
२	देविझोडा स्कुलचोकमा सार्वजनिक शैचालय		माग
३	वेलचोक सार्वजनिक शैचालय		माग
वडा.नं . १०			
१	वगैचा वसपार्कमा सार्वजनिक शैचालय		माग
२	भ्यू पोइन्टमा सार्वजनिक शैचालय		माग

(च) हेलिप्याड प्रस्तावितड

नगरपालिकाका निम्न स्थानहरूमा हेलिप्याड माग गरिएको छ ।

वडा नं.	हेलिप्याड	कैफियत
वडा नं १	पाटी गाउँ	माग
वडा नं. २	जेफाले, हिलेथाम	माग
वडा नं. ३	भ्यु पोइन्टमा हेलिप्याड माग	माग
वडा नं. ४	चिउरीभञ्ज्याङमा हेलिप्याड माग	माग
वडा नं. ५	निगुरेमा हेलिप्याड माग	माग
वडा नं. ७	गोकुलेटार क्षेत्रमा हेलिप्याडको माग	माग
वडा नं. ८	मच्छिन्द्र खेल मैदान नजिक	माग
वडा नं. ९	वेलचौरीमा हेलिप्याडको माग	माग

(ज) खानेपानी आयोजनाहरू

- वडा नं. १ मा रोगे, कारबोर, सेल्लेङ, बडरे र कुमाल खानेपानी आयोजनाहरु लाइ स्तरोन्नती तथा मर्मतको माग
- वडा नं. २ समेवा खोला लिप्टीङ गढी खानेपानी आयोजना, जेफाले, पाथिभरा र हिलेथापमा खानेपानी आयोजना को माग, चिसापानी मुहान वाट चिसापानी क्षेत्रमा खानेपानी आयोजना वनाउन माग
- वडा नं. ३ सृजना, प्रगती, देउराली, भोगटेनी खानेपानी आयोजनाहरुको टयाङ्की मर्मत तथा संरक्षेणको माग
- वडा नं. ५ सतीसाले, राङचा, सिद्धिपुरेटोल, निगुरे, खोल्याङ र सिरान मा ८०० घरधुरी लाई लाभान्वित गर्न सेरा खानेपानी आयोजना प्रस्तावित
- वडा नं. ९ देविझोडा खानेपानी आयोजना निर्माण गरि ३०० घरधुरी लाई लाभान्वित गर्ने योजना प्रस्तावित गरिरएको

(झ) सिंचाई

नगरपालिका निम्न स्थानहरूका सिंचाई आयोजनाहरूको निर्माण गर्ने माग तथा प्रस्तावित गरिएको

वडा नं. १

- काभ्रे खोलावाट कुलो निर्माण गरि वडा नं. १ को तल्लो भागमा सिंचाईको माग गरिएको

वडा नं. २

- समेवा खोलामा सिचाइको माग
- भालु खोला सिंचाइको माग
- चिसाङ खोला सिंचाइको माग

वडा नं. ३

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरउन्नती गर्न वजेटको माग

वडा नं. ४

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरउन्नती गर्न वजेटको माग

वडा नं. ५

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरउन्नती गर्न वजेटको माग

वडा नं. ६

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरउन्नती गर्न वजेटको माग
- आहाले, संगम पथ डिप वोरीङ सिंचाईको माग

वडा नं. ७

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरोन्नति गर्न वजेटको माग

वडा नं. ८

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरोन्नति गर्न वजेटको माग

वडा नं. ९

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरोन्नति गर्न वजेटको माग

वडा नं. १०

- पुरानो कुलोहरुको मर्मत तथा स्तरोन्नति गर्न वजेटको माग

(ञ) विद्युत तथा उर्जा

- नगरपालिकाका विद्युतिकरण चुस्त र गुणस्तरीय बनाउने
- वडा नं. ५ को राङचामा हाईटेन्सन लाईन राखनु पर्ने
- काठका मक्किएका पोलहरूलाई गुणस्तरीय धातुका पोलहरूले विस्थापन गर्ने
- दीर्घकालीन रूपमा विद्युतीय तारलाई चरणबद्ध रूपमा भूमिगत गर्ने
- मापदण्ड अनुसार विस्तारीत पोलको दुरी धेरै भएकोले दुरी घटाउनु पर्ने
- **गाउँपालिकाको निम्न स्थानहरूमा ट्रान्फरमरहरूको माग**

वडा नं. १

- रातोमाटे, कुमाल, लाकेचौरी, कारोवारे टोल र सेल्लेङ

वडा नं. २

- फाईवा, प्रतिभा टोल र चिसापानी

वडा नं. ३

- आँपटार, सानो हचुवा र झिजे

वडा नं. ४
○ दलामि र टाकुरे
वडा नं. ५
○ वडा नं. ५ भरि चार वटा ट्रान्फरमरको माग
वडा नं. ६
○ डाले र अमृत टोल
वडा नं. ७
○ सिन्दुरे ओखलढुङ्गा टोल र डाँगी पुच्छर टोल
वडा नं. ८
○ क्लबलाईन र मच्छिन्द्र चोक
वडा नं. ९
○ विराजे टोल, वेलचौरी टोल र भालुगौडा टोल मा १०० KV क्षमताको ट्रान्फरमरहरू थप्ने
वडा नं. १०
○ वगैंचाटोल र त्रिवेणी
(ट) सञ्चार
○ गाउँपालिकाभित्र विभिन्न स्थानमा रहेका NCELL, NTC र HELLO NEPAL का टावरहरूमा क्षमता वृद्धि गरी नेटवर्क कभरेज र इन्टरनेटको सहज आपूर्ति गर्ने
○ सबै गाउँपालिकाबासीको घरमा इन्टरनेटको सहज आपूर्ति गर्ने
○ गाउँपालिकाले आफ्नै Apps, रेडियो सेवा, पत्रिका र टिभी च्यानल सञ्चालन गरी सूचना प्रवाह गर्ने
○ गाउँपालिका कार्यालय तथा सबै वडा कार्यालयहरूमा गुणस्तरीय प्रिन्टर, इन्टरनेट, इन्ट्रानेट, सफ्टवेयर तथा सर्भर जडान गर्ने

(ख) आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरू

आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरू
(क) कृषि क्षेत्रका प्रमुख माग तथा कार्यक्रमहरु
■ उन्नत जातको बिउ विजनको माग
■ समयमा मल बिउको वितरण गर्ने
■ बंगुर फर्महरुको लागी दाना बनाउने मेसीनको माग ।
■ पराल काट्ने मेसिनको माग
■ पसु पालनमा आवश्यक पर्ने उपचार केन्द र भेटनरीको माग
■ पसु चौपाया वेचविखनको लागि आवस्यको बजारको माग
■ कृषि उपज संकलन तथा वितरण केन्द्रको र वजारीकरणको माग
■ सिंचाईको माग
■ कोल्ड स्टोरको माग
■ कृषि विज्ञको माग
■ दुग्ध डेरी तथा उधोगको माग
■ उन्नत जातको गाई, भौंसी, बोका, बाखा, सुगुर वितरणको माग
■ कृषि पाठशाला
■ कृषि विमा

आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरू
▪ पलाष्टिक टनेल वितरण
▪ कृषि औजार वितरण
▪ जडीबुटी खेतीलाई प्रोत्साहन
▪ कृषि तालिम

(ख) पर्यटन
▪ नीजि क्षेत्रलाई लगानीमैत्री वातावरण बनाई सुविधासम्पन्न होटेल तथा लजहरूको निर्माण गर्ने ▪ पर्यटन प्रवन्धनको लागि पक्की वाटो निर्माणको माग ▪ कृषि पर्यटनको प्रचार प्रसारको माग
वडा नं. १
○ महादेवी पार्वती गुफाको प्रचार प्रसार
वडा नं. २
○ जेफाले पर्यटकिय स्थल लगायत अन्या पर्यटकिय स्थलहरुको प्रचार प्रसार तथा संरक्षणको माग
○ होमस्टेलाई व्यवस्थीत गर्न तालिमको माग
वडा नं. ३
○ भ्यू पोइन्टमा भ्यू टावर सहित शौचालय, खानेपानी, वस्नको लागि कटेज र टहराको माग
○ कालीपोखरीलाई पिकनीक स्थल प्रस्तावित
○ भोगटेनी पर्यटकिय स्थलमा र त्याहाँ निर्माणधिन रहेको उचित प्रचार प्रसार तथा संरक्षेणको माग
वडा नं ६
○ विमिरे सिमसार क्षेत्रको संरक्षेण तथा प्रचार प्रसारको माग
○ राङ्चा होमस्टे निर्माणको लागी अनुदान प्रस्तावित
वडा नं. ७
○ ओखलढुङ्गा मंसिरे सिमसार क्षेत्रलाई उचित प्रचार प्रसार तथा संरक्षणको माग
○ गोकुलेटार पिकनिक स्थलको निर्माण प्रस्तावित
वडा नं. ९
○ **कुसुमे सिमसार क्षेत्रका दुई डाडाको विचमा झोलुङगे पुलको माग**
○ कुसुमे सिमसार क्षेत्रमा पदैल मार्गको माग
○ सातपत्रे सिमसार क्षेत्र पत्र पत्र रहेकोले मनोरम दृस्य प्रचार प्रसारको माग
○ सातपत्रे सिमसार क्षेत्र वरपर घेरा वार, सडक र पर्यटन प्रर्वद्धनको माग
वडा नं. १०
○ आँपटार कालीपोखरी तथा आमडौडा कालीपोखरी पर्यटन क्षेत्र घोषण गर्न माग
○ भ्यु-पोईन्टमा भ्यु टावर तथा पार्क निर्माणको माग
○ कालीपोखरीमा पार्क निर्माणको माग

(ग) उद्योग तथा वाणिज्य
▪ गाउँपालिकामा अँलैची प्रशोधन केन्द्र, अदुवा उधोग निर्माण, दुग्ध जन्य उद्योग निर्माण गर्ने
▪ पशु दाना निर्माण उद्योग तथा कृषि उत्पादन बजारीकरणको माग

▪ जडीवुटी उद्योग निर्माणको माग
▪ पानी उद्योग निर्माण माग
▪ मिलको माग
▪ कसर उद्योग निर्माणको माग
▪ पट्टोल पम्पको माग
▪ जङ्गलबाट कच्चा पदार्थ ल्याउन सकिने भएकाले कागज उद्योगको माग

(ग) सामाजिक विकास योजना

सामाजिक विकास योजना
(क) शिक्षा
▪ गाउँपालिकाका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गर्ने
▪ गाउँपालिकाका विद्यालय भवनहरूलाई बालमैत्री तथा सुरक्षित बनाउने
▪ गाउँपालिकामा वालविकास केन्द्रको माग
▪ गाउँपालिकामा मातृभाषा अनुसार प्रथमिक शिक्षाको माग
▪ गाउँपालिकामा कृषि शिक्षा दिनुपर्ने माग
▪ गाउँपालिकाका विद्यालयमा शौचालय र चमेना गृहको आवशयकता देखिन्छ।
▪ गाउँपालिकाका विद्यालयहरूमा प्रयाप्त कक्षा कोठाको निर्माण गर्नु पर्ने र जिर्ण विद्यालयलाई मर्मत संभार गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाका विद्यालयहरुमा खेलमैदान र खेलकुद सामाग्रिको अभाव
▪ विद्यालय र स्थानीय, प्रादेशिक संघीय र स्थानीय सरकारबीच समन्वय मिलाउने
▪ विद्यालय अनुगमन नियमित गर्ने
▪ विद्यालयका सबै विद्यार्थीहरुलाई खाजा व्यवस्था
▪ विद्युतीय सामग्री (टि.भी, प्रोजेक्टर, ल्यापटप आदि) शिक्षेण व्यवस्थापनमा सहयोग
▪ विद्यालयका सबै विद्यार्थीहरुलाई खाजा व्यवस्था
(ख) स्वास्थ्य
• स्वास्थ्य क्षेत्रका माग तथा कार्यक्रमहरु
▪ प्रसुती गृहको माग
▪ अस्पताल र वाल अस्पतालको माग
▪ निशुल्क औषधी वितरण सधै उपलब्ध हुनु पर्ने
▪ कर्मचारी र स्वास्थ्य सामाग्री उपलब्ध हुनु पर्ने
▪ अस्पतालमा वेड, डाक्टर र विभिन्न रागजाचका उपकरणहरु उपलब्ध हुनु पर्ने
▪ वडा स्वास्थ कार्यलयमा एम्बुलेन्स हुनुपर्ने
(ग) सँस्कृति
▪ सबै जातजाती भाषा साहित्यको खोज तथा संरक्षणको लागी वजेट विनियोजनको हुनुपर्ने
▪ वडाहरुमा रहेको विभिन्न सालिकहरु धार्मीक क्षत्रहरु र सँस्कृतिको संरक्षेण गर्नुपर्ने

सामाजिक विकास योजना
▪ सबै जातजाती संस्कृति, भाषा तथा साहित्यलाई समेटने गरि वडा स्तरीय संग्रहलय निर्माण गर्नुपर्ने
▪ सबै भाषा साहित्य संरक्षेणको लागि चेतनामुलक कार्याक्रम निर्माण गर्नुपर्ने
▪ समय समयमा कला भाषा साहित्य झल्कने कार्यक्रमहरु बडा तथा गाउँपालिकाले गर्नुपर्ने
(घ) लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण र मूल प्रवाहिकरण
▪ गाउँपालिकाका सार्वजनिक भवनहरु अपाङ्ग मैत्री निर्माण गनुपर्ने
▪ गाउँपालिकामा जेष्ठ नागरीक सत्सङ्ग केन्द्र निर्माण गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकामा लौङ्गिङ्ग समानता, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गग र सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी चेतनामुलक कार्यक्रमको माग
(ङ) खेलकुद तथा मनोरन्जन
▪ गाउँपालिकामा रहेका खेलमैदानहरुको स्तरउन्नतीको लागि बजेट व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकामा विभिन्न खेलको स्तरउन्नतिको लागि खेल प्रशिक्षकको माग
▪ खेलकुद सामाग्री वितरण गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकामा निम्नलिखित खेलकुद तथा मनोरञ्जनका कार्यक्रम गर्नुपर्ने
वडा नं. १
○ जैतुन पार्कलाई व्यवस्थीत तथा स्तरउन्नती गनुपर्ने
वडा नं. २
○ जेफाले खेल मैदानमा कर्वडहल निर्माण गर्नुपर्ने
वडा नं. ३
○ व्यायमसाला निर्माण गर्नुपर्ने
○ खेलकुद शिक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्ने
वडा नं. ४
○ खेलाडीहरुको तालिमको लागि वजेट विनियोजन गर्नुपर्ने
वडा नं. ५
○ कवर्ड हल निर्माण गर्ने माग
○ जेष्ठ नागरिक वालवालिका र अपाङ्गमैत्री पार्क निर्माण गर्नुपर्ने
वडा नं. ८
○ कालिकामा पिकनिक स्पट र औँरी सिसौघारीभित्र पार्क बनाउने
○ औँरी खेलमैदान, दुध्धा खेलमैदान र वकलभार खेलमैदान स्तरोन्नति गर्ने
वडा नं. ९
○ खेलमैदानमा प्यारापीट बनाउनुपर्ने
(च) शवदाह स्थल तथा चिहान व्यवस्थापन
▪ गाउँपालिकामा शव गाड्ने समुदायकोलागि स्थलको खोजी गरि घेरावारा बनाउनुपर्ने

सामाजिक विकास योजना
▪ शवबाहनको व्यवस्था गर्नुपर्ने
नगरपालिकाका निम्न स्थानमा मसानघाट व्यवस्थापन गर्ने
वडा नं. १
○ खदम खोलाघाटलाई उचित व्यवस्थापनको लागि पानी धारा, विजुली, शौचालय, पाटी, पौवा निर्माण गर्ने
वडा नं. २
○ समेवा खोलाघाटमा बिजुली, पानी, शौचालय, मलामी भवन सहितको शवदाहस्थल निर्माण गर्ने
वडा नं. ३
○ हचुवा खोला शवदाहस्थलमा पानि, लाईट, शौचालय निर्माण गनुपर्ने
○ खदम खोलामा शैचालय निर्माण गर्ने
वडा नं. ४
○ वुढी खोलाघाटमा पानी धारा, विजुली, शैचालय, पाटी पौवा सहितको शवदाहस्थल निर्माण गर्नुपर्ने
वडा नं. ६
○ खदम खोला, वुढी खोला, हुरहुरे लगायतका शवदाहस्थलहरुमा लाईट, शौचालय, पानी ट्याङकी तथा धारा, मलामी घर निर्माण गर्नुपर्ने
वडा नं. ९
○ धरधरे, कुसुमे र वेलचौरीमा लाईट, शौचालय, पानी ट्याङकी तथा धारा, मलामी घर सहितको शवदाहस्थल निर्माण गर्नुपर्ने
वडा नं. १०
○ दारे खोल्सी शवदाहस्थमा लाईट, शौचालय, पानी ट्याङकी तथा धारा, मलामी घर निर्माण गर्नुपर्ने

अनुसूचि ४- आवधिक योजना तयारीको माइन्यूटिङ्ग, प्रस्तुतीकरण तथा वडा भेलामा उपस्थिति र तस्वीरहरू

आज मिति २०७८/०८/०२... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ०१.. का वडाध्यक्ष श्री ...चन्द्र सिंह लिम्बु..... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय .....प्रा.ई..... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, वुध्दिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्री चन्द्र सिंह लिम्बु	वडा अध्यक्ष	
२	बिन्दी राई	वार्ड सदस्या	
३	दामोकुमारी तिमिल्सिना	पू. मा.	
४	निमला पोखरेल	वडा सदस्या	
५	मान कुमारी लिम्बु	बालकल्याण आ. वि. पु. अ	
६	कुमार राई	टोल विकास संस्था	
७	[illegible] राई	" " "	
८	चन्दु वि० नगर	टोल विकास अध्यक्ष	
९	सुक्र माया नगर	टोल विकास सदस्य	
१०	कुन्ती लिम्बु	राजनैतिक प्रतिनिधी	
११	दुर्गा प्र० लिम्बु	" "	
१२	काली वि० नगर	" "	
१३	[illegible]नन्दु राई	का. वि. प्र. अ	
१४	सवर धाने राई	टोल विकास स. अध्यक्ष	
१५	बिर वि० राई	" " "	
१६	सुदी याक्था	सुरक्षा अनुगमन	
१७	निम कुमारी लिम्बु	अनुगमन	
१८	आशिका लवाईली	सि. वि. आर एफ	
१९			
२०			
२१			

आज मिति २०७८/१२/१८..... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ०२.. का वडाध्यक्ष श्री प्रेम बहादुर लिम्बु..... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय सिंहदेवी..... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, वुध्दिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्री प्रेम बहादुर लिम्बु	वडा अध्यक्ष	
२	श्री बहादुर ठकुरी	कर्मचारी	
३	श्री डब्लु विक्रम खाम ठकुरी	प्रस्तावित साना किसान कृ.स.संयोजक	
४	श्री देवेन्द्र जमकट्टेल	वडा सदस्य	
५	श्री शिक्षा को अधिकारी	श्री सरस्वती आ.वि. प्रधान	
६	जलेश्वरी नेपाली	वडा सदस्य	
७	नरबहादुर खड्का	श्री आ.वि. फाईवा	
८	भीमबहादुर ठकुरी	श्री पञ्चायत आ.वि.	
९	देवीलाल लिम्बु	वडा कमिटि अध्यक्ष (नेकपा एमाले)	
१०	गोविन्द बहादुर खड्का	ने.का.प.	
११	[illegible]	फुल्चाही फ्रोलाल	
१२	नगेन्द्रकुमार खाम ठकुरी	प्रतिमा देवि. मा.	
१३	सुनसरी लिङ्दम	पिङ्ला डाँडा विकास डा.	
१४	सीता मकवाई	श्री पञ्चकन्या आ.वि.	
१५	देव सुन्दरी याक्व	सिंहदेवी स्वा० चौकी	
१६	कल्पना खाड्डी	सदस्य वेबिका	
१७	सन्तोषी राई	महाभारत भेकाले सामोदह	
१८	इन्द्र माया राई	वडा सदस्य	
१९	नन्दीता लिम्बु	नागरिकमञ्च प्रा.वि.केसका	
२०	शारद मगर	—	
२१	जीवन लिम्बु	—	
२२	सुवास मगर	—	
२३	मिलन ठकुरी	—	
२४	कमल ठकुरी	श्री ताईनी मा.वि. प्रधा.	

आज मिति २०७८/१२/०४..... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ०३ का वडाध्यक्ष श्री भक्त बहादुर थेछु..... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय कुवापानी..... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, बुद्धिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्री भक्त बहादुर थेछु	वडा अध्यक्ष	
२	श्री चित्रबहादुर चौहान	वडा सचिव (कार्या.प्र.)	
३	श्री सिद्धि ब0 तामाङ	टोल अध्यक्ष	
४	श्री ~~सिद्धि~~ युक तामाङ	~~अध्यक्ष~~ टोल विकास अध्यक्ष	
५	लक्ष्मी देवी घिमिरे	प्र.अ. श्री कल्याणकारी प्रा.वि.	
६	दिपक प्रसाद	प्र.अ. श्री सिंह ज्योति	
७	फर्सिमान तामाङ	भोटहेनी टोल वि. अध्यक्ष	फर्सिमान तामाङ
८	लोक बा प्रसाद	प्रगति टोल वि. अध्यक्ष	
९	श्री लक्ष्मी तेणाल	प्रमेदय " " "	
१०	श्री कृष्ण कुमारी ढुङ्गेल	शिवानन्द "	
११	श्री फुलकारी सराज राजवंशी	फुलवारी " सामाजिक कार्यकर्ता	
१२	श्री हेम बहादुर मगर	दातिवन साके अध्यक्ष	
१३	श्री महेन्द्र मगर	" सदस्य	
१४	श्री निर बहादुर मगर	~~अ~~ ज.वडा का.स.	
१५	श्री फिदराज लिम्बु	फागुनन्द राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालय	
१६	श्री पुर्ण कुमारी मगर	टोल सुधार्य सहकारी अध्यक्ष	
१७	श्री अरुण कुमार यादव	रामपुर (मा.वि.) प्र.अ.	
१८	श्री मनुब बहादुर तामाङ	रामपुर टोल (उपाध्यक्ष)	
१९	श्री रमा खेत	टोल वि. सदस्य	रमा
२०	श्री यनक लिम्बु	"	
२१	श्री हरिबहादुर लिम्बु	"	

वडा नं ३

आज मिति २०७८ /१२/०४... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ३... का वडाध्यक्ष श्री ..... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय ..... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, वुद्धिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	जिवन याक्वा		
२	डिल्लीराम लिम्बु		
३	पूर्ण लिम्बु		
४	बोरात लिम्बु		
५	मंगल लिम्बु		
६	कल्सुन्द लिम्बु		
७	पूर्ण कुमारी मगर		
८	सन्त बा. लिम्बु		
९	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१०	बिष्णु [illegible]	[illegible]	[illegible]
११	कमला संग्राती	वडा सदस्य	कमला
१२	अल्का कुमार याक्वा	श्री रामपुर [illegible]	[illegible]
१३	बबली देवी घिमिरे	श्री कल्याणछारी [illegible]	[illegible]
१४			
१५			
१६			
१७			
१८			
१९			
२०			
२१			

आज मिति २०७८ 10८/0६..... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. 0४... का वडाध्यक्ष श्री .ईन्द्र बहादुर राई..... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय ~~सिङ्गटी अनुप्पाड~~ मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, बुध्दिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्री ईन्द्र बहादुर राई	वडा अध्यक्ष	
२	दिल प्रसाद तामाङ	कार्यालय सहयोगी	~~[illegible]~~
३	पदम बहादुर मगर	वडा सदस्य	
४	स्वर बहादुर राई	" "	
५	भुवन कुमारी मगर	" "	
६	प्रतिमा कुमारी मगर		प्रतिमा
७	सुर्य मछदारी		
८	शुशिका शर्मा	तोपपुस्काईला लिखाइ तोला अध्यक्ष	
९	डोजा राई	सदस्य " " "	
१०	अम्बर बहादुर राई	सदस्य " " "	
११	पुर्ण तामाङ.	सदस्य " "	
१२	ऐक बहादुर राई		
१३	~~सुजन चेम्जे~~	श्री जनकल्याण माविका.स.	~~[illegible]~~
१४	धनिलाल राई		
१५	फूल प्रसाद कटुवाल	वडा सचिव	
१६			
१७			
१८			
१९			
२०			
२१			

आज मिति २०७८/१८/१३.... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ०५. का वडाध्यक्ष श्री .....राम राई..... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय आँपटार..... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, बुध्दिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्री राम राई	वडा अध्यक्ष	
२	उमेश लिम्बू	पुस्कुटे टोल विकास	
३	शालिन्द्र देवराज	आँपटार	
४	[illegible]	[illegible]	
५	[illegible]	आँपटार टोल विकास	
६	[illegible]	पुस्कुटे टोल (बेसी)	
७	बुद्ध लिम्बू	वडा प्रतिनिधी	
८	सिता थिङ	वडा प्रतिनिधी (महिला)	
९	नरमाया लिम्बु	वडा प्रतिनिधी	
१०	योग बहादुर राई	प्रधानाध्यापक, [illegible]	
११	रिता किरेकर्मा	अ.ने.मी. तथा चौकीदार	
१२			
१३			
१४			
१५			
१६			
१७			
१८			
१९			
२०			
२१			

आज मिति २०७८/०८/१२ गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ६ का वडाध्यक्ष श्री इन्द्र लुङ्ली मगर को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय दाम्फुखोली मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, बुद्धिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्री इन्द्र लुङ्ली मगर	वडा अध्यक्ष	
२	,, कमल बं० घर्ती मगर	वडा सदस्य	
३	,, मनमाया वि० क०	,, वडा ,,	
४	,, दुर्गा देवी आले मगर	,, ,, ,,	
५	,, मेघराज राई	,, ,,	
६	,, सरु्ची बाडी	राङ्ग्रा टोल वि० अध्यक्ष	
७	,, हरी कृष्ण लिम्बु	चम्पावोली, नेहुने पिपल चौंडे टोल वि० अध्यक्ष	
८	,, हरी योञ्जन	बुद्धि जिवी	
९	,, तेज ब० कुवाल	राङ्ग्रा आ०वि० प्र० अ०	
१०	,, रीता लिम्बु	विर्सिटे आ०वि० प्र० अ०	
११	,, पवन कुमार यादव	इनि० वडा सदस्य	
१२	,, राज कु० लिम्बु	बुद्धिजिवी	
१३	,, हुमलक पुंगाना	कृषक	
१४	,, केदार बं० मगर	चम्पावोली, टोल टोल वि० अध्यक्ष	
१५	,, अनिता वि० क०	आधारभुत हवा ई के प्र०	
१६	,, अनुना मण्डारी	इनि० वडा महिला सन्जाल संयोजक	
१७	,, कमला बस्नेत	आहाले आ० वि० (श्री) सदस्य	
१८	,, मान कु० बाडी	बुद्धिजिवी	
१९	,, प्रकाश श्रेष्ठ	कालापानी टोल वि० अध्यक्ष	
२०	,, अमर लिङ्ग लिम्बु	विर्सिटे हेम्दले टोल वि० अध्यक्ष	
२१	,, ज्ञानिका पु० गुहानाएँ		

आज मिति २०७८ -०८-०३.... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ७.... का वडाध्यक्ष श्री ...नारायण कुमार लिम्बु... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय ...बेलपुर..... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, बुध्दिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्री नारायण कुमार लिम्बु	वडा अध्यक्ष	
२	श्री विमला तामाङ	वडा सदस्य	
३	श्री दान ब. बलम्पाकी	वडा सदस्य	
४	श्री रेखा वि.क.	वडा सदस्य	
५	श्री रवीन्द्र प्रसाद मिश्र	वडा सदस्य	
६	श्री सिर्जना तामाङ	वडा सचिव	
७	श्री मदनराम थरुहट	प्रतिनिधि श्री मुन्नु आर्थिक	
८	श्री विशोद कुमार साह	श्री डाक्टी मगर एसोसियसी उ.वा.सं.	
९	श्री नन्दा देवी गिरी		
१०	श्री ललिता राना	महिला संजाल अध्यक्ष-६	
११	विष्णु कुमारी के.सी	दलित एकता केन्द्र वडा नं.६ प्रतिनिधी	
१२	विमल कुमार चेम्जोङ	खेलकुद क्लब वडा नं.६ अध्यक्ष	
१३	विश्वजित चेपाङ	आदिवासी जनजाती वडा नं.६ सचिव	
१४	कपिल मिगजु	मधेसी नेपाल वडा नं.६ प्रतिनिधी	
१५	ईश्वरनाथ थरुहट	श्री जनजागरण माविप्रा	
१६	वीरबहादुर देवान	श्री बाल कल्याणकारी	
१७	महाबहादुर चेम्जोङ	सं.क.पा. प्रदेश ६ प्रतिनिधी	
१८	कुशवा थरुहट	नेपाल प्रदेश ६ नं. प्रतिनिधी	
१९	हुसबहादुर काकी	दिपज्योती सा.व.संस्थाका अ.	
२०	सुशीला	पूर्व सभा हाल सभासद	
२१	दोन ५० प्रसाद	वडा सदस्य	

आज मिति २०७८/०६/१० गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ०८ का वडाध्यक्ष श्री मनोज कुमार खड्का को अध्यक्षतामा वडा कार्यालय धनारविद्या मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, बुध्दिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	मनोज कुमार खड्का	वडा अध्यक्ष	
२	खड्गा बहादुर [illegible]	[illegible]	
३	रमानाथ फुयल	अध्यक्ष शान्तिटोल	
४	चन्द्रलता कटेल	नारीविकास संस्थासञ्चालक	
५	भवानी प्र. ढकाल	वडा सदस्य	भवानी
६	दिलकुमारी लिम्बु	प्रशिक्षक-इन्टेन्सिभ स्टडी	
७	खड्गा काकी	शिक्षक/प्रतिनिधि-माध्यमिक विद्यालय	
८	मनुषा घिमिरे	अध्यक्ष नारीविकासमाकोस	
९	धिकारुका चापागाई	प्रा.इ.स्टडी.सि.ट	
१०	जितेन्द्र बहादुर खड्का	प्रतिनिधि दलित समुदाय	
११	पित प्रसाद आचार्य	नेकपा माओवादी	
१२	विष्णु कु. खड्का	दशार विद्या टोल विकास संस्था	
१३	दान ब० खड्का	निकास टोल वि.संस्था	
१४			
१५			
१६			
१७			
१८			
१९			
२०			
२१			

आज मिति २०७८/१८/०१..... गते केरावारी गाउँपालिका, मोरङ वडा नं. ०१... का वडाध्यक्ष श्री ...भुपतिन्द्र प्रताप मल्लको अध्यक्षतामा वडा कार्यालय ..... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, बुद्धिजीवी शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित पद	हस्ताक्षर
१	श्रीभुपतिन्द्र प्रताप मल्ल	वडा अध्यक्ष	
२	[illegible]	वडा सदस्य	
३	[illegible]	प्रधानाध्यापक	
४	[illegible]	प्रधानाध्यापक	
५	[illegible]	टोल विकास अध्यक्ष	
६	[illegible]	नेकपा (एकीकृत समाजवादी) पार्टी सचिव	
७	[illegible]	अध्यक्ष - [illegible]	
८	[illegible]	अध्यक्ष - डेन्क्लो [illegible]	
९	[illegible]	प्रतिनिधी - [illegible]	
१०	[illegible]	वडा सदस्य [illegible]	
११	[illegible]	बालकल्याण [illegible]	
१२	[illegible]	[illegible]	
१३	[illegible]		
१४			
१५			
१६			
१७			
१८			
१९			
२०			
२१			

आज मिति २०७८ साल श्रावण एक गतेका दिन कैरावनी गाउँपालिकाको सभा हलमा केलबस्ती ९० नं. वडा अध्यक्ष श्री अंगराज खवास्रष्टको अध्यक्षतामा तपसीलको उपस्थितिमा बसेको भेलामे नगर - व्यवसाय गर्ने योजनाको लागि आवश्यक हुलाकमा गर्ने उपस्थिति गरिएको /

उपस्थिति

१ वडा अध्यक्ष - श्री अंगराज खवास - [illegible]
२ वडा सदस्य - श्री धनमाया [illegible] - [illegible]
३ " - " श्री तुलसी [illegible] - [illegible]
४ " - " श्री धुने बकालिम - [illegible]
५ " - श्री [illegible] -
६ वडा सचिव - श्री देव [illegible] - [illegible]
७ कैरावनी सहित्य [illegible] नोरा कुमार साह -
८ पालिका अस्पताल कैरावनी श्री जोकर्ण पराजुली [illegible]
९ सुनिल [illegible] [illegible] [illegible]
१० तिलक कुमार थापा नेकपा माओवादी केन्द्र केरवनी संयोजक
११ देवी रत्न चेम्जोङ वडाको योजना विश्लेषण [illegible]
१२ प्रेम ब० लावती वडाका वालसदस्य [illegible]
१३ तिलक [illegible] - [illegible] [illegible]
१४ एक कहाडे पन्त [illegible] वडा नं. ९० [illegible]
१५ रमेश चेम्जोङ [illegible] वडा नं. ९० [illegible]
१६ रोहित कुमार कटुवाल - [illegible] [illegible]
१७ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
१८ चन्द्र ब० मुरुग [illegible] वडा [illegible]
१९ नरमाया लिम्बु [illegible] वडा - [illegible]
२० [illegible] लिम्बु [illegible] वडा [illegible]
२१ चन्द्र बहादुर मगर - [illegible] - [illegible]
२२ फुल्ला थामी - सव. ई - [illegible]
२३ गंगा लिम्बु - महिला [illegible] - [illegible]
२४ [illegible] सञ्जीव बुढाथोकी - [illegible]
२५ महेन्द्र [illegible] [illegible]

२६) [illegible] पौडेल Engineer [illegible]

Kerabari Rural Municipality
Administrative Division Map

87°20'0"E | 87°30'0"E | 87°40'0"E

26°50'0"N | 26°40'0"N

N

NEPAL

Sudurpaschim Province | Karnali Province | Gandaki Province | Bagmati Province | Province No:1 | Lumbini Province | Madhesh Province

HUMLA | DARCHULA | BAJHANG | BAITADI | BAJURA | MUGU | DADELDHURA | DOTI | ACHHAM | KALIKOT | JUMLA | DOLPA | KANCHANPUR | KAILALI | DAILEKH | JAJARKOT | MUSTANG | RUKUM_W | RUKUM_E | MANANG | SURKHET | MYAGDI | BARDIYA | SALYAN | ROLPA | BAGLUNG | KASKI | LAMJUNG | GORKHA | RASUWA | BANKE | PYUTHAN | GULMI | PARBAT | SYANGJA | TANAHU | DHADING | NUWAKOT | SINDHUPALCHOK | DOLAKHA | DANG | ARGHAKHANCHI | PALPA | KATHMANDU | NAWALPARASI_E | KAPILBASTU | RUPANDEHI | NAWALPARASI_W | CHITAWAN | KABHREPALANCHOK | RAMECHHAP | MAKAWANPUR | LALITPUR | SOLUKHUMBU | SANKHUWASABHA | TAPLEJUNG | OKHALDHUNGA | PARSA | SINDHULI | KHOTANG | BHOJPUR | TERHATHUM | PANCHTHAR | BARA | RAUTAHAT | SARLAHI | DHANKUTA | MAHOTTARI | DHANUSHA | UDAYAPUR | ILAM | SIRAHA | SUNSARI | MORANG | JHAPA | SAPTARI

Morang District

Kerabari Gaunpalika | Miklajung Gaunpalika | Letang Nagarpalika | Sundarharaicha Nagarpalika | Belbari Nagarpalika | Patahrishanishchare Nagarpalika | Budhiganga Gaunpalika | Kanepokhari Gaunpalika | Uralabari Nagarpalika | Gramthan Gaunpalika | Rangeli Nagarpalika | Katahari Gaunpalika | Ratuwamai Nagarpalika | Biratnagar Mahanagarpalika | Dhanpalthan Gaunpalika | Sunwarshi Nagarpalika | Jahada Gaunpalika

1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9 | 10

Dhaje | Nigale | Korna | Chauki Bhanjyang | Samewa | Mudhebas | Odare | Dhaje | Malmase | Siddhipur | Phuwarak | Kolbot | Ahale | Patale | Surke | Ningladappa | Kaphle | Phaiba | Majite | Hawechaur | Okhre | Warephung | Ainseli | Syale | Phaiba | Dhande | Seleling | Majite | Dandagaun | Samiten | Magthana | Kopche | Kumal | Patigaun | Kalimati | Chisapani | Telenpur | Jhaprabaritar | Baseri | Ratmate | Phangduwa | Magth | Darlamidanda | Yansila | Yangsila | Simle | Shamla | Lechango | Batase | Malbase | Simlepakha | Gogune | Dumre | Kikidum | Toribari | Rajbhadar | Hardiya | Gogane | Dobhan | Patighar | Bataha | Woima | Takure | Chamere | Chanaute | Gumane | Takure Bhanjyang | Siddhathumka | Rampur | Dahar | Chhaghare | Lamitar | Baghkhor | Dhandkhet | Lamichhane | Hardiya | Belbote | Bhogteni | Saunetar | Narkate | Chhabote | Thumki | Anptar | Kholaghari | Sano Bhogteni | Ruduwa | Lamakhet | Woksitar | Bimire | Shahidanda | Anptar | Rajarani | Dhuskute | Rangcha | Bhalukude | Sano Hachuwa | Rangcha | Mugu | Baghdale | Siktigaun | Nihure satisale | Aiteahal | Woksitar | Dalegaun | Hatkhola | Chokti | Satisale | Satisale | Kalapani | Champakholi | Dangi | Hachuwa | Anptar | Anhaledangi | Hajarbigha | Ahale | Amjugi | Hajarbigha | Bhaluwa | Ahale | Dangi | Sano Turke | Amjungi | Khairghari | Biraje | Ghungharu | Bhalugaunde | Devijhoda | Belchauri | Kusumegaunda | Lalbhitti | Baghjhoda | Baghjhoda

Legend

- Municipality_centre
- Ward_Boundary
- Municipal Boundary
- District Boundary
- Province Boundary

Kerabari Rural Municipality
Office of the Rural Municipality Executive
Kerabari, Morang,
Province no: 1, Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:125000

0 | 1,625 | 3,250 | 6,500 | 9,750 | 13,000 m

Projection System: Modified UTM_87, Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Ward Division Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality
Sangurigadhi Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Letang Municipality
Sundarharaicha Municipality
Belbari Municipality

F58
H08
H09
05DR001
05DR008
05DR017
F61
H01

Dhaje, Korna, Siddhipur, Kolbote, Barbhanjyang, Chokte Gaun, Jefale, Ainselu, Kol Bhanjyang, Odare, Warephung, Bagar, Alaiche, Surke, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Kumal Gaun, Aathkhola, Chisapani, Lechango, Murunje, Baseri, Kataharey, Pahireni, Sittal Pati, Phangduwa, Batase, Beteni, Bhokteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Kikidum Gaun, Chuwadanda, Gogane, Dandakharkha, Takure, Fedi, Chamere, Gumane, Tallo Chanaute, Chiuribhanjyang, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Khairenidanda, Sangam Tole, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kholaghari, Shahidanda, Jalkane, Sindure, Kalipokhari, Narkate Tole Bikas, Sanohachuwa, Devitar, Dhedung chowk, Thulo Rangcha, Baghdale, Bishal chowk, Aahale, Anigen Chowk, Deurali Tole, Aaptar, Aitehaal Gaun, Hulaki Chowk, Pipal Chowk, Chokti, Dikteley Tole, Odare Tole, Sukrabare Tole, Saune Tole, Hulak Chowk, Macchindra Chowk, Budhikhet, Kalapani, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Titrigauda, Lakh, Kalapani Tole, Terrathume Tole, Adharsila Tole, Janta Basti, Barhabighe Tole, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Devijhoda, Puchar Chowk, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Legend

- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary

H01 _ Mahendra Highway
H08 _ Koshi Highway
H09 _ Proposed Highway extension from Dharan to Damak
F061 _ Rangeli - Kanepokhari - Dandagaun - Budhabare
F058 _ Bhedetar - Rajarani - Rabi - Ranke

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Landuse Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Sangurigadhi Rural Municipality
Chaubise Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Letang Municipality
Belbari Municipality
Sundarharaicha Municipality

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Jefale, Chokte Gaun, Odare, Warephung, Bagar, Ainselu, Kol Bhanjyang, Alaiche, Surke, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Pahireni, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Phangduwa, Batase, Beteni, Bhokteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Tallo Chanaute, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Khairenidanda, Sangam Tole, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kholaghari, Shahidanda, Jalkane, Sindure, Kalipokhari, Sanohachuwa, Jaruwa, Narkate Tole, Bagaicha, Devitar, Dhedung chowk, Thulo Rangcha, Bikas, Deurali Tole, Baghdale, Siktigaun, Pipal Chowk, Aahale, Anigen Chowk, Hulaki Chowk, Aaptar, Aitehaal Gaun, Dalegaun, Chokti, Ping Danda, Hulak Chowk, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Saune Tole, Budhikhet, Kalapani, Dikteley Tole, Macchindra Chowk, Singhadevi Tole, Lakh, Kalapani Tole, Terrathume Tole, Arun Chowk, Titrigauda, Adharsila Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

H08, H09, F58, 05DR001, 05DR008, 05DR017, F61, H01

Legend

- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Landuse Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Sangurigadhi Rural Municipality
Chaubise Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Letang Municipality
Belbari Municipality
Sundarharaicha Municipality

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Jefale, Chokte Gaun, Odare, Warephung, Bagar, Ainselu, Kol Bhanjyang, Alaiche, Surke, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Pahireni, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Phangduwa, Batase, Beteni, Bhokteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Tallo Chanaute, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Khairenidanda, Sangam Tole, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kholaghari, Shahidanda, Jalkane, Sindure, Kalipokhari, Sanohachuwa, Jaruwa, Narkate Tole, Bagaicha, Devitar, Dhedung chowk, Thulo Rangcha, Bikas, Deurali Tole, Baghdale, Siktigaun, Pipal Chowk, Aahale, Anigen Chowk, Hulaki Chowk, Aaptar, Aitehaal Gaun, Dalegaun, Chokti, Ping Danda, Hulak Chowk, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Saune Tole, Budhikhet, Kalapani, Dikteley Tole, Macchindra Chowk, Singhadevi Tole, Lakh, Kalapani Tole, Terrathume Tole, Arun Chowk, Titrigauda, Adharsila Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

H08, H09, F58, 05DR001, 05DR008, 05DR017, F61, H01

Legend

- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Rivernetwork Map

87°20'0"E 87°30'0"E 26°50'0"N 26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality

Sangurigadhi Rural Municipality

Dharan Submetropolitan City

Sundarharaicha Municipality

Letang Municipality

Belbari Municipality

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Chokte Gaun, Jefale, Ainselu, Kol Bhanjyang, Odare, Warephung, Bagar, Tilke khola, Alaiche, Surke, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Kumal Gaun, Aathkhola Khola, Samten khola, Samewa Khola, Chisapani, Pahireni, Juke khola, Khorgila Khola, Lechango, Sittal Pati, Chisan Khola, Kataharey, Phangduwa, Batase, Murunje, Baseri, Aathkhola, Beteni, Bhokteni, Yangsila, Tisule Khola, Chuwadanda, Suntale, Jimba Danda, Kikidum Gaun, Batahe Khola, Khani Gaun, Gogane, Maure khola, Kopche khola, Fedi, Takure, Dandakharkha, Tallo Chanaute, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Lamichhane Gaun, Pirre, Dahar, Narkate, Lapha chowk, Jagdamba tole, Lamitar, Bhagkhor, Belbote, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Rajarani, Jalkane, Bimire, Kholaghari, Shahidanda, Dhuskute, Sindure, Kalipokhari, Sanohachuwa, Narkate Tole Bikas, Bagaicha, Jaruwa, Devitar, Siktigaun, Thulo Rangcha, Dhedung chowk, Aahale, Deurali Tole, Baghdale, Pipal Chowk, Ping Danda, Anigen Chowk, Hulaki Chowk, Aaptar, Dalegaun, Chokti, Hulak Chowk, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Saune Tole, Dikteley Tole, Macchindra Chowk, Kalapani, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Titrigauda, Lakh, Kalapani Tole, Ahaledangi, Adharsila Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Barhabighe Tole, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Khairghari, Birajey Chowk, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

H08, H09, F58, 05DR001, 05DR008, 05DR017, F91, H01, F61

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Legend

- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary
- Rivernetwork
- Agriculture
- Forest areas
- Mines and Minerals
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Departmant Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Aspect Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Sangurigadhi Rural Municipality
Chaubise Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Letang Municipality
Belbari Municipality
Sundarharaicha Municipality

F58
H08
H09
05DR001
05DR008
05DR017
H01
F61

Dhaje, Korna, Kolbote, Barbhanjyang, Chokte Gaun, Siddhipur, Jefale, Ainselu, Kol Bhanjyang, Odare, Warephung, Bagar, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Kumal Gaun, Aathkhola, Chisapani, Lechango, Pahireni, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Phangduwa, Batase, Beteni, Bhokteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Tallo, Chamere, Gumane, Chanaute, Chiuribhanjyang, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Khairenidanda, Sangam Tole, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kholaghari, Shahidanda, Jalkane, Sindure, Kalipokhari, Sanohachuwa, Jaruwa, Narkate Tole, Bagaicha, Devitar, Dhedung, Thulo Rangcha, Bikas, Deurali Tole, Baghdale, Siktigaun, Pipal Chowk, chowk, Aahale, Anigen Chowk, Hulaki Chowk, Aaptar, Aitehaal Gaun, Dalegaun, Chokti, Ping Danda, Hulak Chowk, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Saune Tole, Budhikhet, Kalapani, Dikteley Tole, Macchindra Chowk, Singhadevi Tole, Arun Chowk, Titrigauda, Lakh, Kalapani Tole, Terrathume Tole, Ahaledangi, Adharsila Tole, Barhabighe Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Legend

- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary
- Flat (-1)
- North (0-22.5)
- Northeast (22.5-67.5)
- East (67.5-112.5)
- Southeast (112.5-157.5)
- South (157.5-202.5)
- Southwest (202.5-247.5)
- West (247.5-292.5)
- Northwest (292.5-337.5)
- North (337.5-360)

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Departmant Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Slope Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Sangurigadhi Rural Municipality
Chaubise Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Letang Municipality
Belbari Municipality
Sundarharaicha Municipality

F58
H08
H09
05DR001
05DR008
05DR017
F61
H01

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Chokte Gaun, Odare, Warephung, Jefale, Bagar, Ainselu, Surke, Kol Bhanjyang, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Kumal Gaun, Aathkhola, Chisapani, Lechango, Pahireni, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Phangduwa, Batase, Beteni, Bhokteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Tallo Chanaute, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kholaghari, Shahidanda, Jalkane, Sindure, Kalipokhari, Sanohachuwa, Devitar, Jaruwa, Narkate Tole, Bagaicha, Dhedung chowk, Thulo Rangcha, Bikas, Deurali Tole, Baghdale, Siktigaun, Pipal Chowk, Aahale, Anigen Chowk, Hulaki Chowk, Aaptar, Aitehaal Gaun, Dalegaun, Chokti, Ping Danda, Hulak Chowk, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Saune Tole, Budhikhet, Kalapani, Dikteley Tole, Macchindra Chowk, Singhadevi Tole, Lakh, Kalapani Tole, Arun Chowk, Terrathume Tole, Titrigauda, Adharsila Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Legend

- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary

Slope,degree

- 0 to 10
- 10 to 20
- 20 to 30
- 30 to 40
- 40 to 70

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Existing Road Network Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality
Sangurigadhi Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Sundarharaicha Municipality
Letang Municipality
Belbari Municipality

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Dhaje, Korna, Siddhipur, Kolbote, Barbhanjyang, Chokte Gaun, Jefale, Ainselu, Kol Bhanjyang, Warephung, Bagar, Odare, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Kumal Gaun, Aathkhola, Chisapani, Pahireni, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Bhokteni, Beteni, Phangduwa, Batase, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kholaghari, Kalipokhari, Jalkane, Sindure, Sanohachuwa, Narkate Tole Bikas, Bagaicha, Devitar, Jaruwa Thulo Rangcha, Siktigaun, Dhedung chowk, Baghdale, Bishal chowk, Aahale, Odare Tole, Anigen Chowk, Deurali Tole, Aaptar, Pipal Chowk, Hulak Chowk, Aitehaal Gaun, Hulaki Chowk, Saune Tole, Chokti, Dalegaun, Macchindra Chowk, Budhikhet, Champakhoi, Dikteley Tole, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Kalapani, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Titrigauda, Lakh, Terrathume Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Adharsila Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

Legend

- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Physical Infrastructure Map

87°20'0"E 87°30'0"E 26°50'0"N 26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality

Sangurigadhi Rural Municipality

Dharan Submetropolitan City

Sundarharaicha Municipality

Letang Municipality

Belbari Municipality

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Jefale, Chokte Gaun, Warephung, Bagar, Ainselu, Kol Bhanjyang, Odare, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Pahireni, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Bhokteni, Beteni, Phangduwa, Batase, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Chuwadanda, Khani Gaun, Kikidum Gaun, Gogane, Takure, Dandakharkha, Fedi, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kholaghari, Kalipokhari, Jalkane, Sindure, Sanohachuwa, Narkate Tole Bikas, Bagaicha, Devitar, Jaruwa Thulo Rangcha, Siktigaun, Dhedung chowk, Baghdale, Bishal chowk, Aahale, Odare Tole, Anigen Chowk, Deurali Tole, Aaptar, Pipal Chowk, Hulak Chowk, Aitehaal Gaun, Hulaki Chowk, Chokti, Dalegaun, Macchindra Chowk, Saune Tole, Budhikhet, Champakhoi, Dikteley Tole, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Kalapani, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Lakh, Terrathume Tole, Titrigauda, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Adharsila Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Legend

- Abhiral hydro power
- Bridge
- Busstand
- Football ground
- Jaitun park
- Magar Musuem
- NTC tower
- Picnicspot
- Public Toilet
- Transformer
- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Comme
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

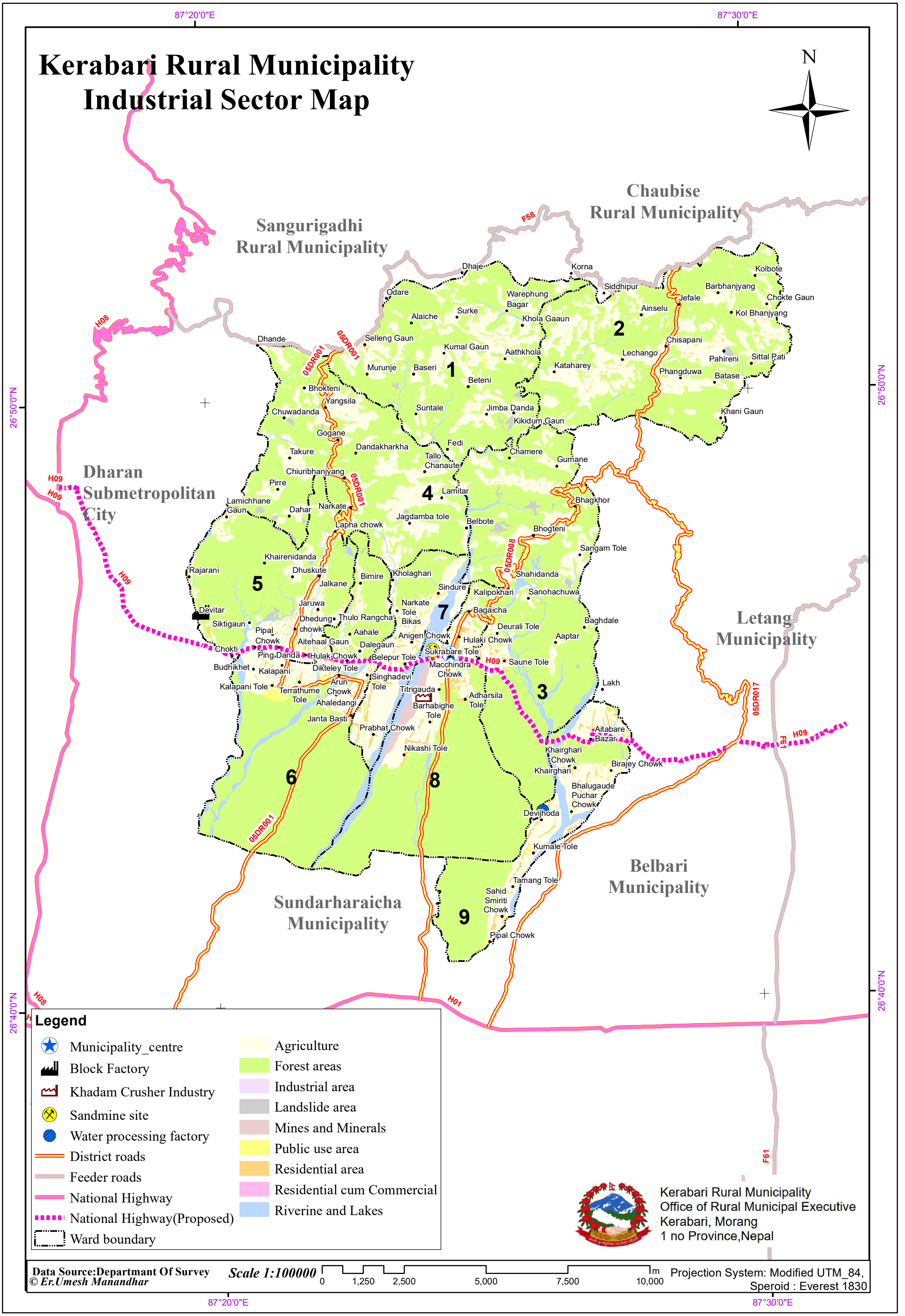
Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Industrial Sector Map

Legend

- Municipality_centre
- Block Factory
- Khadam Crusher Industry
- Sandmine site
- Water processing factory
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© *Er.Umesh Manandhar*

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Religious Sector Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality
Sangurigadhi Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Sundarharaicha Municipality
Letang Municipality
Belbari Municipality

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Jefale, Chokte Gaun, Odare, Warephung, Bagar, Surke, Ainselu, Kol Bhanjyang, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Pahireni, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Phangduwa, Batase, Bhokteni, Beteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Kholaghari, Kalipokhari, Bimire, Sindure, Sanohachuwa, Jalkane, Narkate Tole Bikas, Jaruwa, Thulo Rangcha, Bagaicha, Devitar, Siktigaun, Dhedung chowk, Deurali Tole, Baghdale, Bishal chowk, Aahale, Odare Tole, Anigen Chowk, Aaptar, Pipal Chowk, Hulak Chowk, Aitehaal Gaun, Hulaki Chowk, Saune Tole, Chokti, Dalegaun, Macchindra Chowk, Budhikhet, Champakhoi, Dikteley Tole, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Kalapani, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Titrigauda, Lakh, Terrathume Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Adharsila Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Legend

- Temple
- Gumba
- Church
- Ghat
- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Health Sector Map

87°20'0"E

87°30'0"E

26°50'0"N

26°40'0"N

N

Sangurigadhi Rural Municipality

Chaubise Rural Municipality

Dharan Submetropolitan City

Sundarharaicha Municipality

Letang Municipality

Belbari Municipality

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Jefale, Chokte Gaun, Odare, Warephung, Bagar, Ainselu, Kol Bhanjyang, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Pahireni, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Phangduwa, Batase, Bhokteni, Beteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Kholaghari, Kalipokhari, Jalkane, Bimire, Sindure, Sanohachuwa, Narkate Tole Bikas, Bagaicha, Devitar, Jaruwa Thulo, Rangcha, Baghdale, Siktigaun, Dhedung chowk, Deurali Tole, Bishal chowk, Aahale, Odare Tole, Anigen Chowk, Aaptar, Pipal Chowk, Aitehaal, Hulak Chowk, Hulaki Chowk, Saune Tole, Chokti, Gaun, Dalegaun, Macchindra Chowk, Budhikhet, Champakhoi, Dikteley Tole, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Kalapani, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Titrigauda, Lakh, Terrathume Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Adharsila Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

Legend

- Healthpost
- Dental Hospital
- kerabari Hospital
- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercia
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

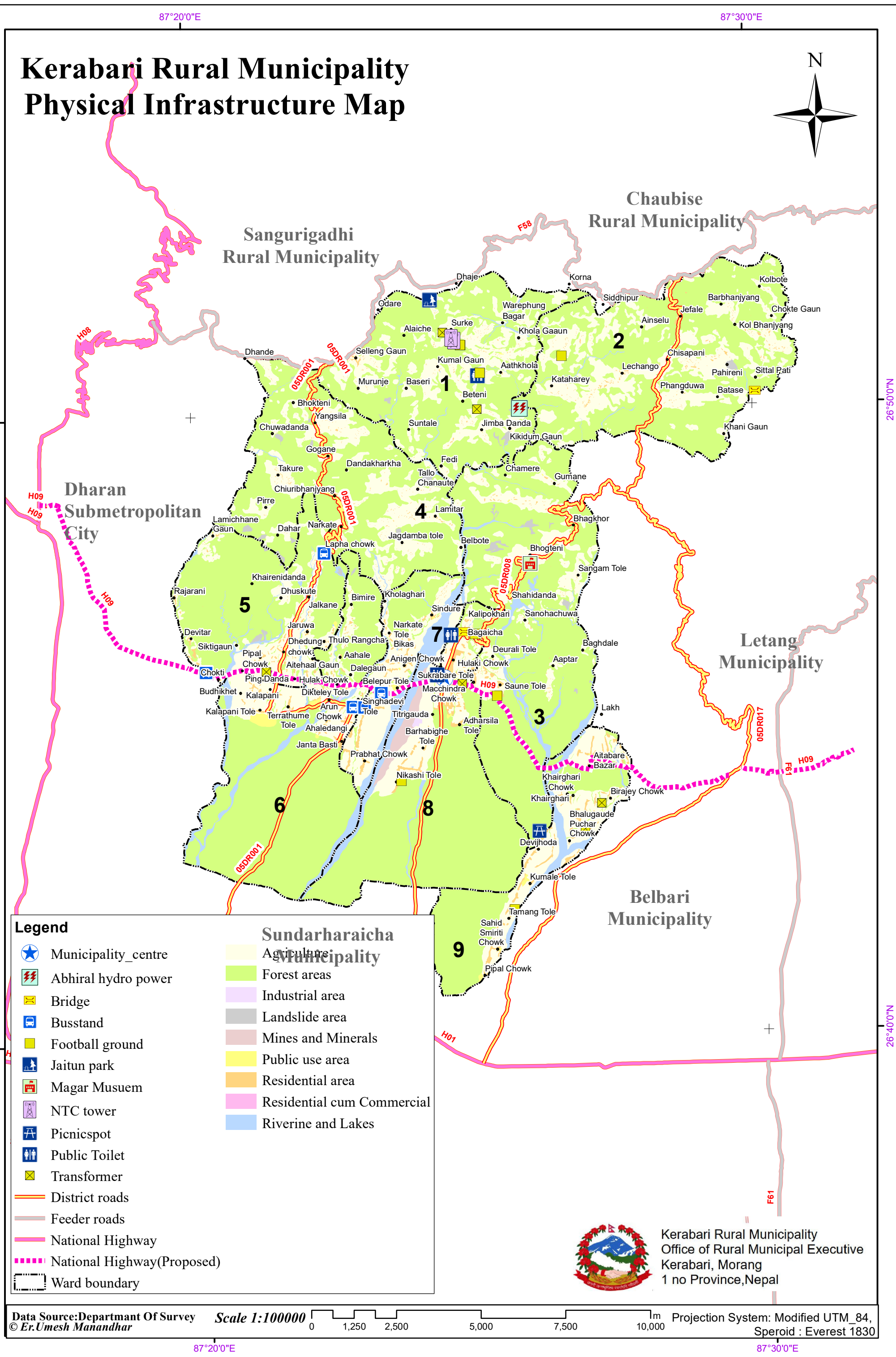
Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Physical Infrastructure Map

Legend

- Municipality_centre
- Abhiral hydro power
- Bridge
- Busstand
- Football ground
- Jaitun park
- Magar Musuem
- NTC tower
- Picnicspot
- Public Toilet
- Transformer
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Ward boundary

- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Tourism sector Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality
Sangurigadhi Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Sundarharaicha Municipality
Letang Municipality
Belbari Municipality

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Chokte Gaun, Warephung, Jefale, Odare, Bagar, Ainselu, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Kol Bhanjyang, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Pahireni, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Bhokteni, Beteni, Phangduwa, Batase, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Kholaghari, Kalipokhari, Jalkane, Bimire, Sindure, Sanohachuwa, Narkate Tole Bikas, Bagaicha, Devitar, Jaruwa Thulo Rangcha, Siktigaun, Dhedung chowk, Deurali Tole, Baghdale, Bishal chowk, Aahale, Odare Tole, Anigen Chowk, Aaptar, Pipal Chowk, Hulak Chowk, Aitehaal Gaun, Hulaki Chowk, Saune Tole, Chokti, Dalegaun, Macchindra Chowk, Budhikhet, Champakhoi, Dikteley Tole, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Kalapani, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Titrigauda, Lakh, Terrathume Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Adharsila Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Legend

- Wetland
- Water fall
- View point
- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Economic Sector Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality
Sangurigadhi Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Sundarharaicha Municipality
Letang Municipality
Belbari Municipality

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Jefale, Chokte Gaun, Odare, Warephung Bagar, Ainselu, Kol Bhanjyang, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Pahireni, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Phangduwa, Batase, Bhokteni, Beteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Narkate, Lamichhane Gaun, Jagdamba tole, Belbote, Dahar, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kalipokhari, Jalkane, Kholaghari, Sindure, Sanohachuwa, Jaruwa, Devitar, Thulo Rangchat, Bagaicha, Siktigaun, Narkate Tole Bikas, Baghdale, Dhedung chowk, Aahale, Deurali Tole, Bishal chowk, Anigen Chowk, Hulaki Chowk, Aaptar, Pipal Chowk, Aitehaal Gaun, Dalegaun, Chokti, Sukrabare Tole, Hulak Chowk, Macchindra Chowk, Saune Tole, Budhikhet, Kalapani, Dikteley Tole, Belepur Tole, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Lakh, Terrathume Tole, Titrigauda, Adharsila Tole, Ahaledangi, Janta Basti, Barhabighe Tole, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

Legend

- Municipality_centre
- Block Factory
- Khadam Crusher Industry
- Sandmine site
- Water processing factory
- Agro farm
- Bank
- Bazaar
- Finance
- Fish farm
- Hotel and Restaurants
- Pig farm
- Ward boundary
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lake

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Service Sector Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality
Sangurigadhi Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Sundarharaicha Municipality
Letang Municipality
Belbari Municipality

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Jefale, Chokte Gaun, Odare, Warephung Bagar, Ainselu, Kol Bhanjyang, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Pahireni, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Beteni, Phangduwa, Batase, Bhokteni, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Narkate, Lamichhane Gaun, Jagdamba tole, Belbote, Dahar, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Bimire, Kalipokhari, Jalkane, Kholaghari, Sindure, Sanohachuwa, Jaruwa, Devitar, Thulo Rangchat, Bagaicha, Siktigaun, Narkate Tole Bikas, Baghdale, Dhedung chowk, Deurali Tole, Bishal chowk, Aahale, Anigen Chowk, Hulaki Chowk, Aaptar, Pipal Chowk, Aitehaal Gaun, Dalegaun, Chokti, Sukrabare Tole, Hulak Chowk, Macchindra Chowk, Saune Tole, Budhikhet, Kalapani, Dikteley Tole, Belepur Tole, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Lakh, Terrathume Tole, Titrigauda, Adharsila Tole, Ahaledangi, Janta Basti, Barhabighe Tole, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Legend

- Municipality_centre
- Area Post office
- Community Building
- Forest office
- Khadam Police Station
- Municipality Administration Building
- Nagarik Mediatatior center
- Ward office
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© *Er.Umesh Manandhar*

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830

Kerabari Rural Municipality
Education Sector Map

87°20'0"E
87°30'0"E
26°50'0"N
26°40'0"N

N

Chaubise Rural Municipality
Sangurigadhi Rural Municipality
Dharan Submetropolitan City
Sundarharaicha Municipality
Letang Municipality
Belbari Municipality

Dhaje, Korna, Kolbote, Siddhipur, Barbhanjyang, Chokte Gaun, Jefale, Warephung, Odare, Bagar, Ainselu, Kol Bhanjyang, Surke, Alaiche, Khola Gaaun, Dhande, Selleng Gaun, Chisapani, Pahireni, Kumal Gaun, Aathkhola, Lechango, Sittal Pati, Murunje, Baseri, Kataharey, Bhokteni, Beteni, Phangduwa, Batase, Yangsila, Suntale, Jimba Danda, Khani Gaun, Chuwadanda, Kikidum Gaun, Gogane, Fedi, Takure, Dandakharkha, Chamere, Gumane, Chiuribhanjyang, Tallo Chanaute, Pirre, Lamitar, Bhagkhor, Lamichhane Gaun, Dahar, Narkate, Jagdamba tole, Belbote, Lapha chowk, Bhogteni, Sangam Tole, Khairenidanda, Shahidanda, Rajarani, Dhuskute, Kholaghari, Kalipokhari, Jalkane, Bimire, Sindure, Sanohachuwa, Narkate Tole Bikas, Devitar, Jaruwa Thulo Rangcha, Bagaicha, Siktigaun, Dhedung chowk, Baghdale, Bishal chowk, Aahale, Odare Tole, Anigen Chowk, Deurali Tole, Aaptar, Pipal Chowk, Hulak Chowk, Aitehaal Gaun, Hulaki Chowk, Chokti, Dalegaun, Macchindra Chowk, Saune Tole, Budhikhet, Champakhoi, Dikteley Tole, Belepur Tole, Sukrabare Tole, Kalapani, Kalapani Tole, Arun Chowk, Singhadevi Tole, Titrigauda, Lakh, Terrathume Tole, Ahaledangi, Barhabighe Tole, Adharsila Tole, Janta Basti, Prabhat Chowk, Aitabare Bazar, Nikashi Tole, Khairghari Chowk, Birajey Chowk, Khairghari, Bhalugaude, Puchar Chowk, Devijhoda, Kumale Tole, Tamang Tole, Sahid Smiriti Chowk, Pipal Chowk

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Legend

- School
- Childcare centre
- Campus
- Municipality_centre
- District roads
- Feeder roads
- National Highway
- National Highway(Proposed)
- Local Road Network
- Ward boundary
- Agriculture
- Forest areas
- Industrial area
- Landslide area
- Mines and Minerals
- Public use area
- Residential area
- Residential cum Commercial
- Riverine and Lakes

Kerabari Rural Municipality
Office of Rural Municipal Executive
Kerabari, Morang
1 no Province,Nepal

Data Source:Department Of Survey
© Er.Umesh Manandhar

Scale 1:100000

0 1,250 2,500 5,000 7,500 10,000 m

Projection System: Modified UTM_84,
Speroid : Everest 1830